

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА LXIV 2013

СКОПЈЕ

2013

Македонски јазик	ГОДИНА LXIV	стр. 1– 279	Скопје 2013
------------------	-------------	-------------	-------------

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Излегува еднаш годишно

Редакција:

Веселинка Лаброска (одговорен уредник)
Олгица Додевска-Михајловска (заменик одговорен уредник)

Ана Цихнерска (Полска)
Елена Верижникова (Русија)
Станислав Станковиќ (Србија)
Вера Смоле (Словенија)
Светлана Давкова-Ѓоргиева
Катица Трајкова

Љупчо Митревски

Уредувачки одбор:

Кирил Конески
Коста Пеев
Влоѓимјеж Пјанка (Полска)
Трајко Стаматоски
Рина Усикова (Русија)
Виктор Фридман (САД)
Гизела Хавранек (Германија)

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје, пошт.фах 434
www.imj.ukim.edu.mk

број на жиро-сметка

40100 – 788 – 1242

Финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

Од Редакцијата

Кон шеесетгодишнината на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.....	7
--	---

СТАТИИ

Васил Дрвошанов Називите на молњата во македонските говори.....	9
Лилјана Макаријоска, Еленка Стоевска-Денчова Обредната структура раѓање од лексички аспект.....	19
Anna Cychnerska Wpływ bezdźwięcznego obstruentu na realizację sonantu w języku macedońskim i albańskim.....	29
Светлана Давкова-Ѓоргиева Балканските турцизми во една лексичко-семантичка област на македонскиот дијалектен ареал.....	37
Vera Smole, Mojca Horvat Leksika s pomenskega polja »jabolko, jablana« v slovenskih in makedonskih narečjih.....	47
Бојан Петревски Негацијата во комплементарните реченици во македонскиот јазик	63
Виолета Николовска Femme fatale (семантички импликации).....	75
Мери Момировска Топонимијата на Крушевско	85
Звонко Танески, Ана Лазарова-Никовска Дискурзивноста и комуникативноста на рекламните текстови на осигурителните компании во Македонија.....	93
Бертон Сулејмани, Марина Даниловска, Марина Спасовска, Веселинка Лаброска Меѓујазичното влијание на македонскиот говор и албанскиот гегиски говор во Тетово на лексичко рамниште.....	105
Иван Књиџар, Станислав Станковиќ, Жарко Бошњаковиќ Етнолингвистичка виталност македонске националне мањине у Републици Србији.....	117
Весна Костовска Сложенките во македонските црковнословенски текстови.....	129
Бранимир В. Станковиќ Македонскиот јазик, југоисточните српски говори и DP/NP параметарот.....	137

Фани Стефановска-Ристеска	
Глаголската придавка во атрибуциска функција.....	147
Лидија Аризанковска, Фадил Хоџа	
Јазикот како одраз на развојот на македонско-турските релации.....	159
Христина Андоновска	
Сврзникот <i>но</i> и неговите еквиваленти во корпусот <i>Гралис</i> (врз примери од творештвото на Блаже Конески).....	169
Татјана Илиева	
Обратен речник на лексемите в химнографските творби на Климент Охридски.....	177
Димка Митева	
Преглед на литературата за глаголот <i>има/нема</i> во македонскиот јазик.....	199

ПРИКАЗИ

Димитар Пандев	
Кон 11. свеска од вториот том на Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 2013.....	209
Мери Цубалевска	
Значаен труд за македонската палеославистика (Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска, <i>Македонската лексика низ вековите</i>).....	213
Веселинка Лаброска	
Монографија за горанскиот говор (Васил Дрвошанов, <i>Кон роднинската терминологија на горанскиот говор</i>).....	221
Убавка Гајдова	
Божидар Видоески – Прилози за развојот на македонистичката лингвистика МАНУ, Скопје 2012.....	225
Веселинка Лаброска	
Македонското санди низ призма на прецизни фонетски истражувања (Anna Korytowska, <i>Sandhi w standardzie języka macedońskiego</i> , 2012).....	231
Милица Миркуловска	
Полска и Македонија. Библиографија. Коментари. Студии. Значаен прилог кон полско-македонската научна соработка.....	235
Татјана Гочкова-Стојановска	
Јазичната норма – од по тенката линија.....	237
Бисера Павлеска-Георгиевска	
Уште едно приближување до химнографските текстови преку лингвистичката анализа на Шафариковиот триод	

(Лилјана Макаријоска, Емилија Црвенковска, <i>Шафариковиот триод – лингвистичка анализа</i>).....	239
Симона Груевска-Маџоска	
Ново издание од областа на социалингвистиката (<i>Jezik između lingvistike i politike</i> , Požgaj Hadži, Vesna).....	247
Марјан Марковиќ	
Нов дијалектолошки опис на тетовскиот говор (Веселинка Лаброска и др., <i>Вратничко-полошките говори – духовна ризница</i>).....	253
Људмил Спасов	
Лексиката со субјективна оценка низ призма на новите научни и академски истражувања (Елена Јованова-Грујовска, <i>Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оцена во македонскиот јазик</i>).....	255

ХРОНИКИ

Јан Соколовски, Милица Миркуловска	
Медалот на Вроцлавскиот универзитет – јубиларно одличие – доделен на академик Зузана Тополињска за целокупното нејзино научно творештво.....	259
Милица Миркуловска	
Престижниот медал „Блаже Конески“ што го доделува МАНУ во 2010-та година предаден во рацете на проф.д-р хаб. Јан Соколовски.....	265
Милица Миркуловска	
Лауреат на престижната награда „Полоникум“ за 2009 е проф Зузана Тополињска.....	269

ИН МЕМОРИАМ

Лилјана Макаријоска	
Љупчо Митревски (1959–2013).....	273

СЕЌАВАЊЕ

Димитар Пандев	
Слово за Љупчо Митревски.....	277

КОН ШЕЕСЕТГОДИШНИНАТА НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“, СКОПЈЕ

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ е основан на 1 март 1953 година и во своето долгогодишно постоење континуирано ги реализира целите коишто неговите основачи си ги поставиле, а тоа се: изучување на македонскиот јазик на сите негови рамништа во стандардот, во дијалектите, но и низ историскиот развој, и афирмација на македонскиот јазик како суштинско национално обележје на македонскиот народ, и се разбира, како официјален јазик на Република Македонија. Овие зацртани цели успешно се реализирале од страна на нашите професори и раководители во Институтот како што се: Крум Тошев, Блаже Конески, Божидар Видоески, Благоја Корубин, Тодор Димитровски, Лилјана Минова-Ѓуркова, Трајко Стаматоски, Кирил Конески, Радмила Угринова-Скаловска, Олга Иванова, Марија Коробар-Белчева, Зденка Рибарова, Коста Пеев, Снежана Велковска и др., кои ги поставиле основите на главните проекти: *Речник на македонскиот јазик*, *Македонскиот дијалектен атлас*, *Интенцијално-синтаксичкиот речник*, *Речникот на презимињата кај Македонците*, *Речникот на македонската народна поезија*, *Толковниот речник*, *Речникот на црковнословенските текстови од македонска редакција*, *Речникот на лични имиња во народната поезија* и др. Дел од овие проекти веќе се завршени и имаат добиено престижни државни награди и признанија, а дел успешно се реализираат во моментов. Но, освен проектите, нашите претходници создале и солидна база за промовирање на македонскиот јазик во странските научни кругови. Нашите списанија се одраз на ова залагање бидејќи на нивните страници можат да се прочитаат прилози на врвни лингвисти, слависти и македонисти коишто од различен аспект го проучуваат македонскиот јазик и со тоа претставуваат наши потврдени пријатели и афирматори на науката за македонскиот јазик.

Во изминатиот шеесетгодишен период на работа, во ИМЈ се објавени резултатите од истражувањата и на проекти и индивидуални трудови во над 300 изданија (списокот на изданијата е достапен на нашата веб-страница: www.imj.ukim.edu.mk). Се разбира тука едно од централните места во издавачката дејност зазема токму списанието *Македонски јазик*, најреномирано списание за науката за македонскиот јазик, чиј прв број е излезен далечната 1950 година.

Во моментов кога одбележуваме еден значаен јубилеј, шеесет години од постоењето, во Институтот за македонски јазик се работи на девет национални проекти и на еден меѓународен проект. Научниот кадар се состои од 23 доктори на науки и 3 магистри коишто освен научната дејност, успешно ги реализираат и постдипломските студии *Македонистика со комунологија* кои веќе трета година постојат во Институтот.

Во својата долгогодишна работа Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ остварува и плодна меѓународна соработка со сите сродни институции коишто работат на славистичка и лингвистичка проблематика во словенските земји (Полска, Русија, Словенија итн.) и пошироко во светски лингвистички рамки. Изминатиов период се потпишани договори за соработка со Институтот за славистика при Универзитетот во Грац, Република Австрија, со Институтот за славистика при Универзитетот *Етвош Лоранд* од Будимпешта, Унгарија и со Филозофскиот факултет од Марибор, Република Словенија, со што имаме институционализирана соработка со овие центри. Вработени научни работници од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ се членови на меѓународни комисији од различен тип, а во нашиот Институт се одржуваат меѓународни конференции како резултат на таа соработка.

На крајот на овој краток осврт по повод одбележувањето на оваа значајна годишнина на нашиот Институт, ние од редакцијата на списанието *Македонски јазик* можеме само да му посакаме на Институтот успешна работа на сите полиња и трицифрени јубилеи што ќе бидат гордост на нашите потомци.

Од Редакцијата

811.163.3'282'373
Изворен научен труд

Васил Дрвошанов¹

НАЗИВИТЕ НА МОЛЊАТА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ

Апстракт: Во написот се анализираат називите на *молњата* 'нагло електрично празнење во атмосферата проследено со светлина' во македонските говори. Врз основа на дијалектниот материјал од проектот *Македонски дијалектен атлас* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, се констатира дека на македонската јазична територија суштествуваат неколку називи на *молњата* во повеќе разновидности: *аламуња, веда, ласкавица, молња, молскавица* и *свет-кавица*, односно *секавица*. Дадена е распространетоста на сите називи и разновидности. Освен тоа, за секој назив на *молњата* се даваат неопходни етимолошки толкувања и се врши проверка на дијалектниот материјал во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српско-хрватски толкувања* и *Толковен речник на македонскиот јазик*.

Клучни зборови: називи на *молњата*, македонски говори, распространетост, етимолошки толкувања.

Македонската јазична територија во поглед на прашањето за 'светкањето на небото кога врне силен дожд и кога грми' од тематското подрачје метеорологија (Видоески 2000: 177)² е мошне расцепкана. Тоа ни го потврдува фактот што во македонските говори има неколку називи на *молњата*, сп. *аламуња, веда, ласкавица, молња, молскавица* и *светкавица*, односно *секавица* со многубројните нивни разновидности, првенствено, од фонетски карактер³.

Во овој напис ќе ја претставиме распространетоста на споменатите називи и нивните разновидности на македонската јазична територија. Освен тоа, за секој назив на *молњата* ќе дадеме неопходни етимолошки толкувања и ќе извршиме проверка на називите во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* и *Толковен речник на македонскиот јазик*, истакнувајќи го богатството на македонскиот дијалектен систем.

Називот *молња* е нотиран во следните говори: прилепскиот (Крушеани), битолскиот (Скочивир, Паралово), дебарскиот (Горенци), мариовскиот (Дуње) и кратовскиот (Шлегово).

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, vasildrvoshanov@yahoo.com

² Види: Литература.

³ Дијалектниот материјал е користен од проектот *Македонски дијалектен атлас* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје.

Во зависност од развојот на вокалното *// во македонските говори се среќаваат повеќе фонетски разновидности на лексемата *молња*, сп. *мдња* (Ефловец – Кичевско), *млња* (Џешиште – Дебарско), *моња* (Дихово, Смилево – Битолско, Оровник – Охридско), *мјлња* (Кнежино, Лешница – Кичевско), *мј'лња* (Извор – Велешко), *мјлња* (Чеган – Воденско), *мјња* (Буково, Живојно, Старавина, Витолиште – Битолско, Ваташа, Праведник, Рожен – Кавадаречко, Барово, Марена, Клисуре – Неготинско, Конско – Гевгелиско), *мјна* (Живојно – Битолско), *мјн'та* (Клисуре – Неготинско), *мјна* (Конопиште – Кавадаречко) и *муња* (Бујковци – Скопско, Долни Балван – Штипско, Лесново, Древено – Пробиштипско, Кратово, Младо Нагоричане – Кумановско, Огут – Кривопаланечко).

Називот *молња* е прасловенско-германска лексема со митолошко потекло. Произлегува од балтослов. и праслов. корен *mьln- (БЕР IV: 390–391; ERHSJ II: 483–484).

Називот *веда* со значење 'молња' е забележан во следните говори: прилепскиот (Стровија, Тројаци, Никодин), крушевскиот (Д. Дивјаци), кичевскиот (Светорача, Вранештица, Туин), поречкиот (Белица, Здуње), велешкиот (Лугунци, Карабуниште, Црквино, Извор, Богомила, Подлес, Градско), скопскиот (Н. Брезница, Нерези, Ракотинци, Дивле, Драчево, Зелениково, Бардовци, Кучково, Црешево), гостиварскиот (Тумчевиште, Волковија, Пожаране, Печково), штипскиот (Долни Балван), овчеполскиот (Превод, Павлешенци, Кнежје, Богословец) и тетовскиот говор (Брезно, Ракотинце, Сараќинце, Милетино, Челопек, Вратница, Теарце, Лешок).

Во пунктот Башино Село – Велешко е регистрирана фонетската разновидност *в'е(:)да*.

Називот *веда* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. (стцслов.) *vědъ* 'знаење' (БЕР I: 126; ERHSJ III: 574–576).

Во значителен број населби со значење 'молња' се јавува називот *светкавица*, сп. во Галичник – Дебарско, Штип, Љуботен – Штипско, Габрово, Смоларе, Стинек, Нивичино – Струмичко, Конче – Радовишко, Спанчево, Соколарци – Кочанско, Винаца, Лаки – Виничко, Богословец – Светиниколско, Саса, Киселица, Тработевиште, Стар Истевник, Калиманци – Делчевско, Берово, Мачево, Пехчево, Двориште – Беровско, Белица – Разлошко, Младо Нагоричане – Кумановско.

Од називот *светкавица* ги наоѓаме следните разновидности: *св'еткавица* (Припечани – Кочанско, Блатец – Виничко), *светкав'ица* (Попадија – Леринско, В'мбел – Костурско), *светкаџ'ица* (Муртино – Струмичко), *светк'аица* (Шулин – Долнопреспанско), *светкајца* (Претор – Ресенско), *светк'ајца* (Д. Котари – Леринско), *св'екајца* (Драгош – Битолско), *свиткавица* (Стојаково – Гевгелиско, Луке – Кривопаланечко), *св'иткавица* (Клечовце – Кумановско), *свиткав'ица* (Црнешево – Воденско).

Називот *секавица* со значење 'молња' го наоѓаме во дебарските говори (Смилево, Галичник, Гари, Жерноница, Ефловец, Држилово) и во кратовскиот говор (Шлегово).

Од овој назив се нотирали акцентските разновидности *с'екавица* (Лесново – Пробиштипско) и *секав'ица* (Бобошчица – Корчанско).

Многу почести се фонетските разновидности *секајца*, нотирана во прилепскиот (Прилепец), битолскиот (Путурус), демирхисарскиот (Слепче), крушевскиот (Д. Дивјаци), кичевскиот (Лешница), гостиварскиот (Ростуше), дебарскиот (Баниште, Стеблево), струшкиот (Струга, Боровец, Вевчани, Радожда), охридскиот (Волино, Оровник, Рамне, Трпејца, Љубаништа), преспанскиот (Стење, Крушје), односно *секајца*, регистрирана во прилепскиот (Тополчани), кичевскиот (Прострање, Букојчани), дебарскиот (Клење) и *сакајца*, забележана во гостиварскиот говор (Куново, Маврово).

Називите *светкавица* и *секавица* се од општослов. и праслов. корени, без паралели во балтичките јазици (ERHSJ III: 247–248).

Како резултат, главно, од развојот на вокалното **ǫ*, називот *молскавица* со значење 'молња', се јавува во следните фонетски разновидности, сп. *мѧлск'авица* (Пирава – Валандовско), *мѧлск'авица* (Пирава – Валандовско, Дојран, Николич – Гевгелиско, Мутулово, Патарос – Кукушко), *мѧлскот'авица* (Костурино – Струмичко), *мѧск'авица* (Вељуса, Ново Село, Дукатино – Струмичко, Радовиш, Дедино – Радовишко, Миравци – Гевгелиско), *м'ѧскавица* (Робово – Струмичко, Подареш – Радовишко) и *м'ѧскавиѧца* (Стинек – Струмичко).

Називот *молскавица* произлегува од ие., балтослов. и праслов. (стцслов.) лексема *bl̥štc̥s*, *bl̥štati* (БЕР I: 55–56; ERHSJ I: 172–173).

Со значење 'молња' во изолирани ареали се среќаваат следните називи: *лѧск'авица* (Градобор – Солунско), *лѧскав'ица* (Струпино – Воденско), *лѧскуп* (С'ботско – Мегленско), кој потекнува од праслов. **l̥skāti*, **l̥sknāti* од **l̥sk-* или од **l̥skāti*, **l̥sknāti*, **l̥sknāti* сѐ од **l̥sk-*, каде што ъ е под влијание на праслов. **bl̥sk-* *nāti* (БЕР III: 559–560; ERHSJ II: 272); – *алам'уња* (Ранковци – Кривопаланечко), *а-ла-м'уња* (Жидилово – Кривопаланечко), сложенка од балканскиот турцизам *ala* 'змија' од областа на фолклорот (ERHSJ I: 650–651) и од дијалектната лексема *муња*, која има балтослов. и праслов. корен **myln-* (БЕР IV: 390–391; ERHSJ I: 483–484) и двокомпонентниот состав *голема сила* (Буф – Леринско), каде што компонентата *голема* произлегува од општослов. и праслов. придавка *golēmt̥s* (БЕР III: 262–263; ERHSJ I: 586–587), а лексемата *сила* има балтослов., општослов. и праслов. карактер (ERHSJ III: 234–235).

Мошне индикативен е фактот што наместо очекуваниот одговор за називот на *молњата* се јавуваат глаголски лексеми или изрази. Именувањето на дејството со глаголска лексема или со израз влегува во полето на семемата 'молска, за молња – светка, сека' (ТРМЈ III: 156), сп. *врка веда* (Црешево – Скопско), *в'рѧка веда* (Вратница – Тетовско), *в'ѧрка веда* (Теарце – Тетовско), *мѧлсна веда* (Катланово – Скопско), *мѧска в'е(:)да* 'свети' (Башино Село – Велешко); *с'ева в'еда* (Превод – Светиниколско); – *м'олни с'ече* ? (П'теле – Леринско), *м'ѧнја се с'ече* (Поп'лжани – Леринско); – *светка* (Лезово – Пробиштипско), *светна* (Крчишта – Костурско), *секајца светна* (Пештани – Охридско), *св'етнѧ* (Тресино – Воденско), *св'итка* (Жидилово, Дурачка Река – Кривопаланечко, Шопско Рударе – Кратовско, Жегњане, Четирце, Романовце –

Кумановско), *свитка се* (Гратче, Костин Дол – Кочанско), *свиткање* (Думановце – Кумановско), *свиткање* (Габер – Кривопаланечко, Четирице – Кумановско), *сфикнува* (Ранци – Кајларско), *свикнува: п'очна да свикнува* (Тремно – Кајларско); – *с'ева* (Злетово – Пробиштипско, Долни Стубол – Кратовско, Романовце – Кумановско), *се св'ека* (Поп'лжани – Леринско), *свекајне* (Буф – Леринско), *секање* (Голем Папрадник – Дебарско); – *с'ила са с'ече* (Нивици – Долнопреспанско, Поп'лжани – Леринско), *сила са сечи* (Л'к – Долнопреспанско, Тиолишта, Ошчима – Костурско), *сила са сечит* (Лескоец – Охридско, Ресен), *се сечи сила* (Граждено – Долнопреспанско), *са сечи сила* (Леска – Долнопреспанско, Пустец – Малопреспанско), *са сечит сила* (Глобочени – Долнопреспанско), *се с'ечи* (Марковени – Костурско); – *м'љаска* (Орашац – Кумановско), *м'љаске* (Патарос – Кукушко), *м'љаске, м'љс'на* (аорист) (Фурка – Гевгелиско), *с'а м'љаске* (Крецово – Кукушко), *м'љаске* (Тушин – Мегленско), *м'љаска се* (Никоман – Штипско), *сега ќе м'љасне* (Штип), *м'љн'та м'љаска* (Клисура – Кавадаречко), *м'љњата да и м'љасне!* (клетва) (Рожден – Кавадаречко); – *'оличи* (Езерец – Костурско), *љска: (ке) ѱсне* (Тиолишта – Костурско), *љсна* (Крчишта – Костурско), *аличи* (Слимница – Костурско), *'аличи* (Марковени – Костурско), *прељснов'атје* (Горенци – Костурско), *л'љаска* (Липинци – Кајларско, Негован, Градобор – Солунско, Струпино – Воденско, Г. Пожарско – Мегленско), *л'љаска: п'очна да л'љаска* (Тремно – Кајларско), *л'љаске* (С'ботско – Мегленско), *млого л'љаскише* (Савек – Серско); – *бл'љска* (Гуменце – Еницевардарско), *бл'љаске: вонка бл'љаске* (Амбар Кој – Кукушко).

Основата на дијалектната глаголска лексема *врка* е извикот *вр* – ономатопеја за ознака на 'брзо издигање, лет', проширена со *к* (ERHSJ I: 527–528); глаголските лексеми *молска* и *блеска* имаат ие., балтослов. и праслов. (стцслов.) потекло *bl̥štae*, *bl̥štati* (БЕР I: 55–56; ERHSJ I: 172–173); дијалектната глаголска лексема *сева* и глаголската лексема *светка* имаат општослов. и праслов. корени, без паралели во балтичките јазици (ERHSJ III: 247–248); глаголската лексема *сече* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. **sěk-ti* (БЕР VI: 590–595; ERHSJ III: 248–250); глаголската лексема *ласка* има праслов. потекло (БЕР III: 559–560; ERHSJ II: 272).

Во извесен број пунктови при именувањето на *молњата* се навлегува во полето на семемата 'гром, тоа што може да удри во дрво или друг објект кога грми' (Видоески 2000: 177), сп. *в'еда бие* (Љуботен – Штипско, Судик – Светиниколско), *удрила веда* (Црешево – Скопско); – *гр'ом* (Шлегово – Кратовско); – *моња те удрила* (старите викале во клетви) (Оровник – Охридско), *те удри м'лњата* (Цепиште – Дебарско); – *секавице удираше ноќеска* (Држилово – Скопско); – *стрела* (Емборе – Кајларско), *стрелка* (Луковец – Воденско); – *рофја* (Добролишта – Костурско), *р'офја* (Хрупишта – Костурско), *р'офја, рофја'ата* (Бобошчица – Корчанско); – односно во полето на семемата 'грмеж, силниот звук што се слуша при грмењето или кога удира гром' (Видоески 2000: 177), сп. *грмот'евица* (Шлегово – Кратовско, Белица – Разлошко) и *грм'авица* (Киселица – Делчевско), а во населбата Дурачка Река – Кривопаланечко е

нотирана глаголската лексема *грми*, сп. *ке грми*, т.е. *грме* во пунктот Лезово – Пробиштипско.

Глаголската лексема *бие* е општослов. од праслов. период, без паралели во балтичката група, од ие. корен *bhi- (БЕР I: 51–52; ERHSJ I: 161–163); глаголската лексема *удри* е балтослов., општослов. и праслов. од ие. основа *deg- (БЕР I: 343–344; ERHSJ I: 436–438); глаголската лексема *грми* и изведенките од неа (*гром*, *грмотевица*) е балтослов., општослов. и праслов. од ие. основа *ghrem-/ *ghrom-, којашто има ономатопејско потекло (БЕР I: 289; ERHSJ I: 623); лексемата *стрела* е општослов. и праслов. strēla, без паралели во балтичката група (ERHSJ III: 345); а дијалектната лексема *рофја* е од алб. rufëja 'гром, молња', којашто ја продолжува трак. 'Роѿфаи, rompria, romphaea, romfea 'вид копје', подоцна 'меч' (БЕР VI: 330).

Со значењата 'тепа' и 'се најаде', лексемата *м'јска* во Штип се јавува во основата на изразите: *ке те изм'јскам* 'ке те натепам'; *нам'јскај се уб'аво* 'најади се убаво'. Се смета дека лексемата *м'јска* со наведените значења има ономатопејско потекло (БЕР I: 173)

При именувањето на молњата во македонските говори често се јавуваат паралелни образувања, сп. *м'олња* // *сек'авица* // *гр'ом* // *грмот'евица* (Шлегово – Кратовско), *молња* // *секајца* (Крушеани – Прилепско, Паралово – Битолско, Горенци – Дебарско), *моња* // *секавица* (Смилево – Битолско), *моња* // *моња те удрила* (старите викале во клетви) // *секајца* (Оровник – Охридско), *молња* // *те удри молњата* (Цепиште – Дебарско), *млања* // *секавица* (Ефловец – Кичевско), *м'јња* // *веда* (Извор–Велешко), *м'лња* // *секајца* (Лешница – Кичевско), *м'лња* // *секајца* (Кнежино – Кичевско), *м'яња* // *м'јна* (Живојно – Битолско), *м'яња* // *м'јн'та м'јска* (Клисура – Неготинско), *м'яња* // *м'яњата да и м'јсне!* (клетва) (Рожден – Кавадаречко), *м'уња* // *в'еда* (Долни Балван – Штипско), *муња* // *светк'авица* (Младо Нагоричане – Кумановско), *м'уња* // *с'екавица* (Лесново – Пробиштипско); – *в'еда* // *светк'авица* (Богословец – Светиниколско), *веда* // *сек'ајца* (Д. Дивјаци – Крушевско), *веда* // *секајца* (Стровија – Прилепско, Вранештица – Кичевско, Печково – Гостиварско), *в'еда* // *с'ева в'еда* (Превод – Светиниколско), *веда* // *врка веда* // *удрила веда* (Црешево – Скопско), *веда* // *в'рка веда* (Вратница – Тетовско), *веда* // *в'арка веда* (Теарце – Тетовско), *в'е(:)да* // *м'јска в'е(:)да* 'свети' (Башино Село – Велешко), *в'еда бие* // *светк'авица* (Љуботен – Штипско); – *светкавица* // *секавица* (Галичник – Дебарско), *светк'авица* // *м'јскавица* (Стинек – Струмичко), *светкавица* // *сега ќе м'јсне*; заб. *ке те изм'јскам* 'ке те натепам'; *нам'јскај се уб'аво* 'најади се убаво' (Штип), *светк'авица* // *грмот'евица* (Белица – Разлошко), *светк'авица* // *грм'авица* (Киселица – Делчевско), *св'итка* // *а-ла-м'уња* (Жидилово – Кривопаланечко), *секајне* // *голема сила* (Буф – Леринско); – *секавица* // *секавице удирале ноќеска* (Држилово – Скопско), *секав'ица* // *р'офја*, *рофј'ата* (Бобошчица – Корчанско), *секајца* // *секање* (Голем Папрадник – Дебарско), *секајца* // *сила са сечит* (Ресен); – *м'лск'авица* // *м'лск'авица* (Пирава – Валандовско), *м'лск'авица* // *м'л'јске* (Патарос – Кукушко); – *л'јск'авица* // *л'јска*

(Градобор – Солунско), *ла̋скав'ица* // *л'а̋ска* (Струпино – Воденско), *л'а̋скуп* // *л'а̋ске* (С'ботско – Мегленско).

Сп. го уште паралелното именување на дејството со глаголска лексема или со израз: *м'а̋нја се с'ече* // *се св'ека* // *с'ила са с'ече* (Поп'лжани – Леринско); – *светна* // *а̋сна* (Крчишта – Костурско), *св'итка* // *свитк'ање* (Четирице – Кумановско), *св'итка* // *с'ева* (Романовце – Кумановско), *свикнува: п'очна да̋ свикн'ува* // *л'а̋ска: п'очна да̋ л'а̋ска* (Тремно – Кајларско), *св'етка* // *грме* (Лезово – Пробиштипско), *св'итка* // *ке грми* (Дурачка Река – Кривопаланечко); – *сила са сечи* // *а̋ска: (ке) а̋сне* (Тиолишта – Костурско, *се с'ечи* // *'а̋личи* (Марковени – Костурско).

Во неколку пунктови отсуствува назив за *молњата*, сп. Белимбегово – Скопско, Љубојно, Арвати, Царев Двор – Ресенско, Зеленич – Леринско, Немањинци – Светиниколско, Псача – Кривопаланечко.

Од дијалектните називи со нивните разновидности за изразување на семемата 'молња, светкањето на небото кога врне силен дожд и кога грми' (Видоески 2000: 177), односно со значењето 'нагло електрично празнење во атмосферата преоследено со светлина' (ТРМЈ III: 156) во *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* се забележани следните лексеми, сп. *веда* f l. *munja*, v. *молња*, *молскавица*, *секавица*; (fraz.) тој е *веда* во работата он је на *poslu* као *munja* (PMJ I: 56), *молна* и *молња* f *munja* (PMJ I: 420), *молскавица* f *munja*, v. *секавица*, *светкавица* (PMJ I: 420), *светкавица* f *munja*; са ноќ *светкавици светкаа* *svu po su munje sevale*; v. *молскавица*, *секавица* (PMJ III: 153) и *секавица*¹ f *munja*; брз е како *секавица* *brz* је као *munja*; v. *молскавица* (PMJ III: 171).

Во РМЈ не се забележани називите *аламуња*, *голема сила* и *ласкавица* ниту се нотирани нивните разновидности.

Мошне интересно е да се одбележи фактот што во РМЈ со значење 'молња' е забележана лексемата *блескавец* -вци m (dijal.) *munja* (PMJ I: 38), којашто не е регистрирана во досега испитаните дијалектни пунктови.

Иако во *Толковниот речник на македонскиот јазик* „влегува најупотребуваната лексика на современиот македонски стандарден јазик“ (ТРМЈ I: IX), односно „според неговата намена“ има поинаква концепција од *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, а, исто така, се наоѓа во завршна фаза, сепак ние ќе направиме проверка на разгледуваната лексика и во тој лексикографски труд. Имено, во него се евидентирани следните називи со значењето 'нагло електрично празнење во атмосферата преоследено со светлина', сп. *веда*, мн. *веди* ж. 1. *Молња*, *молскавица*, *секавица*. Негде *молсна* *веда*, а потоа се слушна далечен татнеж (ТРМЈ I: 217), *молња*, мн. *молњи* ж. 1. *Нагло електрично празнење во атмосферата преоследено со светлина* (ТРМЈ III: 156), *молскавица*, мн. *молскавици* ж. сп. *молња*, *секавица* (ТРМЈ III: 156), *светкавица*, мн. *светкавици* ж. *Молња*, *секавица*; *молскавица*. *Ослепувачка светкавица*. *Глува светкавица*. *Светкавици ја осветлуваа ноќта* (ТРМЈ V: 310), *секавица*, мн. *секавици* ж. сп. *молња*, *молскавица* (ТРМЈ V: 339), глаголската лексема *сече*, под реден број 5. (прен.) За природна појава: ... б) *Молња*,

секавица. Секавици го сечат небото (TRMJ V: 361–362) и *ровја*, мн. *ровји* ж. Гром, секавица, молња; *рофја*. Се чу далечен татнеж на *ровја*. Трештила *ровја* во дабот на ритчето. *Ровји* трескотееа некаде близу. ⚡ Како *ровја* од ведро небо – наеднаш, изненадно се случи нешто лошо. *Ровја* те трештила! – клетва (TRMJ V: 246), односно *рофја*, мн. *ровји* ж. (дијал.) в. *ровја* (TRMJ V: 259).

Називите *аламуња*, *голема сила* и *ласкавица* со нивните разновидности, исто така, не се забележани ниту во TRMJ.

Интересно е да се одбележи прво, тоа што во TRMJ едно од толкувањата на глаголската лексема *сече* е нотирано со значењето 'молња, секавица' и второ, тоа што лексемата *ровја* во TRMJ е протолкувана со значењата 'гром, секавица, молња; *рофја*'.

Врз основа на изложениот материјал може да се забележи дека во дел од испитуваните македонски пунктови точно е дадено значењето 'светкање на небото кога врне силен дожд и кога грми', односно 'нагло електрично празнење во атмосферата преоследено со светлина'. Речиси во подеднава застапеност на македонската јазична територија во поголеми ареали со соодветното значење се среќаваат лексемите *веда*, *молња*, *светкавица* и *секавица* со многубројните нивни разновидности, првенствено, од фонетска природа. Со значењето 'молња' во помал ареал се јавуваат фонетските разновидности на лексемата *молскавица*, а во изолирани ареали се среќаваат разновидностите на називите *ласкавица* и *аламуња* и двокомпонентниот состав *голема сила*.

Меѓутоа, мошне важно е да се истакне фактот што во голем број испитани пунктови од македонската јазична територија нема јасна диференцијација на разгледуваната семема од некои други семемии од тематското подрачје метеорологија. Имено, семемата 'нагло електрично празнење во атмосферата преоследено со светлина' се меша со следните три семемии, илустрирани со повеќе примери: 1) *молска*, *молскаат* несв. За *молња* – светка, *сека* (TRMJ III: 156), *светка*, *светкаат* несв. 1. (само во 3 л.) За *молња*, *молскавица* – *блеска* со силна заслепувачка светлина; *сека*, *молска*. Во далечината светкаа *молскавици*. Се стемни, светкаше некое време, а поитоа силно заврпа (TRMJ V: 310), *светне*, *светнат*; *светни*, *светнете*; *светнав*, *светнаа*; *светнал*; *светнат*; (*ке*) *светнев*, (*ке*) *светнеа*; (*ке*) *светнел* св. ... 5. (само во 3 л.) За *молскавица* – *молсне*, *блесне*. Светна неколку пати, изгледа *ке* врне (TRMJ V: 312), *сека*¹, *секаат* несв. 1. безл. За *молскавица*: *молска*, *светка*, испушта силна светлина. *Секаше* од сите страни, се подготвуваше да врне (TRMJ V: 339), *секне*¹ pf *sevnuti*. 1. (само во 3 л. – за *молскавица*: *молсне*) беше темно, само одвреме – навреме *секавица* *ке* *секнеше* *bilo je tamno, samo bi s vremena na vreme munja sevnula*; в. *молсне* (PMJ III: 172), *секнува*¹ impf од *секне*¹, в. *молснува* (PMJ III: 172), *секнување*¹ n од *секнува*¹, в. *молснување* (PMJ III: 172), *болска*, *болскаат* несв. 1. За *молскавица* – *молска*, *сека*. На небото *болскаа* *секавици* (TRMJ I: 166), *болсне*, *болснат*; *болсни*, *болснете*; *болснав*, *болснаа*; *болснал*; *болснат*; (*ке*) *болснев*, (*ке*) *болснеа*; (*ке*) *болснел* св. 1. За *молскавица* – *молсне*, *секне*. На небото *болсна* *веда* (TRMJ I: 166), *фрка* impf 1. *sevat*;... *веди* *фркаат* *munje sevaju* в. *молска*... (PMJ III: 478), *фркање* n 1. *sevanje* (PMJ III: 478); 2) *гром*, мн. *громови*, избр. мн. *грома* м. Нагло

електрично празнење во атмосферата придружено со молскавици и татнежи. Затрештија громови на небото. ♦ Гром да те убие (клетва). Гром од ведро небо – нешто неочекувано (TRMJ I: 382), *ровја*, мн. ровји ж. Гром, секавица, молња; рофја. Се чу далечен татнеж на ровја. Трештила ровја во дабот на ритчето. Ровји трескотеа некаде близу. ♦ Како ровја од ведро небо – наеднаш, изненадно се случи нешто лошо. Ровја те трештила! – клетва (TRMJ V: 246), т.е. *рофја*, мн. ровји ж. (дијал.) в. ровја (TRMJ V: 259); и 3) *грмеж*, мн. грмежи м. 1. Силен звук што се слуша при грмење. Вчера имаше обилни врнежи и грмежи (TRMJ I: 379), односно *грмотевица*, мн. грмотевици ж. сп. грмеж (TRMJ I: 380).

Посочените лексеми во лексикографските трудови се протолкувани, а повеќето од нив, како што видовме, се и илустрирани со примери од мотивираните лексеми.

Кон недиференцираноста на семемата 'молња' од семемите 'молска', 'гром' и 'грмеж' се придодава и паралелната употреба на лексеми и изрази со споменатите семеми во различни комбинации во голем број пунктови од македонската јазична територија, што уште повеќе ја усложнува границата на разгледуваните лексеми.

Во однос на потеклото на разгледуваните називи на *молњата* во македонските говори може да се констатира дека најголемиот број од нив се македонски наследени зборови, сп. *веда*, *голема сила*, *ласкавица*, *молња*, *молскавица*, *светкавица* и *секавица*. Само две лексеми од разгледуваните називи за изразување на семемата 'молња' во македонските говори се од туѓо потекло, сп. *аламуња*, кај која првата компонента од сложенката *-ала* е балкански турцизам, а *рофја* е алабанизам од тракиско потекло.

Од проверката на дијалектниот материјал во двата лексикографски труда РМЈ и TRMJ може да се констатира дека во нив се опфатени повеќето од називите со значење 'молња'. Во некои случаи во двата лексикографски труда има регистрирани и протолкувани дури и називи што не се евидентирани во досега испитаните дијалектни пунктови. Тоа зборува дека лексикографските трудови и дијалектниот материјал од народните говори за називите на *молњата* се надополнуваат и заемно ја потврдуваат народната основа на македонскиот стандарден јазик. Наша задача, помеѓу другото, е и тоа да го откриеме и да го протолкуваме во границите на нашите можности македонското дијалектно богатство за да го направиме достапно на лингвистичката јавност, особено на македонската, за понатамошни проучувања.

Литература

БЕР I, III = Група автори: *Български етимологичен речник*, I–III, 1971, 1986, Редактор: В. И. Георгиев, Издателство на Българската академия на науките, София.

- БЕР IV = Група автори: *Български етимологичен речник*, IV, 1995, Научни редактори: В. И. Георгиев, И. Дуриданов, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София.
- БЕР VI = Група автори, *Български етимологичен речник*, VI, 2002, Редактори: Мария Рачева, Тодор Ат. Тодоров, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София.
- Видоески Божидар 2000: *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Македонски дијалектен атлас I, Скопје.
- РМЈ I–III = *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, I–III, 1961–1966, Редактор: Блаже Конески, Составувачи: Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков – Скопје, Скопје.
- ТРМЈ I–V = Група автори: *Толковен речник на македонскиот јазик*, Том I–V, 2003–2011, Главен редактор: д-р Кирил Конески, Редакција: д-р Снежана Велковска, д-р Кирил Конески, д-р Живко Цветковски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков – Скопје, Скопје.
- ERHSJ I–IV = Petar Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–IV*, 1971–1974 Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Summary

The author of this paper analyses the expressions of *lightning*, from the topic area of meteorology i.e. 'instant electrical discharge in the atmosphere accompanied by light', based upon the dialect material of the Macedonian language. Additionally, the author ascertains that some expressions of *lightning* with many variances exist on the Macedonian language territory, whose semantic interferes with the meanings of 'flash', 'thunder' and 'thunderclap'. Drvoshanov presents the widespread of all expressions and variances and moreover he explains the necessary etymological interpretations of every lexeme. Also, by checking the dialect material within the Macedonian lexicographical papers *Dictionary of the Macedonian Language with Serbo-Croatian Interpretations* and *Monolingual Dictionary of the Macedonian Language*, the author points out that the material referring to the expressions of *lightning* within the lexicographical and the dialect papers, complement each other and mutually confirm the dialect basis of the Macedonian standard language.

811.163.3'373:392.1
Изворен научен труд

Лилјана Макаријоска,
Еленка Стоевска-Денчова¹

ОБРЕДНАТА СТРУКТУРА РАЃАЊЕ ОД ЛЕКСИЧКИ АСПЕКТ

Апстракт: Предмет на нашиот интерес е лексиката поврзана со обредната структура раѓање, односно лексиката поврзана со бременоста, со раѓањето и со постродилната обредност. Почитувањето на традиционалните родилни обичаи и обреди го одразува животот и духот на секој народ, што се потврдува и преку обредната лексика во македонскиот и во српскиот, бугарскиот и рускиот јазик. Несомнен е словенскиот карактер на традиционалната македонска култура, којашто е блиска со културата на другите словенски и балкански народи, па поради тоа можеме да говориме и за словенска и за балканска култура.

Во определени историски и социјални услови се пројавуваат и низа разновидности со установена територијална распространетост, па и лексичкиот фонд од областа на родилната обредност е подложен на промени, на усвојување или потиснување на одделни лексички единици. Терминолошката разновидност сведочи за богатите изразни можности на јазикот и за улогата на различните мотивациски односи при појавата на термините.

Клучни зборови: лексика, бременост, раѓање, леунство, обредни дејства, магиски дејства.

Во обичаите од животниот циклус спаѓаат оние коишто се практикувани во врска со поважните настани од животот на поединецот: раѓањето, стапувањето во брак и смртта. Македонците континуирано ги негувале обичаите поврзани со раѓањето со цел да обезбедат здрав пород и продолжување на семејната лоза.

Преку *обредната структура раѓање* и лексиката поврзана со неа можат да се следат специфичните елементи што го градат етничкиот идентитет на Македонците од различни области, но и веќе воспоставениот традиционален систем на обредите поврзани со раѓањето на детето на пошироката територија, во балкански и во словенски контекст. Целокупната обредна структура е проследена со изграден обредно-религиски систем со цел да се изврши постепен, сигурен и успешен премин од светот од кој се доаѓа во светот во кој се пристигнува. Се изведуваат многу обичаи што треба да обезбедат нормална бременост, породување и здрави деца.

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, makarijoska@yahoo.com, elenkastoevskadencova@yahoo.com

Иако обичаите што се изведуваат во некои детали меѓусебно се разликуваат од регион до регион, па дури и од село до село, сепак во основа се изделуваат и заеднички елементи, како на пр. повојница, крштивка и др.

Многу архаични елементи од обредната структура раѓање се распространети пошироко на Балканот, кај јужнословенските, но и кај несловенските народи², односно имаат општоетнографско значење, се испреплетуваат разни религиски содржини (христијански, претхристијански).

Во овој труд ќе се осврнеме на родилната терминологија преку примери од македонскиот јазик споредбено со српскиот, бугарскиот и со рускиот јазик.

Добивањето потомство претставува значаен момент за секоја брачна двојка, за секое семејство. Желбата за обезбедување здрав пород се преточува и во повеќе свадбени обреди, како на пр. фрлањето житни зрна како симбол на плодноста, држењето машко дете (во skutot на невестата, во брачната соба) наречено: мак. *пасторче*, *накоњче* 'машко дете што јава на коњот врз ковчезите со чеизот', срп. *наконче*, *наколенче*, *коленчак*, *предконче*, *дете на skut*, *пасторче*, *понимало*, па тркалањето машко дете на постелата на младенците со желба за машки пород.

Бременоста е значаен период од животниот циклус на секоја жена, што го означува преминот на жената во нова статусна положба. Жената во ваква состојба се именува: мак. *бремена*, *трудна*, *трудница*, *тегобна*, *товарена*, *тешка*, *полна*, *несама*, *на друг ред*, *затворена*, *детина* и *корабница*, срп. *трудна*, *трудница*, *тешка*, *самодруга*, *нетиња*, *носећа*, *тегобна*, *бремена*, *бременита*, *обременена*, *гломазна*, *подувена*, *у другом стању*, буг. *трудна*, *тежка*, *тварена*, *бременна*, *непразна*, *дебела*, *заходница*, рус. *беременная*. Сп. и мак. *бременост*, *трудност*, срп. *трудноћа*, буг. *бременност*, рус. *беременность*.

Во минатото бракот без деца се сметал за божја казна или последица на магија, клетва и сл., а неплодната жена се нарекува: мак. *бездетка*, *безродница*, *неплодна*, *неротка*, *нечедна*, *јаловица*, *јалова*, *штира*, *штирака*, *штираклица*, *штираквица*, срп. *неротка*, *нероткиња*, *бездетка*, *бездетница*, *јаловица*, буг. *јлова*, *јловица*, *бездетна*, *цирица*, *сирица*, рус. *бездетная*, *бесплодная*.

Според народното верување, бремената жена била изложена на негативни, опасни дејства и од *натприродните сили*, па во врска со тоа се активирале голем број прописи со кои се настојувало бремената жена делумно или целосно да се одвои и да се заштити од изворите на *нечистото* и *опасното* (Неделков 2005).

Чинот на раѓањето се смета за најкритичниот момент во обредната структура раѓање и затоа е проследен со низа обредно-магиски дејства за да се обезбеди полесно породување на родилката, за која се употребуваат називите: мак. *родилка*, *породилка*, *родиља*, *родиљка*, *породилка*, *ле(в)уса*, *леунка*, *повијалица*, *повијалка*, срп. *родиља*, *родуља*, *родилица*, *породиља*, *породница*, *порођеница*, *леунка*, *леуса*, буг. *родуља*, *родилка*, *родителка*, *родиљница*,

² На пр. на бремена жена сè ѝ се нуди за јадење за да не го изгуби плодот; по породувањето во посета на леунката доаѓаат само жени, а таа до 40 дена не излегува од домот; детето до 40 дена не се остава само и се ставаат амајлии или др. предмети за заштита од уроци или зли очи; пелените не се оставале по зајдисонце итн.

рожделиница, леуса, лаусница, лехуса, рус. *родилка, родиха, рожанка, роженица*. Покрај бројните словенски образувања со корен *род-*, на Балканот е широко прифатена заемката од грчкиот јазик *λέχουσα*.

При чинот на раѓање учествувала некоја постара и искусна жена, позната како *баба, бабица, селска бабица*, срп. *бабица*, буг. *баба, селска баба*, рус. *повитуха, бабка, бабушка, бабница*, којашто ја сечела *папочната врвца, папоче*³, срп. *пупћана врика*, буг. *пџна врв*, рус. *пуповина* на што се должат називите срп. *пупчаница, пупкореза, пупкорезница, пупчана баба*, рус. *пупорезка, пупова баба* и којашто го повива новороденото, па оттаму се нарекува рус. *повивальная бабка, бабка-повивалька*. Особено жената којашто првпат раѓа – *првородилка, првостинка, првоштенка, прворотка* бабицата ја *баби, бабува*, срп. *бабити*, буг. *бабя, бабува*, рус. *бабить, бабкать, бабчить, бабничать*. *Постелката*, којашто се именува со *постелица, лежиште, послежина, кошулче* срп. *постелица*, буг. *последък, пометина, послеп, послед, постелек, постелник, бабино дете*, рус. *послед* требало да се закопа на некој благословен и чист дел во земјата или под некое младо и родно дрво.

Преку традицискиот обред *тиганици, мекици, лангиди* се изразува прифаќањето на детето во семејната заедница, истиот или следниот ден се покануваат на тиганици блиски роднини и пријатели, со што се објавува веста за новиот член во заедницата.

Обредниот леб подготвен на третиот ден по породувањето се нарекува *Богородичник, Богородник, Богородичина погача* (во чест на св. Богородица), *Богородичина пита*, срп. *повојница, кравај*, буг. *първата пита, богородична (бърза) пита, богородичен леб, богородично погаче/кулаче, големи богородична пита, родилна пита, повоец, повойница, понуда, молитви, лаусина питка*, а има и низа др. називи: *колак, пита, питка, малка пита, трите пити, пресенчана пита, питарки, големи понуди, малки пити, втора пита, гулемите пити, презденица, крџтилка*.

По раѓањето, новороденчето станува *цицалче, новороденче, поапче, пеленаче, повиваче, рулче*, срп. *сисаче, одојче*, буг. *рулче, пеленаче, повиваче, кърмаче*, рус. *молочник, подсосок, повитыш, кутыш*.

Според народната традиција, новороденчето требало да го задои друга жена наречена *доилка, жена-доилка, дојачка, дојалица, дојница, доеница, дојариа, дојарика, дојарица, задојница, подојачка, помајка, раначка, мајка по млеко, цицарка, цицачка, бискалка, боскачка, цицарка*, срп. *задоиља, помајка, полумајка, задојна баба, мајка по млеку*. Интересна е зборообразувачката варијантност *дојачка* 'која дои туѓо дете', *доилка* 'која дои свое дете'. Сп. и *раначка* 'доилка', *раначе* 'дете доено од друга мајка'.

Таа станувала *мајка по млеко* за новороденчето, додека новороденчето и децата на доилката станувале: мак. *браќа по млеко, побратими и сестри по млеко, посестрими*, срп. *једнодојчад, браћа/сестре по млеку, мали брат/сестра*,

³ Овој чин бил проследен со низа обредно-магиски дејства: пр. папокот на новороденчето се врзува со црвен конец, од исечениот дел од папочната врвца се правела амајлија за заштита од незгоди.

побратими, полубрат/ полусестра, буг. млечни братя, побратим, посестрима. Сп. срп. сродство по млеку, буг. побратимство по млеко, рус. молочное родство.

По третиот ден се случува *задојувањето од мајката*, новороденчето го задојувала неговата мајка, а на *третата вечер* се вршело *обредно залулување*⁴ на новороденчето во близина на домашното огниште – новороденчето го облекувале во *нова облека*⁵ и го залулувале во *татковата кошула (бела, старинска)* за да биде како него, *обредно миење на леунката и леунчето*, се спремала *обредна вечера* и се месел *обреден леб*.

Според народното верување, на третата вечер доаѓале *три наречници, суденици, суѓеници* за да ја одредат судбината на детето, срп. *суѓенице, судбенице, судија, пресудњаче, уриснице, ороњаце, урочњаци, роѓенице, срећоделе, Богови дуришњаци, буг. описници*.

До четириесеттиот ден, леунката и новороденчето се наоѓале во една парцијална изолација, сместени во посебен обреден простор, надвор од очите на јавноста и целосно заштитени од каков било допир со носителите на нечистото и опасното *мрак, нави*⁶, *навјаци* буг. *нави, навяи, лаусници, свирци*, срп. *некриштенци, навије, ђуди, самовиле*, како и *уроци, очи*, срп. *уроци*, буг. *уроци, зароци, зарек*, рус. *урок, уроки, сглаз*, односно *зли очи, урочливи очи*, срп. *урокљиве очи, неваљашне очи, лоше очи, зле очи, уроци*, буг. *лоши очи, зли очи, силни очи, остри очи, лош поглед, змийски очи*. Се смета дека силното верување во моќта на злите/лошите очи било поприсутно меѓу муслиманското население на Балканот, па тоа влијаело и на позасиленото верување во лошите очи и меѓу христијанското балканско население (Ђорђевић 1938, Пиличкова 1984: 172).

Заштита од уроци се бара во амајлии, магични зборови, со изговарање погрдни зборови за она што е убаво, со облекување на дел од облеката наопаку⁷, со мачкање на некој откриен дел од телото со јаглен или пепел, а урочените се лечат со магични зборови при што се користат и различни камчиња, жарчиња, јаглен, но и разни билки. Меѓу општоупотребуваните превентивни средства од

⁴ Познат е обичајот најпрво во лулката да седне машко дете за да биде машко и идното дете.

⁵ *пелена, пелени (пеленка)* срп. *пелене*, буг. *пелена*, рус. *пелёнка*. Називот *пелена* зафаќа голем ареал, се употребува паралелно со *постилци* и *постилок* со семантичка дистинкција: *пелени 'надворешни, пошироки, поголеми, за завивање', постилци 'внатрешни, долни, се ставаат под пелените или се постилаат'*. За *внатрешни пелени* се среќаваат и лексемите: *престилки, кулупани. Пелените, постулиците* со кои се повива детето или неговата облека што се сушат надвор мора да се соберат пред зајдисонце.

⁶ Верувањето во демонските суштества, навите било карактеристично и за Словените, но и за несловенските народи на Балканот, а името *нави* е познато кај Јужните Словени и е во врска со смртта – означува покојник или демон на смртта. Постоел голем страв од навите, чии закани се поврзуваат со родилките и со нивните новороденчиња. Според верувањето *навите* се претставени како жени, коишто главно сакаат да наштетат преку болест.

⁷ превртената облека кај јужнословенските народи се користи како магиски чин за заштита од уроци.

дејството на злите очи се смета лукот⁸. Како превентивно средство против урокот кај муслиманското, турско население на Балканот обично се употребувале сина монистра, коска и кожа од змија, шупливи камчиња и сл.⁹

Превентивно-заштитните обредни дејства биле различни. Во овој период (до четириесеттиот ден по раѓањето) родилката се нарекува *еврејка*, *глотна*, *нечиста*. Значителен е бројот на називите за *'некрстено, немиросано дете'*. Разгледувајќи ги именувањата на *'некрстено дете'* во македонските дијалекти, Коробар-Белчева (2001: 174–180) посочува 25 дијалектни апелативи, од кои 16 се синоними, а 9 се само фонетски или морфолошки разновидности: *бубера*, *гољче*, *евруш*, *кежсо*, *крже*, *леонче*, *пижса*, *пижанче*, *повивче*, *пуже* (*пужа*, *пужо*), *пурде*, *пуша*, *рулче* (*рулек*), *кендо*, *чорка*, *чупа*, *шуле* (*шуљко*)¹⁰.

До четириесеттиот ден родилката и новороденчето се наоѓаат во една нова статусна положба дефинирана и со нов терминологски код. Воведувањето од статусот *леунка* – *леунче*, *родилниче* во статусот *мајка* – *дете*, *младенче*, *мало дете* подразбира активирање на цел систем обредно-магиски и религиски дејства *првото капење/бањање* чин на прочистување¹¹ при кој во водата, за првото капење се фрлало сребрена пара, за детето да биде здраво и чисто, *малата молитва*, *задојувањето* на новороденчето, *одредувањето на животните карактеристики*, *повојницата*, *големата молитва*, односно *крштевката*.

Малата молитва, *буг. малка молитва* е црковен обред за прочистување на родилката и на новороденчето со *осветена вода*. По раѓањето на детето, некој од домашните одел во црквата за да земе молитва за леунката (шише со крстена

⁸ Иако важноста на лукот во одбрана од магијата е универзално, сепак се здобил со особено значење како заштитно средство против урок или зли очи.

⁹ Нашите предци го користеле црвениот конец како најчеста заштитна мерка, преку врзување. На пр. бремените носат црвен конец врзан на прст при излегување навечер од дома, црвениот конец се става на прагот на домот во кој има леунка, папокот на новороденчето, се врзува со црвен конец. Баењето со сол и со гаснење жарчиња широко се применува и кај Македонците и кај другите националности на нашиве простори, на пр. за лекување од уроци.

¹⁰ Преовладуваат именувањата со словенско потекло (*гољче*, *крже*, *повиваче*, *рулче*, и др.). Се среќаваат и примери од други јазици (*бубера*, *шуле* од ароманскиот, *леонче* и *евруш* од грчкиот, *пуже* од латинскиот, *пуша*, *чорка* од турскиот). Повеќето од овие лексеми се со негативна конотација (*валкан*, *товар*, *ѓавол* и сл.). Најверојатно се работи за профилакса, т.е. за заштитна функција, но можно е и поврзувањето на овој период од животот на детето со периодот на некрстените денови на Исус Христос (оние 12 дена, од Божиќ до Богојавление, т.е. Водици) лош, тежок, период со многу забрани и табуа. Се верувало дека со крштевањето детето се прочистува, се просветлува, се заштитува, а ако не биде крстено ќе стане демонско суштество т.н. *навјак*, *навјаче* (Коробар-Белчева 2001: 178).

¹¹ Магиските активности што се практикувале при обредното капење ја зголемуваат улога на овој обреден чин. За таа цел, на пр. во коритото во кое се капело новороденчето се ставале разни обредни предмети: *јајце*, *сол*, *зелено дрвце*, *колче*, *монета*, *прстен*, *чесел*, *клуч*, *житни плодови* и др.

вода, ливче со напишана молитва и гранче босилек)¹². Од таа т.н. *молитвена вода, светена вода, молитва, мала молитва* се става по една чашка во водата наменета за капење на новороденчето.

Обредот *повојница, бабиње, виѓе, виѓавке, мало виѓе и големо виѓе* е јасно изразено симболично прифаќање на новороденчето од страна на заедницата. Жените *повојничарки, виѓавки*, срп. *кравајарке, кравајке, туртарке, бабињаре*, буг. *погачарки* доаѓаат на повојница кај новороденчето (*повојниче, повојче, пеленаче*) до четириесеттиот ден, обично се оди претпладне, додека денот напредува за детето да напредува и да биде здраво. На *бабиње* жените како *дарови* носеле за родилката: погача, пита, тиганици, за детето: метална (сребрена) паричка (за здравје и среќа), капче, чорапчиња и сл. На *мало виѓе* се носеле: тиганици, пченкарно лепче, пелена или кошулче, а на *големо виѓе* погача, мазник, волнени чорапчиња, капче и др. И Бугарите носат *погача, блага погача, погачка*, а *голема повојница, голема погача* е гозбата на 40-тиот ден (наспроти *мал(к)а повојница, повојница* по раѓањето). Со *виѓе* се оди на неделата или на две недели по раѓањето на детето. Кај Србите ги бележиме називите *мале бабине, мале понуде, повојница* во текот на првата седмица (доаѓаат само жени), додека по крштевањето, по 40-тиот ден *велике бабине* или *мушке бабине* (затоа што доаѓаат и мажи).

Меѓу обичаите поврзани со раѓањето на децата посебно се интересни обичаите со *сретен кум, кум од неволја*. Овие обичаи се изведуваат кога децата *не траат, не вуреат*, односно кога во семејството се умрени повеќе деца. Тогаш дотогашниот кум се откажува и кум станува лицето што прво ќе се сретне кога детето го носат на крштевање. Затоа ваквиот кум се вика *сретен кум*. Сп. срп. *случајно кумство, кумство од невоље, кумство на срећу* или *кумство на раскрсници*.

*Крштивката*¹³, *крштевање, детокрст, крстење* срп. *крштење*, буг. *кръщене*, рус. *крестины* – може да биде на 7, на 9 дена, на шест недели, на два месеца итн. Може да се врши во четврток, петок или недела и е црковен обред со кој новороденчето се воведува во кругот на верската заедница. *Кумот/нункото* и *кумата, кумица/нунка*, буг. *кум* и *кумица*, рус. *кум, крёстный отец, кума, крёстная мать* како духовни родители, претставуваат нераскинлив дел од најзначајните моменти од животот на новороденчето. По крштевањето, *крстеничето*, буг. *кръстеник*, рус. *крестник, крёстный сын, крёстная дочь*

¹² Молитвата се носела во шише, кое задолжително се затворало со босилек. До четириесеттиот ден, од молитвата се сипувало во водата за капење на новороденчето, а родилката пиела од неа и се попрскувала по градите за да го одржи обредно чисто своето млеко. По истекот на овој период, остатокот од молитвата се истурал во протечна вода.

¹³ Во Тетовско по крштивката во домот на таткото се поканувале само најблиските роднини на *мала* крштивка и биле пречекувани со леб, сол и кромид за мајката да има млеко, а непосредно по малата крштивка се правела и т.н. голема крштивка за сите роднини и пријатели.

добивало свое сопствено име¹⁴ од кумот преку обредот куме *кажи име*, срп. *казивање имена*, буг. *казване името*, рус. *сообщение крестильного имени*. Во црквата кумот го зема бебето на платно, а по крштевањето кумата го облекува во облеката што таа му ја дарува¹⁵. *Првата кошула*, рус. *рубашка* што секое новороденче ја добивало од кумот имала заштитна моќ од болести. Кумот *трипати го тркалал детето* на масата на која се наоѓале остатоците од храната и тогаш за *првпат го заранувал* новороденчето. Присутните на овој чин давале пари за детето да биде *среќно*, *берикетлија*.

Големата молитва го има истото значење за леунката како крштеквата за новороденчето. Имено, на 40-тиот ден леунката се капела, облекувала чиста облека и заедно со бабата и со детето одела в црква на голема молитва. Со обредната посета на роднини по *големата молитва* при враќањето од црква се потврдува прифаќањето на родилката и на новороденчето во нивниот нов статус. Така, на пр. по враќањето од црква, мајката со детето требало најпрвин да посети некоја друга кука. Домаќините на таа кука го дарувале бебето со *шекер*, *брашно* и со *јајце*: *шекер* – за детето да било благо, *брашно* – за детето да било сито и *јајце* за детето да имало чисти пелени. Сп. и срп. *четрдесетнице*, буг. *сарандисване*, *чиста*, *голяма молитва*, *благуслов*, *кадене*, рус. *чистая молитва*.

Обредот *’прво потстрижување на бебето’*, мак. *застриг*, *стриг*, *срижење*, *прво стрижење*, *земање коса на детето* што го изведува кумот ритуално претставува благослов и заштита предадена од кумот. Сп. срп. *ишишање*, *стрижење*, *стриг*, *стрижба*, буг. *стриг*, *стрижба*, *застригување*, рус. *стрижка*, *стрижки*, *застрижки*, *пострыжки*, *постриги*, *первая стрижка волос*. Сп. и срп. *ишишано кумство*, *ишишани кум(а)*, рус. *стрижены кум*. Овој обред опфаќа магиски дејства со истрижаната коса, преоблекување на детето во нова облека, гозба и дарување, благослови, претскажување на иднината и сл.

Особеното значење на периодот до навршувањето на првата година може да се поврзе со сите традиционални обреди, коишто се изведувале до тој период, а на кои заедницата им посветувала големо внимание и кои јавно го потврдувале постепениот влез на детето во световната заедница, пр. првото запче *прво*

¹⁴ Името на детето го дава кумот, обично по баба и по дедо, а честопати и според верските празници, сведните – ако е родено пред Велигден – *Велика*, *Велко*, околу Митровден – *Митре*, *Митра*, *Димитрија*, околу Спасовден – *Спасо*, *Спаса*, *Спаска* и др. Ако се раѓаат само женски обичај со магиско-имитативен карактер е детето да се крсти *Менка* за да се смени полот на следното дете. Во случај кога *не траат*, *не се држат децата* се крштевале *Трајан/Трајанка* за да трае, *Стојан/Стојанка* за да стои, *Живко/Живка* за да биде жив.

Во Тетовско се разликува *молитвено име*, кажано од свештеникот според најблискиот верски празник до денот на раѓањето), а потоа и конечно име дадено од кумот и тоа наследно (по дедото или бабата по таткова линија) или друго.

¹⁵ Кумот ѝ го предава на мајката/свекрвата новокрстеното крстениче со зборовите *Еврејче ми го даде, христијанче ти го враќаме*.

запче¹⁶, срп. *први зуб*, буг. *първото зъбче*, рус. *появление первых зубов* и особено проодувањето што е проследено со обред реализиран со месење на погачата *постапалка*, *престапалка*, *проодниче* во форма на стапало што се дава кога детето ќе прооди, срп. *поступаоница*, *поступача*, буг. *престапулка*, *процапалник*, *процџпалник*, *процџпалка*, *процџпна пита*, *престџпница*, *пита пристапалник* е само јужнословенски обред.

Ќе ги споменеме и називите за *'првото дете во семејството'*: *првенец*, *првенче*, *првородено*, *првородено дете*, срп. *првенац*, буг. *първак*, *первачок*, *первок*, *первочник*, *първенче*, рус. *первенец*, *первец*, *первак*, *первок*, *первончик*, *ребенок первый*, за *'последното дете во семејството'*: *сугаре*, *истресок*, *најсетно*, *дородок*, *изродок*, *последно дете* (сп. *дородена*, *одродена*, *изродена жена 'жена која што не раѓа веќе'*), а честопати се употребуваат и називите *галениче*, *милениче*, срп. *мезимац*, *мезимица*, *истришче*, *изрод*, буг. *мезинче*, *мезинец*, *мизул*, *мизиня* рус. *ребенок последний*, *најденче 'најдено дете, дете на кое не му се знаат родителите'*, рус. *найдак*, *найдена*, *находка*.

Во народната култура вонбрачното дете мак. *копиле 'вонбрачно дете'*, буг. *копеле*, *копальче*, *шумник*, *шумек*, *лефтерче*, рус. *внебрачный ребенок*, диј. *бастрок*, *бастрык* заради своето потекло се сметало за маргинално суштество. Терминологијата која се однесува на вонбрачното дете често е паралелна со терминологијата со која се именува девојка-мајка на пр.: *копиле – копиларка*. Сп. мак. *копилка*, *копиларка*, срп. *копилуша*, буг. *копирана*, *копиларка*, *копилуша*, *набидена мома*, *лефтерка*, *сјургун*.

Се верува дека децата родени со белег, нишан на лицето или друг дел на телото ќе бидат среќни. Сп. мак. *нишан*, рус. *родимое пятно знаяба*, *знамя*, мак., срп., буг. *нишан*, *белег*.

Несомнен е словенскиот карактер на традиционалната македонска култура, којашто е блиска со културата на другите словенски и балкански народи, па поради тоа можеме да говориме и за словенска и за балканска култура. Словенскиот карактер на македонската духовна култура се одразува и во терминологијата којашто во основата е словенска. Во определени историски и социјални услови се пројавуваат и низа разновидности со установена територијална распространетост, а на тоа се должи и застапеноста на заемките, на пр. од грчко потекло *леуса*. Терминолошката разновидност сведочи за улогата на различните мотивациски односи при појавата на термините, а зборообразувачката варијантност за богатите изразни можности на јазикот.

Литература

Атанасовска В. 1991: „Обичаи и верувања во Титовелешко за обезбедување пород и заштита на новороденчето и на родилката од лоши сили“, *Македонски фолклор*, XXIV/48, Скопје, 211–217.

¹⁶ Лицето што прво ќе го види првото запче на бебето треба да му даде ориз и метална паричка за забите да му бидат бели и цврсти како железо.

- Вражиновски Т. 2000: *Речник на народната митологија на Македонците*, Скопје.
- Домазетовски П. 1991: „Обичаите и обредите поврзани со раѓањето на детето во Дримкол, Струшко“, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје.
- Јакоски В. 1972: „Свадбените обичаи за машки пород во Дебарско поле“, *Македонски фолклор*, V/9–10, Скопје, 89–94.
- Китевски М. 1982: „Обичаи и верувања од Дебарца (Охридско) поврзани со раѓањето на децата“, *Македонски фолклор*, год. XV, бр. 29–30, Скопје 1982, 125–140.
- Коробар-Белчева М. 2001: „Пурде, крже, рулче и други синоними во македонската дијалектна лексика“, *Македонската лексикологија и лексикографија*, Јазикот наш денешен кн. 6, Скопје, 174–180.
- Лиманоски Н. 1991: „Обичаите кај Македонците муслимани поврзани со раѓањето на детето“, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје 1991, 161–174.
- Малинов З. 2009: *Етнолошка монографија на Зрново (Драмско) Егејска Македонија*, Камелеон, Скопје.
- Младеновски С. 1974: „Белешки за првата брачна вечер кај Македонците“, *Македонски фолклор*, год. 7, бр. 14, 239–249.
- Наумова М. 1996: „Обичаи околу раѓање, свадба и умирачка“, *Етнологија на Македонците*, Скопје, 203–215.
- Неделков Љ. 2005: „Обредната структура раѓање кај Македонците во Тиквеш“, *ЕтноАнтропозум*, бр. 5, Скопје, www.iea.pmf.ukim.edu.mk
- Никодиноски Т. 1991: „Обичаите и обредите поврзани со раѓањето на детето во Дебарца – Охридско“, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје, 181–191.
- Новевска З. 1993: „За некои обичаи и верувања сврзани со раѓањето и облеката на новороденчињата“, *Македонски фолклор*, год. XXVI, бр. 51, Скопје 1993, 101–105.
- Петреска В. 2000: „Семејниот обреден комплекс во Куманово и Кумановско“, *Фолклорот во Куманово и Кумановско*, Куманово.
- Пиличкова С. 1984: „За некои болести и верувања за нив одразени во турските народни приказни од СР Македонија“, *Македонски фолклор*, год. XVII, бр. 33, Скопје, 169–173.
- Плотникова А. А. 2009: *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*, РАН, Институт славяноведения, Москва.
- Светиева А. 1991: „Обичаи околу бременоста и раѓањето во село Фурка (Дојранско)“, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје 1991, 235–247.
- Славјанска мифологија, енциклопедическиот словарь*, ред. С. М. Толстој, Т. А. Агапкина, О. Б. Белова, Л. В. Виноградова, В. Я. Петрухина, 2002, Москва, <http://www.antmir.ru>.
- Славјанские древности. Этнолингвистический словарь*, под общей редакцией Н. И. Толстого, 1995–2009, Москва, том 1–4.
- Словенска митологија. Енциклопедијски речник*, ред. С. М. Толстој, Љ. Раденковић, 2001, Београд.
- Ћорђевић Т. Р., 1938: „Зле очи у веровању Јужних Словена“, *Српски етнографски зборник*, III, Београд.

Summary

Subject of our interest is the lexis related to the ritual structure of birth, i.e. the lexis concerning the pregnancy, birth and post – birth rituals. The respect shown for the traditional birth customs and rituals reflects the life and the spirit of every nation, which can also be confirmed through the ritual lexis in the Macedonian, Serbian, Bulgarian and Russian language. The Slavic character of the traditional Macedonian culture is doubtless. The Macedonian culture is close to the culture of other Slavic and Balkan nations, so we can also refer to the Slavic and Balkan culture.

In certain historical and social conditions, lot of varieties can occur within typical territorial distribution, so the lexical fund from the birth ritual area can also suffer changes, as well as implementation or rejection of certain lexical units. The terminological variety witnesses the rich linguistic expression capacities and the role of the various motivation relations in the forming of terminology.

811.163.3'342.41

811'342.41

Изворен научен труд

Anna Cychnerska¹**WPLYW BEZDŹWIĘCZNEGO OBSTRUENTU NA REALIZACJĘ SONANTU
W JĘZYKU MACEDOŃSKIM I ALBAŃSKIM**

Апстракт: Начинот на којшто се изговараат сонантите во словенските јазици кога ќе се најдат во соседство со безвучни опструенти е еден феномен којшто не е многу проучуван во лингвистичките трудови. Во трудовите што ги консултиравме се анализираат ситуациите на изговор на посочените гласови во иницијална и во финална позиција (сп. на пр. Miękisz, Denenfeld 1975, Савицка, Спасов 1991, Steffen-Batogowa 1996, Zinowiewa 1998, Sawicka, Vučenović 2002). Моите истражувања на санди во стандардниот македонски јазик покажаа дека на границите на зборот има десоноризација на сонантите кога се претходени од безвучни или обезвучени опструенти. Целта на овој труд е да се покаже начинот на којшто се реализираат сонантите што се претходени од безвучни опструенти во различни морфолошки позиции, но исто така и да се дефинираат факторите што можат да го поттикнат губењето на звучноста, сето тоа поткрепено со статистички вредности за оваа појава, појава карактеристична не само за македонскиот јазик, туку и за соседните несловенски јазици, албанскиот и грчкиот.

Клучни зборови: обезвучување, сонант, опструент, безвучен/обезвучен.

Sposób realizacji sonantów po bezdźwięcznych obstruentach w językach słowiańskich rzadko jest przedmiotem odrębnych badań. Ze znanych mi prac, poświęconych tej problematyce, warto wymienić opracowania języka polskiego (Steffen-Batogowa 1986, Sawicka, Vučenović 2002, Osowicka-Kondratowicz, Serowik 2012) oraz języka rosyjskiego (Zinowiewa 2007).

Jeśli chodzi o język macedoński, w literaturze przedmiotu odnotowuje się częściowe fakultatywne ubezdźwięcznienia sonantów po bezdźwięcznym obstruencie. Podane przykłady dotyczą grup nagłosowych, np. *сметка* [smɛtka], *клетка* [kɛtka], *шминка* [ʃmɨŋka], *нпеса* [npɛsa] (Савицка, Спасов 1991: 69). Ubezdźwięcznienia sonantów po bezdźwięcznym lub ubezdźwięcznionym segmencie obstruentalnym zarejestrowałam również na granicy międzywyrazowej (Korytowska 2012).

Celem artykułu jest prezentacja wyników sondażowych badań omawianych grup oraz określenie pozycji i częstości występowania zjawiska. Analizowane przykłady pochodzą z 30-minutowego nagrania radiowego, zarejestrowanego w 2003 r. Są to fragmenty dwóch audycji o tematyce popularno-naukowej. Ocenie audytywnej oraz

¹ Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Filologiczny, Toruń, Polska, koryan@poczta.fm

obróbce komputerowej w programie WaveSurfer (wersja 1.8.5) poddano wymowę profesjonalnych spikerek, w wieku dojrzałym.

Przedmiotem badania było 291 przykładów, w których sonant wystąpił po bezdźwięcznym lub ubezdźwięcznionym obstruencie. Około 85% tych połączeń stanowiły grupy, znajdujące się w granicach wyrazu fonetycznego, natomiast elementy pozostałych grup rozdzielała granica międzywyrazowa. Połączenia obstruentu bezdźwięcznego lub ubezdźwięcznionego z sonantem w wyrazie fonetycznym były bardziej zróżnicowane pod względem budowy niż połączenia na granicy międzywyrazowej. W pierwszej pozycji odnotowałam 22 typy grup, w drugiej — 11 typów. W obu pozycjach morfologicznych przed sonantem najczęściej występował bezdźwięczny obstruent zwarto-wybuchowy. Połączenia bezdźwięcznego obstruentu szczelinowego z sonantem wewnątrz wyrazu fonetycznego były ponad 3-krotnie rzadsze od połączeń z obstruentem okluzywnym. Grup ‘bездźwięczny obstruent zwarto-szczelinowy + sonant’ było 11. Na granicy międzywyrazowej obok połączeń bezdźwięcznego obstruentu zwarto-wybuchowego z sonantem wystąpiły trzy grupy, w których pierwszym segmentem był bezdźwięczny obstruent szczelinowy.

Spośród sonantów po obstruencie bezdźwięcznym wewnątrz wyrazu fonetycznego w analizowanych przykładach najczęściej rejestrowałam wibrant /r/, natomiast na granicy międzywyrazowej — sonant nosowy /n/ (por. tab. 1). Niemal we wszystkich przykładach w prawostronnym sąsiedztwie sonantu wystąpiła samogłoska. W jednym wyrazie po nagłosowej grupie, złożonej z bezdźwięcznego obstruentu szczelinowego i sonantu nosowego, wystąpił kolejny sonant — wibrant zgłoskotwórczy (*cmpma*). W analizie pominęłam grupy z sonantem w obustronnym otoczeniu konsonantycznym. Bez względu na bezdźwięczność segmentu obstruentального, występującego przed sonantem, w takich przykładach sonant jest wymawiany dźwięcznie — pełni on funkcję sylabotwórczą i jest poprzedzony wyraźną podpórką wokaliczną. W 30-minutowym nagraniu odnotowałam 21 wyrazów z r zgłoskotwórczym.

Tabela 1. Typy badanych grup z uwzględnieniem charakterystyki artykulacyjnej

a) połączenia wewnątrz wyrazu fonetycznego

I segment grupy obstruent bездźwięczny	II segment grupy — sonant				
	Nosowy	Lateralny	Wibrant	Głajd	
Okluzywny	24	18	137	3	182 73,39%
Frykatywny	29	20	6	-	55 22,18%
Afrykata	10	-	1	-	11 4,43%
łącznie: 248	63 24,4%	38 15,32%	144 58,06%	3 1,21%	

b) połączenia na granicy międzywyrazowej

I segment grupy obstruent bezdźwięczny	II segment grupy – sonant			
	Nosowy	Lateralny	Wibrant	Głajd
Okluzywny	33	1	6	3
łącznie: 43	76,74%	2,33%	13,95%	6,98%

c) poszczególne typy połączeń

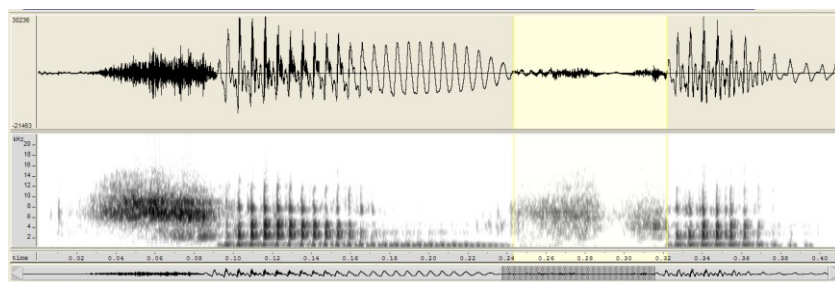
Typ grupy	Liczba połączeń	
	wewnątrz wyrazu fonetycznego	na granicy międzywyrazowej
pn	1	1
pł	8	-
pr	87	-
pj	3	-
tn	13	24
tm	5	1
tł	1	1
tr	42	5
tj	-	3
kn	3	4
km	2	-
kł	9	-
kr	8	1
fn	-	1
fm	1	-
sn	15	1
sm	8	1
sł	20	-
sr	3	-
ʃn	5	-
xr	3	-
tsn	2	-
tsr	1	-
tʃn	8	-

Zdecydowana większość weryfikowanych połączeń - ok. 71%, wystąpiła w pozycji śródgłosowej (nagłos — 73 połączenia, śródgłos — 175 połączeń).

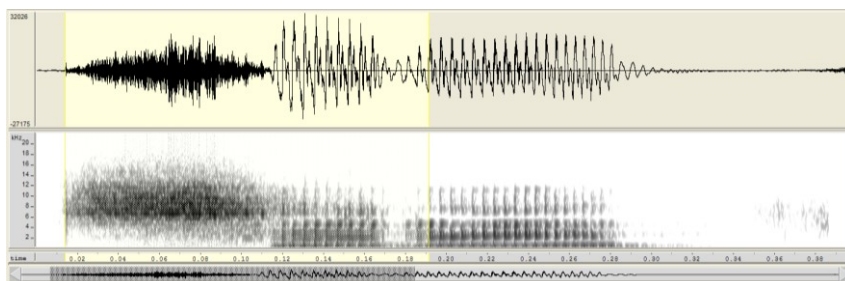
W granicach wyrazu fonetycznego dominowały grupy wewnątrzmorfemowe oraz na słabych szwach morfologicznych z sufiksem lub końcówką fleksyjną.

Połączenie obstruentu bezdźwięcznego z sonantem, którego segmenty rozdziela junktura, odnotowałam w jednym przykładzie (szew po przedrostku, *постлудум*).

Mimo niewielkiego próbkowania po analizie można wnioskować, że w języku macedońskim ubezdźwięcznienie sonantów po obstruencie bezdźwięcznym lub ubezdźwięcznionym jest zjawiskiem stosunkowo rzadkim. Wewnątrz wyrazu fonetycznego taką realizację odnotowałam w 25 przykładach, przy czym większość tych realizacji (24 wymówienia) zarejestrowałam u jednej ze spikerek. Bezdźwięczne wymówienia sonantów stanowią ok. 10% wszystkich analizowanych kontekstów w tej pozycji (por. ilustracje 1–2 z bezdźwięczną i ubezdźwięcznioną realizacją sonantu po obstruencie bezdźwięcznym). W przykładach, w których doszło do ubezdźwięcznienia sonantu, segment ten najczęściej występował po bezdźwięcznym obstruencie szczelinowym (22 realizacje), np. *еснаф* [esɲaf], *на христијанската* [naħristijanskata], *на сиромашините* [nasiromaʃnite], *не ги прикажавме* [ne gʲiprikaʒafme], *успешна* [uspeʃɲa], *извесните* [izvesɲite], *служба* [sʲuʒba], *слушатели* [sʲuʃateli], *слушавте* [sʲuʃnafte], *осма* [osma], *основа* [osɲova]. Po bezdźwięcznym obstruencie zwarto-wybuchowym sonant wymówiono bezdźwięcznie w trzech przykładach (*центри* [tsentrʲi], *му открил* [muotkriʃ], *на пример* [naprimer], natomiast po bezdźwięcznym obstruencie zwarto – szczelinowym wszystkie wymówienia sonantu były dźwięczne.

Ilustracja 1. Bezdźwięczna realizacja sonantu po obstruencie bezdźwięcznym w przykładzie *центри*

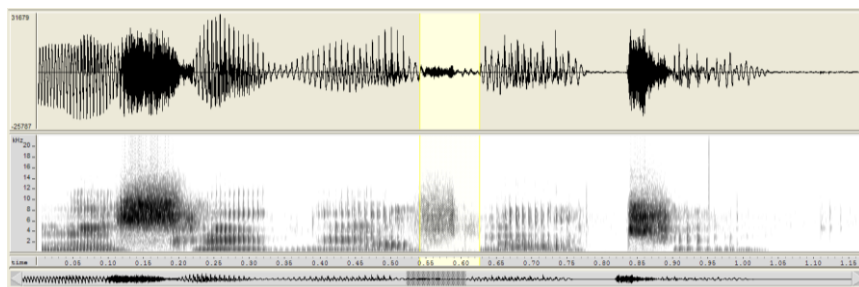

Ilustracja 2. Dźwięczna realizacja sonantu po obstruencie bezdźwięcznym w przykładzie *упен*

Bezdźwięczność obstruentu najczęściej wpływała na utratę dźwięczności nosowego sonantu /n/ (12 przykładów). Pozostałe bezdźwięczne realizacje dotyczą sonantu lateralnego /l/ (6 przykładów), wibrantu /r/ (5 przykładów) oraz drugiego

sonantu nosowego /m/ (2 przykłady). Sześć grup z bezdźwięczną realizacją sonantu po bezdźwięcznym segmencie obstruentalnym wystąpiło w pozycji nagłosowej, pozostałe — w śródgłosie wyrazu. W większości wymówień rejestrowałam pełną utratę dźwięczności sonantu, ale odnotowałam również kilka realizacji z częściowym ubezdźwięcznieniem, przy czym część bezdźwięczna była dłuższa od dźwięcznej (5 przykładów).

Jeśli chodzi o połączenia obstruentu bezdźwięcznego lub ubezdźwięcznionego z sonantem na granicy międzywyrazowej, na 43 analizowane grupy bezdźwięczną realizację sonantu odnotowałam w jednym przykładzie. Chodzi o graficzne połączenie *в + н* (/v##n/), wymówione przez spikerkę jako [fn̥] — *на следниов начин* [nasledni'of nat̪in] (ilustracja 3).

Ilustracja 3. Bezdźwięczna realizacja nagłosowego sonantu po ubezdźwięcznionym obstruencie wygłosowym na granicy międzywyrazowej w przykładzie *на следниов начин*

Utratę dźwięczności sonantów w otoczeniu obstruentu bezdźwięcznego rejestruje się również w sąsiednich językach niesłowiańskich. Ze zbliżonej objętościowo próbki języka albańskiego na Kosowie ocenie poddałam 287 przykładów, w których sonant wystąpił po obstruencie bezdźwięcznym. Weryfikowane grupy wybrałam z 33-minutowego nagrania radiowego, zarejestrowanego w Prisztinie w 2005 roku. Materiał do badań to odczyt tekstu popularno-naukowego. Lektorem była profesjonalna spikerka radiowa w wieku dojrzałym (ok. 50 lat). Spośród analizowanych połączeń 75% wystąpiło w granicach wyrazu fonetycznego, pozostałe — na granicy międzywyrazowej. Dominującym typem były grupy śródgłosowe. Pierwszym segmentem połączenia najczęściej był bezdźwięczny obstruent zwarto-wybuchowy, drugim — sonant nosowy.

Podobnie jak w języku macedońskim sonanty w badanych kontekstach lektorka najczęściej realizowała dźwięcznie. Wymówienia z ubezdźwięcznionym sonantem stanowiły ok. 7% analizowanych połączeń, przy czym była to częściowa utrata dźwięczności. Częściej do ubezdźwięcznienia sonantu po obstruencie bezdźwięcznym dochodziło wewnątrz wyrazu fonetycznego niż na granicy międzywyrazowej. W przykładach, w których odnotowałam utratę dźwięczności sonantu, segment ten najczęściej występował po bezdźwięcznym obstruencie szczelinowym, np. *domosdoshme* [domozdo:f̥me], *panevojshme* [panevojʃf̥me], *pyesni* [pyes̪n̥i], *përkisni* [përkis̪n̥i], *kohrat* [kox̪r̥at]. Ubezdźwięcznienia sonantu po bezdźwięcznym obstruencie okluzywnym były sporadyczne (*kontrol* [kontro̞ʎ], *krye* [kr̪ye]), natomiast

bezdźwięczne sąsiedztwo obstruentu zwarto-szczelinowego nie wpływało na zmianę jakości występującego po nim sonantu (por. Korytowska 2012a).

Informacje o utracie dźwięczności sonantu w sąsiedztwie bezdźwięcznego obstruentu znajdziemy również w opracowaniach dialektów północnogreckich. Podane przykłady dotyczą ubezdźwięcznienia sonantu pod wpływem prawostronnego bezdźwięcznego kontekstu obstruentального wewnątrz wyrazu, np. [rfó], [alpúmi], [él'pin], oraz w grupach międzywyrazowych, np. [al'éfɣ kalamk'íśxu], [živǵáf θkó mas], [pól' kí] (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1989). W języku greckim prawdopodobne są również progresywne ubezdźwięcznienia w połączeniach obstruentu bezdźwięcznego z sonantem, chociaż w literaturze przedmiotu brak informacji na ten temat. Wydaje się, że brak opisów nie potwierdza ograniczeń systemowych co do ewentualnych ubezdźwięcznień sonantów po bezdźwięcznym obstruencie, lecz jest wynikiem małego zainteresowania tą problematyką. Z drugiej strony, należy wziąć pod uwagę specyficzne zachowanie sonantu nosowego /n/, który w języku greckim sprzyja udźwięcznieniom obstruentów bezdźwięcznych w określonych kontekstach. Dotyczy to zarówno połączeń wewnątrz wyrazu fonetycznego, jak i na granicy między dwiema jednostkami akcentowymi.

Z przedstawionego materiału widać, że ubezdźwięcznienia sonantu w sąsiedztwie obstruentu bezdźwięcznego mogą występować w różnych językach. Zjawisko to jest fakultatywne i nieregularne. Sonanty mogą być mniej lub bardziej podatne na ubezdźwięcznienie. Ważny jest również kontekst obstruentu bezdźwięcznego, który może sprzyjać utracie dźwięczności następującego po nim sonantu. Pewne ograniczenia i różnice między językami związane są z modelem sylaby (por. język polski z sylabą dwuszczytową oraz język macedoński z sylabą jednoszczytową i możliwość łączliwości segmentów w pozycji wygłosowej w wymienionych językach, Sawicka 2007: 121–132).

Bibliografia

- Korytowska A. 2012: *Sandhi w standardzie języka macedońskiego*, Toruń.
- Korytowska A. 2012a: *Realizacja sonanata posle bezvučnog/obezvučenog opstruenta u severno-gegijskom albanskom jeziku*, w druku.
- Osowicka-Kondratowicz M., Serowik A. 2012: *Sandhi w sylabach dwuszczytowych i przed sylabami dwuszczytowymi w języku polskim*, w druku.
- Sawicka I. 2007: „Różnicowanie typologiczne słowiańskich modeli sylabicznych“ [w:] *Komparacja współczesnych języków słowiańskich 2. Fonetyka. Fonologia*, red. I. Sawicka, Opole, s. 121–132.
- Sawicka I., Vučenović B. 2002: „Czym jest polskie sandhi?“ [w:] *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Studia Slavica VII*, s. 71–77.
- Steffen-Batogowa M. 1996: „On the pronunciation of some Polish consonant clusters containing sonorants“ [w:] *Studia Phonetica Posnaniensia 5*, s. 61–85.
- Zinowiewa T. 1998: *Zagadnienia sandhi w języku rosyjskim w porównaniu z polskim*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Савицка И., Спасов Љ. 1991: *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик I*, Скопје.

Μαργαρίτη-Ρόγκα Μ. 1989: „Αφομοιωσεί ηχηροτητας στο ιδίωμα του Κυταφγιου“
[w:] *Studies in Greek linguistics. Proceedings of the Xth Annual Meeting of the
Department of Linguistics*, 9–11 May 1989, Thessaloniki, s. 151–168.

Résumé

La façon dont les consonnes sonantes, dans les langues slaves, sont réalisées dans le voisinage des obstruantes sourdes est un phénomène traité rarement dans la littérature en matière. Les ouvrages que j'ai consultés présentent les données concernant la prononciation des contextes en question dans la position initiale et finale (cf., par exemple, Miękisz, Denenfeld 1975, Савицка, Спасов 1991, Steffen-Batogowa 1996, Zinowiewa 1998, Sawicka, Vučenović 2002).

C'est aussi aux limites des mots que j'ai découvert, au cours de l'analyse du sandhi dans la langue macédonienne standard, la désonorisation des consonnes sonantes précédées des obstruantes sourdes et désonorisées. Le but de cette recherche va être de déterminer la façon dont les consonnes sonantes précédées par le segment sourd sont réalisées dans de positions morphologiques diverses, ainsi que de définir les facteurs qui puissent favoriser la perte de sonorité et, enfin, de dresser une statistique de ce phénomène.

Il est de même à noter que la désonorisation des consonnes sonantes précédées d'une obstruante sourde se fait aussi observer dans les langues balkaniques non slaves – le grec moderne et l'albanais guègue de nord (cf. Μαργαρίτη-Ρόγκα 1989, Korytowska 2012).

811.163.3'282:811'373.45(497)

Изворен научен труд

Светлана Давкова-Ѓоргиева¹

БАЛКАНСКИТЕ ТУРЦИЗМИ ВО ЕДНА ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ОБЛАСТ НА МАКЕДОНСКИОТ ДИЈАЛЕКТЕН АРЕАЛ

Апстракт: Анализата на лексиката од лексичко-семантичката област покуќнински предмети и посатки на македонскиот дијалектен ареал, која како дел од материјалната култура е блиска до другите народи на Балканот, укажува на тоа дека таа е детерминирана и од историскиот и од социјално-културниот контекст, како еден од поважните екстралингвистички фактори во јазикот. Во овој прилог ќе дадеме мал приказ за балканскиот слој во оваа лексичко-семантичка сфера, задржувајќи се на балканските турцизми што се присутни во одделни говори на македонскиот лингвистички ареал. Тие временски се поврзуваат со доаѓањето на Османлиите на Балканот, кога всушност започнува позначителното инфилтрирање на исламските елементи на овие простори.

Клучни зборови: македонски дијалекти, лексички заемки, балкански турцизми, ареална лингвистика, етимолошки толкувања.

Непосреден предмет на анализа во оваа статија со дијалектните именувања² од лексичко-семантичката област покуќнина и посатки на македонскиот јазичен ареал. Би истакнале дека лексиката од овој домен не може да се смета за тесна и специјализирана термилошка област. Ова произлегува оттаму што таа е составен дел на секојдневното живеење и е одраз на материјалната култура. Ваквиот лексички фонд е подложен на релативно брзи промени, усвојување на нови и потиснување на старите лексички единици, во зависност од промените во културното опкружување (Макаријоска 2003). Во старата македонска куќа имињата на садовите и на другите покуќнински предмети, како дел од материјалната култура која е блиска со другите народи на Балканот, всушност се одраз на етнокултурните процеси низ вековите. Во однос на историскиот фактор не може а да не се спомене значителното влијание на грчката, византиската и секако на ориенталната култура и традиција во вековите на турското владеење на овие простори. Бидејќи дијалектот како специфичен код е поотворен кон туѓите влијанија и сведочи за различните лексички влијанија од повеќе јазици со коишто во текот на изминатите векови доаѓал во

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, davkovas@yahoo.com

² Лексичкиот материјал е користен од картотеката на Проектот македонски дијалектен атлас што се работи во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Истиот е собиран според *Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас* (Видоески 2000)

контакт, овде се решивме за анализа на дел од називите во областа на покуќнината и посатките во лингвистиката познати како балкански турцизми.

Тие временски се поврзуваат со доаѓањето на Османлиите на Балканот (кон крајот на 14 и од почетокот на 15 век), кога и всушност започнува позначителното инфилтрирање на исламските елементи во материјалната култура на овие простори. Фактот дека занаетчиството токму во овој период доживува голем подем, особено казанџискиот занает, како нужно за потребите произлезени од обичаите и навиките на новонаселеното муслиманско население (пред сè во градовите) и од нивниот начин на живеење, јасно се отсликува во називите на предметите во покуќнината.

Синхрониски погледнато, глинените и дрвените садови за секојдневна употреба се потиснати од металните, односно бакарните садови, наменети за подготвување храна, кои станале значаен дел од инвентарот на покуќнината. Тие во минатото честопати биле симбол преку кој се изразуvalа имотната состојба на едно семејство, односно биле белег на социјален престиж (Конеска 2000: 10–19). Во почетокот бакарните садови се користеле само во градовите, и тоа само од поимотниот дел од населението што главно го сочинувале граѓаните со муслиманска вероисповед. Но, набрзо, поради практичноста и квалитетот што го покажале, тие биле прифатени и од другите слоеви во заедницата. Населението од руралните области бакарните садови ги прифаќа многу подоцна. Меѓутоа, бакарните садови, а со нив и називите, во селската средина остануваат најдолго во употреба, иако во намален број, и до ден денешен.

Во почетокот турските елементи се ширеле директно, по слушање и во контакт со Турците, бидејќи турскиот јазик претставувал владејачки и официјален државно-административен стандард. Мал е бројот на турцизмите што преминале индиректно, со посредство на другите балкански јазици. Македонско-турскиот билингвизам кај македонското население не само што не бил ретка појава, туку напротив, тој често се среќавал, особено во 19 век. Веќе кон крајот на 19 век започнува обратен процес на постепено намалување на турските зборови и нивно заменување со домашни, што најмногу се чувствува во доменот на лексиката. По војната и по кодификацијата на македонскиот литературен јазик, под влијание на свесниот фактор, доаѓа до свесно избегнување на турските заемки во македонскиот јазик и нивната употреба се сведува на минимум (Јашар-Настева 2001: 9–39).

Но, состојбата во македонските народни говори е сосема поразлична. Поголемиот дел од овие зборови македонската јазична свест и не ги сеќава како туѓи, турски (Конески 1982: 54). На ова укажува и нашето истражување и анализа на назите во лексичко-семантичката област на покуќнината и на садовите на македонскиот дијалектен ареал³. Доказ за ова се заемките од турскиот јазик што ги регистрираме во македонските дијалекти. Имено, во одделни говори на македонскиот лингвистички ареал, особено таму каде што

³ Види пошироко во: Давкова-Ѓоргиева С., *Дијалектните именувања на посатките во македонскиот јазик*, Скопје, 2009.

живеело мешано население, се забележува силното влијание на турскиот јазик, којшто се јавува како посредник на низа јазични елементи од арапскиот, персискиот, латинскиот или францускиот јазик. Истите називи со помала или поголема фреквентност на употреба, со исти или со слични значења ги нотираме и во другите балкански јазици. Такви се називите, од покуќнинскиот мебел: *софра*, *синија*, *скемле*, *санделија*, *долап*, *рафт*, *серџен*; од земјените садови: *бардак*, *каната*, *дудла*; од бакарните: *ибрик*, *матерка*, *ѓуѓум*, *ѓезве*, *теџере*, *тепсија*, *тава*, *казан*, *аранија*, *сач* и уште многу други.

На 90% од македонскиот дијалектен ареал заемката од турскиот јазик *софра* се јавува со основното значење 'старинска, ниска, кружна направа, триножна маса од дрво на која се јаде'. Но овој назив во одделни македонски говори го регистриравме и со значење 'јадење, храна'. Сп.: во Тетовско (Вратница: *с'офра* 'турена е *с'офра*'); Дебарско (Гари: *с'офра* 'она што се става за јадење'); Битолско (Кукуречани: *с'офра* 'ми ја расипа софрата'); Демирхисарско (Д. Дивјаци: *с'овра* 'собрани сме на *с'овра*').

Во изолирани ареали на македонската јазична територија односниов назив на семантички план развил и други вредности. Сп.: *с'офра* 'постилка врз која се става јадење за на свадба' во Саса (Делчевско); *с'офра* 'округла дрвена масичка за месење' во Долни Стубол (Кратовско), а со значење '*с'офра* за месење леб' односно именување го бележиме во Маврово (Гостиварско); називот *с'офра* кога е во заедничка употреба со називот *т'арпеза*, е забележан со значење 'долга маса полна со јадење' во Лескоец (Ресенско); *с'офра* 'за сучење кора' во Тополчани (Прилепско); *с'офра* 'ниска е округла и дрвена, на неа се јаде но и се сука' во Фурка (Дојранско); *с'офра* 'што сукат', односно 'ниска округла маса на која се сука' во Злетово (Пробиштипско); *с'о'фра* 'го'л'ема типс'иа' во Габрово (Струмичко); *с'офра* 'долга маса на којашто јадат поголем број луѓе', односно 'долга маса за гости' во Црнешево (Мегленско) и во Тресино и Чеган (Воденско).

Лексемата *с'офра* е балкански турцизам од арапско потекло од кукната терминологија, сп.: во тур. јазик *sofra* < ар. *sofrā* 'трпеза, синија'. Во своето основно значење, именувањето *sofra* се среќава во срп. и хрв. јаз., *sofpra* и во буг. јаз., во алб. јаз. *sofër*, *sofra* со значење 'софра, стол, трпеза, синија', а во ром. и аром. јазик именувањето *suфра/suфра* се јавува со значењето 'трпезарија, трпезариски мебел' (Skok III: 300; Младенов 1941: 600; Tomići 1986: 984). За називот *софра* во РМЈ (III: 282) се забележани две значења: 1. 'ниска тркалеста маса за хранење' и 2. фиг. 'јадење, храна'.

И именувањето *синија* е уште еден балкански турцизам од арапско потекло, кој како лексичка разновидност е застапен на околу 30% на македонскиот дијалектен ареал. Функционира како самостоен назив или се јавува во заедничка употреба со називот *с'офра*.

Во дијалектите именувањето *синија* на семантички план, без при тоа да се формираат поголеми ареали, го регистриравме со различни семантички вредности.

Со толкување 'ниско тркалезно масиче со ногарки, што служи за јадење' називов е регистриран во централните говори: Битолско (Кукуречани: *синија*); Прилепско (Тополчани: *синија*); Демирхисарско (Крушовјани: *синија*); Велешко (Извор: *синија*); Мариовско (Праведник: *синија*); во југоисточното наречје во штипско-струмичките говори во Струмичко (Костурино: *син'иа*, каде што е во заедничка употреба со називот *софра*, Габрово: *синија*) и во Штипско (Никоман: *син'иа*), како и во малешевско-пиринските говори, односно во Делчевско (Саса: *син'ија*). Во долновардарските говори односно именување е дистрибуирано во по еден пункт во Кукушко (Мутулово: *син'иа*), во Дојранско (Патарос: *син'ија*) и во Кајларско (Тремно: *син'ија*).

Семантичката вредност 'ниска тркалезна маса, со или без ногари што служи пред сè за месење' ја забележавме во изолирани ареали во северните говори во Кумановско (Ранковци: *син'ија* 'се меси зељ'аник, баница') и во Кратовско (Кнежево: *син'ија* 'ниско масиче од неколку даски на кое се меси леб'), како и во по еден пункт во централните говори: Зелениково: *синија* 'за месење', Скопско и во Дуње: *синија* 'за месење и за јадење', Мариовско.

Во 13 пунктови на македонскиот дијалектен ареал, називот *синија* го регистриравме како лексема со која се именува 'сад, најчесто бакарен, поплиток од тепсија'. Сп.: Кумановско (Жегњане: *син'ија* 'сад помал од тепсија'); како 'поплитка бакарна тепсија' во Романовце: *сен'ија* (Кумановско); Светиниколско (Превод: *сен'ија*); Скопско (Бардовци: *синија* и во Ракотинци: *синија*); Тетовско (Вратница: *сенија*, Раотинце: *синија*); Гостиварско (Печково: *синија*); Дебарско (Ростуше: *синија*); Демирхисарско (Д. Дивјаци: *синија*); Кочанско (Виница: *син'иа*); и во Кајларско (Емборе: *син'иа*).

Во Теарце (Тетовско) регистриран е називот *синија* со значење 'во неа се пече комат леб, кора, иста е како тепсија, бакарна е, само е поплитка', а во Тумчевиште (Гостиварско) називот *синија* се толкува како 'сад за печење суканица'.

Во Романовце (Кумановско) и во Павлешинци (Светиниколско) лексемата *сен'ија* се употребува за да го именува послужавникот.

Во стандардниот македонски јазик лексемата *синија* е забележана како архаична форма со две значења: 1. 'ниска, тркалеста масичка за јадење' и 2. 'тепсија' (РМЈ III: 196).

Односнава лексема е балкански турцизам, од тур. *sini* 'трпеза, софра' < пер. *sīnī*, во буквален превод 'кинески предмет од кинеско производство' < ар. *sini* = *çini* 'Кина', во ар. *siniya* 'порцелан'. Називов е присутен во буг. *синия* 'софра, тава', како и во срп. и во хрв. јаз. *sinija* 'софра, тепсија' (Škaljić 1898: 566) а го нотираме во ром. и аром. јаз. *sini/e*, како и во алб. јаз. *seni*, *sini/a* 'софра, тепсија' (Tomici 1986: 363).

Од покуќнинскиот мебел именувањето *ск'емља*, е нотирано во долновардарските говори (Кукушко и Еницевардарско) и тоа во заедничка употреба со прасловенската и општословенската лексема стол (прсл. **stolъ*). Во овие дијалекти имаме напоредна употреба на назив од словенско наспрема назив од несловенско потекло. Речникот на македонскиот јазик (III: 208; понатаму

PMJ) го регистрира називот *скемле* како архаизам со толкување 'стол, клупа'. Имено, Скок називов го третира како балкански турцизам од латинско потекло. Во тур. јаз. е забележан називот *isqemle* < франц. *escabelle* < лат. *scammellum* и значи 'четвороножно столче без наслон, чие седиште е сплетено од рогозина', а со истово значење називов го бележиме и во буг. јаз. *скемле/скемля*, како и во срп. и хрв. јаз. *skemlija* (Skok III: 398; Škaljić 1989: 567).

Лексичката разновидност *санделија* ја регистриравме во кумановскиот и во битолскиот говор, во заедничка употреба со називот *стол*. Оваа заемка од турскиот јазик, сп.: тур. *sandalye* 'стол', добиено од ар. *sandal*, односно пер. *cāndal* < санскрит *candana*, е нотирана и во срп. и во хрв. јаз. *sandalija* 'столица' (Скок III: 200; Шкаљиќ 1989: 548). Именувањето *санделија*' (раз.) 'стол' е нотирано и во PMJ (III: 149).

Долапот е уште еден назив од областа на куќниот мебел евидентиран во македонските дијалекти, толкуван како 'вдлабнатина во сидот со дрвена врата во која има полици на кои се чуваат разни предмети, што ги користела домаќинката во секојдневната работа' и нотиран со забелешка 'ги имаа побогатите куќи'.

Станува збор за балкански турцизам од арапско потекло од областа на алатките и куќниот мебел. Сп.: ар. *dūlāb* < пер. *dūlāb* < тур. *dolap* 'ормар со полици прицврстен за сид, или засидан во сид' (Škaljić 1989: 222). Односниов назив со истото значење го бележиме и во другите балкански јазици: во срп. и хрв. јазик *dòlāp*, во буг. *долан*, во алб. *dollap* (БЕР I: 409). Стандардниот македонски јазик ја бележи лексемата *долап* со четири толкувања меѓу кои: 1. 'всидан орман, шкаф за сместување облека, садови и др. предмети; плакар', и 3. (дијал.) 'ковчег, сандак' (TPMJ I: 501).

Во овој контекст би ја посочиле употребата на називот *рафт* сп.: тур. *raf* < ар. *rāf* (Škaljić 1989: 528), кој како балкански турцизам формира мали и изолирани ареали во дел од северните говори, во Гостиварско, Кичевско, Скопско, Кочанско, Воденско и во Костурско. Со значење 'преграда во ормар или сталажа; полица, прицврстена на сид (на која стојат чаши, филцани и др.)' називот *раф* го регистриравме во срп. и хрв. јаз., со значење 'полица' е забележан и во буг. јазик како *рафт*, во ром. *raf*, *raft*, во алб. *raft* (БЕР VI: 191). Во PMJ (III: 85) регистрирана е формата *рафт* 'раф, полица, сталак'.

Називот *серген* од тур. *sergen* (преку арап. *sergen*) 'рафт, полица', изведено од гл. *sermek* што значи 'простирам' (Škaljić 1989: 528; 569) е во употреба само на околу 10% од македонската јазична територија. Нотиран е во крајните западни периферни говори каде што формира компактен островски ареал и во дел од централните говори каде се јавува спорадично. Со значење како и во дијалектите 'сиден долап, полица' лексемата *серген* е регистрирана во PMJ (III: 185). Односниов назив со ова значење, но со различна намена во одделните јазици, го регистриравме и во другите балкански јазици, во: срп и хрв. *sèrgen*, буг. *сергѐн*, но и во алб. *sergjen* (Skok III: 224).

Ареалната слика покажува дека во македонските дијалекти за 'земјен сад за вода' се употребува именувањето *бардак* од тур. *bardak* < *bar* 'дршка, рачка'

и суфиксот *-dak*, со значење (покрај другите) и 'земјен сад за вода' (Škaljić 1989: 120). Ќе нагласиме дека ова именување го регистриравме како синонимен пар со називот *стомна*. Тие се буквално распространети на целиот македонски јазичен ареал, а во однос на употребата соодветствуваат еден на друг. Називот *бардак* во ТРМЈ (I: 90) е толкуван како 'земјен или бакарен сад со рачка и дулец за вода, вино или ракија'. Овој балкански турцизам со ова значење го нотираме и во срп. и хрв. јаз. *bardak*, во буг. *бардак*, *бардук*, како и во алб. јаз. *bardhak* (Škaljić 1989: 120; Skok I: 112; Пољоска 1998: 126).

Помалку фреквентен од земјените садови за вода е и називот *дудла/дуле*. Односниов назив, како заемка од турскиот јазик, е во употреба во западните периферни говори и локално во дел од централните говори. Во овој случај именувањето на посатката било мотивирано од делот, отворот од кој се сипува, односно се пие водата. Сп.: во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ I: 555) регистриран е називот *дудле* со значењата: '1. вид земјен сад за вода со шопурче за пиење; и 2. шопурче за пиење кај земјените садови за вода'. Ова наоѓа поткрепа и во самото потекло на зборот. Имено, се работи за балкански турцизам, од тур. *diüdük* што значи 'свирало без писка, свиралка, пишталка'. Во срп. и во хрв. јазик називот *duda*¹/*dule*/*duduk* се јавува со значењата 'цевест, цевкаст отвор, грло на посатка, но и мал земјен сад со вода за пиење'. Со истово значење, односниов назив е регистриран и во буг. јаз. *дуда*, *дудук*, *дудуче*, *дудла* (Skok I: 452; Младенов 1941: 154; Тодорова-Барболова 1969: 162).

Од бакарните садови ќе ги споменеме називот *ибрик* кој го регистриравме како понов збор со толкување 'висок бакарен сад за вода со рачка, со висок врат и проширена уста од каде што се сипува водата' и со забелешката 'го имаше во побогатите куќи'. Односниов назив го забележавме во Четирице: *ибр'ук* и *стомна* (Кумановско) и во Луковец: *стомна*, *бард'ак* // *ибр'ук* (Воденско). Се работи за балкански турцизам од персиско потекло, сп.: тур. *ibrik* < ар. *ibrīq* < пер. *ābriz*, сложенка од пер. *āb* 'вода' и *rīz*, презентска основа од глаголот *rihten* 'лее, сипува'; во тур. народен јазик *ebrik* 'сад за вода од кој се пие вода' (Škaljić 1989: 338). Толкуван како 'бакарен (поретко како глинен) сад за вода со високо и тесно грло, на кој има капаче, а отстрана има долг цевчест дел од кој се сипува водата', називов го регистрираме и во другите балкански јазици, во буг. *ибрик*, срп. и хрв. *ibrik*, аром. *ibrik*, ром. *ibrik*, алб. *ibrik* (Skok I: 704; БЕР II: 2). Називот *ибрик* со истото толкување го бележи и ТРМЈ (II: 240).

Во југоисточното наречје од македонскиот јазичен ареал во Струмичко (Муртино, Ново Село), Штипско (Штип), Пробиштипско (Лесново), Радовишко (Радовиш, Дедино), во јужните говори во Дојранско (Дојран) како и на крајниот југозапад во Корчанско (Бобошчица) во употреба е уште еден балканскиот турцизам *ѓум/ѓугум* со значење 'бакарен сад во кој се чува вода или се разнесува млеко по куќите'. Називов е балкански турцизам од тур. *gügum*, *güm*. Го бележиме во срп. и хрв. јаз. *đugum*, во буг. јаз. *гум*, како и во алб. *gjum* (Škaljić 1989: 254; БЕР I: 308). ТРМЈ (I: 566) го регистрира називот *ѓум* со толкување 'бакарен сад за вода'. Ибрикот и *ѓугумот* биле одлика за градските средини и одлика на социјаен престиж. Истата функција во руралните средини ја вршела

стомната, која со текот на времето била истисната од употреба (Конеска 2000: 13 – 26).

Лексемата *матерка* е буквално распространета на македонската дијалектна територија. Кај овој назив се забележува еднаквост во неговото толкување 'алуминиумска посатка (честопати поистоветена со војничката чутура, чутурка) со плосната форма што служи за носење мало количество вода, но може и млеко или матеница кога се оди на подолг пат (од село во село, или од село во град, или за цел ден на нива)'.

Називот *матерка* е балкански турцизам, од терминологијата на посатките, сп.: < тур. *matarā* < ар. *mātarā* 'сад за вода' (Škaljić 1989: 448). Регистриран е и во срп. и хрв. јаз. *matarā*, буг. дијал. *манерка*, *мапар*, ром. *matară*, аром. *mātārae*, алб. *matār* (Skok II: 387; БЕР III: 683). Стандардниот македонски јазик ја бележи формата *мапарка* со толкување 'метален сад (војнички или туристички) за вода што обично се носи при патување' (TPMJ III: 101).

Од терминологијата на кујнските посатки неизбежни се именувањата за посатките во кои се вари и пие црно кафе, *ѓезвето* (ар. *gezve* < тур. *cezve* 'мал бакарен сад, со долга дршка за варење и сервирање кафе') и *филџанот* (тур. *fincan* < ар. *finḡān* < пер. *pingān* 'плитка чинија, тас'), обата балкански турцизми од арапско потекло. Односниве именувања се во употреба на целиот македонски дијалектен ареал. Со односниве значења овие називи се регистрирани и во други балкански јазици. Сп.: буг. *џезвѐ*, срп. и хрв. *džezva*, алб. *xhezvë* = *xhezvë*, аром. *gezve* (Skok I: 473; БЕР I: 359; Agai 1996: 772); буг. јазик *филџан*, срп. и хрв. јаз. *findžān*, *fildžan*, ром. *felegean*, алб. *filhān* (Тодорова-Барболова 1999: 237; Škaljić 1989: 283; Tomići 1986: 398; Agai 1996: 216;). Во стандардниот македонски јазик во употреба се лексемите: *ѓезве* за 'сад со долга рачка во кој се вари кафе' и *филџан* 'шоља за кафе' (TPMJ I: 564; PMJ III: 472).

Од приборот за јадење наспрема лажицата која како прасловенска лексема (прсл. **lъžicā*) е целосно застапена на македонскиот дијалектен ареал, во крајните северни говори (во пограничните пунктови со Р Србија) се образува еден изолиран ареал каде имаме употреба на синонимот *каш'ука* – уште еден балкански турцизам (тур. *kaşık*, образуван со помош на суф. *-ik* од коренот *kaş-* 'копа') од кујнската терминологија. Називов е регистриран во срп. и хрв. *kàšika*, ром. *caşică* и во алб. јазик *kashik* (Skok II: 59; Škaljić 1989: 399).

Од бакарните садови во кои јадењето се подготвува, на сиот македонски дијалектен ареал (во фонетско-фонолошки разновидности) во употреба се балканските турцизми: *тенџере* (тур. *tencere* 'шерпа, лонец'), *тенџија* (тур. *tepsi*, *tepsi*, *debsi* 'плех за печење'), *тава* од тур. *tava* < пер. *tābe* со значење, меѓу другите и 'тава, тиган' (Škaljić 1989: 610; 603).

Сп.: PMJ (III: 374) ја нотира лексемата *тенџере* со значење 'длабок сад во кој се готви јадење', во срп. и хрв. *tendžera*, буг. *тенџера*, ром. *tingire*, аром. *tingire* со значење 'бакарен сад во кој јадењето се вари' (Skok III: 458; Младенов 1941: 632).

И именувањето *тенџија* како заемка од турскиот јазик ја регистрираме во: срп. и хрв. *tepsija* 'бакарен сад, леѓен, плита во која се пече месо, риба, пита',

буг. *тепсия* 'плиток метален сад за печење баница или зготвено јадење во печка', алб. *tepsi* и ром. *tipsi* (Skok III: 459; Škaljić 1989: 610; Младенов 1941: 632). PMJ (III: 375) лексемата *тепсија* ја толкува како 'голем и плиток бакарен сад во кој се пече обично зелник, пита, погача' (PMJ III: 375).

Називот *тава* кој на македонскиот дијалектен ареал е толкуван како 'плиток, или подлабок, обично кружен бакарен сад без рачка за печење јадења или слатки во печка – фурна', во PMJ (III: 357) е регистриран со две значења: 1. 'плиток метален сад за пржење' и 2. 'земјен сад за печење; турли-тава (јадење)'. Во срп. и хрв. јаз. забележано е именувањето *tava* 'долгнавеста посатка во која јадењето се пече во фурна', алб. *távë* 'метален или земјен сад', со истото значење во буг. јаз. *tavà* 'исто', ром. *tavă*, покрај *tavá* 'тава, тепсија; салфета за тава' (Skok III: 447; Младенов 1941: 627).

Лексемата *сач* со која се именува 'железен или земјен сад, поклопец што се става врз црепната да се испече лебот' е нотирана во тетовскиот, горнополошкиот, дебарскиот, струшкиот и охридскиот говор, како и во Поречието, Скопско, Битолско и Кичевско. Односниов назив во овие говори го регистрираме во заедничка употреба со општословенската лексема *вршник*. Лексемата *сач* е балкански турцизам од тур. *saç* < пер. *sāğ* со значење 'железен или земјен поклопец под кој се пече леб и пита; на средината сачот има мал отвор' (Škaljić 1989: 539). Сп.: срп. и хрв. *sač*, буг. *sач*, алб. *saç* (БЕР VI: 518; Младенов 1941: 570). Во PMJ (III: 152) називот *сач* е толкуван како 'плиток кован сад за печење леб, вршник'.

На македонскиот јазичен ареал опстојуваат и други балкански турцизми од сферата на покуќнината и посатките. На пример, од занаетчиската терминологија во македонските дијалекти како називи со пофреквентна употреба ги нотираме балканските турцизми: *каз'ан* (тур. *kazan*, изведено од *kazmak* 'копа, длаби') и *бак'ар*, *бакр'ач* од тур. *bakır* 'бакар', *bakraç* 'бакарно котле' (Škaljić 1989: 403; 114) – покуќнински предмети кои своите именувања ги добиле според материјалот од кој биле направени; од садовите во кои се чува масло ги регистриравме балканските турцизми: *тенеке* од тур. *teneke* < пер. *tenke* 'лим, нешто што е направено од лим' (Škaljić 1989: 610), чие именување било мотивирано од материјалот од кој е направен садот, како и називите *шарлаг'аник* и *зејтин'арник*, *зејтиниче* мотивирани од именките *шарлаган* (тур. *şarlağan* < пер. *şir* и *rewğan* < пер. *şir* 'млеко' и пер. *rewğan* 'масло') и *зејтин* од тур. *zeytin* < ар. *zäyt'n* 'маслинка' односно ар. *zäyt* 'масло' (Škaljić 1989: 581; 650); во овој контекст ќе го споменеме и називот *тузлик* за 'посатка за сол; соларник', именување кое било мотивирано од именката *tüz* што во тур. јазик значи 'сол', односно *tüz* + тур. суф. *-luk*, *-lik* = *tuzluk* (Škaljić 1989: 626) итн. Но, овие именувања и нивната застапеност на македонскиот јазичен ареал подетално ќе бидат предмет на анализа во некоја друга прилика.

Задржувајќи се само на дел од балканските турцизми во оваа лексичко-семантичка област, можеме да констатираме дека тие на македонскиот дијалектен ареал имаат широка дистрибутивна мрежа. Ареално погледнато тие се со погуста фреквенција во периферните македонски говори, особено во оние

региони каде има муслиманско население, а нивниот ареал не ги преминува границите на Балканскиот Полуостров.

Литература

- Барболова Зоја 1999: *Имена за съдове в българските дијалекти*, Издателство ЕТО, Софија.
- Видоески Божидар 2000: *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Български етимологичен речник I–VI, 1971–2002, Издателство на Българската академия на науките, Софија.
- Вуковић Гордана 1988: *Терминологија куће и покућства у Војводини*, Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике, Нови Сад.
- Давкова-Ѓоргиева Светлана 2009: *Дијалектните именувања на посатките во македонскиот јазик од јужнословенски и балканистички аспект*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Јашар-Настева Оливера 2001: *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Конески Блаже 1981: *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Култура и др, Скопје.
- Конеска Елизабета 2000: *Бакарните садови во Македонија од османлискиот период*, Музеј на Македонија, Скопје.
- Макаријоска Лилјана 2003: *Лексиката на материјалната култура во македонските црковнословенски текстови*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Младенов Стојан 1941: *Етимологически речник на българския език*, Софија.
- Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, I–III, 1961–1966, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Толковен речник на македонскиот јазик* I–V, 2003–2011, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Полоска Агим 1998: *Лексичка интерференција на македонскиот и албанскиот дијалектен јазик*, Менора, Скопје.
- Adnan-Kimete Agai 1996: *Fjalor shqip-maqedonisht, Meshari*, Скопје.
- Petar Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, 1971–1974, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Škaljić Abdulah 1989: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.
- Tomici Mile 1986: *Dicționar roman-macedonean, Dicționar macedonean-român*, Editura științifică și enciclopedică, București, Македонска книга, Скопје.

Summary

In this paper, we discuss the names from lexical-semantic area of containers for household present in the Macedonian dialects and their presence in other Balcanic languages.

Actually, if we start from the socio-cultural and historical aspect, it can be seen that part of the names of the containers for household are infiltrated from the contact between different material and spiritual cultures. In the separate dialects of Macedonian language, especially in the regions where mixed population lived, we can feel the impact of the non – Slavic languages

primarily on the Turkish language that occurs as a transmitter of numerous language elements from the Arabic and Persian language. Ex: *софра, синија, скемле, санделија, долап, рафт, серџен; бардак, каната дудла; ибрик, матерка, ѓуѓум, ѓезве, теџере, тепсија, тава, казан, аранија, сач* ect.

This situation is typical, because the objects of material culture were imported together with their names, and the people accepted them in their common life with other Balkan people.

811.163.3'282'373:634.10

811.163.6'282'373:634.10

Изворен научен труд

Vera Smole, Mojca Horvat¹

LESIKA S POMENSKEGA POLJA »JABOLKO, JABLANA« V SLOVENSKIH IN MAKEDONSKIH NAREČJIH

Апстракт: Прилогот донесува материјал и негова зборообразувачка и смисловнообразувачка анализа на споредбената лексика за јаболкница, нејзиниот плод и трите составни делови, и тоа рачка, остаток од цветот и семки, од повеќе словенечки и од три македонски дијалектни наречја. Словенечкиот материјал, кој се подготвува за геолингвистичка расправа, е прикажан и на лексичко-зборообразувачки карти, со кои сакаме да го истакнеме значењето на таквиот пристап и да ја поддржиме понатамошната работа на Македонскиот дијалектен атлас (МДА 2008).

Клучни зборови: називи за јаболкница, јаболко, рачка, остаток од цвет и семка, македонски дијалекти, словенечки дијалекти, зборообразувачка и смисловнообразувачка анализа, лексичко-зборообразувачки карти.

1. Uvod

Jablana je tako na slovenskem kot na makedonskem jezikovnem območju eno najpomembnejših sadnih dreves, njeni plodovi jabolka pa uporabni za takojšnje uživanje, shranjevanje in predelavo. Narečja obeh jezikov poznajo večje število narečno bolj ali manj raznolikih leksemov, ki jih bomo primerjali na izrazni in pomenski ravni leksično-besedotvorno in semantično. Slovenski narečni leksemi bodo za pet poimenovanj prikazani tudi geolingvistično.

2. Geolingvistična obdelava slovenskega gradiva s primerjavo narečnih leksemov obeh jezikov

Gradivo je bilo zbrano s krajšo vprašalnico približno 30 vprašanj² z metodo vodenega pogovora v 3 makedonskih, tj. Kičevo (Ki), Jegunovce pri Tetovu (Te)³ in Strumica (St)⁴, ter v 88-ih slovenskih narečnih govorih,⁵ v slovenskih se pripravlja za kartiranje oziroma izdelavo manjšega tematskega narečnega atlasa.

¹ Oddelek za slovenistiko FFUL, Aškerčeva 2, Ljubljana, vera.smole@guest.arnes.si, Mojca.Horvat@zrc-sazu.si

² Vprašalnico sestavlja 18 vprašanj iz *Vprašalnice za sadovnjak, vrt in polje* Francke Benedik (1994), ki jo je dopolnila Vera Smole in v makedonščino prevedla dr. Veselinka Labroska.

³ Za poslano gradivo se zahvaljujem kolegoma dr. Veselinki Labroski Kičevo (Ki) in Darku Tomovskemu Jegunovce pri Tetovu (Te).

⁴ Za poslano gradivo se zahvaljujem prof. dr. Kostu Peevu.

V prispevku sopostavljamo le lekseme za *jablano* ter njen *plod* s tremi sestavnimi deli, to so *pecelj*, *muha* in *pečke/peške*, zbrano gradivo pa vsebuje še leksiko za proizvode iz jabolk, prostor, kjer raste to sadno drevo, leksiko za dele drevesa ter za divje in mlado drevo ipd.

2.1 Jablana: sln. knj. *jablana*, mak. knj. *јаболкница* (Karta št. 1). Narečni govori obeh jezikov se delijo na 1) arhaičnejše, ki so ohranili razliko med poimenovanjem za drevo in njegov plod ali pa vzpostavili drugačno razlikovalno razmerje, in 2) inovativne(jše), ki so izvedli pomenski prenos poimenovanja za plod še na drevo. Med prve spada mak. kičevski govor (*jabolknica* : *jabolko*) skupaj z osrednjimi zahodnimi govori (prim. OLA 2012: 36–39) ter sln. primorski severnoobsoški skupaj z gorenjskimi bohinjskimi govori (*jabolka* ali *jablana* : *jabolko*), notranjski in kostelski (*jablana* (ali *jablovina*) : *jabolko*), nato panonski prekmurski skupaj z vzhodnimi slovenskogoriškimi in prleškimi govori (*jablan*, *jablana* : *jabolka*, *jabolko*).⁶ Samo pomenski prenos oziroma izenačitev poimenovanja za drevo in plod so izvedli mak. jugozahodni govori v Makedoniji (prim. OLA 2012: 36–39) in le dva slovenska (*jabolko*), medtem ko so mak. jugozahodni govori v Grčiji, severni in vsi zahodni (prim. OLA 2012: 36–39; tudi tetovski in strumiški) ter sln. vzhodni koroški, vsi štajerski, z zahodnim delom panonskih ter jugovzhodnim delom vzhodnodolenjskih in belokranjski poleg izenačitve izvedli še oblikoslovno spremembo,⁷ tj. feminizacijo ali analogično spremembo po *hruška* (*jabolka*), podobno osrednji slovenski govori, to so večina gorenjskih, rovtarskih in dolenjskih, le da je tu zaradi posledic moderne vokalne redukcije prišlo do maskulinizacije (*jabolk*).⁸ Izenačenje v obliki za ženski spol (*jabolka*) je razen v omenjenih makedonskih in slovenskih govorih splošen pojav v južnoslovanskih jezikih, medtem ko je izenačenje v moški obliki v nekaterih slovenskih govorih edinstven pojav v slovanskih jezikih, moško obliko samo za plod pa pozna še veliko beloruskih in ruskih govorov (prim. OLA 2012: 36–39). Le v enem od zapisanih slovenskih govorov je zaslediti iz narečne nemščine prevzeto besedo *pam*.

2.1.1 Besedotvorno členjenje makedonskega narečnega gradiva:

⁵ Večino gradivo so zbrali študentje slovenskega jezika in književnosti s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pri izbirnem diplomskem seminarju iz dialektologije in lingvistične geografije v študijskem letu 2004/05, pred tem pa je bilo v letih 1998 do 2002 v 14 krajih zapisanih 18 vprašanj iz zgoraj omenjene vprašalnice v okviru nekdanjih B-diplomskih nalog (mentorica V. Smole). 33 zapisov je nastalo v okviru terenskega dela za doktorsko disertacijo Mojce Horvat (Horvat 2012), gradivo za 8 krajev je bilo zbrano z izpisovanjem iz narečjeslovnih diplomskih nalog, ki so nastale na Filozofski fakulteti Univerzi v Mariboru (7 zapisov) in na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici (1 zapis), gradivo za 6 krajev pa so v letih 1995–2004 zbrali dialektologi za druge narečjeslovne analize.

⁶ Narečni leksemi so zaradi velikih razlik na glasoslovni ravni v razpravnem delu besedila navajani v poknjiženi obliki enega ali drugega jezika, tj. s pretvorbo narečnih glasov v glasovnorazvojno ustrezno knjižnim in zapisani z grafemi knjižnega jezika, medtem ko so ti v fonetični transkripciji podani pri besedotvornih analizah.

⁷ Inovacija se v slovenskih govorih širi, kar lahko opazimo s primerjavo kart OLA (2012: 36–39).

⁸ Navedbe narečnih območij so približne, natančnejše je moč razbrati iz kart in gradiva.

jabolknica ← jabolk-n-ica ← (jabolk-n) ← jabolk-o < dalje glej *jabolko* pri 2.1.2

Gradivo: Ki: j'абу́кница

jabolk-a < jabolk -o < dalje glej *jabolko*

Gradivo: Te: j'абу́ка, St: j'абу́ка

2.1.2 Besedotvorno členjenje slovenskega narečnega gradiva:

jabolk-o ← **ābl̥ko*; prvotna manjšalnica od ide. **āblu-* 'jabolko' (Snoj: 231)

Gradivo: ja:pko (1-15), j'ābuko (6-2)

jabolk-a < jabolk -o < dalje glej *jabolko*

Gradivo: já:pka (1-1, 1-2, 2-8), j'a:pka (1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, 2-9, 3-8, 4-13, 5-2, 5-3, 5-4, 5-5, 5-8, 5-10, 5-14, 5-15, 7-1), j'ābuka (1-16, 6-1), já:buka (4-10, 4-11), j'apka (5-1, 7-2, 7-3, 7-4), j'ā:buka (5-6, 7-5), j'ā:pka (5-7, 5-9, 5-11, 5-12, 5-13), j'abuka (6-3, 6-5), j'a:buka (6-4, 6-10)

jabolk < jabolk -o < dalje glej *jabolko*

Gradivo: j'ā:pk (2-2), j'apk (2-3), j'a:pk (2-4, 2-6, 2-7), já:pk (3-1), já:buk (3-4, 3-5, 3-6, 4-1, 4-2, 4-3, 4-4, 4-5, 4-6, 4-7, 4-8, 4-9), j'a:buk (3-7)

jablana ← **āboln̥*, **āblon̥* 'jablana'; različica **āboln̥* je domnevno prvotna, medtem ko je na različico **āblon̥* verjetno vplivala beseda **ābl̥(ko)* 'jabolko' (Snoj 2003: 231)

Gradivo: já:bl̥na (1-3, 1-4), j'a:blana (1-11, 2-5), j'ā:blana (1-12, 1-14), j'a:blana (1-13, 2-1), já:blana (3-2, 4-8), já:būana (3-3, 4-1), j'a:būana (4-12), j'a:blana (6-9), j'ablana (6-18)

jablan ← **āboln̥*, **āblon̥*; dalje glej *jablana*

Gradivo: já:bl̥n (1-3), j'ablan (6-6, 6-7, 6-18), j'āblān (6-8), j'āblān (6-11, 6-13), j'āblān (6-12), j'āblān (6-14), d'ā:blan (6-15), j'āblan (6-16), j'āblan (6-17, 6-19), d'āblan (6-20)

jablovina⁹ ← jablo- + -ov -ina ← jabl-o ← **ābl̥* – < dalje glej *jablana*

Gradivo: ja:bluna (1-10)

pam ← prim. s st. bav. *bam* 'drevo' z bav. nem. prehodom **b* > **p* (Kluge 1999: 65)

Gradivo: pā:m (7-7)

2.2 Plod jablane: sln. knj. *jabolko*, mak. knj. *я́бо́лко* (Karta št. 2). Razlike med narečnimi govori se v obeh jezikih kažejo samo na morfološki ravni, in sicer prevladujeta srednjespolska (nar. mak. *jabolko*) in ženskospolska (nar. mak. *jabuka*, sln. nar. *jabuka*, *jabka*¹⁰),¹¹ samo v sln. nar. pa je možna tudi maskulinizirana oblika (*jabuk*).¹² Srednji spol je v slovenskih narečjih pri tem leksemu prisoten v obrobni

⁹ Tvorjenka *jablovina* je izpeljana iz arhaične oblike za pomen 'jablana', tj. *jablo*, ki jo v pomenih 'jabolko' in 'jablan' navajata tudi Pleteršnikov [elektronska različica] in Bezljajev slovar (Bezljaj 1977: 215).

¹⁰ Oblika je nastala po onemitvi *u* kot visokega samoglasnika.

¹¹ Oblika v ženskem spolu *jabuka*, *jabka* je nastala tudi domnevno po analogiji na *hruška*, saj je bolj razširjena od dejanske feminizacije srednjega spola v slovenskih narečjih (prim. Smole 2006: 125–136 v slovenščini, 491–503 v angleščini).

¹² Glasovni razvoj **-o* v izglasju je šel v smeri kvantitetne redukcije, to je višanja *v-u*, delnega upada v *-ə* in posledične onemitve (izhodiščno slovensko **jabuko* > *jabuku* > *jabukə* > *jabuk*), kar je povzročilo spremembo na oblikoslovni ravni, tj. maskulinizacijo neuter.

zahodnih narečjih (primorskem obsoškem in notranjskem) ali v bolj oddaljenih govorih drugih narečij, zlasti na vzhodu v panonskem prekmurskem narečju. V makedonskih narečjih se srednjepolska oblika pojavlja v osrednjih in zahodnih makedonskih govorih (prim. OLA 2012: 36–37). Tako so ti slovenski in makedonski govori posebnost v južnoslovanskih jezikih, saj je povsod drugod prisotna ženskospolska oblika. Osrednji gorenjsko -rovčarsko-dolenjski prostor pozna predvsem maskulinizirano obliko (*jabuk*), znano tudi v veliko beloruskih in ruskih govorih, sln. koroško-štajersko-panonski z delom osrednjih primorskih narečij pa pretežno feminizacijo oz. žensko obliko leksema (*jab(u)ka*), kar jih povezuje z drugimi južnoslovanskimi govori (prim. OLA 2012: 36–37). V primerjavi z nekoliko starejšim gradivom za leksem *jabolko*, zbranim za *Slovenski lingvistični atlas*,¹³ opazamo širjenje ženske oblike leksema naprej proti severovzhodu, tj. v prekmursko narečje, obraten proces pa je prisoten v obsoškem narečju, ko se je v 50-ih in 60-ih letih tam uporabljala ženska oblika *jabka*, sedaj pa srednja *jabko* (točke 1-1–1-4). Tako obsoško kot prekmursko narečje imata pri drugih samostalniki srednjega spola na -o srednji spol dobro ohranjen (Smole 2006), zato lahko sklepamo, da gre v prekmurskem narečju za širjenje analogične oblike *jab(u)ka* po *hruška*, ki pa se je v obsoškem narečju v zadnjih desetletjih zamenjala s starejšo, srednjepolsko obliko *jabolko*.

2.2.1 Besedotvorno členjenje makedonskega narečnega gradiva:

jabolk -o < dalje glej *jabolko* pri 2.1.2

Gradivo: Ki: *j'abлko*

jabuk -a < **jabolk -a** < dalje glej *jabolko* pri 2.1.2

Gradivo: Te: *j'abuka*, St: *j'abuka*

2.2.2 Besedotvorno členjenje slovenskega narečnega gradiva:

jabolk -o, jabuk < **jabolk -o** ← **āblŭko* < dalje glej *jabolko* pri 2.1.2

Gradivo: *jabolko* ▶ *já:pko* (1-1, 1-2, 1-3, 1-4), *'ja:buku* (1-10), *'ja:pku* (1-11, 1-12, 1-13, 1-14, 1-15, 4-12), *'ja:pka* (2-1), *'jábuko* (6-2), *'žabōko* (6-14), *'d'ābuko* (6-15); *jabuk* ▶ *'jā:pk* (2-2), *'jap̩k* (2-3), *'ja:p̩k* (2-4, 2-6, 2-7), *'ja:buk* (2-5, 3-7), *já:pk* (3-1, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6), *já:buk* (4-1, 4-2, 4-3, 4-4, 4-5, 4-6, 4-7, 4-8, 4-9), *ā:bək* (7-7)

jabolk -a < **jabolk -a** ali **jabolk -o** < dalje glej *jabolko* pri 2.1.2

Gradivo: *'ja:pka* (1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, 2-9, 4-13, 5-2, 5-3, 5-4, 5-5, 5-8, 5-10, 5-14, 5-15, 3-8), *'ja:buka* (1-9), *já:pka* (2-8), *jā:pka I mn.* (3-2), *já:buka* (4-10, 4-11), *'japka* (5-1, 7-1, 7-2, 7-3, 7-4), *'jā:buka* (1-16, 5-6, 6-1, 7-5), *'jā:pka* (5-7, 5-9, 5-11, 5-12, 5-13), *'jabuka* (6-3, 6-5, 6-6, 6-7, 6-10, 6-18), *'ja:buka* (6-4), *'jābōkâ* (6-8), *'jābuka* (6-9, 6-17, 6-19), *'žābuka* (6-11, 6-16), *'žābōka* (6-12), *'žāpkâ* (6-13), *'jābuko* (6-19), *'dāpka* (6-20), *há:ubəʔa* (7-6)

2.3 Oleseneli del, s katerim se je sad držal veje (Karto št. 3): sln. knj. *pecelj*, mak. knj. *paуka*. Leksemske prekrivnosti kot posledice enake motivacije poimenovanj v narečjih obeh jezikov ni; različnih sln. nar. leksemov je 12: *pecelj*, *pecl(j)in*, *petljika*, *penkelj*, *rep*, *repek*, *repič*, *štinkelj/štengelj*, *štinkeljc*, *štingljíč*, *storž* in *vršič*,

¹³ Gradivo hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

makedonska dva: *šiška* in *ručka/račka*. Neprevzeti slovenski leksemi so nastali s pomensko motivacijo po podobnosti, makedonski po funkciji; predvsem v vzhodnih slovenskih narečjih se rabijo tudi prevzete besede iz časovnih in prostorskih različic nemščine, lahko z domačimi priponami (*štینگelj/štengelj*, *štینگeljč*, *štینگljíč*).

2.3.1 Besedotvorno členjenje makedonskega narečnega gradiva:

šiška ← šiš-ka ← *šš -*bk-a* 'šiška, storž, lanena glavica' je prvotna manjšalnica od *šiša s prvotnim pomenom *'nekaj odstriženega' in izhodiščnim *'malenkost, manj vredna stvar' (Snoj 2003: 727)

Gradivo: Ki: *шшuka*

ručka/račka ← ruč -ka/rač-ka ← *rčok -*bk-a* 'majhna roka' ← *rčokā 'roka; telesni del, ki prijema, grabi' (Snoj 2003: 628)

Gradivo: Te: *ручка*, St: *р'ачка, р'ачки*

2.3.2 Besedotvorno členjenje slovenskega narečnega gradiva:

pecelj ← pec-elj ← *pēt-*bc-bl'ǵ* *'majhna peta' ← *pēta 'peta'; etimologija leksema ni zadovoljivo pojasnjena (Bezljaj 1995: 18, Snoj 2003: 501)

Gradivo: pé:cǐl (1-2), pé:cǎl (1-3), 'pe:cǎl (1-5, 3-7), 'pe:ncǎl (1-5), 'pi:ecǎl (1-9), 'pij:ecǎl (1-11), 'pij:ecǎl (1-12), 'pǎ:cǎl (1-13), 'pe:cǎl (2-3, 2-6, 4-13), pé:cǎl (2-5), 'pecl (2-9), p'ǐ:ecǎl (3-1), pé:cǎl (3-2, 3-3), pé:cǎl (3-4), pé:cǎl (3-5, 3-6, 4-5), 'pij:ecǎl (3-8), piǎ:cǎl (4-1), piǎ:cǎl (4-2), piǎ:cǎl (4-3), pǎcǎl (4-4), pǎ:cǎl (4-6), pé:cǎl (4-7), piǎ:cǎl (4-8), pé:cǎl (4-10), piǎ:cǎl (4-10), piǎ:cǎl (4-11), 'pij:ecǎl (5-2), 'pij:ecǎl (5-3, 5-4), 'pǎ:cǎl (5-5), 'pǎ:cǎl (5-6), 'pǎ:cǎl (5-7, 5-9, 5-10, 6-1, 6-2, 6-9), 'pe:cǎl (5-8, 5-12, 6-3, 6-4, 6-10), 'pij:ecǎl (5-11), 'pǎ:cǎl (7-1), 'pecl (7-2, 7-4, 7-5), 'pe:cǎl (7-3)

pecl(j)in¹⁴ ← pec – + * -*llin* in **peclj-in** ← pecl-+ -in < dalje glej *pecelj*

Gradivo: 'pǎclin (6-13, 6-15), 'pe:cǎlin (6-14)

petljika¹⁵ ← petlj -/pentlj- + -ika ← *pētǎl'ǵ etimologija leksema ni zadovoljivo pojasnjena (Snoj 2003: 505)

Gradivo: pǎt'lika (6-19)

penkelj ← penk -elj¹⁶ < pent-elj ← *pēt-*blb* ← *pēta < dalje glej *pecelj*

Gradivo: 'pǎ:nlǎ (6-3)

rep ← *repǵ, prim. s češ. *řáp* 'ročaj', s čimer je sorodno *řápič* 'pecelj'; etimologija leksema ni zadovoljivo pojasnjena (Snoj 2003: 615)

Gradivo: rǐp (1-1), rǐp (1-3, 1-4), 'rǎ:p (1-6), 'ri:p (1-10, 2-1), 'ra:p (1-7), 'ri:p (1-14), 'rep (1-16), 'rǐ:p (2-3), rǐ:p (2-8)

repek ← rep- + -ek ← dalje glej *rep*

Gradivo: 'repǎk (1-8), 'repk (2-2, 2-7), 'rǐ:pk (2-4)

repič ← rep- + -ič ← dalje glej *rep*

¹⁴ Tvorjenko je na strukturni ravni mogoče izpeljevati iz samostalniške podstave *pecelj*, iz vidika priponjenja pa sta mogoči dve varianti. Prva možnost bi pomenila kombinacijo neprevzete podstave s prevzeto pripono * -*llin*, ki se v prekmurskih govorih pripenja tudi na neprevzete podstave, prim. *koleslin* 'koleselj', druga, manj verjetna možnost je dodajanje pripone -*in*, ki bi v konkretnem primeru bila nosilka strukturalne funkcije.

¹⁵ Besedotvorni predhodnik tvorjenke *petljika* je samostalnik *petlja*, njen besedotvorni pomen pa manjšalnica. Leksem *petlja* je v pomenu 'pecelj' evidentiran tudi v Pleteršnikovem slovarju.

¹⁶ Po disimilaciji sklopa *tl > kl*.

Gradivo: 'rə:pč (1-5)

štingelj/štengelj ← prim. s srvnem. *stengel*, *stingel* nem. *Stengel* 'pecelj' (Striedter-Temps 1963: 230)

Gradivo: š'ti:ngol (4-12), š'tingl (5-14), š'ti:ngl (5-15), š'tingl (6-5), š'té:ngəl (7-7)

štingeljč¹⁷ ← štinglj- + -č ← štingelj < dalje glej *štingelj/štengelj*

Gradivo: š'ti:nglč (6-6), š'tinglč (6-7, 6-8)

štingljč¹⁸ ← štinglj- + -ič ← štingelj < dalje glej *štingelj/štengelj*

Gradivo: š'tinglč (6-11, 6-12), š'tinglič (6-16), š'ti:ngljč (6-20)

storž ← ?; etimologija leksema ni zadovoljivo pojasnjena (Snoj 2003: 702)

Gradivo: š'torž (7-6)

vršič ← vrh- + -ič ← vrh ← *vṛxъ 'vrh' < ide. baze *u_{ers}-, *u_{rs}- 'mesto (v pokrajini ali na koži), ki je višje od okolice' (Snoj 2003: 835)

Gradivo: 'vəršəč (1-15)

2.4 Ostanek cveta (Karta št. 4): sln. knj. *muha*, mak. knj. –. Sln. nar.: *muha*, *mušica*, *muhica*, *popek*, *oka*, *cvet*, *pišek/pišček*. Mak. nar.: Ki, Te, St: *ni leksema*. Makedonski jezik za ostanek cveta na jabolku nima leksema, v sln. narečjih pa je leksika precej enotna: prevladuje *muha* z izpeljankama *mušica* (v petih bolj vzhodnih govorih), *muhica* (v dveh severozahodnih govorih), redek je *popek* (v treh severnih govorih prekmurskega narečja), drugo pa so enkratnice (*cvet*, *oka* < *oko*, *pišek/pišček*) oz. enkratno opisno poimenovanje (*tisto od cveta*). Glede na odsotnost poimenovanja v makedonskih narečjih je pomembno poudariti, da tudi štirje skrajno jugozahodni in šest severovzhodnih slovenskih govorov poimenovanja za ostanek cveta nima, druga pa so nastala z motivacijo po podobnosti.

2.4.1 Besedotvorno členjenje makedonskega narečnega gradiva:

Gradivo: Ki: –, Te: –, St: –

2.4.2 Besedotvorno členjenje slovenskega narečnega gradiva:

muha ← *mūxa 'vrsta mrčesa' (Snoj 2003: 423)

Gradivo: mú:xa (1-1, 1-2, 1-3, 1-4, 2-5, 2-8, 3-1, 3-2, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 4-1, 4-3, 4-4, 4-5, 4-6, 4-7, 7-6), 'mu:xa (1-10, 1-14, 2-4, 3-7, 3-8, 4-13, 5-12, 6-4, 6-5), 'my:xa (1-11, 1-12, 1-13, 5-2, 5-3, 5-4), 'myxa (1-16), 'muxa (2-1, 2-3, 2-6, 2-7, 2-9, 4-12, 5-1, 5-7, 5-8, 5-9, 5-15, 6-2, 7-1, 7-2, 7-3, 7-5), 'mūxa (2-2), mū:xa (4-2), mŭ:xa (4-8, 4-9, 4-10, 4-11), 'mu:uxa (5-10), 'mü:xa (5-11, 6-6), 'mūxa (6-7, 6-19), 'mūxā (6-8), 'müja (6-17, 6-18)

mušica ← muš- + -ica; Beseda se je pisno naslonila na *múha* in ni manjšalnica od *muha*, temveč se je razvila iz psl. *mъšĭca,¹⁹ kar je znano v stesl. *mъšica* 'komar'. Izpeljava iz psl. *mъxǎ je manj verjetna. (Snoj 2003: 425)

¹⁷ Tvorjenka *štingeljč* je izpeljanka iz prevzete samostalniške podstave *štingelj*, na katero se pripenja pripona -č. Besedotvorni pomen tvorjenke je manjšalnost.

¹⁸ Tvorjenka *štingelj -ič* je izpeljanka iz prevzete samostalniške podstave *štingelj*, na katero se pripenja pripona -ič. Besedotvorni pomen tvorjenke je manjšalnost.

¹⁹ Vsi tukajšnji narečni primeri izkazujejo mesto naglase na prvem zlogu, glede na točko 7-4, ki pozna vzhodnokoroški pomik starega akuta s prvega na drugi zlog v večzložnicah, celo prvotni staroakutirani koren *mūh-, iz česar lahko sklepamo, da vsaj za pomen 'ostanek cveta (pri jabolku)', domneva ni pravilna.

Gradivo: 'mu:šca (5-5), 'mü:šca (5-6), 'mu:šica (5-14), 'mušica (6-10), mušica (7-4)

mušica ← muh- + -ica ← muha ← dalje glej *mušica* in *muha*

Gradivo: mú:xca (1-3), mú:jca (7-7)

poppek ← pop- + -ek ← pop ← *pǫpъ, *pǫpъkъ 'nekaj nabreklega, brst' (Snoj 2003: 545)

Gradivo: 'pǫ:upek (6-12, 6-14), 'pǫ:upak (6-13)

cvet ← *kvěbъ 'cvet' (Snoj 2003: 77)

Gradivo: c'vāt (6-1)

oka < **oko** ← *ōko 'oko' (Snoj 2003: 468)

Gradivo: 'ǫ:uka (6-17)

piš(č)ek ← piš(č)- + -ek < dalje glej op. 26

Gradivo: 'pi:šek (6-6)

2.5 Temno seme sredi plodu (Karta št. 5): sln. knj. *peška/pečka*, mak. knj. *семка*. Leksične prekrivnosti med slovenskimi in makedonskimi narečji ni; splošni leksem *seme*, *semena* z enakim korenem kot v makedonskih narečjih, tj. *semenka*, *semenki*, se pojavi v dveh primorskih kraških točkah v Italiji. Sln. narečja imajo za ta pomen kar 14 različnih leksemov: *pečka*, *pečke*;²⁰ *peška*, *peške*; *peček*, *pečki*; *pečje*, *koščica*, *koščice*; *goščica*, *pelka*, *pelke*, med katerimi je več enkratnic *pelek*, *pelki*; *zrno*; *zrnec*, *seme*, *bolka*, *burica*, *jedrka* in *kost*. Ob leksemih *zrno*; *seme* in *pečje*, ki so v srednjem spolu, je večina drugih ženskega spola – kartirani so s praznim znakom, le leksemi *peček* oziroma *pešek* ter *zrnec* so moškega spola in so kartirani z zapolnjenimi znaki. Poleg tega slovensko gradivo izkazuje nekaj zanimivih soglasniških razvojev, in sicer je prvi prehod skupine *čk* > *šk* (*pečka* > *peška*, tip *mačka* > *maška*), ki je ponekod še živ pojav (leksem je kartiran z ovalom), drugod le še leksikaliziran v posamičnih leksemih (leksem je kartiran s krogom in zvezdico desno od številke) ali pa pod vplivom knjižnega jezika odpravljen (*čk* > *šk* > *čk*). Drug tak pojav je asimilacija skupine *šč* > *š* (npr. *koščica* > *košica*) oz. > *šk* (*goškica*), ki nista kartirana, medtem ko ima leksem *goščica* z ozvenečenjem v vzglasju (tip *kostanj* > *gostanj*) za razliko od leksema *koščica* na karti obrnjen trikotnik.

2.5.1 Besedotvorno členjenje makedonskega narečnega gradiva:

semenka ← *sěmę-bka ← *sěmę 'seme' < *sejati*, ta pa iz ide. korena *seh₁- 'sejati', prvotno 'tresti, stresati' (Bezljaj, Furlan 1995: 224)

Gradivo: Ki: сѣменка, сѣменки, Te: сѣменка, сѣменке, St: сѣменка, сѣменки.

2.5.2 Besedotvorno členjenje slovenskega narečnega gradiva:

peček ← peč-ek ← *pъt' -bъkъ ← *pъt'b; prvotni pomen utegne biti *'jajce' ali *'razmnoževalni organ (pri rastlinah)' (Bezljaj 1995: 19, Snaj 2003: 502)

Gradivo: pǫčək (4-3), pǫčki I mn. (4-7), pǫčęk (4-8), pǫčək (4-9), 'pǫčki I mn. (4-13), 'pǫčeki I mn. (5-3), 'pǫčək (5-4), 'pǫčeki I mn. (5-5), pǫčək (7-7)

pečka ← peč-ka ← *pъt' -bka ← *pъt'b < dalje glej *peček*

²⁰ Prva oblika je N sg, druga N pl v primerih, ko je v gradivu navedena. Plural navajamo zaradi pogostejše rabe.

Gradivo: pé:čka (1-2), 'pə:čka (1-6), 'pəčka (1-8), 'pe:čka (1-9), 'pəčka (2-3), 'pəčke (2-4), 'pəška (3-1), pəš'ka (3-2), pəš'ka (3-3), pəš'ke (3-4), pé:čke (3-5), pé:ške (3-6), 'pə:ške (3-7), pəčkè: (4-2), pəčkè: (4-4), pəč'kə (4-5), pəč'ke (4-6), pè:čke (4-10), pəč'ka (4-11), 'pəčke (5-1), 'pe:čke (5-7), 'pečke (5-8), 'pe:čke (5-9), 'piè:čke (5-10), 'piečka (5-11), 'pe:čka (6-4), 'pečke (6-5), 'pəčka (6-9), 'pəčka (6-10), 'p'ä:čka (6-13), 'pe:čke (6-14), 'pä:čka (6-15), 'pāčka (6-19), 'pe:čke (7-1), 'pečke (7-5)

pečje ← peč-je ← *pət'-bje ← *pət'b < dalje glej *peček*

Gradivo: pič'ke: (6-11), pič'ke:i (6-12)

peška < **pečka** ← peč-ka ← *pət'-bka ← *pət'b < dalje glej *peček*

Gradivo: pé:ška (1-3), 'pe:ška (1-9), 'pe:ške (1-14), 'paške (2-2), 'pəška (2-5), 'pəška (2-6), 'peška (2-7), pé:ške (3-5), 'pəška (3-8), pəškè: (4-1), 'piä:ška (5-2), 'pä:ška (5-6), 'pe:ška (6-1), 'pəškä (6-2), 'peške (7-3)

pešek < peček ← peč-ek ← *pət'-bkb ← *pət'b < dalje glej *peček*

Gradivo: 'pəšk (1-11), 'pəšək (1-12), 'pə:ški (1-13), 'pəški (4-13)

kost ← *kōstb 'kost' (Snoj 2003: 312)

Gradivo: kūost (1-3)

koščica/goščica²¹ ← košč -ica/gošč -ica ← kost (*kost'-) + -ica ← kost < dalje glej *kost*

Gradivo: kušči:ce *I mn.* (1-3), kaš'čice *I mn.* (2-9), kuši:ce *I mn.* (3-4), ko'š:ica (5-6), ko'šice *I mn.* (5-9), ko'š:ica (5-12, 5-14, 5-15, 6-6), ko'šice *I mn.* (6-3), koš'č:ica (6-7), koš'čicä *I mn.* (6-8), goš'č:ica (6-13), guš'čice *I mn.* (6-16), 'gō:ščica *I mn.* (6-17), goš'čica (6-18), koš'kica / goš'kica (6-20), ko'š:ice *I mn.* (7-1), kuš'ica (7-2), ko'šice *I mn.* (7-3, 7-4)

seme ← *sēmē < dalje glej *semenka* pri 2.5.1

Gradivo: 'si:əmo (1-7), sə'mē:na *I mn.* (1-15)

pelek ← pel-ek ← *pel-bkb ← *pelb 'prah, pleva' // ← *pelti (Bezljaj, Snoj 1995: 23)

Gradivo: 'pe:lk (1-9), 'polk (2-1)²²

jedrka ← jedr- + -ka ← jedro ← *jēdrō 'jedro' (Snoj 2003: 238)

Gradivo: 'je:dorka (4-12)

zrno ← *zērno 'zrno' (Snoj 2003: 860)

Gradivo: zə'nə (7-6)

zrnec ← zrn- + -ec ← zrno ← dalje glej *zrno*

²¹ Tvorjenko *koščica* na podlagi njene strukture opredeljujemo kot izsamostalniški samostalnik z nemotiviranim samostalnikom *kost* v podstavi, na katero se pripenja pripona *-ica*. Pričakovana manjšalniška izpeljanka bi bila sicer *kostica*, na nepričakovan glasovni odraz sklopa *-st-pa* opozarja Furlan v (2008), ki ga povezuje z variantnostjo dveh osnov **kost-/kost'*, ki je značilna za besedno družino z *i*-jevskim samostalnikom v podstavi. Tvorjenka *koščica* je tako tvorjena iz jotirane osnove. V skladu s sinhrono opazovano strukturo je skladijska podstava tvorjenke 'majhna kost', besedotvorni pomen pa manjšalnica. Furlan (2008: 8) je na podlagi slovarskega pomena tvorjenke, ki pa ni 'majhna kost', temveč 'osrednji, oleseneli del koščicastega plodu', ugotovila, da pripona *-ica* tukaj nima vedno le vloge manjšalnosti, temveč tudi pripadnosti, kar bi ustrezalo besedotvornemu pomenu opravljalnik, leksem *koščica* pa lahko tako logično povezujemo s človeško/živalsko kostjo.

²² Glasovna podoba v tem govoru kaže na polglasnik v prvem zlogu, vendar je verjetno ta sekundaren, nastal iz reduciranega *e* pred zvočnikom pred umikom naglasa nanj (**pelʃk* > *pəlʃk* > *polók* > *pólk*).

Gradivo: 'zə:rənc (1-5)

pleka ← **plekǎ* 'ploščat kamenček, spljaka'; prvotno 'kar je sploščeno' (Bezljaj, Furlan 1995: 53)

Gradivo: p'ləka (2-8)

bolka ← nejasno; morda z istim korenem kot s hr. *bōla* 'diploma' = bula [< nlat. *bullā* 'pečat'], ki ima 2. pomen 'dobro razpokano koruzno zrno' in 3. 'kokica' (Skok 1971: 185)

Gradivo: 'bɔ:ɥka (1-16)

burica ← nejasno; morda z istim korenem kot rusko *buryj* 'temnorjav' (prim. Bezljaj 1977: 54)²³

Gradivo: bú:rce I mn. (1-3)

palka ← nejasno; morda z istim korenem kot hr. *pālje* '1. pleva, 2. mekinje', ki je lahko od lat. *palea* > it. *paglia* (Skok 1972: 595)

Gradivo: pá:lke I mn. (1-3)

3. Ugotovitve na podlagi besedotvorne in pomenotvorne analize

Obravnavane lekseme lahko glede na njihov nastanek razdelimo²⁴ na: 1) poimenovanja, nastala z besedotvornimi postopki,²⁵ 2) poimenovanja nastala s pomenotvornimi postopki, 3) poimenovanja z etimološko nejasno besedotvorno podstavo in razvidnim besedotvornim obrazilom, 4) netvorjena poimenovanja in 5) opisna poimenovanja; nekatera od njih imajo lahko še nadaljnje delitve.

Poimenovanja, nastala z **besedotvornimi postopki**, se delijo a) na tvorjenke s sinhrono **razvidno** besedotvorno podstavo in **razvidnim** besedotvornim obrazilom, kot so: mak. *jabolčica*, *semenka*, *šiška*; sln. *goščica*/*koščica*, *peclin*/*pecljin*, *petljika*,

²³ Na to povezavo bi kazalo tudi poimenovanje *bura* 'jedro, jedrce (orehovo, lešnikovo in dr.)' in burica 'geschälte Kastanie = stisnjen kostanj', ki ju navaja Pleteršnikov slovar.

²⁴ Razvrščanje leksemov je potekalo v skladu s širšim pojmovanjem motiviranosti tvorjenke, ki je lahko a) zvočna ali imitativna, pri kateri so izhodišče motivacije posnemovalni medmeti (na tak način so tvorjeni nekateri glagoli), b) pomenska ali semantična, pri kateri se novi pomeni besed ne tvorijo s pomočjo obrazil, temveč z metaforičnim ali metonimičnim prenosom, pri čemer beseda ohrani svojo morfemsko zgradbo in c) pomensko-morfemska, ki omogoča sistemsko tvorbo novih besed, ki jih na podlagi istega korena družimo v besedno družino (npr. *ajdišče*, *ajdovica*, *ajdovec*), na podlagi istih obrazil pa v isto pomensko skupino (npr. pomen skupnosti je izražen s priponskim morfemom *-je*: *fižolovje*, *grahovje*, *koruzinje*) (po Stramljič Breznik 2004: 30).

²⁵ Tvorjena poimenovanja so razvrščena z vidika klasičnega besedotvorja (po Šekli 2011a: 218, Horvat 2012: 58), ki besedotvorno motiviranost besede razlaga z vidika na sinhroni ravni razvidnosti/nerezvidnosti besedotvornega predhodnika in/ali besedotvornega obrazila tvorjenke znotraj opazovanega jezikovnega sistema, pri čemer ugotavlja štiri možne kombinacije: a) prisotnost besedotvorne podstave in prisotnost besedotvornega obrazila – zgradba tvorjenke je razvidna neposredno, b) odsotnost besedotvorne podstave in prisotnost besedotvornega obrazila – zgradba tvorjenke je razvidna posredno iz strukturno vzporednih tvorb, besedotvorna podstava pa iz besedne družine, c) prisotnost besedotvorne podstave in odsotnost besedotvornega obrazila – zgradba tvorjenke je razvidna posredno, č) odsotnost besedotvorne podstave in odsotnost besedotvornega obrazila – nastala enota je sinhrono netvorjena.

štingelj, *štingljč*, *zrnec* in b) tvorjenke s sinhrono **nerazvidno** besedotvorno podstavo in **razvidnim** besedotvornim obrazilom, kot so: *pecelj*, *penkelj*, *peček/pešek*, *pečka/peška*, *pečje*, *pelek*.

Poimenovanja, nastala s **pomenotvornimi postopki**, so lahko nastala po a) **metonimiji** (ni primera), b) **metafori**, npr. *muha* ('žuželka s kratkimi nogami, tipalkami in kožnatimi krili' → 'ostanek cveta na sadežu pri pečkatem sadju'), *muhica*, *mušica* (manjšalnici od *muha*), *rep* ('podaljšek zadnjega dela trupa nekaterih živali' → 'pecelj pri jabolku'), *repek*, *repič* (manjšalnici od *rep*), *oka* < *oko* ('čutilo za vid' → 'ostanek cveta na sadežu pri pečkatem sadju'), *pišček* (*'manjšalnica od pišče; kokošji mladič' → 'muha (pri jabolku)) oz. *pišek*²⁶ (*'del živalske zadnjice okrog odprtine zadnjega črevesa' → 'muha (pri jabolku)'), *popek* ('nekaj nabreklih, brst' → 'ostanek cveta na sadežu pri pečkatem sadju'); mak. *ručka/račka* in c) **sinekdohi**, menjavi celote z delom, npr. *cvet* ('del rastline, značilen po lepi obliki in barvi' → 'ostanek cveta na sadežu pri pečkatem sadju').

Poimenovanja z etimološko **nejasno** besedotvorno podstavo in **razvidnim** besedotvornim obrazilom so vsa vezana na pomen 'temno seme sredi plodu', in sicer *bolka*, *burica* in *palka*.

Netvorjena poimenovanja se delijo na a) **neprevzeta**, kot so npr.: *kost*, *seme*, *štibelj*, b) **prevzeta**, kot je npr. *štingelj* in c) tista z **nejasno etimologijo** (ni primerov).

Za **opisna poimenovanja** so primeri *drevo od jabolka* in *jabolčen pamelj* obe za pomen 'jablana' in *tisto od cveta* 'muha (pri jabolku)'.

4. Sklep

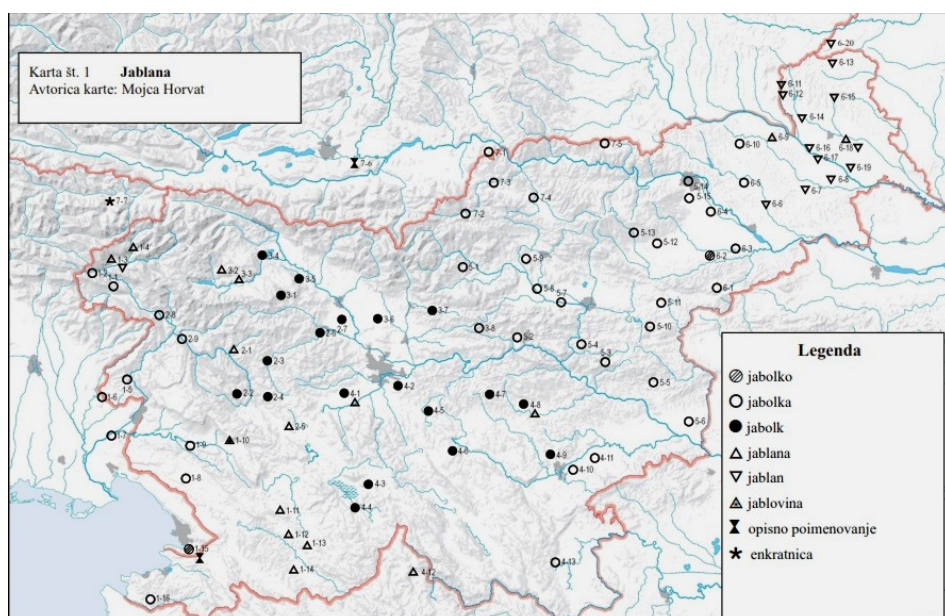
Primerjava tega malega segmenta slovenske in makedonske narečne leksike odkriva veliko sorodnost pri splošnejših poimenovanjih (*jabolko*, deloma *jablana*) in razlike pri poimenovanjih za podrobnosti, kjer se istočasno poveča tudi narečna raznolikost v obeh jezikih, zlasti v slovenskem. Zaradi majhnega števila makedonskih točk je primerjava precej okrnjena, a že dvoje leksično različnih poimenovanj v njih ponavadi odseva eno od precej tipičnih makedonskih izoleks (in morda tudi izomorf),²⁷ ki deli makedonski narečni prostor na zahod (predstavnik je kičevski govor) in vzhod (strumiški govor), ki se mu ob različni fonetični uresničitvi v naših primerih pridruži še severni tetovski govor (Ki *jablko* : Te, St *jabuka*; Ki *šiška* : Te *ručka*, St *račka*). Z vidika besedotvorne in pomenotvorne analize ugotavljamo, da je večji delež besedja tvorjen, tj. nastal z besedotvornimi postopki, na podlagi

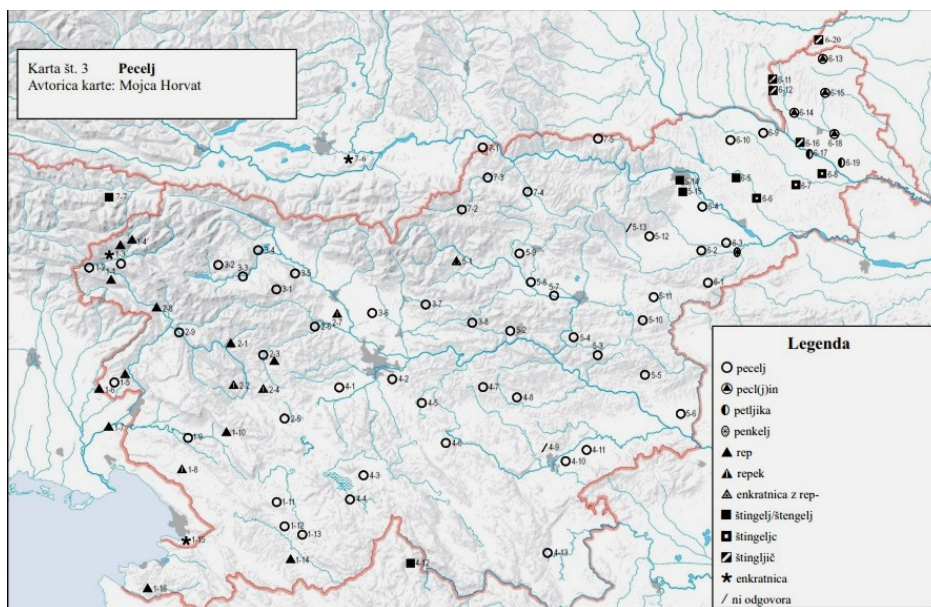
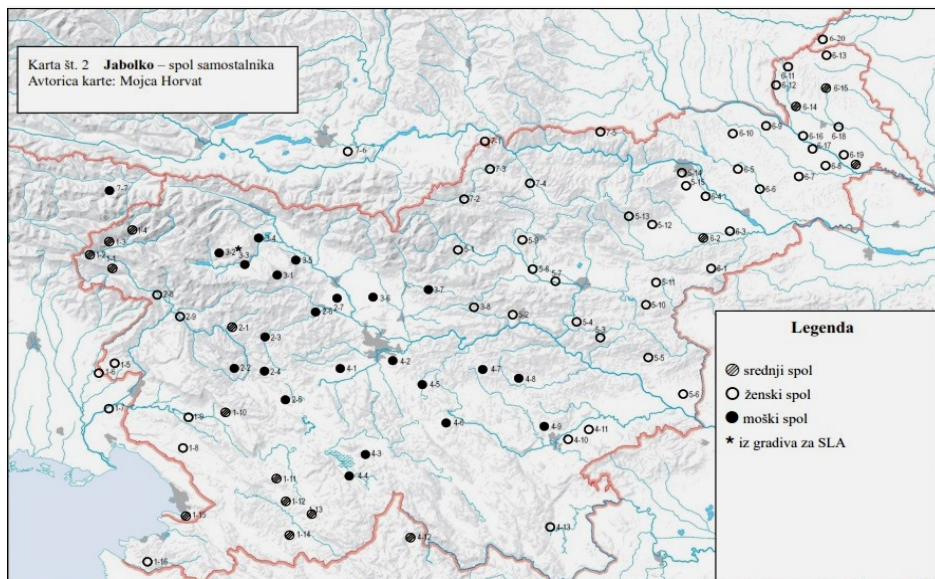
²⁶ Leksem *pišek* je s pomenom 'del živalske zadnjice okrog odprtine zadnjega črevesa' naveden tudi v Be (Bezljaj 1995: 42, pišek). Kot je morda beseda *pišek* (ki je domnevno prenaresena iz izposojenke iz nem. *Bischof* 'škoč' ali tvorjena iz **pšbkъ*, prim. s polj. nar. *pichna* 'vulva') v rabi za kurji zadek zaradi podobnosti škofovski mitri, tako je mogoče s tem v zvezi tudi *pišek* 'ostanek cveta na sadežu pri pečkatem sadju'. Povezava med leksemom za škofovsko mitro in kurji zadek obstaja tudi v prekmurskem narečju, kjer je za oboje v rabi beseda 'püšpek 'škoč', 'zadek pri perutnini' ← madž. *püspök* (Novak 1985: 88), podoben stik je naveden tudi v Bezljaj 1995: 42, pišek, in sicer za leksem *škofija* za 'škofijo' in 'kurji zadek'.

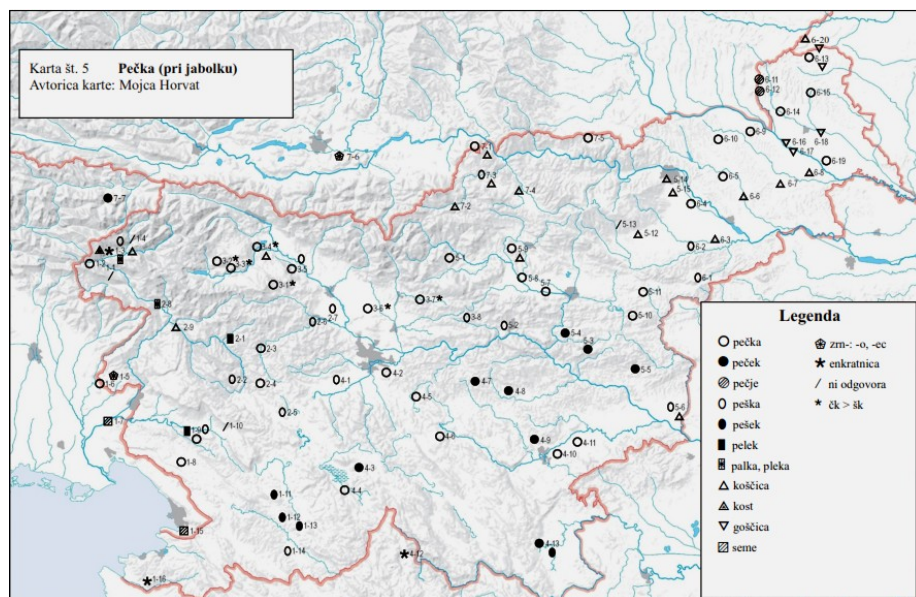
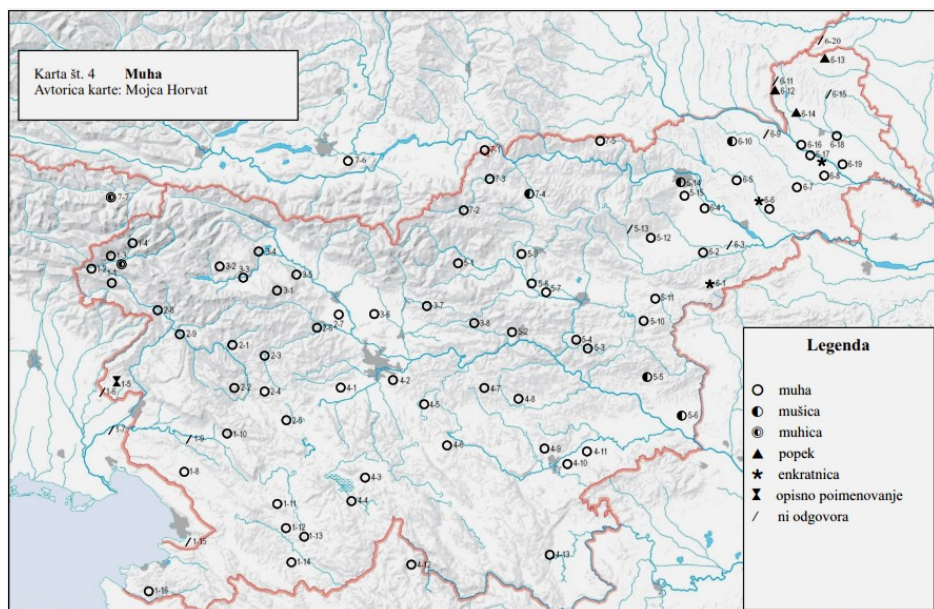
²⁷ Primerjaj npr. MDA (2008) karte št. 1 *Crn drob*, 2 *Doktor, lekar*, 7 *Crepna, podnica*, 8 *Vršnik, sač*, 9 *Ocet, kiselina*, 10 *Gjubre, gnoj* itd.

morfemske strukture besedja je ponekod tvorjenost razvidna sinhrono (npr. *štingelj*, *štingljič*, *jedrka*), ponekod pa diahrono (npr. *pecelj*, *pečka*). S pomenotvornimi postopki (večinoma po metafori) so nastali leksemi za pomena 'oleseneli del, s katerim se je sad držal veje' in 'ostanek cveta', medtem ko je večina leksemov za ostale pomene tvorjena ali netvorjena. Potrjeno prevzetih leksemov oz. korenov je zelo malo in z izjemo germanskega *štingelj* na delu slovenskega severovzhoda ne tvorijo arealov.

Priloga: Karte 1–5.

Literatura in viri

- Bajec Anton 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika I*, SAZU, Ljubljana.
- Benedik Francka 1994: Vprašalnice za zbiranje narečnega gradiva. *Traditiones* 23, 87–142.
- Bezljaj France 1977: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A–J*, SAZU, Ljubljana.
- Bezljaj France 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Druga knjiga. K–O*, SAZU, Ljubljana.
- Bezljaj France 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Tretja knjiga. P–S*, SAZU, Ljubljana. Dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan.
- Bezljaj France 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Četrta knjiga. Š–Ž*, SAZU, Ljubljana. Avtorji gesel: France Bezljaj, Marko Snoj, Metka Furlan.
- Bezljaj France 2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Peta knjiga. Kazala*, SAZU, Ljubljana. Izdelala Marko Snoj in Simona Klemenčič.
- Debenjak 2003: Debenjak Doris, Debenjak Božidar, Debenjak Primož, *Veliki nemško-slovenski slovar*. DZS, Amebis, Ljubljana. [elektronska različica].
- Furlan Metka 2008: O slovenskih parih tipa kost : koščica ali o nastanku razmerja -st-: -šč-i- (k identifikaciji zgodnjepraslovanske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov). *Jezikoslovni zapiski* 1/14, 7–27.
- Furlan Metka 2009: Asimilacijski vzorec v gornjeseniških primerih tipa smétke 'smeti' v širšem slovenskem kontekstu. V: NOVAK-POPOV, Irena (ur.). *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*, (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 20), Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 120–129.
- Horvat Mojca 2012: *Morfološka struktura in geolingvistična interpretacija rastlinskih poimenovanj v slovenskih narečjih: Doktorska disertacija*, Ljubljana.
- Kluge²³ Friedrich 1999: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, New York.
- Logar Tine 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, SAZU, Ljubljana. Uredila Karmen Kenda-Jež.
- MDA 2008: Vidoeski Božidar, Gajdova Ubavka itd, *Makedonski dijalekten atlas: prolegomena*, Institut za makedonski jazik »Krstе Misirkov«, Oddelenie za dialektologija na makedonskiot jazik, Skopje, 2009.
- Novak 1985: Novak Franc, Novak Vilko, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Pomurska založba, Murska Sobota.
- OLA 2012 = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: serija leksiko – slovoobrazovatel'naja 4: sel'skoe hozjajstvo*, Bratislava: Medzinárodný komitét slavistov, Komisia pre Slovanský jazykový atlas, Slovenská akadémia vied, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra.
- Pleteršnik Maks 1894–1895: *Slovensko – nemški slovar I–II*, ZRC SAZU, Ljubljana. [elektronska različica].
- Ramovš Fran 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem*, Učiteljska tiskarna, Ljubljana.
- Skok Petar 1971: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga prva: A–J*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Skok Petar 1972: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga druga: K–poni*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

- Sławski Franciszek 1974: *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. Słownik prasłowiański* I, 43–141, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Sławski Franciszek 1976: *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. Słownik prasłowiański* II, 13–60, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Sławski Franciszek 1979: *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. Słownik prasłowiański* III, 11–19, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Smole Vera 2006: Lingvogeografska obdelava spola v ednini: samostalniki srednjega spola na -o v slovenskih narečjih = A geolinguistic examination of gender in singular: neuter nouns in -o in Slovenian dialects, *Slavistična revija*, pos. št./54, 125–136, 491–503.
- Snoj Marko 2003: *Slovenski etimološki slovar*, Modrijan, Ljubljana.
- Stramljič Breznik Irena 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek za iztočnice na B*, Slavistično društvo: Maribor.
- Striedter -Temps Hildegard 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen*, Wiesbaden.
- Šekli Matej 2011a: Besedotvorje (pra)slovanščine v sinhroni in diahroni luči na primeru samostalniških izpeljank, *Slavistika v regijah-Maribor*, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana. 217–222.
- Šekli Matej 2011b: Besedotvorni pomeni samostalniških izpeljank v praslovanščini, *Philol.stud. (Skopje)*, vol. 1, 149–165.

Summary

This paper presents material, a word- and semantic-formation analysis and a comparison between words for ‘apple tree’, ‘its fruit’ and the three parts of the fruit (‘stalk’, ‘stamen’ and ‘pips’) in several Slovenian and three Macedonian dialects. The Slovenian material, which is being prepared for geolinguistic interpretation, is also presented on the lexical word-formation maps; with these maps we hope to highlight the importance of this approach and to support further efforts towards the *Macedonian Linguistic Atlas* [*Makedonski dijalekten atlas* (MDA 2008)].

811.163.3'367.7

Изворен научен труд

Бојан Петревски¹

НЕГАЦИЈАТА ВО КОМПЛЕМЕНТАРНИТЕ РЕЧЕНИЦИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Со оглед на широко застапената типологија на негацијата, треба да се забележи дека во сложените конструкции таа може да го засега предикатот во главната дел-реченица, од една страна, или зависната како целина, од друга. Вторите случаи се изделуваат со конституентска (членска) негација, а првите, ако е предикатот во функција на рема – со реченична. Покрај двата типа, се изделуваат конструкциите во кои има опсег во главната дел-реченица, но како рема функционира зависната, како и речениците во кои ја засега внатрешноста на зависната. Во текстот се применуваат тие критериуми на комплементарните реченици, при што се изделуваат неколку проблеми. Тие се доволни да се согледа дека се во прашање најспецифичните сложени конструкции на планот на негацијата.

Клучни зборови: негација, комплементарни реченици, главна дел-реченица, зависна дел-реченица.

1. Белешки за синтаксичката негација

Кога е во прашање негацијата на синтаксички план, треба да се имаат предвид неколку поставки. Пред сè, станува збор за опозицијата *реченична-членска*² (*конституентска*) негација, која ја лансира Гебоер, а ја прифаќаат и ја разработуваат Јесперсен и Клима. Како што упатува Хорн (Horn 2001: 541; сп. Horn 2001: 479–518), кој, со оглед на нејзината традиција, како најприфатлив го сугерира пристапот на Јесперсен (Jespersen 1917: 42), реченичната негација го засега предикатот (носителот на комбинацијата меѓу реченичните поими), а конституентската (членската) – кој било друг елемент.

Во тој поглед, неопходни се неколку уточнувања. Најпрво, проблемот треба да се доведе во релација и со функционалната перспектива, при што е значајно да се има предвид дека елементот засегнат од негацијата функционира како рема, што во пишуваниот јазик е имплицирано од контекстот, а во говорениот – и од интонацијата, чиј центар е поставен врз фокусот на негацијата (1), (2). Од друга страна, се изделуваат конструкциите со афирмативна рема (3). Тие се разликуваат и од конструкциите со реченична и од конструкциите со членска негација, во кои (и во едните и во другите) ремата е негативна. Во прашање се реченици во кои негацијата е, условно земено, усвоена во

¹ Лектор по македонски јазик во Париз, bojan_petrevski@yahoo.com

² За конституентската негација ќе го употребувам терминот *членска*, кој го ползува Минова-Гуркова (2000: 168).

претходниот контекст. За разлика од конструкциите со реченична и со членска негација, кои се парафразираат одречно (со *одрекувам*), конструкциите со третиот тип негација се карактеризираат со потврдна парафраза (со *тврдам*). Со оглед на тоа, за негацијата во тие случаи ја употребувам определбата *неактуелна*.

(1) **Не** замина за Словенија. Во Хрватска отиде. (‘одрекувам дека местото каде што замина е Словенија’)

(2) **Не** замина за Словенија. Многу размислуваше, но реши да остане дома. (‘одрекувам дека тоа што го направи е заминување за Словенија’)

(3) **Не** го прифаќа Мартин, а не Олга. Со неа, напротив, соработува. (‘тврдам дека тој што не го прифаќа е Мартин’)

Ако се прифати гледиштето според кое негацијата функционира како коректив на некоја афирмативна паралела што адресатот ја усвоил барем како можна, а зборуваачот ја оценува како погрешна³, ќе се забележи дека како паралела на (1) функционира *Замина ЗА СЛОВЕНИЈА*, а на (2) – *ЗАМИНА за Словенија*, со тоа што во првиот случај како рема функционира прилошката определба, а во вториот – предикатот. Што се однесува на (3), не може да стане збор за негација што засега афирмативна паралела: фокусот е на директниот објект, но како на афирмативна надградба на постојна, усвоена негација, т.е. како на одговор на прашањето *Кого не прифаќа?*.

На планот на сложените конструкции, реченичната негација се однесува на предикатот во главната дел-реченица, а членската – на зависната во целост или на еден нејзин елемент. Како случаи со неактуелна негација се изделуваат конструкциите во кои е негирана главната дел-реченица, но како рема функционира зависната. Тоа е излезна точка за утврдување на особеностите на негацијата во комплементарните реченици во македонскиот јазик.

2. Реченичната, членската и неактуелната негација во комплементарните реченици

Првата група ја сочинуваат случаите со реченична негација⁴. Во согласност со изнесеното, во тие конструкции негацијата го засега предикатот во главната дел-реченица, кој функционира како рема (4), (5). Инаку кажано, како афирмативна паралела на (4) функционира *ИМ РЕКОВ дека ќе си одам*, а на (5) – *ЌЕ МУ КАЖАМ да го направи тоа*. Станува збор за случаи во кои негацијата послужува за тоа зборуваачот (поопшто земено: субјектот) да се дистанцира од пропозицијата во зависната дел-реченица, за која зборуваачот оценува дека адресатот му ја припишува како став.

(4) **Не** им реков дека ќе си одам, туку набљудував како ќе се развива ситуацијата.

³ На пример, за да ја изрече зборуваачот конструкцијата *Не вrne*, адресатот треба барем да не ја исклучува можноста да вrne. Рекапитулација на гледиштата во врска со односот меѓу афирмацијата и негацијата е извршена од Хорн (Horn 2001, 30–35; 45–50; 63–75).

⁴ Тополињска (2009, 57–86) го разгледува овој проблем на планот на речениците конституирани од предикати од втор ред.

(5) **Нема** да му кажат да го направи тоа. Треба да се сети сам.

Негацијата е од реченичен карактер и во (6).

(6) ...иако **не** знаев што е тоа во четири очи и што значи да си од доверба и зошто се потребни тие од довербата. (ДП)

Во втората група спаѓаат конструкциите со членска негација, во кои негацијата најчесто се однесува на зависната дел-реченица во целост, а партикулата може да се врзе за предикатот во главната (7) или за зависната, т.е. за нејзиниот сврзник (7а). Како афирмативна паралела во тие примери функционира конструкцијата *Реков ДЕКА ЌЕ СИ ОДАМ*, каде што во функција на рема е зависната дел-реченица. Од тој тип е и примерот (8).

(7) **Не** реков дека ќе си одам, туку дека ќе го сменам однесувањето.

(7а) Реков **не** дека ќе си одам, туку дека ќе го сменам однесувањето.

(8) Тука **не** се подразбира дека човек мора да биде покорен до крајност, туку дека тој треба да биде разумен... (ДО, 12)

Како поретки се izdelуваат тие случаи со членска негација во кои негацијата засега еден елемент на зависната дел-реченица, а не неа во целост, каков што е примерот (9), каде што функцијата на афирмативна паралела ја врши конструкцијата *Реков дека тоа ќе го направам ЈАС*, во која како рема функционира субјектот во зависната дел-реченица. Во (10) негацијата се однесува на директниот објект во зависната дел-реченица, а предикатот во адверсативното дополнување може и да се изостави: *Оваа врата не го прашува оној што влегува дали има име, туку некоја мака*, зашто е идентичен со предикатот во зависната дел-реченица во основната конструкција.

(9) **Не** реков дека тоа ќе го направам јас, туку Марија.

(10) Оваа врата **не** го прашува оној што влегува дали има име, туку дали има некоја мака. (ВИ, 11)

Што се однесува на членската негација, конструкциите од типот на (7)/(7а), (8), (9) и (10) се почести од своите афирмативни варијанти, во кои адверсативното дополнување од одречната варијанта е формализирано како зависна дел-реченица, а зависната дел-реченица – како адверсативно дополнување (7б), (8а), (9а), (10а).

(7б) Реков дека ќе го сменам однесувањето, а **не** дека ќе си одам.

(8а) Тука се подразбира дека човек треба да биде разумен, а **не** дека мора да биде покорен до крајност...

(9а) Реков дека тоа ќе го направи Марија, а **не** јас.

(10а) Оваа врата го прашува оној што влегува дали има некоја мака, а **не** (дали има) име.

Според тоа, во случаите каде што се располага со двете содржини, негираната и афирмираната (алтернативната), најчесто се прибегнува кон варијантата во која негацијата е во преден план, т.е. ѝ претходи на афирмацијата,

за што може да се забележи дека не е карактеристика само на комплементарните туку и на конструкциите што содржат негација воопшто⁵.

Посебен проблем претставуваат конструкциите во кои негацијата не ја засега зависната дел-реченица надворешно, како во (7)/(7a)/(7б), (8)/(8a), (9)/(9a) и (10)/(10a), туку внатрешно, но адверсативното дополнување (алтернативата⁶) содржи комплементарен сврзник. На пример, и покрај комплементарниот сврзник во адверсативното дополнување, во (11) негацијата не се однесува на зависната дел-реченица надворешно, туку на нејзиниот предикат. Во согласност со тоа, станува збор за негација во рамките на зависната дел-реченица, а не за членска негација на планот на конструкцијата во целост. Од типот на (11) е и (12).

(11) *Изјави дека **не** е е виновен, туку дека го набедуваат.*

(12) *...грчкиот премиер нагласил дека Грција **не** е таа што ја блокира Македонија на патот на нејзината евро-атлантска интеграција, туку дека самата ЕУ одлучува дека не треба да се оди напред... („Дневник“, 17.7.2013)*

Ако се варира конструкцијата во (11) како членска негација, партикулата ќе се врзе за предикатот во главната дел-реченица или, евентуално, за зависната, т.е. за нејзиниот сврзник: *Не изјави дека е виновен, туку дека го набедуваат/Изјави не дека е виновен, туку дека го набедуваат.* Разликата меѓу (11) и членската негација се состои во тоа што како пресупозиција на првата конструкција функционира негиран директен говор: *Не сум виновен, туку ме набедуваат*, а на втората – афирмативен: *Ме набедуваат*. Во случајот со членска негација адресатот очекувал или барем ја имал предвид можноста субјектот да изјавил дека е виновен, а негацијата е последица од тоа што зборуваачот оценува дека тоа очекување (претпоставка) е погрешно, па го коригира (негира) и ја воведува алтернативата, односно вистинските зборови на субјектот, според кои е набедуван.

Сепак, неизбежно е прашањето зошто не се формализираат конструкциите од типот на (11) секогаш така како што се очекува со оглед на карактерот на негацијата – без комплементарен сврзник во адверсативното дополнување, како во (11a). Станува збор за потребата да се нагласи дека и адверсативното дополнување е изречено од авторот на директниот говор, а не од прекажуваачот. Така, ако гласи директниот говор: *Не сум виновен, туку ме набедуваат*, во адверсативното дополнување на комплементарната реченица често се прибегнува или кон повторување на комплементарниот сврзник, како во (11), или кон л-форма, како во (11б), зашто конструкцијата без повторување на комплементарниот сврзник и без л-форма (11a) се среќава, но е понеизразна во

⁵ Во таа смисла, што се однесува на простата реченица, варијантите од типот на *Не ми се оди во Битола, туку во Охрид* се почести од варијантите од типот на *Ми се оди во Охрид, а не во Битола*.

⁶ Тополинска (2009, 25–28) го употребува терминот *алтернативно негирање* за случаите во кои по негацијата зборуваачот ја воведува во форма на адверсативна дел-реченица информацијата што е, според него, вистинита наспроти негираната.

поглед на тоа дека пропозицијата во адверсативното дополнување е став на авторот на директниот говор, а не на прекажувачот.

(11a) *Изјави дека **не** е виновен, туку го набедуваат.*

(11b) *Изјави дека **не** е виновен, туку го набедувале.*

Реченичната и членската негација одговараат на затворено (да/не-) и афирмативно прашање, а неактуелната – на отворено (кој-) и негативно, кое е, според тоа, и покомплексно. Што се однесува на комплементарните конструкции, прашањата на реченичната (*Го кажува/мисли/чувствува ли тоа?*) и на членската (*Тоа ли го кажува/мисли/чувствува?*) негација се порелевантни од прашањето на неактуелната (*Што е тоа што не го кажува/мисли/чувствува?*), во што се состои причината за разликата во поглед на фреквенцијата: во комплементарните конструкции неактуелната негација (12) е ретка, т.е. многу поретка од реченичната и од членската⁷.

(12) *Како можеш да се сомневаш дека им побарал дел за себе? Како да не знаеш колку е користољубив. **Не** ги праша дали им треба некаква помош, а тоа што си мисли дека му припаѓа, се разбира, неколкупати си го побара.*

Конструкцијата е подложна на реченична или на членска негација правопрпорционално со конкретноста на значењето на предикатот во главната дел-реченица. Според тоа, конструкциите чија главна дел-реченица е конституирана од поапстрактен предикат се негираат поретко. Така, вербалните (*тврди, рече, вели, каже* итн.) отвораат повеќе можност за негација одошто менталните (*мисли, оценува, смета* итн.), а конструкциите со сетилен предикат (*чувствува, насетува* итн.) се негираат поретко и од првите и од вторите. Причината за таа разлика се состои во тоа што вербалните дејства се поподложни на перцепција (а со тоа – и на оценка во поглед на вистинитоста, т.е. на корекција – негација) и од менталните и од сетилните. Во таа смисла, за тоа што се изрекува се спори најчесто, за тоа што се мисли – поретко, а за тоа што се чувствува – најретко. Најпосле, речениците со вербален предикат се почести од речениците со ментален и со сетилен предикат воопшто, односно и во афирмативна форма. Што се однесува на функционалната перспектива, комплементарните предикати што, во принцип, функционираат како рема се далеку помалобројни и, разбирливо, речиси секогаш се среќаваат во конструкции со реченична негација: (*Не*) *лаже дека ќе дојде; (Не) крие дека ги дознал работите.*

⁷ Ситуацијата е инаква, на пример, во причинските конструкции, каде што неактуелната негација е многу почеста. Со други зборови, конструкциите од типот на *Не го поднесуваат затоа што е наметлив* се многу пофреквентни од конструкциите од типот на (12). Причината за таа разлика се состои во тоа што прашањето на причинската неактуелна негација (*Што е причината за невршењето на дејството?*) е порелевантно, т.е. предизвикува поголем интерес одошто прашањето на комплементарната неактуелна негација (*Што е тоа што не го кажува/мисли/чувствува?*), кое се поставува во покомплесни контексти, како што се согледува од (12).

3. Преметнувањето на негацијата од зависната во главната дел-реченица

Еден од проблемите на негацијата во комплементарните конструкции што го привлече вниманието во поширок контекст се случаите во кои партикулата е врзана за главната дел-реченица, но негацијата има опсег во зависната, како во (13), каде што парафразата (може да) гласи: 'сметам дека нема да го исполни ветувањето'. Тие конструкции, кои се формално контрадикторни, а семантички спротивни на афирмативната паралела⁸, Хорн (Horn 2001: 308⁹) ги воопштува како „не мислам дека... со значење на мислам дека не...“

(13) *Не сметам дека ќе го исполни ветувањето.*

Барн посочува дека исказот *Не верува дека Бог постои* може да биде изречен и од атеист и од агностик, со тоа што, во врска со првиот, ќе се интерпретира како 'верува дека Бог не постои', а со вториот – како 'не е вистина дека верува оти Бог постои'. Од атеистичка перспектива, пропозицијата *не верува дека Бог постои* не е компатибилна со пропозицијата *не верува дека Бог не постои*, а агностичката не ја исклучува. Со оглед на забелешките на Барн, агностичката парафраза ќе ја формулирам како 'ни верува ни не верува дека Бог постои или дека не постои'¹⁰.

Јесперсен (Jespersen 1917: 53) го дефинира преметнувањето на негацијата како „тенденција на врзување на партикулата за главната дел-реченица кога, логички, му припаѓа на предикатот во зависната“ и го илустрира со примерите *Не мислам дека дошол* и *Мислам дека не дошол*, од кои првиот остава простор за две толкувања. Според значењето што го сугерира формата, негацијата се однесува на предикатот во главната дел-реченица, но ако е конципирана конструкцијата со преметнатост на негацијата, има опсег во зависната: 'мислам дека не дошол'.

Мотивацијата за преметнувањето на негацијата се состои во потребата од одбегнување категоричност. Во таа смисла, тие случаи може да се окарактеризираат како еуфемистични варијанти на конструкциите со врзаност на партикулата за предикатот во зависната дел-реченица. Сепак, тој механизам е

⁸ Категориите *опозиција на контрадикција* и *опозиција на спротивност* се диференцираат врз основа на Аристотеловиот закон на контрадикцијата, од една страна, и на исклучената средина, од друга. Исказите што си се противставени еден на друг контрадикциски не може да бидат едновременно ни вистинити ни неистинити, а спротивностите не може да бидат едновременно вистинити, но може да бидат едновременно неистинити (Horn 2001, 97). Во таа смисла, пропозицијата *Сметам дека нема да го исполни ветувањето* е спротивност, а не контрадикција на *Сметам дека ќе го исполни ветувањето*.

⁹ Со исклучок на Јесперсен, гледиштата на авторите во врска со посочениот проблем се посредувани од Хорн (Horn 2001, 308 – 330).

¹⁰ Не може да не се забележи дека во атеистичката употреба ('верува дека Бог не постои') *верува* е изместен од примарното значење, т.е. дека е преосмислен приближно како *мисли*. Верувањето ја содржи семата 'надеж', која е својствена за постоењето, а не за непостоењето на Бог, кон кое, во принцип, се зазема рационален, а не емоционален став. За верување во непостоењето на Бог може да стане збор во контексти од типот на: *Верувам (се надевам) дека Бог не постои, зашто, ако постои, следуваат многу казни*.

применлив само кај некои предикати. Така, за разлика од (14), (15) и (16), кои (може да) функционираат со значење на негација во зависната дел-реченица, (17) доаѓа предвид само како реченична негација, т.е. само како одговор на *Велиш ли дека ќе го освоите првенството?*, а не и со значењето 'вела дека нема да го освоиме првенството'¹¹.

(14) *Ние не сметаме дека публиката е пасивна и затоа сакаме да ја вратиме традицијата за дијалог и комуникација на мислења.* („Дневник“, 18. 1. 2013 г.) ('сметаме дека публиката не е пасивна')

(15) *Не мислам дека за некои наши рецензенти се сосема непознати овие изводи...* ('мислам дека за некои наши рецензенти не се сосема непознати овие изводи') (ДМ, 58)

(16) *Не чувствувам дека се залага премногу.* ('чувствувам дека не се залагаа премногу')

(17) *Не вела дека ќе го освоиме првенството, но ќе го дадам најдоброто – ќе поентирам, ќе скокам, ќе играм одбрана, сè што е потребно за да им помогнам на соиграчите да победуваме...* („Утрински весник“, 26. 7. 2013 г.)

На тоа прашање се осврнуваат повеќе автори. Меј и Браун ги наведуваат примерите *Не мислам дека е неискрен* и *Не се надевам дека ќе победи*, при што за првиот согледуваат дека може да се толкува како негација во зависната дел-реченица: 'мислам дека не е неискрен', а кога е во прашање вториот, ја отфрлуваат таа интерпретација, т.е. парафразата 'се надевам дека нема да победи'. Што се однесува на англискиот јазик, но забележувајќи дека е во прашање речиси апсолутно универзална карактеристика, како подложни на праметнување на негацијата Хорн (Horn 2001: 323) посочува повеќе предикати: *мисли, верува, претпоставува, замислува, очекува, смета, чувствува, се чини, изгледа (како да), звучи (како да), чувствува, сака, има намера да, избира, планира, мора, треба, пожелно е, советува, сугерира* итн. Притоа, го поставува прашањето зошто не е можен тој механизам кај некои други предикати: *знае, жали, тврди, вели, се обидува, способен е, сигурен е* итн., на кое, имајќи го предвид согледувањето на Кипарски, одговара дека фактивните¹² се исклучени во тој поглед. Во врска со тоа, ја наведува и забелешката на Лејкоф: „Бидејќи се претпоставува дека субјектот на фактивниот предикат *знае* оти комплементацијата е вистинита, не може да биде несигурен во врска со неа“, по што дополнува дека тоа се однесува и на имплицативните предикати (*успева, заборава, се осмелува*), кои нужно ја наметнуваат односната комплементација, а ако се негираат, повлекуваат негација на таа пропозиција.

Од посоченото произлегува дека во случаите со фактивна комплементација зборувачот ја има усвоено пропозицијата во зависната дел-реченица

¹¹ Негацијата во *Не ветувам дека ќе дојдам* Серл (Serl 1991, 81) ја квалификува како илокуторна, која го менува карактерот на илокуторниот чин, а во *Ветувам дека нема да дојдам* – како исказна, чиј резултат е друг исказ со иста илокуторна сила.

¹² Како што сугерира терминот, фактивните предикати воведуваат пропозиција (комплементација) што од субјектот е усвоена како факт.

(во чиј состав влегува и негацијата) како вистинита. Според тоа, во тие конструкции нема можност да ја инкорпорира негацијата од зависната во главната дел-реченица. Од друга страна, таа трансформација може да ја изврши во случаите со нефактивна комплементација, каде што, бидејќи не е категоричен во врска со вистинитоста на пропозицијата во зависната дел-реченица, може да ја релативизира нејзината негираност, т.е. да ја претметне во главната и, со тоа, да ја ублажи¹³.

Сепак, Хорн забележува дека нема апсолутна симетрија во поглед на фактивноста, односно дека тоа што фактивните предикати не се подложни на претметнување на негацијата не значи оти тој механизам може да се примени кај сите нефактивни, па го отвора проблемот на тоа зошто не доаѓаат предвид на тој план *способен е, можно е, дозволува*, кои не се ни фактивни ни имплицативни, но го блокираат тој механизам, при што причината ја лоцира во нивната семантика: станува збор за предикати кај кои негацијата во зависната дел-реченица не резултира со спротивност, туку со потспротивност во однос на афирмативната паралела, а семантиката на претметнувањето на негацијата се состои во спротивност (в. фуснота 7).

Како што посочува, тоа што е заедничко за предикатите подложни на претметнување на негацијата е кривката на разликата меѓу варијантата во која негацијата ја засега главната дел-реченица и варијантата во која се однесува на зависната. Блискоста на *не е веројатно да...*, *не верува дека...* и *не е препорачливо да...* со *веројатно е да не...*, *верува дека не...* и *препорачливо е да не...* е причината за применливоста на претметнувањето на негацијата кај тие предикати. Од друга страна, острината на разликата меѓу *не е можно да...*, *не сфаќа дека...* и *не е задолжително да...* и *можно е да не...*, *сфаќа дека не...* и *задолжително е да не...* го оневозможува тој механизам во односните случаи.

Сепак, треба да се одбележи дека во случаите со предикати подложни на претметнување негацијата не мора да се однесува на зависната дел-реченица, т.е. да е деривирана од неа, туку може да го засега предикатот во главната, односно да функционира контрадикциски, што е особено забележливо во случаите со непосредна реакција, приговор кон претпоставка или кон став на соговорникот. На пример, иако *смета* не го блокира претметнувањето на негацијата, за разлика од (13), (18) се карактеризира со реченична негација, т.е. со таква што не ја засега зависната дел-реченица. Тој пример не може да се толкува како 'јас сметам дека тој не го извршил делото', зашто зборуваачот се оградува, односно не ја оценува пропозицијата во зависната дел-реченица (*тој го извршил делото*) ни како вистинита ни како неистинита или, поконкретно, ни ја прифаќа ни ја исклучува вината на лицето за кое станува збор.

¹³ Во специфичен, ироничен контекст, и некои глаголи што не се подложни на претметнување на негацијата се среќаваат во таква употреба: ако е иронично конципирана, конструкцијата *Сум му го читал и затоа не тврдам дека е којзнае колку добар автор* може да се толкува како 'сум го читал и затоа тврдам дека не е којзнае колку добар автор' (пошироко за тоа сп. Horn 2001, 337–361).

(18) *Тоа е твоје мислење, но ми го припишуваиш и мене. Јас не сметам дека тој го извршил делото. Мојот став ќе ти го кажам дури откако ќе заврши истрагата.*

Што се однесува на (19), може да се спори за тоа дали е целта на субјектот (зборуваачот) да се дистанцира од чувството дека направил голема пауза или да си го припише чувството дека не направил голема пауза. Во врска со (20), се поставува прашањето дали е субјектот неутрален кон пропозицијата *тоа е така* или ја зазема како став пропозицијата *тоа не е така*.

(19) *Тука ми се првите златни маски, првите снимања, првите филмови и оттаму не чувствувам дека сум направил толку голема пауза...* („Дневник“, 20. 7. 2013 г.)

(20) *...или дека и сега не мислиш оти тоа е така.* (ПР, 154)

Во таа смисла, конструкцијата не може секогаш да се интерпретира категорично како претметнатост на негацијата или како негација на предикатот во главната дел-реченица. Станува збор за случаи во кои разликата меѓу контрадикцијата и спротивноста ја ублажува контекстот, кој не ја исклучува можноста негацијата да функционира и како реплика, т.е. да се однесува на некоја експлицитна или имплицитна поставка (во случаите што се во прашање: *чувствуваиш дека си направил толку голема пауза и мислиш дека тоа е така*) или, со други зборови, на предикатот во главната дел-реченица.

4. Сумирање

Комплементарните конструкции покажуваат специфичности на планот на негацијата повеќе одошто кој и да е друг тип сложени реченици. Покрај регуларноста на реченичната и на членската негација, од една страна, и маргиналноста на неактуелната, од друга, се изделуваат уште два проблема. Едниот се состои во повторување на комплементарниот сврзник во адверсативното дополнување во случаи каде што негацијата не ја засега зависната дел-реченица како целина, туку има опсег во нејзината внатрешност. Другиот, кој ги обележува само овие конструкции и го предизвикува интересот во најголема мера, е претметнувањето на негацијата од зависната во главната дел-реченица.

Литература

- Ефтимовска Тања 2000: „Негацијата во романот 'Последните селани од Петре М. Андреевски'“, *Литературен збор* XLVII/3, Скопје, 59–67.
- Кавка Макеј 1990: „За метаилокутивната сила на негацијата во сказната Шекерна приказна од Славко Јаневски“ *XVI научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура*, Скопје, 27–35.
- Минова-Гуркова Лилјана 1981: „Глаголи со вградена негација“, *Литературен збор* XXVIII/3, Скопје, 115–117.
- Минова-Гуркова Лилјана 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Магор, Скопје.

- Мишевска-Томиќ Олга 1975: „Комуникативната перспектива на реченицата (На примерот на македонскиот јазик)“, *Македонски јазик XXVI*, Скопје 81–90.
- Тополињска Зузана 2009: *Полски ~ Македонски, Граматичка конфронтација 9. Негација*. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.
- Цветковски Живко 1982: „За двојниот сврзик не само — туку и“, *Литературен збор XXIX/4*, Скопје 104–107.
- Цветковски Живко 1986: „Од проблематиката на негираниот именски прирок“, *Македонски јазик XXXVI–XXXVII*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 199–215.
- Цветковски Живко 1990: „За негацијата од категоријален аспект“, XVI научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 45–52.
- Цветковски Живко 1996: „Одречните реченици со ни/ниту од нормативен аспект“, *Македонскиот јазик од Мисирков до денес*, Институт за македонски јазик, Скопје, 251–255.
- Шокларова-Љоровска Германија 1993: „Неутрализација на негацијата во македонскиот и во полскиот јазик“, *Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава*, Скопје 117–124.
- Firbas Jan 1992: *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken communication*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Horn Lawrence 2001: *A Natural History of Negation*, CSLI Publication, United States.
- Jespersen Otto 1917: *Negation in English and Other Languages*, København.
- Serl Džon 1991: *Govorni činovi*, Nolit, Beograd.

Извори

- ДМ Митрев Димитар 2007: *Живо дело*, ТНИД „Гурѓа“ Скопје.
- ЛТ Толстој Лав Николаевич 2011: *Смртта на Иван Илич*, Просветно дело, Скопје. (превод од српски: Невенко Калеов)
- НР Радически Науме 2006: *Литературна раскрсница*, Македонска реч Скопје.
- ДО Обрадовиќ Доситеј 2010: *Басни*, Детска радост Скопје. (превод од српски: Ирена Добреска)
- ДП Пандев Димитар 2009: *Пропатување низ приказните*, Македонска реч Скопје.
- ПР Раковски Павле 2011: *Македонците и Граѓанската војна во Грција*, том I, *Во длабока ноќ зората се раѓа (сеќавања, размислувања, сознанија)*, Македоника литера, Скопје.
- РР Рорти Ричард 2001: *Контингентност, иронија и солидарност*, Темплум, Скопје. (превод: Жарко Трајановски)

Summary

The paper is dealing with the features of negation in complementary sentences, which are the most specific in connection with that category. Besides sentential and constituent negation, which occur regularly, there are two interesting problems. One of them are the cases in which the negation concerns the dependent clause internally, but the complementary conjunction is duplicated in the adversative clause. The second one, which has been taken into consideration in a wide context by many linguists, is the conversion of the negation from the dependent to the main clause.

811.163.3'373'37
Изворен научен труд

Виолета Николовска¹

FEMME FATALE (семантички импликации)

Апстракт: Во овој труд ја анализираме синтагмата *femme fatale* од семантички аспект. Анализата ја правиме врз основа на спроведена анкета меѓу испитаници интелектуалци – универзитетски професори и соработници, како и други научни работници. Во анкетата се бара испитаниците да дадат одговор каква содржина подразбираат под оваа синтагма. Еден од параметрите што ни беа важни во испитувањето е дали испитаникот е маж или жена. Во анализата на резултатите допираме и до некои домени од психологијата на личноста, како што се когнитивниот, социјалниот и културниот домен, пристапите на личноста кон себе, самопотврдувањето и сл. Поради тоа, во објаснувањето на резултатите од истражувањето се послуживме и со некои понови резултати од истражувања на психологијата во овие домени.

Клучни зборови: семантика, синтагмата *femme fatale*, психологија, лексика.

Статијата се роди како резултат на истражувањето на семантиката на лексемата *фатален*. Анализирајќи ги значењата на *фатален*, дојдовме до синтагмата *фатална жена*. Си го поставивме прашањето дали да ја внесеме како посебно, фразеолошко значење и кое е значењето на оваа синтагма. Се покажа дека ова е посебна тема за истражување, која ја оставивме за посебна прилика.

За почеток, ќе дадеме резиме на значењата на лексемата *фатален* (в. Николовска 2012: 152–153): „Полисемичноста на *фатален* е резултат на семантичка дифузија на лексемата *судбина*“. „Кај лексемата *фатален* не го забележуваме принципот на метафоризација на значењата при развојот на полисемичноста на лексемите. Тука забележуваме еден друг принцип, еден вид на дифузирање на значенските компоненти на лексемата *судбина* (*судбински*), која веќе не се употребува во нејзиното првично значење (првите значења во толковните речници на македонскиот јазик...)”,² но се употребува за да означи нешто друго: нешто неочекувано, непредвидливо во животот на луѓето, најчесто

¹ Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

² 1. Според суеверните претстави – виша сила што го определува животот на човека – од РМЈ.

1. Моќ што се верува дека ги предопредува настаните – кај З. Мургоски, 2005.

непријатно, непосакувано... ... Ова значење, како прво го регистрира и оксфордскиот речник на англискиот јазик“

Значењата што ги изделивме во врска со лексемата *фатален* се:

1. Судбински – во смисла пресвртнички, кој го менува животот или менува некоја појава.
2. Непоправлив, поразителен.
3. (мед.) Смртен.
4. Значаен.
5. Страшен.
6. Голем, поразителен.

„ ... полисемичноста на *фатален* би можеле сликовито да ја прикажеме како лепеза од значења, од кои централното е 'пресвртнички'. Пресвртничкото во животот може да донесе добро, но и лошо, па оттука и значења што ќе клонат лево и десно: со негативна и со позитивна конотација. Со позитивна: 'голем', 'значаен'; а со негативна: 'страшен', 'непоправлив', 'поразителен' и во крајна линија – 'смртен'. Во извесни контексти, особено во разговорниот јазик, 'страшен' може да добие и позитивна конотација, каква што има и во примерот со ликот Симурден. Поголем број примери најдовме со значења со негативна конотација, па затоа сме на мислење дека семантичкиот развој на *фатален* оди кон значења со негативна конотација“ (Николовска 2012: 151).

Анализата на значењето на *фатална жена* ја извршивме спроведувајќи анкета, во која од испитаниците побаравме да ни одговорат што подразбираат под оваа синтагма. Испитаници ни беа универзитетски наставници и соработници, а битен параметар во анкетата ни беше дали испитаникот е маж или жена. Ќе приведеме некои од одговорите (во заградата на крајот од одговорот, ставаме ознака (м) за одговор од машки испитаник, и (ж) за одговор од женски испитаник:

- Атрактивна; успешна; секси; (елегантна) :); префинета; немилосрдна; заносна. (м)
- Дека мине фаталната жена трава не никне!!! (м)
- Личност после чие запознавање останува во доменот на незаборавот, најчесто во позитивна, а поретко во негативна конотација (м)
- Самоуверена, атрактивна, со зацртана цел, која ја остварува по секоја цена (ж)
- Жена која се издвојува од сите останати, се издвојува по својата спремност, способност и плени со тоа (ж)
- Фатална жена е онаа која има барем еден маж кој ја сака повеќе од себе (ж)
- Привлечна на основа на спротивставени ставови. Прифаќање на контрадикторности, прифаќање на екстремни ставови. Противречности со цел за привлекување внимание. (м)
- Жена со став, одлучна, која знае што сака и со сите средства се бори да го добие. На прв поглед ги остава жените без здив, а мажите да воздивнуваат по нејзе. (ж)

- Телесна и духовна оаза на мажот со која ја комплетира својата личност и прави пресврт во својот живот (ж)
- Дobar изглед, освојува на прв поглед (ж)
- Жена што ги постигнува своите цели, преку вешта манипулација на други луѓе. Во основа бескруполозна, амбициозна и вешта во манипулација. Често со привлечен надворешен изглед, кој го користи за остварување на своите интереси. (ж)
- Фатална жена е мудра, храбра, емоционално-интелегентна и продуктивна жена, свесна за својата сила. Внатрешни вредности, внатрешна убавина и енергија, која со својата харизма и дејствување (па дури и не-дејствување) ги вдахнува, инспирира, поттикнува и раздвижува сите мажи и жени околу себе. (ж)
- Привлечна, добива што сака, не бира средства, лесно се справува со мажи (м)
- Жена без женственост, без чувство за убаво и квалитетно, која евтино го продава телото, и која може да биде фатална за лесноверните мажи и жени и да ги доведе до просјачки стап. Како пример е наведена жена на менаџер на фирма која за пет години успеала да ги уништи и фирмата и семејството (м)
- Жена што ќе ве „собори“ од нозе, во секој поглед (м)
- Жена која успева да го постигне она што го сака кај мажите за кратко време без да мисли за последиците по нив (ж)
- Освојува на прв поглед, поседува особини на харизматичност, заводливост, кокетност, нагласена еротичност, да ги доведе мажите до безумие и до заборавање на личните приоритети за сметка на нејзините ... (ж)
- Да има своја оригиналност, да има харизма, одлични способности за комуникација, препознатлива по својата елеганција, скриено, а секси :), скромна во движењата, без траги од машкост во неа. Духовита, мила и благородна! (ж)
- Повеќе ги мрази другите, одошто се сака себеси. (м)
- Жената што ќе му ја загрози „судбината“ на мажот. (м)
- Жена која нема граници. (м)
- Сексипилна, интелигентна, статусна, предизвикувачка, заводлива, љубопитна, не постара од 40 години, комуникативна, веднаш се разведувам :)) (м)
- Жена која има големо влијание врз животот на мажот, односно врз одлуките што тој ги презема. (женет)
 - која плени со својот памет и изглед;
 - енергична, силна, самоуверена; знае да се носи со секоја ситуација; умешна во комуникацијата со останатиот свет околу неа;
 - жена на која жените ѝ завидуваат на нејзината моќ, а мажите ѝ се восхитуваат, а во исто време ја посакуваат. (ж)
- Комбинација од продорни очи, црни подвезици и поган карактер. (м)
- Физички атрактивна жена со многу самодоверба, со личен став и вештини за флертување кои ги користи во остварување на своите цели. (ж)

- Жена што „занесува“, што знае да освојува и го добива она што го сака по секоја цен. (ж)
- 1. феминистка; 2. еманципирана, секси, заводлива и слободна жена. (м)
- Музичка група „Леб и сол“ и нејзината песна. (м)
- Фаталната жена ја доживувам како спретна и темпераментна личност. (ж)
- Недоволно дефинирано (м)

Според одговорите од анкетата, како клучни ни се издвоија неколку параметри за анализа: физички изглед, особини на личноста, успешност и ефективност (влијание врз другите). Ќе ги анализираме најпрвин „машките“ одговори (табела М1)³:

ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД	ОСОБИНИ НА ЛИЧНОСТА	УСПЕШНОСТ	ВЛИЈАНИЕ
• атрактивна • секси • елегантна • привлечна • сексипилна • предизвикувачка • заводлива • „продорни“ очи	• Префинета • немилосрдна • без лимити • интелегентна • „поган“ карактер • еманципирана • слободна • феминистка	• успешна • добива што сака (не бира средства) • умее со мажи • статусна	• заносна • незаборавна • привлечна (контрадикторно) • „што ќе ве собори од нозе“ • „која има големо влијание врз живото, одлуките на мажот„(женет)

Ќе се обидеме во кратки црти да резимираме (знакот + пред особината означува дека таа особина ја поседува/имагинарната/жена од нашата анализа) (табела М2):

ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД	ОСОБИНИ НА ЛИЧНОСТ	УСПЕШНОСТ	ВЛИЈАНИЕ
+ секси (особина во однос на мажот)	+ интелегентна + немилосрдна	+ успешна (без да бира средства добива што сака)	+ незаборавна + големо влијание + контрадикторност

Интересна е особината + контрадикторност во однос на влијанието на фаталната жена кај машките одговори. Таа како да го резимира ефектот од фаталната жена врз мажот: да, привлечна е, но може да ми го уништи животот. Она што го вели еден од нашите испитаници: „дека таа мине, трава не никне“.

³ Се трудиме во анализата да влезат доминантните особини.

Слична дефиниција најдовме и на еден сајт кој дефинираше ТВ тропи: „Што и да прави, биди среќен дека тоа не ти го прави тебе“.

Сега да ги погледнеме женските одговори (табела Ж1):

ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД	ОСОБИНИ НА ЛИЧНОСТА	УСПЕШНОСТ	ВЛИЈАНИЕ
• атрактивна • со добар изглед • привлечен изглед (кој го користи за остварување на своите интереси) • начин на облекување: елегантна, скриено, а секси	• самоуверена • жена со став • одлучна • спремна, способна • енергична • силна • жена со самодоверба • знае да се носи со секоја ситуација • знае што сака и се бори за да го добие (со сите средства) • жена што ги постигнува своите цели преку вешта манипулација со други луѓе • жена совештини за флертување кои ги користи за остварување на своите цели • бескруполозна • амбициозна • манипулативна • оригинална • харизматична • комуникативни способности • мудра • храбра • спретна • темпераментна • емоционално-интелигентна	• жена со зацртана цел, која ја остварува по секоја цена • која има барем еден маж кој ја сака повеќе од себе • успешна врз основа на манипулации со други луѓе	• се издвојува од другите • плени (со својата спремност и способност) • плени со својот памет и изглед • освојува на прв поглед • жените ги остава без здив, мажите воздивнуваат по неа • ги вдахновува, инспирира, поттикнува и раздвижува сите мажи и жени околу себе • жените ѝ завидуваат на нејзината моќ, мажите ѝ се восхитуваат и истовремено ја посакуваат • ги доведува мажите до безумие и заборавање на своите приоритети за сметка на нејзините • успева да го постигне кај мажите она што го сака за кратко време и без да мисли на последиците по

	• продуховена • свесна за себе (за својата сила, внатрешни вредности, внатрешна убавина и енергија) • духовита • мила • скромна во движењата		нив • жена што занесува, знае да освојува и го добива она што го сака по секоја цена
--	--	--	---

Интересни се женските одговори. Јас би ги класифицирала во три групи: „машка“ перцепција на фаталната жена (перцепција на фаталната жена што како да е од машки агол) – овие одговори се слични со оние што ги добивме од машката група испитаници; перцепција на фаталната жена – „она што сакам да бидам“ и третата група одговори, од кои се истакнува особено еден – жена фатална во позитивна смисла на зборот.

Еве една типично „машка“ дефиниција: „жена која успева да го постигне она што го сака кај мажите за кратко време без да мисли за последиците по нив“ (всушност ова е и резимето на „машките“ одговори). Сепак, одговорите на жените се многу поисцрпни во однос на опишувањата на изгледот, особините на личноста и успешноста. Тука сретнавме одговори кои се толку комплексни што би можеле да ги сместиме во секоја од понудените колони (физички изглед, особини на личност, успешност и ефект): *харизматичност, заводливост, кокетност*.

Интересно е и тоа што кај жените го среќаваме и позитивниот аспект од значењето на *фатална жена*. Една крајно женска (во традиционална смисла) дефиниција е: „телесна и духовна оаза на мажот со која (тој) ја комплетира својата личност и прави пресврт во својот живот“.

Од позитивните одговори, одговори кои ги оквалификувавме како „сакам да бидам“, би ги издвоиле: жена со став, одлучна, знае што сака и се бори за да го добие тоа, оригинална, комуникативна, духовита, мила, благородна, „жена која се издвојува од сите останати, се издвојува по својата спремност, способност и плени со тоа“.

Во психологијата, се зборува за пет фактори според кои може да се анализира личноста (модел според пет фактори): екстравертност, допадливост, свесност, емоционална стабилност и отвореност (за искуство) в. R. J. Larsen, D. M. Buss, 2008: 529–533⁴. Секоја од овие димензии на личноста може да се

⁴ Авторите на оваа интересна книга даваат еден широк преглед на анализите и сознанијата за психологијата на личноста: доменот на темпераментот на личноста (природните особини на карактерот на личноста), биолошкиот домен на личноста, внатрешпсихичкиот домен на личноста (психоаналитички пристапи кон личноста,

разгледува преку нејзини специфични црти, како што се: кај екстравертноста – друштвеност, сигурност во себе, активност; кај допадливоста – доверливост, сочувствителност/нежност, насмеаност; кај совесноста – уредност; кај емоционалната стабилност – анксиозност, импулсивност. На спротивниот крај од допадливоста е агресивноста.

Да се обидеме да ги определиме карактеристиките на фаталната жена според овој петфакторен модел на личноста. Ќе започнеме со машката перцепција на фаталната жена. Според машката перцепција, димензијата екстравертноста во личноста на фаталната жена е ирелевантна. Или не е доминантно важна. Таа може да е друштвена, но во дефинициите оваа особина ја нема, се претпоставува дека е сигурна во себе и активна, но и овие особини на личноста не се доминантни во перцепцијата.

Што се однесува до димензијата допадливост, излегува дека фаталната жена не е личност од доверба, не е сочувствителна и нежна (напротив, таа е оквалификувана како немилосрдна) и според сето ова и да е насмеана, нејзината насмевка е опасна. Значи дека кај димензијата допадливост, за личноста на фаталната жена би можеле да ставиме знак „ – “ (отсуство на наведените карактеристики).

Фаталната жена е манипулативна и бескруполозна, значи и кај димензијата совесност би можеле да го ставиме предзнакот минус.

Предзнак + (присуство на карактеристика) би можеле да ставиме кај две димензии на личноста од петфакторниот модел: емоционална стабилност и отвореност за искуства и идеи (со дополнување – за остварување на личните цели).

Сега повторно ќе се вратиме на истражувањата од психологијата на личноста. Ларсен и Бас даваат споредба на изразеноста на особините на личноста на мажите и жените според петфакторниот модел⁵. Па така, во однос на екстравертноста, жените се подруштвени од мажите, за сметка на сигурноста во себе и активноста (каде предничат мажите). Кај сите погоре споменати црти на допадливоста, предничат жените (доверливост, сочувствителност, нежност, насмеаност). Кај особината совесност разликите меѓу мажите и жените се незначителни. Исто така и за отвореноста за искуство. Најголемите разлики, во полза на мажите се во емоционалната стабилност.

Оттука, би можеле да изведеме еден груб заклучок, дека фаталната жена, во машка перцепција е физички атрактивна жена со машки особини на личноста.

Во што се разликува женската перцепција на фаталната жена? Како што рековме, кај жените изделивме не еден, туку три типа на перцепција на овој лик на жена. Машка перцепција, за која не треба повеќе да зборуваме и уште две

мотивите и личноста), когнитивниот и искуствен домен на личноста, социјалниот и културниот домен на личноста, доменот на прилагодување на личноста и тоа споредувајќи и прикажувајќи резултати извршени во различни културни средини.

⁵ За нумеричките показатели во статистичките истражувања за разликите во психологијата на личноста кај мажите и жените, според петфакторниот модел, в. кај споменатите автори – R. J. Larsen, D. M. Buss, 2008: 529–533.

перцепции кои во основа се позитивни: или се перцепција на посакуван тип на жена – „сакам да бидам“ тип (тука доминираат особините: *самоуверена, силна, енергична, жена со став, одлучна*) или се перцепција на личност на жена која може да се оквалификува како исклучително позитивна: *харизматична, мудра, храбра, емоционално – интелигентна, продуховена, со внатрешни вредности, со внатрешна убавина и енергија, духовита, мила и благородна*.

Веројатно, се работи за одговори на жени, кои особините на личноста на фаталната жена како што се: сигурноста во себе, енергичноста, храброста и способноста би ги насочиле не во егоистичен правец, туку во еден позитивен правец за лично остварување и потврдување, без манипулации, немилосрдност и бескруполозност. Всушност, тоа е и доминантната димензија на личноста на жените според петфакторниот модел (ја именувавме како допадливост), заедно со ориентираноста кон другите – друштвеноста.

Оттука, и одговорите кои се однесуваат на влијанието на фаталната жена се разликуваат кај машките и кај женските испитаници. Мажите, многу прагматично, истакнуваат два моменти: привлечноста и незаборавноста на фаталната жена и силното влијание врз мажот. Опасноста ја дефинираат во особините на личноста на оваа жена. Можеби оттука и контрадикторноста во привлекувањето.

Жените, влијанието на фаталната жена не го ограничуваат само на машкиот пол. Во колоната за влијанието на фаталната жена е сублимирана целата нејзина карактеристика. Всушност, кај жените се izdelуваат два типа фатална жена: благородна⁶ и немилосрдна. Првата „плени со својата спремност и способност“, „плени со својот памет и изглед“, „ги вдахнува, инспирира, поттикнува и раздвижува сите мажи и жени околу себе“. (Овој тип на фатална жена ги има особините на личноста *мила, благородна, мудра, продуховена, со внатрешна убавина и енергија*). Втората е „жена што занесува, знае да освојува и го добива она што го сака по секоја цена“, „ги доведува мажите до безумие и забораване на своите приоритети за сметка на нејзините“, која „успева да го постигне кај мажите она што го сака за кратко време без да мисли за последиците по нив“. Ообините *самоуверена, одлучна, храбра* би можеле да ги пронајдеме кај двата типа фатална жена, но особините *манипулативна и бескруполозна* само кај вториот тип.

И двата типа на фатални жени се незаборавни (и привлечни по физички изглед).

Ако ги споредиме двете табели – табелата со машките одговори и табелата со женските одговори, без да ги читаме одговорите, можеме да го забележиме следново:

1. женските одговори се многу поискрпни, побогати (иако бројот на машки и женски испитаници е подеднаков);

⁶ Иако особините *спремност, одлучност, самодоверба, храброст* не се секогаш во контекст на благородни црти на личноста (како што се *внатрешната убавина и продуховеноста*), заради упростување на анализата трите типа перцепција на фаталната жена од страна на жените ги сведовме на споменативе два.

2. кај мажите најбогата колона во табелата е онаа што се однесува на влијанието на фаталната жена врз другите (врз мажите), а кај жените – се izdelуваат две колони по исцрпност на одговорите: на прво место е онаа што се однесува на особените на личноста, а на второ место – онаа што се однесува на влијанието.

Тоа би значело дека за мажите доминантна особина во дефинирањето на перцепцијата за фаталната жена е влијанието на таквата жена врз самите нив, што е многу прагматично, а жените повеќе се занимаваат со особените на личноста на таа жена и нормално влијанието што таа жена го има врз мажите, но и врз жените.

Одговорите на жените, со оглед на тоа што се дефинираат особини на жена, навлегуваат во доменот на когнитивната психологија, поточно пристапите на личноста кон себе. Психологот Тори Хигинс⁷ (според R. J. Larsen, D. M. Buss, 2008: 470), разработувајќи го поимот на личноста за себе, разликува „идеално јас“ (ideal-self) од „јас каков што треба (да бидам)“ (ought-self). Првиот поим за себе, „идеалното јас“ е каква сака личноста да биде. Вториот поим за себе „јас каков што треба (да бидам)“ е што според разбирањето на другите треба да бидам. Сепак, многу веројатно е дека „јас каков што треба“, не треба да се дефинира само социјално, туку многу пошироко, во зависност од личноста: и етички, на пример. Според Хигинс, овие две разбирања за себе се водечки сили на личноста (self -guides), стандарди што личноста ги има за организирање на информациите и мотивирачки фактори за однесувањето.

Па така, позитивната перцепција на фаталната жена можеме многу лесно да ја доведеме во врска со „идеалното јас“, особено во некои од одговорите. Негативната перцепција, блиска до машката перцепција на фаталната жена можеби би можеле да ја окарактеризираме како објективна перцепција, надвор од размислувањата за „идеално јас“, без инволвирање на личното.

Интересно е и тоа што за жените, фаталната жена не мора да биде бескруполозна и немилосрдна.

И сега да се вратиме на нашата семантичка анализа од која почнавме. Дали синтагмата *фатална жена* треба да ја обработиме како посебна фразеолошка единица? Во анализата на семантиката на лексемата (придавката) *фатален* го забележавме следново: „... полисемичноста на *фатален* би можеле сликовито да ја прикажеме како лепеза од значења, од кои централното е 'пресвртнички'. Пресвртничкото во животот може да донесе добро, но и лошо, од оттука и значења што ќе клонат лево и десно: со негативна и со позитивна конотација. ... Поголем број примери најдовме со значења со негативна

⁷ Higgins, E.T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self to affect. *Psychological Review*, 94, 319–340. Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American Psychologist*, 52, 1280–1300.

Higgins, E. T. (1999). Persons and situations: Unique explanatory principles or variability in general principles? In D. Cervone and Y. Shoda (Eds.), *The coherence of personality* (pp. 61–93). New York: Guilford Press.

конотација, па затоа сме на мислење дека семантичкиот развој на *фатален* оди кон значења со негативна конотација“ (Николовска 2012: 151).

Не се разликува многу ниту значењето на придавката *фатална* во синтагмата *фатална жена*. Тоа е личност која го одбележува животот, незаборавна е, може да донесе пресвртница, и тоа најчесто во негативна смисла. Токму како што ја дефиниравме семантиката на *фатален*.

Како придобивка на овој труд ни останаа сознанијата од областа на психологијата, разликите во перцепцијата на овој тип на жена кај припадниците на двата различни пола.

Можеби овој труд ќе оди во прилог на тоа дека дијалогот меѓу половите (мажите и жените), е како дијалог на различни култури. Па ќе ни треба малку повеќе труд да си појасниме што подразбираме под истите зборови кои ги употребуваме, за да се разбереме.

Литература

- Николовска, В. 2012: „Од семантиката на *фати* и *фатален*“ *Македонски јазик*, LXIII, 143–153.
- Larsen, J. R. & Buss, M. D. 2008: *Personality Psychology: Domains of Knowledge about Human Nature*, McGraw-Hill, New York, NY.
- Higgins, E.T. 1987: „Self-discrepancy: A theory relating self to affect“, *Psychological Review*, 94, 319–340.
- Higgins, E. T. 1997: „Beyond pleasure and pain“, *American Psychologist*, 52, 1280–1300.
- Higgins, E. T. 1999: „Persons and situations: Unique explanatory principles or variability in general principles?“ In D. Cervone and Y. Shoda (Eds.), *The coherence of personality* (pp. 61–93). New York: Guilford Press.

Summary

Lexeme *fatal* in the phrase *femme fatale* semantically is very similar to the lexeme *fatal* outside of this context: changing the life, mostly in a negative sense. Nevertheless, the analysis showed that there are differences in the perception of the notion *femme fatale* in both male and female respondents, the causes of which are in the domain of cognitive psychology of personality: the notion of ideal-self in self -concept in (some of) female subjects. Some of female subjects have “male”, self-distanced perception of *femme fatale*, while others have a perception of *femme fatale* which is in correlation with the notion of ideal-self. The first perception is a perception of the *femme fatale* as a woman which change man’s life, mostly in a negative sense. The second is a perception of the *femme fatale* as a noble person. In both cases, the woman is unforgettable. These meanings correspond to the semantic properties of the lexeme *fatal* (as we had shown before): “the polysemy of the lexeme *fatal* could be presented as a range of meanings, of which central is ‘changing the life’. Changing the life could be in a positive or in a negative sense, therefore the meanings could have positive or negative connotation. Mostly, the lexeme *fatal* has negative connotation”.

81'21(497.777)

Изворен научен труд

Мери Момировска¹

ТОПОНИМИЈАТА НА КРУШЕВСКО

Апстракт: Предмет на оваа статија е топонимскиот систем на Крушевскиот регион. Во неа посебен акцент е ставен на аспектите на научната анализа коишто се применети во обработката на топонимскиот материјал во рамките на една пообемна ономастичка студија со истоимениот наслов. Во овој контекст, се разбира, централно место зазема обработката на ојконимите од овој регион, како и класификацијата на топонимите од различни аспекти. Посебно се обработени и дијалектните особености на крушевскиот говор кои се рефлектирале во топонимијата на Крушевско, а кои се од особено значење во описот на лексичкиот фонд што е заложен во крушевската топонимија.

Клучни зборови: македонистика, ономастика, топонимија, ојконимија, Крушевски регион.

Топонимијата на Крушевско претставува ономастичка студија во која систематски и во целост се обработени 2 520 топонимски единици регистрирани во Крушевскиот регион. Доколку се земе предвид фактот што овој регион е еден од најмалите во Република Македонија (зафаќа само 1,1% од нејзината вкупна територија), тогаш оваа бројка навистина изненадува. Богатството од теренски имиња на површина од 258,74 квадратни километри се должи на ридско-планинската конфигурација на поголемиот дел од овој регион. Имено, неговиот разновиден релјеф ја поттикнува потребата од употреба на што поголем број топоними во неговото географско опишување.

Крушевскиот регион е еден од етнички најсложените региони во Македонија. Тука живеат: Македонци (50% од вкупното население, коешто е концентрирано во централниот, јужниот, југоисточниот, југозападниот, западниот и северозападниот дел на овој регион), муслимани (најмногу Албанци, како и Македонци муслимани и Санџаклии – 35% од вкупното население коешто е концентрирано во северниот и североисточниот дел од овој регион), Власи (12% од вкупното население на Крушевскиот регион, а 50% од вкупната градска популација) и преостанатите 3% од населението го чинат Турци, Роми, Срби и Хрвати.

Долговековното опстојување на оваа повеќејазична средина оставило траги и во топонимијата, коишто се чувствуваат и на синхрониски план. Така, денес во вкупниот топонимски репертоар од Крушевско се среќаваат околу 150

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје,
merijosifovska@yahoo.com

албански и 20 аромански топоними. Нивното појавување заслужува внимание и обид за нивно толкување:

1. Албанските топоними во Крушевско се хетерогена група составена од: топоними = албански преводи на македонските, односно на словенските топоними, потоа хибридни топоними и понови албански топоними. За одбележување е тоа што најголем е бројот на преведените топоними. Хибридните форми се очекувани и тие се резултат на јазичната интерференција помеѓу македонскиот и албанскиот јазик. Но, појавата на нови албански топоними, треба да биде сфатена како сериозна закана за македонската и за словенската автохтоност на овие простори. Нивното појавување е резултат од масовното иселување на Македонците во тие средини поради силната експанзија на Албанците во нив.

2. Ароманските топоними во Крушевско за разлика од албанските, се изворни топоними, за коишто не постојат македонски еквиваленти во секојдневната комуникација на месното население. Дури и во случаите кога има дублетни топоними, не би можело со сигурност да се констатира дали се работи за превод, сфатен двонасочно. Малиот број аромански топоними, коишто се однесуваат на градскиот атар, води кон заклучокот дека Македонците и Власите отсекогаш биле кохерентни и рамноправни во затврдувањето на Крушево како градска населба. Меѓу другото, тие биле и со иста вероисповед, православно-христијанска. Затоа, во секојдневната комуникација помеѓу нив, рамноправно се употребуваат македонските и ароманските топоними².

Студијата *Топонимијата на Крушевско* започнува со *Предговор*, во кој се истакнува идејата на овој труд, како и причините за неговиот избор. *Топонимијата на Крушевско* претставува еден вид продолжение на студијата под наслов *Антропонимскиот систем во Крушевско*. Имено, со овие две ономастички студии е направен обид за целосно претставување на онимијата на еден конкретен регион во Македонија. Во Предговорот детално се опишани и фазите од работата врз оваа студија. Веднаш по него следи *Уводот*, кој нуди низа богати и корисни информации за овој регион: опис на теренот и на населението, граници, географска карактеристика, сообраќајни врски, клима, историски податоци за градот Крушево, миграции и архитектура.

Топонимскиот материјал од Крушевскиот регион е разгледуван од повеќе аспекти применети во пет одделни поглавја од оваа студија: *Ојконимијата на Крушевско*, *Лексичко-семантичка класификација на топонимите од Крушевско*, *Структурно-граматичка класификација на топонимите од Крушевско*, *Дијалектните особености на крушевскиот говор кои се рефлектирале во топонимијата на Крушевско* и *Регистар на топонимите во Крушевско*.

Во *Ојконимијата на Крушевско* се претставени сите населени места во овој регион (постојните и исчезнатите), како од историски, така и од јазичен

² Во антропонимијата има многу докази за јазичната симбиоза помеѓу македонскиот и ароманскиот јазик, како што се на пример дериватите на личните имиња, коишто се подеднакво употребувани и во двата јазика. Сп.: *Кочо, Кочу* < *Константин, Костадин; Уна, Унча, Унчу* < *Наум; Она, Опи* < *Калиоп*а и др.

аспект. Вкупно се обработени 25 ојконими, за коишто по азбучен ред се дава поединечна ојконимиска статија. Секоја ојконимиска статија ги содржи следниве информации: местоположба на населбата во однос на градот Крушево (притоа, оддалеченоста се дава во километри и се мисли на воздушната оддалеченост од Крушево, а не на онаа што е обележана на патоказите); географска карактеристика и опис на теренот; број на куќи и етнички состав на населението; верски објекти во населбата; број на евидентирани топоними од односниот атар; етникот и ктетикот од соодветниот ојконим; историски податоци за ојконимите (за оние за коишто постојат такви податоци); формите со кои е запишан ојконимот во средновековните ракописи, во турските дефтери, во други монографии од XIX и XX век и на картите од Кънчов и од Јаранов; обработка на ојконимот од лингвистички аспект, со посебен осврт врз неговата етимологија и структура. Доколку постои народна етимологија или предание за ојконимот и за неговото настанување, тогаш се забележуваат и тие податоци, но само како дополнување кое науката го прифаќа со резерва. Ојконимиската статија завршува со статистичка табела за бројот на жителите во дадено населено место според спроведените пописи на населението во периодот од формирањето на ФНРЈ (во чии рамки НРМ е рамноправна членка) до последниот попис во 2002 година спроведен во нашата осамостоена држава. Најголем број од ојконимите се секундарни топоними, т.е. елиптични имиња настанати по пат на супстантивизација, на пр.: *Арилево* (дијалектно *Ар'ил'о:*) < л.и. *Ар(х)ил* + *-ево* < **Арилево* (*Село*). Помал број ојконими настанале со топонимизација на апелативи, на пр.: *Селце*, *Подвис*. Четири ојконими претставуваат двокомпонентни состави: од придавка + топоним (*Горно Дивјаџи*, *Долно Дивјаџи*), од придавка + именка (*Пуста Река*) и од двокомпонентно жителско име образувано од месно име + суфиксот *-ани* (*Свето Митрани*).

Во *Лексичко-семантичка класификација на топонимите од Крушевско*, се претставени сите лексеми што учествуваат во зборообразувањето на топонимите од Крушевскиот регион, независно од тоа дали тие се од словенско или од несловенско потекло. Кај општите лексеми, коишто се најчесто географски термини, се упатува и на нивната етимологија. Оттаму, оваа класификација на топонимите, не само што изобилува со податоци за тоа кои зборовни групи се најзастапени во топонимијата на Крушевско, туку таа информира и за генезата на лексичкиот фонд заложен во неа. Се констатира дека 70 проценти од топонимите во Крушевско се апелативни образувања (пр.: *Б'ара*, *Вод'ејнци*, *Г'арван*, *Грми-Дод*, *Прдлејџ*), а 30 проценти имаат оним во основата (пр.: *Бадн'ичица*, *К'ософска*, *Петреск'и-Нивје*, *Рамад'аница*, *Сл'афкофци*). Апелативите кои послужиле како основи за образување топоними, со оваа анализа се поделени во следните лексичко – семантички гнезда: *физиографски објекти*, *растителен и животински свет*, *стопански објекти*, *мануфактури*, *комуникации*, *административни целини*, *социјални односи*, *политички и воени објекти*, *верски објекти* и *поими*. Апелативите од овие семантички гнезда во ономастиката се познати како топономастички апелативи. Секое од овие гнезда подлежи на понатамошно расчленување, коешто е направено врз основа на

дефиниран заеднички именител. На пример, *физиографските објекти* се поделени во три семантички групи: *орографија*, *хидрографија*, *минералологија*. *Оронимите* понатаму се делат на *угорнини*, *удолнини* и *рамнини*; а *хидронимите* на *истечни води*, *неистечни води*, *мелиорации* итн. Оронимите, особено имињата на планините имаат главна улога на ориентири во просторот, бидејќи се видливи за човечкото око оддалеку (Суперанская 2001: 252). Затоа, некои помали физиографски објекти може да бидат именувани според името на планината, сп.: *Буша: Пл'анина* (< Бушава) – планината на чиешто падини е расположен градот Крушево // *Буша: Чешма* – извор со чешма на *Буша: Пл'анина*.

Нетопономастичките апелативи се многу поретко застапени во топонимијата, затоа што со нив се именуваат предмети што не го карактеризираат теренот. Овие метафорични имиња, исто така се поделени во семантички групи, како на пример: делови од кука и покуќнина, садови, алати, облека, превозни средства, метеоролошки поими, апстрактни поими и друго. *Онимите* што послужиле како основи за образување топоними, со оваа класификација се делат на три лексичко-семантички групи: *етноними*, *антропоними* (машки лични имиња, женски лични имиња и андроними, прекари, родови имиња, имиња на светци и верски празници) и *топоними*.

Лексичко-семантичката класификација на топонимите нуди увид и во фреквентноста на одделни основи во топонимијата. Така на пример, од именката *нива* се образувани дури 137 топоними, а од именката *поле* само 8.

Што се однесува до потеклото на зборовите од кои се образувани топонимите, заклучокот е дека 90 проценти од нив се словенски, 8 проценти се албански и 2 проценти се аромански. Во словенската лексика се вклучени балканизмите и европеизмите, коишто се интегрален дел од современиот лексички фонд на македонскиот јазик.

Структурно-граматичка класификација на топонимите од Крушевско претставува дополнување на претходната – *Лексичко-семантичка класификација*. Во неа топонимите се обработени од граматички аспект. Се анализира нивната структура, којашто формално се изразува преку морфо-синтаксичките јазични средства. За разлика од лексичко-семантичката поделба на топонимите, со којашто се опфаќаат сите топоними од Крушевскиот регион, оваа поделба ги опфаќа само словенските топоними.

Граматицката обработка на топонимите подразбира нивна зборообразувачка и синтаксичка анализа. Зборообразувачката анализа се однесува на сите топоними, независно од тоа дали се еднокомпонентни или се сложени топоними. Нејзин предмет се најчесто суфиксите, префиксите или, пак, суфиксите и префиксите заедно. За разлика од неа, синтаксичката анализа се однесува само на сложените топоними и затоа ги проучува граматичките односи меѓу елементите во синтагмата.

Од аспект на структурата, топонимите се делат на еднокомпонентни и композитни топоними. *Еднокомпонентните топоними* може да бидат топонимизирани апелативи – *примарни топоними* или деривирани апелативи – *секундарни топоними*.

Примарните топоними по надворешната форма се еднакви на апелативите. Според Коробар-Белчева (1996: 171) тие потекнуваат уште од номадскиот начин на живот. Бидејќи имаат нулта вредност на топономастички афикс, се сметаат за недоразвиени онимиски модели. Овие стари именски формации се сочувале поради недоразвиеноста на даден ономастикон. Во региони со изразито развиен ономастикон тие бележат мала фреквенција. Со таква функција во топонимијата на Крушевско се јавуваат: *именки – нелични* (пр.: *З'авој, К'амен, 'Осој*) и *лични* (пр.: *Бр'ака, Кал'угери*), *придавки* (пр.: *Б'ело, Р'амно, Ц'рна*), *етноними* (пр.: *Гр'кинка*) и *лични имиња* (пр.: *Т'але, Тан'асија*). За да станат топоними, тие не се менуваат формално, туку функционално, т.е. ја губат значенската и добиваат означувачка функција. Неличните именки се најзастапена група меѓу топонимите еднакви на недеривирани апелативи во овој материјал.

Секундарните топоними се делат на две групи: *топоними со флексивна и топоними со зборообразувачка деривација*. Топонимите со флексивна деривација се настанати со додавање на граматички морфеми, со коишто не се врши битно поместување во семантиката на збороформите. Во топонимијата такви се: *множинските* (пр.: *Д'абје, Мелој, Ск'апци, Тр'ла*) и *членуваните топоними* (пр.: *Бу'наро, Л'озјана, 'Рто*), како и *топонимите со падежни остатоци* (пр.: *Г'ара, Н'ака, Ц'ура*).

Топонимите со зборообразувачка деривација се афиксни формации. Тие настанале со додавање на суфикси, префикси или пак со суфикси и префикси заедно. Зборообразувачките морфеми во процесот на соодавањето на изведени топоними функционираат како структурни форманти. На тој начин изведените збороформи формално ја добиваат маркацијата на топонимите. При тоа, колку е поразвиен ономастиконот, толку се и позастапени изведените топоними во него. Најчеста е суфиксната топономастичка деривација. Суфиксите, иако се директно преземени од апелативното јазично рамниште, во топонимијата имаат различна семантичка функција. Заеднички функции на суфиксите на апелативно и на топономастичко рамниште се: деминутивната (пр.: *Г'арче, Д'апче*), феминативната (пр.: *'Орлица, Чоб'аница*), колективната (пр.: *Гр'маѓе, Гумен'е*) и локативната функција (пр.: *Гр'ашиите, Дв'ориите*); како и нивната функција во образувањето на етници (пр.: *Лоѓ'орани, Л'оквени*) и на патроними (пр.: *Пејофци, Слафкофци*). За разлика од ова, суфиксите на топономастичко рамниште имаат структурно-топономастичка функција, којашто е главно супстантивизирачка. Со таква функција во топонимијата на Крушевско се јавуваат следните пофреквентни именски суфикси: *-ица* (пр.: *Кр'атица, Парт'алица*), *-ец* (пр.: *Б'озец, Ѓур'ичинец*), *-иите/-ишта* (пр.: *Газ'алииите, Ѓ'еришта*); како и придавските суфикси *-ов/-ев* (пр.: *Габ'еро*: < *Габерово, 'Орло*: < *Орлово*) и *-ски* (пр.: *З'ајачко, Остр'илечко*).

Втората група во структурно-граматичката класификација е именувана како *сложени топоними*, каде што се изделуваат две подгрупи: топоними – *сложенки* и топоними – *состави*. Во крушевската топонимија се потврдени 22 *сложенки*, од кои 21 се *срастенки* со или без композициски суфикс (пр.: *Гр'ми - Дој, Стод'олица*), а само топонимот *Бело'алица* е *интерфиксно образување*.

Топонимите – *состави* се многу побројна група од сложенките. Во крушевската топонимија тие се главно двокомпонентни конгруентни состави од: прости придавки + именки (пр.: *Мала Ледина*, *'Остри Камена*), присвојни придавки на -ов/-ев + именки (пр.: *Блаже'е*: -Чеиме < *Блажево Чеиме*, *Ѓорчев-Доџ*), придавки на – ски + именки (пр.: *Арн'аутско Маало*, *Влашк'о-Данче*) и други. Нивната застапеност во топонимијата на Крушевскиот регион изнесува една третина од вкупниот топонимиски фонд.

Карактеристично и за еднокомпонентните, како и за двокомпонентните топоними е тоа што тие често се јавуваат со предлози. Притоа, предлозите имаат улога на прилошки маркери на одреден објект во неговото географско опкружување, на пр.: *Во Млакине*, *Кај Базата*, *Кај Пл'евнине Ст'ојкоски* и др.

Четвртото поглавје од оваа студија е посветено на крушевскиот говор и на неговите специфичности кои се рефлектирале во топонимијата. Крушевскиот говор, како интегрален дел од централните говори, коишто се земени за основа на македонскиот стандарден јазик, не покажува големи отстапувања во однос на јазичната норма. Во топонимијата на Крушевско се одразуваат сите фонетско-фонолошки, морфофонолошки, морфолошки и синтаксички особености кои се карактеристични за говорот. Особено е интересна појавата на голем број дијалектизми кои добро се зачувани во топонимијата, пр.: *бранејнца*, *вртешка*, *кратица*, *лисарчица*, *мртвица* и др.

Регистарот на топонимите ги опфаќа сите топоними од Крушевско, независно од тоа што некои од топонимите се среќаваат во повеќе атари со идентична форма. Во него топонимите се бележат според принципите на современата фонетска транскрипција, со задолжително бележење на акцентот. Веднаш по топонимот следува информација за населеното место на коешто му припаѓа тој топоним, како и опис на географскиот објект што е именуван со него. Во случаите кога топонимот именува географски објект што се наоѓа во граничен синор меѓу две или повеќе населени места, тогаш во Регистарот се наведува и тој податок. Составувањето на Регистарот го даде заклучокот дека во крушевската топонимија е голем бројот на топонимите со ваков коментар, што е резултат на малите растојанија меѓу населените места во Крушевско.

Врз основа на извршената анализа може да се заклучи дека крушевската топонимија има изразито словенски карактер и дека таа се вклопува во општата слика на нашиот топономастикон. Топонимите како најстара наслојка во лексиката на јазикот, покажуваат извесна конзервираност и затвореност кон надворешнојазичните влијанија. Сепак, појавата на мал број топоними, како што се на пример топонимите: *База*, *Жич'арница*, *Доџче*, *Кај Споменико*, говори дека и топонимите не се имуни на влијанието што го носи современиот начин на живот, особено наметнато од страна на засилената индустријализација.

Литература

- Коробар-Белчева Марија 1996: „Топонимите во селото Пустец”, *Македонскиот јазик од Мисирков до денес*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје, 167–176.
- Суперанская В. Александра 2001: „Оронимия России”, *Toponimia i oronimia*, Wydawnictwo naukowe DWN, Kraków, 249–256.

Summary

Toponyms in Krushevo Region is a complex study aimed to present the entire system of toponyms in one particular region in the Republic of Macedonia. In this study toponyms are processed using strict scientific methodological approach. It means their lexically-semantic and structurally-grammatical classification. Special emphasis is placed on processing of names of settlements (oikonyms), existing and also the missing one. It is expected that the dialectal traits of Krushevo speech are reflected in the toponyms of this region. The conclusion of the analysis is that 90% of the toponyms are Slavic, 8% are Albanian and only 2% are Aromanian.

Toponyms, as the oldest nominations (which at the same time are a national inheritance), prove all of the historical and lingual happenings in particular geographical regions. Toponyms, among other, (whether debated or not by professionals), are and will always be the only proof for a specific ethnic existence.

811.163.3'373:659.1

Изворен научен труд

Звонко Танески, Ана Лазарова-Никовска¹

**ДИСКУРЗИВНОСТА И КОМУНИКАТИВНОСТА НА РЕКЛАМНИТЕ
ТЕКСТОВИ НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ КОМПАНИИ ВО МАКЕДОНИЈА
(или за некои антропоцентрични семантички модели
во македонскиот јазик)²**

Апстракт: Предмет на ова истражување е дискурзивноста и комуникативноста на рекламните текстови од осигурителните компании, кои денес активно егзистираат на територијата на Република Македонија. Разновидноста на рекламните текстови во современата рекламна и пропагандна средина доведува до нивно расчленување на групи односно на категории, врз основа на повеќе критериуми. Во рекламните слогани и лога, имено, покрај себеубедувањето со помош на аргументи, се сретнува паралелно и преговарањето со помош на средства од емотивно-афективна природа. Јазикот на ваквите рекламни текстови диспонира со сопствен стил кој може да се посматра како позитивен, хиперболички и суперлативистички, а во исто време да се смета и за толку јасен и лесно препознатлив и поинаков од другите стилови. Неговите типични знаци можат да се опишат, всушност, на сите јазични нивоа, т.е. лексичко, синтаксичко, стилистичко и прагматичко. Во овој текст ќе се обидеме да направиме концизна лингвистичка анализа на рекламните текстовни лога на осигурителните компании во Македонија, пишувани на македонски јазик.

Клучни зборови: дискурзивност, комуникативност, рекламни текстови, осигурителни компании, лингвистичка анализа.

Од осамостојувањето на Република Македонија во 1991 година, со процесите на приватизација на голем број јавни претпријатија, со поддршката за развојот на националните бизниси, како и со континуираниот влез на странските инвестиции, се создаде поволна клима за зголемено и за компетитивно рекламирање на понудените производи и услуги на македонскиот пазар (Dimova 2012, Whitford 2001) со тоа што Македонија се рангирала и меѓу 10-те најбрзо растечки маркетинг-пазари во светот во периодот од 1996–1997 година (Meesch 1999). Така, новите средства за масовна комуникација и конкурентската средина

¹Факултет за странски јазици Универзитетот ФОН – Скопје, Република Македонија, zvonko.taneski@gmail.com, analazarovanikovska@gmail.com

²Текстот е настанат во рамките на научниот проект VEGA што го води Универзитетот „Константин Филозоф“ во Нитра – Р. Словачка, со наслов *Антропоцентрични семантички категории во словачкиот јазик и во некои други словенски јазици*. Раководител на проектот е проф. д-р Јурај Вањко, а член на решителскиот колектив е и еден од авторите на текстов – доц. д-р Звонко Танески.

отворија поширок простор за создавање реклами во сите нејзини форми (печат, радио, телевизија, интернет, билборди, изложби, презентации...) и со тоа помогнаа во појавата на текстовните слогани кои доминираат во рекламата и кои имаат многу хетерогена и дисперзирана група реципиенти.

Разновидноста на рекламните текстови во современата рекламна и пропагандна средина доведува до нивно расчленување на групи односно на категории. Расчленувањето може да се реализира врз основа на повеќе критериуми: според структурата на текстот, неговата функција, употребените средства за масовна комуникација, според семантиката на текстот, според типот на производот или на понудената служба (значи, според продуктот на фирмата или организацијата), според целната група, според користењето на еден или на повеќе елементи – текст, текст и музика, текст и слика, нивна комбинација и сл. Нашиот текст ќе се позанимава со дискурзивноста и со комуникативноста на рекламните текстови од осигурителните компании кои денес активно егзистираат на територијата на Република Македонија. *Дискурзивноста* ја сфаќаме како идејна, но и како формална раширеност на избраниот начин на презентација на рекламната форма што значи дека во центарот на вниманието влегува, освен самата намера на рекламата осмилена од нејзините изведувачи, и нејзиниот стремеж за асоцијативно надоврзување и на други состојби, ситуации и мисли од страна на реципиентите. Истото тоа важи, воедно, и за создавањето на нејзината формална презентација. *Комуникативноста*, пак, на рекламната форма во нашиов случај го разбираме во поширока смисла: како однос на комуникатот, перципиентот и средината предодредена за реализација, каде што се создава прагматична поставеност на перципиентот кон презентираната рекламна форма и нејзиниот продукт; а најпосле и како карактеристика на рекламната форма која е задолжена да предизвика потреба од експлицитен одговор кај својот перципиент и со тоа да започне некаков вербално-невербален дијалог, чиј резултат ќе биде будењето на интересот на адресатот за понудениот продукт односно за неговото купување. Значи, следствено на тоа, под *дискурзивност* ја подразбираме и целата практика што се одликува со семиотичка, текстуална и стилска кохерентност, т.е. практична примена на комуникациската стратегија во рамките на едно (во случајов) институционално рекламирачко искуство пред социумот, што ќе рече дека комуникативноста потоа ја сфаќаме, повеќе или помалку, како материјал погоден за остварување успешно општење, кој, сепак, треба дополнително да се обликува во дискурзивната практика за да стане поефективен и побрзо да ја исполни својата функција.

За антропоцентричните пристапи кон јазикот (каде што главен акцент се става врз субјектот, врз човечката индивидуа) кои се занимаваат и со анализа на современите видови комуникација, какви што се, на пример, лингвистичкиот критицизам или критичката анализа на дискурсот – анализата на рекламата е една од главните области врз кои ваквите теории, до извесна мерка, и ја засновуваат својата методологија и ги извлекуваат своите базични тези. Од мноштвото реклами кои секојдневно нè опкружуваат и со кои, сакајќи или

несакајќи, редовно се сретнуваме, можат да се издвојат и т.н. **рекламни слогани** – текстови од комерцијален карактер кои нудат производи или служби со намера да го свртат вниманието врз нивниот квалитет или врз нивните предности. Тие се однесуваат на поединечни рекламни кампањи, т.е. на серија реклами поврзани со една тема. Кратките рекламни текстови, кои фирмите или организациите ги користат независно од тековната рекламна кампања, како составен дел од своето ликовно лого кое се претставува заедно со називот/насловот, ги нарекуваме **рекламни текстовни лога**. Анализата на ваквите рекламни слогани и лога покажува неколку типични знаци што се резултат на спецификите на таквата комуникативна и апелативна текстовна форма. Во рекламните слогани и лога, имено, покрај себеубедувањето со помош на аргументи се сретнува паралелно и преговарањето со помош на чувствата, афектот, емоциите, асоцијациите, сугестиите и имагинациите. Јазикот на ваквите рекламни текстови диспонира со сопствен стил кој може да се посматра како позитивен, хиперболички и суперлативистички, а во исто време да се смета и за толку јасен и лесно препознатлив и поинаков од другите стилови. Неговите типични знаци можат да се опишат, всушност, на сите јазични нивоа, т.е. лексичко, синтаксичко, стилистичко и прагматичко.

Во овој наш текст ќе се обидеме да направиме концизна лингвистичка анализа на рекламните текстовни лога на осигурителните компании во Македонија, пишувани на македонски јазик. Претпоставуваме дека во речиси сите случаи – автори на рекламните лога се некои рекламни агенции кои ја застапуваат осигурителната компанија, или пак некој колектив од работници кој во областа на масмедијалната и на маркетиншката комуникација има собрано доволно искуства, па затоа и ги додржува начелата за креирање на ваквиот тип текстови при што текстот семантички го ориентира кон потенцијалниот примач или кон примачот-корисник, врз основа на барањето на компанијата за изработка на рекламните текстовни лога. Рекламните текстовни лога на осигурителните компании кои се активни во Македонија мораат семантички да ја доловат понудата на продуктите, а најпосле и со јазични средства да влијаат врз перципиентот така што во неговата свест ќе се роди врската, односно поврзаноста меѓу називот на компанијата и неговата дејност со текстовното лого. Една од главните цели на таквиот комуникат е да му се обрати на примачот, да го „принуди“ да го искористи продуктот и, на крајот на краиштата, да ја зголеми со тоа и добивката на компанијата. Ваквиот факт не може да се запостави, затоа што тој во масмедијалната средина има значително влијание врз комуникациските способности и врз културното ниво на текстот. Сепак, во тој домен, според еминентниот словачки лингвист и комуниколог Јурај Вањко, „ако добивката стане цел на масовната комуникација и ако самата комуникација стане товар (стока) на која може да се заработи, тогаш масовната комуникација не го збогатува духовниот размер кај човекот, туку обратно – го намалува неговото културно ниво бидејќи му нуди продукт без да ја земе предвид притоа и неговата културна вредност. Дел од одговорноста за ваквата реалност се наоѓа

и на страната на примачот кој активно учествува во создавањето на масовниот вкус врз кој авторот на текстот и се ориентира“ (Vaňko 1999: 169).

При создавањето на рекламното текстовно лого, за средината на масовната комуникација, сепак, експедиентот го ограничува фактот дека не го познава конкретниот перципиент. Така, целна група станува една поголема група примачи кои ги поврзува интересот за рекламниот текст, па конкретниот реципиент „ќе се профилира“ (т.е. ќе пројави интерес за понудениот продукт) дури тогаш кога на некој начин ќе ги задоволи неговите сопствени потреби (во случајов: повољно штедење, осигурување). Токму задоволувањето на потребите, „исполнување на соништата“ на корисникот – перципиентот станува еден од носечките семантички мотиви на рекламното лого. Во нашиов текст оперираме со рекламните текстовни слогани на следниве осигурителни компании:

1. ЕВРОИНС – интелигентно осигурување (Професионалност, Иновација, Интегритет, Посветеност, Верност, Отвореност)

- флексибилност кон условите на пазарот и потребите на своите клиенти.

- Сите имаат минато – ние имаме иднина!

- Патувајте со вистинската компанија (со потполно каско осигурување)!

2. САВА ТАБАК

- За секој случај!

3. КЈУБИ Македонија АД – Нема совршен чувар! Осигурување на домаќинство, Осигурување од незгода, Каско осигурување – сега и како дел од семејниот пакет!

4. ВАРДАР Осигурување (член на компанијата ТРИГЛАВ)

- Сè ќе биде во ред.

5. ВИНЕР Осигурување

- Вистински избор!

- Најлесно до вашата полиса. Достава кај вас, веднаш!

- Традиција за сигурна иднина!

- Сигурноста е нашиот императив

- Растот и развојот се нашиот предизвик

- Луѓето се нашиот фокус

- Флексибилноста е плод на нашето разбирање и прилагодување на вашите потреби

6. СИГУРИТЕЛНА ПОЛИСА АД. – Национална групација за осигурување.

- Најбрза исплата на штети!

7. УНИКА АД – Осигурување на новата генерација!

- Живот Плус – Инвестиција – Добивка

- Соништата и желбите се основа на секој почеток.

- УНИКА Life е во секој момент покрај вашето дете.

8. ГРАВЕ Осигурување – Осигурување на Ваша страна.

- Безбедно осигурување за сите!

9. ЕУРОЛИНК Осигурување – (Мој живот – мое осигурување)

- Добредојдовте во осигурувањето кое никогаш не спие!

10. КРОАЦИЈА Осигурување

- Сигурен дом, за мирен сон!
- Сигурно во секоја брзина!
- Срекен пат со Кроација осигурување!
- Не плашете се, ние сме со вас!
- Размислувајте превентивно!
- Сигурноста на вашиот бизнис во ваши раце!
- Периодичен приход – капка по капка!
- Инвестирајте во сигурна економска иднина на своето семејство!
- Среќно и безгрижно детство и уште посреќна иднина!
- Повеќе не постои ризик кој Кроација осигурување – Живот не го покрива!
- Инвестиција во лојалноста на вашиот компетентен тим.
- Дополнителна бенефиција за менаџерскиот тим.

Од горенаведените текстовни слогани многу јасно се гледа дека нив ги поврзува семантиката на логото, која примачот треба да ја интерпретира во таа смисла дека конкретната осигурителна компанија се интересира за него, за неговата економска и социјална ситуација, како и за безбедноста. Стремежот на осигурителната компанија за зголемување на сопствената добивка, сепак, тука целосно се игнорира од разбирливи причини.

Теоретичарите идентификувале две главни дискурзивни стратегии кои компаниите ги користат во рекламирањето, а се однесуваат на особеностите на јазичниот дискурс кој се користи во рекламниот слоган, а оттука ја потпомага и прагматичната улога на рекламата. Тие две стратегии се разликуваат во начинот на кој рекламата се „доближува“ до реципиентот односно во начинот на кој се убедува целната група: преку *разумот* (reason) или преку *емоциите* (tickle) (Bernstain 1974: 118, Cook 1992: 8, Simpson 2001: 589). Со стратегијата базирана врз *разумот* се комуницира со реципиентот на тој начин што му се нудат директни и лесно разбирливи причини заради кои тој би требало да го купи производот, додека со стратегијата базирана врз *емоциите* се применува индиректниот пристап на рекламирање, бидејќи целта на рекламата е да побуди кај реципиентот хумор, метафора, позитивни сеќавања или чувства. Изборот на маркетинг-тактиката најчесто зависи од типот на производот што се рекламира. На пример, Ким (2007:102) во своите истражувања согледала дека *разум*-тактиката се користи повеќе за фармацевтските производи, додека, пак, *емоција*-тактиката за рекламирање на кондиторските производи, најмногу поради тоа што е потешко да се најде разумна причина за тоа зошто некој би купил пакетче со гумени бонбони или сладолед. Тешко е да се најде реклама што би припаѓала исклучиво на едната или на другата маркетинг-категиорија, но во секоја реклама доминира едниот тип.

Од анализата на горенаведените рекламни текстови на осигурителните компании во Македонија забележавме дека поголемиот дел од нив ја користат т.н. стратегија базирана врз *емоциите*, со индиректен пристап на рекламирање, каде што „емотивната“ реклама треба самата да го натера примачот да го побара

производот. Примери за реклами со тактиката на *емоција* гледаме во „САВА ТАБАК – За секој случај!, КЈУБИ Македонија АД – Нема совршен чувар!“ (целта е да побуди *чувство* на страв и на несигурност и оттука да се увиди потребата од купување осигурителна полиса), како и во „ВАРДАР Осигурување (член на компанијата ТРИГЛАВ) – Сè ќе биде во ред, ГРАВЕ Осигурување – Безбедно осигурување за сите! ЕУРОЛИНК Осигурување – Добредојдовте во осигурувањето кое никогаш не спие!, УНИКА Life е во секој момент покрај вашето дете“ (целта е да побуди *чувство* на сигурност и на безбедност и оттука да го убеди идниот клиент дека таа е вистинската осигурителна компанија која ќе му помогне безбедно да се чувствува). Во УНИКА Life и ЕУРОЛИНК се користи дури и персонификација: УНИКА АД – Соништата и желбите се основа на секој почеток (целта е да побуди *чувство* на среќа и на благосостојба кај реципиентот и компанијата да биди таква асоцијација).

Помал е бројот на реклами кои ја следат само тактиката на *причина*: ОСИГУРИТЕЛНА ПОЛИСА АД. – Национална групација за осигурување. Најбрза исплата на штети!

Би можеле да издвоиме и трета категорија на осигурителни компании, кои користат рекламни слогани што припаѓаат на двете тактики, на пример:

1а. ЕВРОИНС – Сите имаат минато – ние имаме иднина! (целта е да побуди *чувство* на сигурност и на безбедност, индиректен начин).

1б. ЕВРОИНС – Флексибилност кон условите на пазарот и потребите на своите клиенти (дава фактичка *причина* зошто треба да се избере оваа компанија).

2а. ВИНЕР Осигурување – Сигурноста е нашиот императив (целта е да побуди *чувство* на сигурност и на безбедност, индиректен начин).

2б. ВИНЕР Осигурување – Најлесно до вашата полиса. Достава кај вас, веднаш! (дава фактичка *причина* за тоа што е предноста на оваа компанија во однос на другите конкуренти).

3а. КРОАЦИЈА Осигурување – Сигурно во секоја брзина! (целта е да побуди *чувство* на сигурност и на безбедност, користејќи дури и метафора).

3б. КРОАЦИЈА Осигурување – Размислувајте превентивно! (целта е да побуди *чувство* на несигурност и на ризик, па оттука и потребата од осигурување).

3в. КРОАЦИЈА Осигурување – Дополнителна бенефиција за менаџерскиот тим (дава фактичка *причина* за тоа зошто треба да се избере оваа компанија).

Од дискурзивно-прагматичката анализа на рекламните текстови заклучуваме дека поголемиот дел од нив се реклами што ја употребуваат маркетинг-тактиката на *емоции*, или пак се од мешан вид, но повеќето се, сепак, „позитивни“ реклами, затоа што имаат за цел да побудат позитивни чувства на безбедност, на сигурност и на доверба кај примачот на истата.

Ако обрнеме посебно внимание врз лингвистичката анализа на рекламните текстовни логa на овие осигурителни компании во Македонија, лесно ќе забележиме, на пример, дека од јазична гледна точка, во рекламните текстовни

слогани на осигурителните компании во Македонија мошне ретко сретнуваме форми на негација на глаголите, кои можат да го извршат посакуваното влијание врз психиката на реципиентот (такви се само слоганите: **Нема** совршен чувар; **Не плашете се**, ние сме со вас; **Повеќе не постои** ризик кој Кроација осигурување – Живот **не** го покрива; Добредојдовте во осигурувањето кое никогаш **не спие**. Друг критериум кој ги поврзува текстовните слогани на овие компании е користениот зборовен фонд, синтаксичките врски, но пред сè – нивната должина. Од гледна точка на реченичната градба, пак, тие се стручни и во нив доминира стремежот за истакнување на суштината на дејноста што ја извршуваат осигурителните компании со помош на краток текст кој треба да биде што е можно попрецизен, попривлечен, поефективен и поразбирлив. Како и сите рекламни текстови, така и овие слогани имаат намера да го принудат примачот да ја запамети рекламната и да ја прифати понудената служба.

Интересот за клиентот во текстовните лога е изразен напати со перформативни формули (*Сите имаат минато – ние имаме иднина!*; *Безбедно осигурување за сите*; *Мој живот – мое осигурување*, *Сигурноста е нашиот императив*), како и преку принципот на посочување со помош на деиктиките кои се поставени на оската НИЕ (осигурителната компанија) и ВИЕ (клиентот – перципиент), при што заменките најчесто се лични и изразени преку своите подметски форми, но неретко и преку формите за директен и за предлошки предмет (*Сите имаат минато – ние имаме иднина*; *Не плашете се, ние сме со вас!*; *Достава кај вас, веднаш!* и сл). Во пет случаи, пак, се употребени и општите (изведени) лично-предметни заменки **сè** и **секој-а**: *Сè ќе биде во ред!*, *За секој случај!*; *Уника Life е во секој момент покрај вашето дете*; *Соништата и желбите се основа на секој почеток*; *Сигурни во секоја брзина*, а во два случаи и основните лично-предметни заменки (формите на кој² – кој, кое): *Повеќе не постои ризик кој Кроација осигурување – Живот не го покрива*; *Добредојдовте во осигурувањето кое никогаш не спие*). Сепак, семантиката на ваквите текстови која е заснована врз експлицитното изразување на односот кон примачот е, во најголемиот број случаи, истакната преку формите на присвојните заменски придавки (личните): *Мој живот – мое осигурување*; *Осигурување на ваша страна*; *Најлесно до вашата полиса!*; *Сигурноста на вашиот бизнис во ваши раце!*; *Инвестиција во лојалноста на вашиот компетентен тим*; *Уника Life е во секој момент покрај вашето дете*; *Сигурноста е нашиот императив*; *Растот и развојот се нашиот предизвик*; *Луѓето се нашиот фокус*; *Флексибилноста е плод на нашето разбирање и прилагодување на вашите потреби*, но неретко, исто така, и со помош на повратната заменска придавка (свое, свои): *Инвестирајте во сигурна економска иднина на своето семејство*; *Флексибилност кон условите на пазарот и потребите на своите клиенти* и сл.

Според познатата македонска лингвистка и универзитетска професорка Лилјана Минова-Ѓуркова, рекламните „го привлекуваат вниманието затоа што во нив преовладува поттикнувачката или мотивирачка функција над информативната, при што често на прв план избива комерцијалниот момент...

Рекламата влијае на адресатот не само со аргументи туку е насочена кон тоа кај него да предизвика емпатија, односно да влијае на неговите чувства. Ставањето на информацијата на втор план, односно нереалноста во претставувањето на производот што се рекламира се гледа, меѓу другото, во употребата на некои придавки со одделни именки“ (Минова-Ѓуркова 2003: 291). Во овој случај со рекламните лога на осигурителните компании во Македонија, можат да се издвојат следниве такви примери: *интелигентно, безбедно, потполно – осигурување, совршен – чувар, сигурен – дом, сигурна – иднина, среќно – детство, безгрижно – детство, мирен – сон, вистински – избор, вистинска – компанија* итн. Исто така, од горенаведените рекламни слогани и лога може да се забележи и осмислената употреба на компаративот (придружуван со честичка) и суперлативот кај придавките: *Среќно и безгрижно детство и уште посреќна иднина!; Најбрза исплата на штети*, но и кај прилозите: *Најлесно до вашата полиса!* Ако се знае уште и тоа дека „во речениците што содржат заменски зборови претставени со заменките *секој* и *никој* има по малку невестина, јасно е како треба да ги примиме рекламните“ (Минова-Ѓуркова 2003:291) и на повеќето осигурителни компании кои, секако, не претставуваат исклучок од тоа начело. На пример: *Добредојдовте во осигурувањето кое никогаш не спие!*, *Сигурни во секоја брзина* или *УНИКА Life е во секој момент покрај вашето дете*. Се разбира дека во ваквите рекламни лога се многу фреквентни и заповедните форми бидејќи тие несомнено претставуваат директно обраќање до потенцијалниот клиент/примач: *Не плашете се, ние сме со вас!; Размислувајте превентивно!; Патувајте со вистинската компанија* и сл.). Најпосле, во рекламните лога од ваков тип е сосема нормално и очекувано да ги сретнеме во голем обем и „полизначенските“ и „високомотивирачките“ именки какви што се: *Професионалност, Иновација, Интегритет, Посветеност, Верност, Отвореност, Флексибилност, Сигурност, Инвестиција, Лојалност, Бенефиција, Добивка* итн.

Видливо е, меѓу другото, и тоа дека некои од рекламните лога, освен што го насочуваат своето внимание кон барањата на потенцијалните клиенти, се стремат да го сосредоточат вниманието и врз сопствените резултати. Во секој случај, и тоа претставува однапред подготвена тактика за „придобивање“ и „искористување“ на продуктите што ги нуди осигурителната компанија. Но, да речеме, во примерот со рекламните лога каде што се употребени формите на заповедниот начин, креаторите на текстовните лога, се чини дека не ја граделе првично врската врз оската НИЕ – ВИЕ (вам, за вас), туку врз опозициската оска ВИЕ – НИЕ (преку нас, со помош од нас). Најексплицитно е тоа предадено, да речеме, во примерите: *Не плашете се, ние сме со вас!* Или *Флексибилноста е плод на нашето разбирање и прилагодување на вашите потреби*.

Како и да е, рекламните текстовни лога во рекламата не стојат самостојно и изолирано. Речиси сите осигурителни компании ги споиле нив со називот и сликовното лого на компанијата, кое го користат како знак за препознавање, а во аудиовизуелните реклами (на нивните интернет -страници) и со звук, говорна реч, музика, подвижна слика и пишан текст. Меѓу тие поединечни делови на

рекламата постои извесна конекција, која од рекламата, на крајот на краиштата, создава компатибилна текстовна, звучна, текстовно-звучна, текстовно-сликовна или текстовно-сликовно-звучна целина. Информациите кои преку таквите канали периодично и повторливо доаѓаат до реципиентот се поподробни, дури и кога упатуваат само на конкретната поволност на продуктот или пак кога ги хиперболизираат неговите карактеристики. Примачот, сепак, врз нивна основа може да добие подобра ориентација во проблематиката, да добие повеќе информации и полесно да се одлучи за користење или некористење на понудениот производ, т.е. проект. Според една анализа спроведена од РС360, за 10-те најдобри рекламни лога на осигурителни компании во светот (од кои најголем дел се од англо-саксонското подрачје), може да се забележи дека најголемиот број од овие високо рангирани компании користат слики и симболи кои во општествено-културното милје во кое се рекламираат побудуваат позитивни асоцијации, на пр. бувот – мудрост и заштита; орелот (од војската на САД) – лојалност, чесност, интегритет; чадорот – заштита; националниот воен херој – сила, заштита, будност; Статуата на слободата во Њујорк – сила, препознатливост, доследност; пожарникарскиот шлем – храброст, доследност итн. Интересно е да се напомене дека сè поголем број од овие компании се трудат да бидат препознатливи и одбрани и заради своите етички квалитети, па учествуваат и во добротворни акции покажувајќи општествена одговорност, а одат и дотаму што овој свој квалитет го поврзуваат и со логото на компанијата; Fireman's Fund Insurance Company, чијашто слика – лого е пожарникарниот шлем им дава 10% од својот профит на вдовиците и на сирачињата од пожарникарите. Затоа, впрочем, може и да се тврди дека најголем потенцијал на релевантните компоненти во рекламата се наоѓа во т.н. прагматичко ниво што ќе рече дека рекламните текстовни слогани и лога многу често користат елементи од реториката сфатена како уметност способна да создава привлечни разубедувања. Стилистичко-реторичките елементи, сепак, служат овде најчесто само како намерен „украш“, а нивната дејност е речиси сосема ограничена на „наговарањето“ да се купи односно да се плати производот.

Од сето гореспоменато, можеме да заклучиме дека во рекламните текстовни лога (во случајов – оние на осигурителните компании во Република Македонија) во значителна мера се внесуваат зборови од основната, секојдневна и тековна лексика кои се разбирливи за поголема група перципиенти. Во рамките на таквата лексика, пак, се избираат намерно и зборови со убедувачко значење и со аргументациска сила, затоа што тие водат кон подобро сфаќање и апсорбирање на пораката. Следењето на поврзаноста на рекламниот текст со другите фактори создаваат простор за истражување на состојбата која веќе одамна стана неразделив дел од нашата (јазична) култура. Интензивниот интерес на широката јавност за рекламите од овој вид им овозможи за кратко време (за неколку години) и на осигурителните компании да направат голем чекор напред во нивното сè поуспешно етаблирање на пазарот. Ваквата констатација ја искажуваме смело и наспроти фактот што во најголемиот број случаи рекламата претставува само комерцијална сфера која повеќе ја следи добивката отколку

презентацијата на јазикот и културата и многу изразито му се потчинува токму на масовниот вкус.

Во нашиов текст се обидовме да го расчлениме ваквиот феномен првенствено од јазичен аспект и со тоа да дадеме на знаење дека и јазичниот елемент во ваквите рекламни текстовни лога е многу важен за целосниот успех на производот, а некогаш дури и одлучувачки. Неслучајно велиме *важен* и *одлучувачки* бидејќи, за волја на вистината, и во најново време за рекламите се пишува, понекогаш и во стручната јавност, и тоа дека тие претставуваат „злосторство на лагата, злосторство против интелигенцијата... и злосторство против јазикот“ (Toscani 1996: 15). Се надеваме дека со нашата анализа успеавме да фрлиме нова светлина во восприемањето на рекламните слогани, доловена од лингвистички агол, и со тоа да поттикнеме и нови согледби кои ќе имаат зацртано слични цели и задачи и во иднина.

Литература

- Минова-Ѓуркова Лилјана 2003: *Стилистика на современиот македонски јазик*, Магop, Скопје.
- Bernstain David 1974: *Creative Advertising*, Longman, London.
- Cook Guy 1992: *The Discourse of Advertising*, Routledge, New York.
- Dimova Slobodanka 2012: English in Macedonian Television Commercials. *World Englishes* 31/1, 15–29.
- Kim Maria 2007: Discourse features and marketing strategy in American magazine advertising. *Texas Linguistic Forum* 51, 95–102.
- Meech Peter 1999: Regional advertising expenditure and media share. *International Journal of Advertising* 18, 269 – 272.
- Simpson Paul 2001: ‚Reason’ and ‚tickle’ as pragmatic constructs in the discourse of advertising. *Journal of Pragmatics* 33, 589–609.
- Toscani Oliviero 1996: *Reklama je navoňaná zdochlina*, Slovart, Bratislava.
- Vaňko Juraj 1999: *Komunikácia a jazyk*, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra.
- Whitford Bradley 2001: Ad value. *Business Eastern Europe* 22, January 5.
- http://www.propertycasualty360.com/2012/03/26/the_10_best_insurance_company_logos?t=commercial

Summary

The current paper investigates the discursive and communicative features of advertising texts created for insurance companies, actively operating in the Republic of Macedonia. The variety of advertising texts in the contemporary world of marketing and propaganda has brought about their diversification in numerous groups, i.e. categories. Such classification can be realised based on numerous criteria, the most suitable being based on the structure of the text, its function, the mass media means, the semantics of the text, the type product or service as well as based on the target audience.

In the advertising texts and logos there are several communicative techniques working in parallel, such as persuasion based on arguments and negotiations facilitated by feelings, affect, associations, emotions, suggestions and imagination. The language used in such texts has its own recognisable style, which can be considered positive, hyperbolic and superlative, on the one hand, and on the other a style which is very clear, transparent and different from other styles. The characteristics of the style can be traced at all linguistic levels: lexical, syntactic, stylistic and pragmatic. In the current paper we endeavour to provide a concise linguistic analysis of the advertising texts and slogans written in the Macedonian language and created for the insurance companies working in Macedonia.

811.163.3'282:811.18'282

811.18'282:811.163.3'282

Изворен научен труд

Бертон Сулејмани, Марина Даниловска,
Марина Спасовска, Веселинка Лаброска¹

МЕЃУЈАЗИЧНОТО ВЛИЈАНИЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ГОВОР И АЛБАНСКИОТ ГЕГИСКИ ГОВОР ВО ТЕТОВО НА ЛЕКСИЧКО РАМНИШТЕ²

Апстракт: Македонскиот и албанскиот јазик како балкански јазици опстојуваат на еден простор каде што била неизбежна јазичната интерференција, која, во текот на нивниот конвергентен и дивергентен развој, довела до појава на голем број заеднички лингвистички појави. Во овој прилог ќе биде направен осврт на лексичките заемки што македонскиот тетовски и гегискиот тетовски си ги позајмувале меѓусебно на територијата на Тетово и Тетовско.

Клучни зборови: јазична интерференција, Балкански јазичен сојуз, јазично позајмување, лексика, заемки.

Градот Тетово, а и целиот Долни Полог, е населуван со околу 200 000 жители³, од различни етнички заедници (мешано население), како што се: Албанци (околу 83%), Македонци (околу 12%), Турци, Роми и Срби (околу 5%). Вкупната површина на тетовската општина изнесува 55 км во должина и 8–10 км во ширина. Ваквата географска поставеност како и структурата на населението, кои ја населуваат оваа област дополнително влијае за меѓујазичното влијание на македонскиот говор и албанскиот гегиски говор во Тетово. Општината Тетово во својот растеж доживеала и голем број миграциски движења село – град, но и иселување на населението, најчесто во европските земји. Миграциите се случувале во различни временски периоди и со различен интензитет. Тие, како и различните социоекономски околности, се одразиле врз разместувањето на населението, но и врз јазичниот израз.

¹Бертон Сулејмани (berton.sulejmani@unite.edu.mk), Даниловска Марина (danilovskamarina@yahoo.com), Марина Спасовска (mare_spasovska@yahoo.com) Државен универзитет во Тетово; Веселинка Лаброска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, ИМЈ, „Крсте Мисирков“, Скопје, labroska@imj.ukim.edu.mk.

² Оваа статија е еден дел од интегралниот текст изработен со едногодишниот проект на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ финансиран од Министерството за култура во 2012 година, а во рамките на заштитата на дијалектите на сите јазици што се говорат во Република Македонија. Проектот беше раководен од Бертон Сулејмани, а соработници Марина Даниловска, Марина Спасовска и Веселинка Лаброска.

³ Општина Тетово брои околу 85 560 жители, www.tetova.gov.mk

Албанското население е погусто населено во северозападните делови на Република Македонија, особено во Тетово и во тетовската околина. Во овој регион контактот меѓу македонското и албанското население е постојано присутен, а со самото тоа доаѓаат во непосреден контакт и двата јазика. Оттаму е и неизбежно влијанието на едниот јазичен систем врз другиот, и обратно, а тоа резултира со позајмување на одредени лексеми, но и на фонолошки, морфолошки и синтаксички елементи од јазикот-извор во јазикот-примач.⁴ Во контекст на претходно кажаното, тука ние ќе ги користиме термините дијалект-извор и дијалект-примач. На оваа територија, насоката на интерференцијата е меѓу два индоевропски јазици, од кои едниот припаѓа на словенското јазично семејство, а другиот пак е изолат во рамките на индоевропското јазично семејство. Иако двата јазика на прв поглед се доста различни, меѓу нив можеме да пронајдеме повеќе заеднички црти, пред сè имајќи го предвид фактот дека му припаѓаат на Балканскиот јазичен сојуз и дека, како што посочува Конески „од праиндоевропскиот јазик наследиле извесен јазичен материјал, но се разбира дека со текот на времето двата јазика имале и сопствен развој“ (Конески 1986: 213–221). Заеднички црти развиле посебно, како јазици во многувековен контакт на балканските простори, образувајќи еден јазичен сојуз, како и под влијание на другите јазици, како што е латинскиот, грчкиот, турскиот, во последните векови под силното влијание на неолатинските јазици, а во најнов период под влијанието на англискиот јазик (Хамити 2006: 311).

Влијанијата што се вршат врз определен јазик од страна на јазиците што го опкружуваат претставуваат значаен фактор во развојот на тој јазик. Но, во услови на директен јазичен контакт со македонскиот јазик, како јазик на средината, албанскиот јазик е подложен на влијанија од македонскиот и покажува отстапки од воспоставените литературни норми (Тоска 2009).

Предмет на разработка во нашиот труд е анализа на меѓусебното влијание на тетовскиот дијалект, кој го говори македонското население, наспроти албанскиот гегиски говор во Тетовско. Всушност, станува збор за јазична интерференција на два дијалекта, но и на два стандардни јазика. И тука, во дијалектите, како што е во стандардниот јазик, имаме норма, без разлика дали таа е озаконета или не, сепак, таа постои во свеста на колективот што го користи соодветниот дијалект.

Со оглед на тоа што пространството што го зафаќа градот Тетово и неговата околина е големо, но и поради обемноста на полошката јазична територија, се одлучивме истражувањето да го направиме врз младата популација, која живее во градот и во блиските населени места. Тоа значи дека предмет на анализа ќе ни биде градскиот тетовски говор и говорот на блиските тетовски села.

⁴ Јазик-извор или првичен јазик и јазик-реципиент (на елементи на интерференција) или вторичен јазик, според терминологијата на Уриел Вајнрајх во *Јазици во контакт (состојби и проблеми)*, 1953.

1. Лексика и лексички особености

Поделбата на лексиката се врши според два основни критериуми:

- поделба според семантичкото поле;
- поделба според честотата на дистрибуција.

Притоа, при позајмувањето, можно е вршење на промена на фонемскиот состав на зборот под влијание на првичниот јазик без промена на значењето, потоа пренесување на зборови или зборовни состави, најчесто со приспособување кон правилата што важат во јазикот-примач, и тоа на повеќе рамништа (фонетско, морфолошко и синтаксичко); потоа хибридни образувања, обично со примање на еден јазичен елемент од еден јазик во друг и негово додавање кон домашната лексика. Во примерите што ги регистриравме од истражувањето на терен главно се забележани само фонетски адаптации што ќе се види во понатамошниот текст.

1.1. Поделба на лексиката според семантичкото поле

Билингвизмот и интерференцијата најмногу придонесуваат за поголемото позајмување и влијание меѓу македонскиот и албанскиот дијалектен јазик пред сè во областа на лексиката (сп. Пољоска 1998: 7). Токму тоа го забележавме и од нашите истражувања преку кои дојдовме до заклучок дека е најизразена лексичката интерференција. Тоа е всушност нормално, бидејќи како што посочува Пољоска (сп. 1998: 31–32) оваа лингвистичка појава не се јавува само како резултат на непосредните контакти меѓу двете етнолингвистички групи, туку повеќе се јавува како нужност и потреба во разговорниот јазик, како комуникативна потреба во секојдневниот живот на македонското и на албанското население. При анализата на нашиот лексички материјал се раководевме од семантичките гнезда во Прашалникот за македонскиот дијалектен атлас (Видоески 2000) и од трудовите на македонските дијалектолози кои имаат монографии за одделни лексички области (сп. Давкова-Ѓоргиева 2009, Стоевска-Денчова 2009), како и од прилозите на лингвистите што ја истражувале интерференцијата на македонскиот и на албанскиот јазик (види: Литература).

Фонетско-фонолошките и граматичките особености, заедно со лексичките посебности му ја вдахнуваат јазичната индивидуалност на говорот. Лексичкиот систем на македонскиот јазик бил под влијание на несловенските балкански јазици, па оттука е забележлива употребата на голем број турцизми и помал број грцизми и романизми. Примери: *изим*, *џигер*, *алва*, *џаџија*, *зарзават*, *таксират*, *инат*, *ѓердан* и др. (турцизми); *калдиса*, *џовиса*, *сомун* (грцизми), *кмет*, *клисурса*, *комка*, *манџа* и др. (романизми), (сп. Конески 1986: 213–221).

Во Македонија, интересна појава поврзана со афиксалните структури претставува можноста за именување на сопругата со додавање на суфикс на името или функцијата на сопругот. Иако се работи за појава поврзана за дијалектниот јазик, карактеристична за македонските западни говори (*Стојан* > *Стојаниџа*) и некои постари образувања (*ага* > *аџиџа*; *бег* > *беговиџа*), интересни се директните влијанија врз албанските говори во Македонија. Моделот во целост се презема од македонскиот: *Hasan* > *Hasanica*; *Kamber* >

Kamberovica, односно *haxhi* > *haxhica*; *hoxhë* > *hoxhovica* и сл. (Тоска 2009). Истото се однесува и за тетовскиот крај. Ова е типичен пример за хибридно образување.

Неочекуваното воведување на јазичен елемент, пред сè лексички, во албанскиот тетовски дијалект примен преку говорот на македонското население во тетовскиот крај, понекогаш од соговорниците, кои доаѓаат од друга страна се доживува како девијација, односно ваквата употреба на туѓојазичните елементи на оние места каде што не е соодветно се доживува како грешка. Под девијација, тука подразбираме отстапување од нормата⁵, односно невообичаен начин. Македонскиот јазик влијае на тој начин што кај Албанците, кога говорат на својот мајчин јазик, односно на истражуваниот терен на тетовскиот дијалект, тие внесуваат словенска лексика (главно македонска, но и од други словенски јазици примена преку македонскиот), но и бројни интернационализми примени преку македонскиот говор, кои ги употребуваат во секојдневното општење, но и во делот на администрацијата. За конкретизирање на претходно кажаното ги наведуваме следните примери:

- Mos u bëj i dosadët. (Не биди досаден.) (во албанскиот јазик постои формата: i mërzitshëm, i bezdisshëm)
- Do t' shkojm n' bollic. (Ќе одиме во болница.) (на место: spital)
- A be uzhivaj. (А бе уживај!) (во стандардниот има форма kënaqu, gëzohu, jeto)
- Mos bon shumë greshka. (Не прави многу грешки.) (за: gabim/e)
- Cisto shqip, pa greshka. (Чисто албански, без грешки) (за: pastër, pa gabime)
- Isto jam. (Исто сум.) (на место: njëjtë)
- S'ka struj. (Нема струја.), (за: rrymë elektrike, korrent)
- Vozitën veturën. (Вози кола.), (ngas një automjet/drejtton veturën)
- Kruzhnitok. (за: unaza/rrethore)
- Pegllatën. (за: hekuros)
- Vikat. (за: bërtet, thërret)
- M'prijaviti. (Ме пријави.) (за: më paraqiti)
- Liçna kart. (за: letërnjoftim)
- A kije ni penkall? (за: stilograf/stilolaps)
- Domi i kultures. (за: формата pallati, shtëpia)

⁵ Треба да се има предвид дека овие зборови ги среќаваме само во дијалектниот говор, во пишана форма никако не ги наоѓаме. Иако знаат дека се работи за туѓи зборови, говорителите ги употребуваат, главно под влијание на јазикот на администрацијата, во која до некое време доминираше само македонскиот јазик. Ова појава не е многу застрашувачка за кој било јазик, во овој случај за албанскиот, бидејќи секој што ги употребува, и да нема поим за јазикот, т.е. и да е необразован, знае дека е туѓо, и кога ќе посака може да употреби албански збор, сп.: *gëzohu*, *kënaqu* наместо: *уживај*. Според мене многу посериозни и поштетни се влијанијата на граматиката од еден во друг јазик, бидејќи тие влијанија не може секој да ги идентификува како што ги идентификува туѓите зборови, т.е. лексиката (Б.С).

- Praznik. (3a: festë)
- Slladoled. (3a: akulllore)
- Stanica. (3a: stacion, vendndalim, vendqëndrim)
- Dë e boj ni slik. (3a: fotografi)
- A e more pasoshin. (3a: pasaportë)
- RazoÇarët. (3a: zhgënjyer)
- Xhi je zalub ÇaÇ shaum. (3a: dashuruar)
- Brza pomosh. (3a: ndihma e shpejtë)
- A ke marr pllaten. (3a: rrogë/pagë)
- sok (3a: lëng)
- Ma jep ni priroden sok (3a: lëng frutash)
- bik (3a: dem)
- viljushka (3a: pirun)
- A mund të ma jepni një “Jogobella” pi jagode (3a: dredhëz/luleshtrydhe)
- unë kam një maicë me bojë kuqe (3a: këmishë; ngjyrë/bojë)
- ai punon si çistaç (3a: pastrues)
- gollubar (3a: pllumbaruajtës)
- metla (3a: fshesë)
- mexhe (3a: mezhde, ledh)
- korpa (3a: shportë)
- zaglavi çelesi (3a: ngeci/mbeti)
- brava (3a: bravë – a)
- Mi jep slushallkat (3a: kufjet)
- Ndani zvuçnika (3a: altoparant)
- Prikolica (3a: rimorkio)
- Ka pas tepaçka në qender (3a: përleshje/zënka)
- Shvajcarija (во станд. алб. со формата Zvicra)
- Ma jep (bemi) nja/di piv/a (3a: birra/a)
- Izvor (3a: burim)
- Vuna potpis (3a: nënshkrova, firmosa)
- Drzhavjanstvo (3a: shtetësi)
- Izvod (3a: certifikatë lindjeje)
- Trud (3a: punë)
- socijalno (3a: asistencë sociale)
- A ka zimaska guma (3a: gomë dimri)
- Në putarina (3a: pagesa për rrugë)

Од анализата на собраниот материјал заклучивме дека меѓу македонскиот и албанскиот јазик немаме поклопување во сферата на називи на делови од човечкото тело, лични заменки, роднински односи (освен за називот на золва – zolva), домашни животни, сточарство, инсекти (освен за називот на инсектот комарец – komarc, за кој во стандардниот албански јазик ја имаме формата mushkojnë), небесни тела, називи на имињата на деновите. Во однос на називите на занимања и професии се забележува поклопување на терминологијата,

преземена од турскиот јазик (или од некој од европските јазици), особено кога станува збор за специфичната наставка *-џија* или во албанскиот јазик *-xhi*, како што се примерите од типот: фурниџија – furnaxhi/furraxhi, кондураџија – kundraxhi, саатџија – sahatxhi самарџија – samarxhi; но поклопувања се забележуваат и кај називите на професиите, како што се: механичар – mehaniçar (:mekanik, во стандардниот алб. јаз.), сидар – zidar (:murator, во стандардниот алб. јаз.), бравар – bravar (:bravarunues, во стандардниот алб. јаз.), чувар – çuvar (:rojë/rojtar, во стандардниот алб. јаз.), дрвар – druvar (:druvar, во стандардниот алб. јаз.), зубар – zubar (dentist, во стандардниот алб. јаз.), фризерка – frizerk (:flokta, во стандардниот алб. јаз.), но и кај називот за лекар – doktor⁶ (во станд. алб. со формата mjek).

Сфери во кои забележавме поклопувања, односно лексички паралелизми:

1. Лековити билки и чаеви: камилица – kamilic (:kamomil, во стандардниот алб. јаз.), липа – lipa (:bli, çaj bliri, во стандардниот алб. јаз.), коприва – kopriv (:hithër, во стандардниот алб. јаз.), брусница – brusnica (:boronicë e kuqe, , во стандардниот алб. јаз.).

2. Делови од облеката: фармерки – farmerka (:xhinse, во стандардниот алб. јаз.), маица – majc (:këmishë, во стандардниот алб. јаз.), палто – pallto (:xhakëtë, во стандардниот алб. јаз.), патики – patika (:atlete, во стандардниот алб. јаз.), каиш – kaish (:rip, во стандардниот алб. јаз.), фустан – fustan (:fustan, во стандардниот алб. јаз.), блуза – bluzë (:bluzë, во стандардниот алб. јаз.), сандали – sandallet (:sandale, во стандардниот алб. јаз.), кондури – kundra (:këpucë, во стандардниот алб. јаз.), чизми – çizme (:çizme, во стандардниот алб. јаз.), панталони – pantulle (:pantallona, во стандардниот алб. јаз.), џемпер – xhemper (:triko, во стандардниот алб. јаз.), елек – jelek (:elek, во стандардниот алб. јаз.), чорапи – çogар (:çogare, во стандардниот алб. јаз.), хеланки – hellanka (:triko, во стандардниот алб. јаз.), капут – kaput (:pallto, во стандардниот алб. јаз.).

3. Простории во домот и околу домот: бавча – bafçe (:kopsht, во стандардниот алб. јаз.), бања – banjë, kupatill (:banjë, во стандардниот алб. јаз.), соба, одаја – hyn në **odë**, hyn në **sobë** (:dhome, во стандардниот алб. јаз.). Употребата на лексемата **sobë** се користи за да се означи раскошна, односно посвечена соба. Лексемата *odaја* е балкански турцизам, додека лексемата *соба* е балканизам од унгарско потекло. Во албанскиот јазик, називот **sobë** покрај општото значење „просторија за живеење“ означува и направа за греење, односно во македонскиот јазик *кумбе*. Зборот *соба* со значење 'направа за греење' се употребува во некои западни говори (кичевскиот говор, битолскиот говор и др.) што претставува позајмување од албанскиот.

4. Делови од мебел и покуќнина: кревет – krevat (:krevat, во стандардниот алб. јаз.), регал – gregal (:dollar, во стандардниот алб. јаз.), астал – astall (:tavolinë/tryezë, во стандардниот алб. јаз.), креденец – kredenec (:bufe, во стандардниот алб. јаз.), чешма – çeshma (:çezmë, во стандардниот алб. јаз.),

⁶ Лексемата доктор е заемка од латинскиот јазик, додека пак називот *лекар* од словенско потекло.

спална – spalna (: dhomë gjumi, во стандардниот алб. јаз.), шпорет – shporet (:sobë kuzhine/shporet, во стандардниот алб. јаз.), греалка – grealic (:ngrohës, во стандардниот алб. јаз.), парно – parno (:kalorifer, во стандардниот алб. јаз.), кауч – kauç (:shtrat, во стандардниот алб. јаз.), кумбе – qimbet (:sobë, во стандардниот алб. јаз.).

5. Садови од домаќинството: тањир – tañjir (: pjatë, во стандардниот алб. јаз.), шише – shishe (: shishe, во стандардниот алб. јаз.), тава⁷ – tavë/tepsi peshku në tavë, groshë në tavë, црепна, черепна – çerеп, bukë në çerеп, сач – saç.

6. Називи на растенија и дрвја: тука се забележуваат голем број на поклопувања, особено за производите кои се продаваат на пазар, како на пример: патлиџан – patlixhan (:domate, во стандардниот алб. јаз.), компир – kompir (: domate patate, во стандардниот алб. јаз.), марула – marullat (:marule, во стандардниот алб. јаз.), кајсија – kajsija (:kajsi, во стандардниот алб. јаз.), карфиол – karfiol (:lulelakër, во стандардниот алб. јаз.), краставица – krastavec (:krastravec, во стандардниот алб. јаз.), багрем – bagrem (:akacie, во стандардниот алб. јаз.), пиперка – piperka (:spec – a, во стандардниот алб. јаз.), пченка⁸ – mçenka = misër.

7. Превозни средства: авион – avion (:aeroplan/avion, во стандардниот алб. јаз.), автобус – avtobus (:autobus, во стандардниот алб. јаз.), хеликоптер – helicopter (:helikopter, во стандардниот алб. јаз.), комбе – kombe (:kombibus, во стандардниот алб. јаз.).

8. Земјоделски алатки: лопата – llopat (: lopatë, во стандардниот алб. јаз.), гребало – grebule (: grabujë, во стандардниот алб. јаз.), плуг – pllugi (: plug, во стандардниот алб. јаз.), копач – kopaç (mihës, во стандардниот алб. јаз.); трактор со приколица – traktor me prikolic (: traktor me rimorkio, во стандардниот алб. јаз.), тесла⁹ – teslica (: sqerap во стандардниот алб. јаз.).

Од наведените лексички паралелизми може да се забележи дека има голем број лексеми што и во македонскиот јазик се позајмени од некој од соседните или од европските јазици или се турцизми (како што и истакнуваме за некои од нив), но факт е дека во албанскиот говор во Тетово влегле преку македонскиот што се гледа и од фонетската форма на зборот.

2. Фразеолошки изрази

Учесниците во актот на општењето и јазичната комуникација во своето секојдневие внесуваат необични комбинации на расположливите јазични средства, па така една иста ситуација или пак идеја можеме да ја искажеме на различни начини, а тоа зависи од креативноста и од оригиналноста на зборуваачот. Понекогаш и еден ист збор употребен во различни ситуации нема исто значење. Спореди: *камен јаглен* и *камено срце* (во македонскиот јазик) *zemërgur* (во албанскиот јазик), *црна волна* и *црна судбина* (во македонскиот

⁷ Лексемите *шише*, *тава* и *сач* се балкански турцизми, додека лексемата *црепна* е словенизам (сп. Давкова-Ѓоргиева 2009).

⁸ Лексемата *пченка* е од словенско потекло.

⁹ Лексемата *тесла* е од словенско потекло (образувано од глаголот *tesati)

јазик) односно *fat të zi, fatzi* (во албанскиот јазик). Употребата на одделни зборови што биле одраз на животот во минатото се намалува или поради забрзаниот општествен развој, но од друга страна се забрзува навлегувањето на редица туѓи зборови, кои ги употребуваме место нашите убави зборови од мајчиниот јазик, македонски односно албански. Спореди: апел (место *помош*), прогрес (место *напредок*), база (место *основа*), таргет (место *цел*) и сл. Или на албански *abonim – i, abonoj, abonohem* за: *pajtım, pajtoj, pajtohem; abrogim, abrogoj* за: *shfuqizim, shfuqizoj* (зборови кои ги советува А. Џувани); *adaptoj* за: *përshtat, adoptoj* за: *birësoj, bijësoj; aktivitet* за: *veprimtari; ambient* за: *mjedis; apel* за: *thirrje; dedikoj* за: *kushtoj* и др. И во македонскиот говор во Тетовско и во албанскиот гегиски говор (Тетово со околината) се забележува употребата на лексичките неприспособени туѓи зборови, како што се: *чао, бејби, хелоу, бај* и сл. Сленговската лексика ја врзува младата македонска и албанска популација, па ги среќаваме примерите како што се: *бомба, авион, риба, бомбона* како именски атрибути за лица од женски пол (поретко од машки пол) и сл.

Интересни за истражување се и фразеологизмите. Голем дел од оние фразеологизми што се употребуваат во македонскиот јазик според структурата соодветствуваат на соодветните фразеологизми во албанскиот. Спореди:

- Го зеде на заб. (со значење *го замрази*) – *E mori inat.*
- Има долг јазик. (со значење *многу зборува*) – *E ka një gjuhë të gjate.*
- Око не му трепнува. (со значење *не се плаши*) – *S’i trembet syri.*
- Ќе најдеш и од пиле млеко. (со значење *има сè*). *Veç tamël zogu s’ka, thitë naksan i ka.*
- Го собра кајмакот. *E mori kajmakun.*
- Има мува на капата. *E ka mizën nën kapuç.*
- Круша под круша паѓа. *Drdha nën dardhë bie.*
- Село гори, баба се чешла. *Fshati digjet e kurva krihet.*
- Ако не врне, ќе капне. *Nëse nuk rrjedh, do të pikojë.*
- Ќе дојде колце на тркалце. *Vjen cjapi te kasapi.*

Тука треба како нов вид калки од европските јазици да се споменат фразеологизмите што навлегле преку литературата или медиумите (како што се: студена војна, затишје пред бура, железна завеса/*lufta e ftohtë, perdja e hekurt*).

3. Англизмите и интернационализмите

Последнава деценија загрижува податокот за експанзијата на англискиот јазик во областите кои ги засега светската комуникација: економијата, дипломатијата, политиката, науката, информатиката, што придонесува за негово несопирливо навлегување во говорената и во пишуваната форма на македонскиот јазик. Се забележува зачестената употреба на изразите: *брифинг, консалтинг, прес, бос, офис, агенда, мониторинг, иновација* и сл.¹⁰ И во

¹⁰ Овие зборови се употребуваат наместо македонските зборови: *средба* или *разговор, стручни совети во проектирањето или градбата, печат, шеф, канцеларија, потсетник*

албанскиот јазик се среќаваат како такви. Најчесто употребувани скратеници од англискиот јазик и во двата јазика се оние од типот: brb (be right back, со значење ќе се вратам брзо), LOL (laughting out loud или смеј се гласно), nvm (never mind или не е важно), np (no problem или нема проблем), ly (love you или те сакам), ttyl (talk to you later или ќе зборуваме подоцна), u (you или ти), y (why или зошто), pls (please или те молам), tnx (thanks или благодарам), hru (how are you или како си/si je) за жал, само еден мал број од нив се македонски, како: nz (не знам), pozz/prsh. (поздрав), zdr/tng (tung) (здраво), mn (многу), cek (чекај), zsh (зошто), bd4 (бог да чува) и тоа најчесто напишани на латинично писмо. Ваквото помодарство се должи на потребата за брза комуникација, но сведоци сме на тоа дека на овој начин доаѓа до обезличување на јазикот, до една јазична девалвација. Во секојдневната употреба ја забележуваме и сè поголемата застапеност на изразите од типот: *пушти ми мејл, тач екран, јави се на чет, ќе одиме на фаст фуд, кул девојка, фенси*.

Анализирајќи го јазикот на младите родени говорители на албанскиот јазик, наидовме на иста ситуација. Тие во меѓусебното комуницирање преку социјалните мрежи, покрај англиските, користат и албански скратеници, како на пример: sps (ska për se), flm (faleminderit), prsh (përshëndetje), klm (kalofsh mirë), ntm (natën e mirë), tdsh (të dua shumë), sh (shumë), klb (kalo bukur), mgjth (megjithatë) msg (mesazh), mm (mirëmëngjesi), sh.m. (shkolla e mesme), ugh (i mërzitur), tdf (të dua fort), tdi (turbo disel ineksion), psp (prapëseprapë).

По својата територијална поставеност тетовскиот говор припаѓа во западните македонски говори, иако според особеностите е дел од северните македонски говори. Резултатите од нашето истражување покажуваат дека македонскиот говор во Тетово извршил посилно влијание врз албанскиот гегиски говор во оваа област. Што се однесува на обратната интерференција, односно онаа од албанскиот на македонскиот јазик, разбирливо е дека таа е помала. Посебна група лексички дијалектизми претставуваат албанските заемки во македонскиот јазик (Видоески 1993). Во одделни говори во дијалектолошките студии се забележани следниве лексеми: *ала* – тетка (alla – hallë), *барџа* – бела овца (barxhë – dhi e përhimë, me qime të përziera, gjysmë e bardhë e gjysmë e zezë), *бир*, дем. *буре* – син (bir – djali kundrejt prindërve të vet), *брџа* – затвор (brenda – внатре), *буза* – усна (buzë), *бук* – леб (bukë), *бабо* – татко (babë), *буаре* – оџак (buhare – buhari), *бишч* – опашка (bisht), *вајза* – ќерка (vajzë), *гропа* – дупка (gropë), *дамалуг* – плуг со две рачки (damalug – lloj parmende prej hekuri, me plor të madh e zakonisht me dy doreza, plug), *дајо* – вујко (dajë), *даш* – овен (dash), *ѓал* – дечко (gja:l, djalë), *жур* – глужд (zhur – rërë e trashë dhe e ashpër), *јакуцка* – гуна (jakouce, jakuce – veshje e sipërme burrash), *кока* – глава (*удри ја малку коката*) (kokë), *кушерија* – сосед (kushëri), *кундри* – чевли (kundër, këpucë), *л'але* – постар брат (при обраќање) (lalë), *л'она* – крава (lopë), *л'уле* – цвеќе (lule), *мургаиш*, *мурго* – пес со темни влакна (murgash, rum. murg), *мотра* – сестра

(motrë, motër), *мицо* – вујко, стрико (mixhë), *нуса*, *нусе* – невеста (nuse), *огич* / *угич* – овен (ogič – dash i madh me këmborë, që i prin tufës së dhenve), *нус* – бунар (pus) (Видоески 1993), *вендоса* – реши, одлучи (vendos), *дашурија* – љубов (dashuri), *догана* – царина (doganë), *кушеруја* – роднина, братучед (kusherië), *талва* – исмева, потсмева (tall), *шартоса* – калеми овошка (shartoj) (сп. Цветановски 2008). Ние во нашите истражувања ги забележавме следниве заемки од албанскиот јазик: *дембел* – mrza (dembel), *буза* – усна (buzë), *бир* – сине (bir), *кумбара* кум (kumbarë), *ацо* – чичко (axh/ë), *беса* – чесен збор (besë), *преш* – праз (presh), *шитне*, *шитка* – продава (shitet).

4. Заклучок

Од погоре изложената ситуација со лексичката интерференција во Тетово и Тетовско помеѓу македонскиот и албанскиот јазик може да се констатира ситуација што е веројатно специфична и за други градови каде што се употребуваат паралелно два јазика. Нивното меѓусебно влијание логично оди во двата правци со тоа што фактот дека до скоро време само македонскиот јазик беше официјален јазик, влијаел врз тоа да има повеќе заемки од македонскиот во албанскиот и тоа во најголема мера како дел од административната или од термилошката лексика. Заемките од албанскиот во македонскиот се однесуваат главно во делот на роднинската терминологија и лексика поврзана со секојдневниот живот и работните активности што го поврзуваат населението, а тоа се земјоделието и сточарството. Се разбира, еден значаен дел од заедничката лексика на двата дијалекти, македонскиот тетовски и албанскиот тетовски говор претставуваат турцизмите или балканизмите од различен произлез. На крајот треба да истакнеме дека и двата јазика трпат силно влијание од англискиот јазик, посебно во говорот на помладите генерации.

Литература

- Аргировски Мито 1998: *Грцизмите во македонскиот јазик*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Видоески Божидар 1993: „Меѓујазичниот контакт (на дијалектно рамниште) како фактор на дијалектната диференцијација на македонскиот јазик“, *Реферати на македонските слависти на XI меѓународен славистички конгрес во Братислава*, МАНУ, Скопје, стр. 33–54.
- Видоески Божидар 1998: *Дијалектите на македонскиот јазик*, Том 1, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје.
- Видоески Божидар 2000: *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Давкова-Горгиева Светлана 2009: *Дијалектните именувања на посатките во македонскиот јазик од јужнословенски и балканистички аспект*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Демирај Шабан 1994: *Балканска лингвистика*, Логос-А, Скопје.
- Илиевски Хр. Петар 1988: *Балканолошки лингвистички студии*, Скопје.

- Јашар-Настева Оливера 2001: *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Конески Блаже 1986: *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.
- Лаброска Веселинка и др. *Вратничко-полошките говори—духовна ризница*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Павловски Јован, Стефановски Живко 1969: *Тетово (монографија)*, НИП „Нова Македонија“, Скопје.
- Савицка Ирена, Спасов Људмил 1997: *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, Детска радост, Скопје.
- Стоевска-Денчова Еленка 2009: *Именување на роднинските односи во македонските дијалекти од словенски и балканистички аспект*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Тоска Ваљбона 2009: *Влијанието на македонскиот јазик врз албанскиот во рамките на посесивните именски синтагми*, докторска дисертација, ракопис.
- Хамити Аслан 2006, „Заеднички гласовни промени во албанскиот и македонскиот современ јазик“, *Годишен зборник, книга 32*, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески, Скопје.
- Цветановски Гоце 2008: „Албанскиот јазичен елемент во западнопреспанскиот говор“, *Јазиците во контакт, Денови на Благоја Корубин*, Скопје.
- Цветановски Гоце 2010, *Говорот на Македонците во Мала Преспа (западнопреспански говор) (во Р Албанија)*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“ Скопје.

Summary

In this study, an analysis is made of the lexical interference between the Macedonian and the Albanian speech in Tetovo and around Tetovo. The analysis is made based on a new lexical material registered by native speakers of the two dialects in the Tetovo's area. The influence of the lexis is in two different directions, provided that the Macedonian loanwords in the Albanian speech are present in a bigger percentage and are related mostly in the administrative lexis and terminology and in the stockbreeding. In both of these languages there is a common layer of lexic from the Turkish language or Balkanisms from different origins. At the end we must emphasize that both languages are under great influence of the English language, especially the speech of the younger generations.

342.725(497.1:=163.3)

Изворен научен труд

Иван Књиџар, Станислав Станковић,
Жарко Бошњаковић¹

ЕТНОЛИНГВИСТИЧКА ВИТАЛНОСТ МАКЕДОНСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Апстракт: Во трудот се зборува за етнолингвистичката виталност на македонската национална заедница во Република Србија, се анализираат главните субјективни фактори, кои, во содејството со соодветната група објективни фактори, влијаат врз зачувувањето на јазикот и на етничкиот идентитет на припадниците на македонското национално малцинство. На крајот, се покажува и тоа дека резултатите кои се добиени во ова истражување, покрај научната важност, можат да имаат и практична примена во развојот на адекватната глотополитика.

Клучни зборови: македонско национално малцинство, етнички идентитет, виталност на јазикот, глотополитика, Република Србија.²

1. Увод

1.1. Македонска национална мањина и македонски јазик у Републици Србији

Данас у Републици Србији без Косова и Метохије живи 22.755 Македонаца, у централној Србији 12.363 и АП Војводини 10.392, нивов удео у укупном броју становника износи 0,32%. У највећем делу Македонци су настањени на подручју Града Београда (6.970) и јужног Баната (6.548), и то углавном у општинама Панчево (4.558), Пландиште (1.042) и Вршац (472), затим у Новом Саду (1.111), Нишу (823), Суботици (482), Бору (429), Зрењанину (412) и Крагујевцу (297). Између два последња пописа (од 2002. до 2011. г.) број Македонаца повећан је у тридесет и пет србијских општина, највише у Врању (46) и Лесковцу (40), исти број остао је у тринаест, а смањен је у стотину и десет

¹Иван Књиџар, Филолошки факултет Универзитета у Београду, iknjizar@gmail.com; Станислав Станковић, Институт за српски јазик САНУ, luznjakvl@sezampro.rs; Жарко Бошњаковић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, zarko.bosnjakovic@gmail.com.

² Рад је делом настао у склопу пројекта *Интердисциплинарно истражување културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе* (ИИИ 47016), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије; а делом у оквиру теренских истраживања у Македонском културном центру „Блаже Конески“ у Панчеву, чији су чланови и аутори овог текста.

општина, пре свега у Панчеву (718), Новом Београду (462), Пландишту (255), Чукарици (146), Вождовцу (175), Врачару (113), Бору (111), Смедереву (63), Кули (45) и Вршцу (36). У ствари, њихов број у Републици Србији без Косова и Метохије мањи је за 3.092 лица или за 12% (в. и Станковић 2004: 41–44 и 2011: 299–300). Године 2002. од пописаних 25.847 њих 14.355 и 2011. од пописаних 22.755 Македонаца њих 12.706 као матерњи пријавило је македонски језик.³ Македонска заједница има статус националне мањине, карактерише је и велика територијална дисперзивност и знатна концентрисаност на подручју јужног Баната и Града Београда.⁴ Правни положај националних мањина уређен је Уставом, којим су Македонцима, као и припадницима других мањинских националних заједница, зајемчена додатна индивидуална и колективна права у складу са законима Републике Србије и међународним уговорима. Мањинске етничке заједнице могу да конституишу националне савете који имају права на самоуправу у култури, образовању, информисању и службеној употреби језика и писма. Национални савет македонске националне мањине у Републици Србији конституисан је 2004. године, седиште му је у Панчеву.

Македонци су, као десета конститутивна национална заједница, уписани у Статут АП Војводине. Македонски језик и писмо у службеној су употреби у трима насељима, у Јабуци (Општина Панчево), у Дужинама и Пландишту (Општина Пландиште). У Јабуци је 2012. године у основношколску наставу као изборни уведен предмет Македонски језик са елементима националне културе. На четири државна универзитета, у Београду, Новом Саду, Приштини (са седиштем у Косовској Митровици) и Нишу, македонски језик и македонска књижевност заступљени су или као обавезни или као изборни двосеместрални или четворосеместрални курсеви на србистичким и другим славистичким студијским групама. Национални савет македонске националне мањине 2006. г. у Панчеву је основао Македонски информативни и издавачки центар који објављује три часописа: *Македонска виделина* (Информативно-политичка ревија македонске националне заједнице у РС), *Суница* (Дечји књижевни лист) и *Видело* (Часопис за књижевност, културу и уметност). РТВ Војводина и ТВ Панчево у сопственој продукцији емитују програм на македонском језику, слични медијски пројекти реализују се и у Врању, Лесковцу, Нишу и Чачку (в. Станковић 2011: 300–303).⁵ Према подацима Агенције за привредне регистре у Београду, у двадесет једном месту у готово свим србијским регијама основано је тридесет

³ У навођењу бројева користили смо се подацима Републичког завода за статистику у Београду.

⁴ О досељавању и још о размештају Македонаца у Републици Србији, в. нпр. у Станковић 2004.

⁵ Рад Националног савета и рад Македонског информативног и издавачког центра највећим делом финансирају се из буџета Републике Србије и АП Војводине.

четири углавном невладиних удружења припадника македонске националне мањине.⁶

1.2. Теоријске напомене о истраживању етнолингвистичке виталности

У истраживању етнолингвистичког статуса националних мањинских заједница пројављују се бројни фактори који позитивно или негативно утичу на виталност њихових језика, то су чиниоци који одређују темпо замене језика једне националне мањине језиком већинског етникума. У социоллингвистичкој литератури, фактори који су релевантни за замену језика углавном су подељени у две групе. С једне стране стоје објективни фактори: статус (социјални, економски, језички, историјски), демографија (број говорника, дистрибуција говорника, мешани бракови, стопа прираштаја, миграције) и институционална подршка (медији масовне комуникације, образовање, култура, религија, привреда). С друге стране су субјективни фактори: вредности које припадници мањинских заједница придају свом мањинском или већинском (одн. доминантном) језичком идиому у одређеној социокултурној средини, њихови ставови према језику, поимање личног језичког понашања и др. Поред ове две врсте фактора, истраживање етнолингвистичке виталности треба да обухвати, на пример, и степен употребе језика припадника мањинске заједнице, тј. њихову компетенцију у употреби и матерњег и већинског језика, њихове стратегије у свакодневној комуникацији и сл. (в. Petrović 2009: 43–59).⁷ Ради добијања реалне, валидне слике о етнолингвистичкој виталности једне мањинске заједнице, потребно је да се испитају све врсте фактора. У литератури је, на пример, познато да испитивање субјективних реакција на језик може дати и непоуздане резултате. Стога се препоручује да се уз истраживање субјективних фактора спроведе и адекватан интервју и прикупе подаци о информаторовом идиому, тј. о његовом идиолекту. Међутим, како то показују досадашња истраживања, ни интервју не даје увек оне информације на које се у анализи материјала можемо у довољној мери ослонити. Наиме, присуство испитивача често утиче на информаторов избор језичког варијетета и стила. С тим феноменом, који се у литератури назива *посматрачев парадокс*, на терену се сучељавају сви истраживачи, и у лингвистичким, и у другим сродним дисциплинама (Petrović 2009: 44–45).

⁶ О раду Националног савета и Македонског информативног и издавачког центра, те о активностима невладиних удружења припадника македонске етничке заједнице, в. у Станковић 2013. Било би занимљиво и са више аспеката корисно компаративно проучити положај македонске националне мањине у Републици Србији и другим Републици Македонији суседним земљама, в. нпр. Алексова 2004 и Бојковска 2004.

⁷ Више о ставовима према језику и о значају њиховог испитивања, као и обимнији списак одговарајуће литературе, в. у Petrović 2009 и Бошњакловић и Књићар 2011а; в. и Bugarski 1986: 134–152 и Књићар 2011: 361–363.

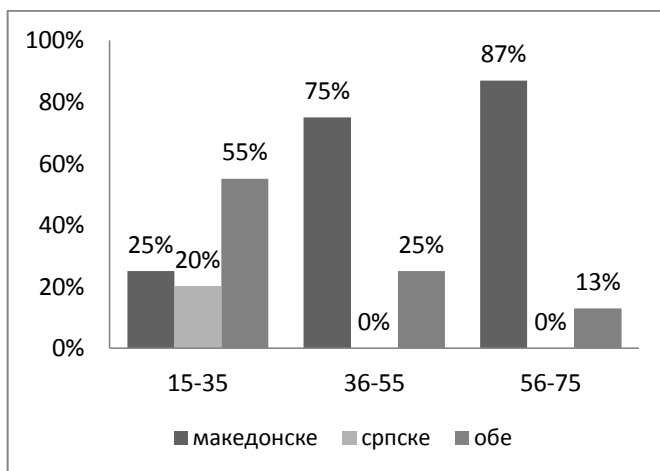
1.3. Предмет и задаци

У овом истраживању виталности македонске националне мањине у РС испитују се пре свега субјективни фактори који утичу на очување њеног језика и етничког идентитета. Разматрају се ставови Македонаца према актуелном степену виталности македонског језика у конкретном социокултурном миљеу, те њихови ставови према властитој језичкој компетенцији, употреби матерњег и већинског језика и етничком идентитету. Ови ставови представљају главне субјективне евалуативне факторе етнолингвистичке виталности. У наше истраживање укључено је осамдесет испитаника из Новог Сада и Панчева, Јабукe, Качарева и Глогоња код Панчева, Ниша и Лесковца. Како су испитаници били различите старосне доби, утврђује се да ли и како овај параметар утиче на формирање проучаваних ставова, те какве је природе његов утицај. Према узрасту, испитаници су подељени у три групе: прву чине испитаници од 15 до 35, другу испитаници од 36 до 55 и трећу испитаници старији од 55 година. Одговори у корелацији са старосном варијаблом анализирани су техником израчунавања процента. Тамо где је то било могуће и где се то чинило релевантним, резултати су представљени дијаграмски. Дијаграми су изостали у случајевима у којима је постојао висок степен уједначености старосне варијабле. У погледу укупног броја испитаника, разумели смо да ово није репрезентативан узорак, али и то да он може да укаже на неке од тенденција у вези са утицајем субјективних фактора у очувању македонског језика и македонског етничког идентитета у Републици Србији. Важно је рећи и то да се водило рачуна о томе да испитаници треба да буду билингвали, тј. да поседују компетенцију и македонског и српског језика. Међу четири анализирана питања, три су била затвореног типа и нудила су вишеструке одговоре, док је једно било отвореног типа и пружало је могућност слободног одговора. Будући да се у испитивању виталности македонске националне заједнице у Републици Србији не анализирају ни језичко понашање испитаника у свакодневној интеракцији ни објективни фактори који утичу на виталност њихове језичке и етничке заједнице, добијена слика етнолингвистичке виталности македонске националне мањине и после овог истраживања остаје непотпуна. Комплексније испитивање свих врста датих фактора остављамо за будућа истраживања. Овај рад у заједници са још два рада, Бошњаковић и Књиџар 2011a и 2011b, чини истраживачку целину која може послужити у планирању нових, детаљнијих проучавања.

2. Анализа грађе

2.1. Етничка виталност

На питање *припадником које нације се осећате*, понуђени су следећи одговори: *македонске, српске, и македонске и српске националности*.

Дијаграм 1. Корелација између националне припадности и старости

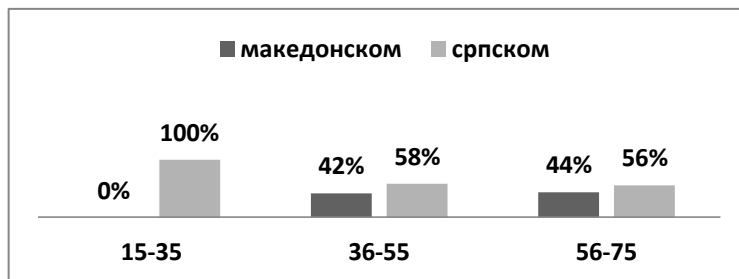
Међу испитаницима различите старости, у одговорима о националној припадности постоји статистички релевантна разлика. У првој старосној групи, 25% испитаника осећа се припадником македонске, 20% припадником српске и 55% припадником и македонске и српске националности. У другој старосној групи 75% анкетираних припада македонској, 25% и македонској и српској, док ниједан не припада само српској нацији. У трећој старосној групи 87% испитаника осећа се припадником македонске, 13% припадником и македонске и српске а ниједан припадником само српске националности.

Дијаграм 1 показује да се припадником само српске нације осећа једна петина испитаника у првој старосној групи, овај резултат је потврдио наша очекивања, јер су припадници ове старосне групе млади људи који су рођени у Србији, па је код њих присутан висок проценат асимилације са доминантном националном групом. Што се тиче друге старосне групе, већи проценат анкетираних осећа се припадником македонске нације. Овај резултат је показатељ чињенице да знатан број испитаника ове доби није рођен у Србији, стога је степен њихове асимилације нижи и у великој мери је присутан македонски етнички идентитет. И у трећој старосној групи највећи проценат информатора себе сматра Македонцима. И овде су потврђена наша очекивања. Поред чињенице да су се ови испитаници и родили и живели у Македонији, још један фактор утиче на њихово национално осећање, а то је чињеница да су представници ове старосне групе у највећем броју случајева пензионери који су и данас у односу на припаднике осталих старосних група понајвише у контакту са Македонцима. Они формирају једину хомогену и врло стабилну социјалну мрежу која утиче и на очување македонског језика.

2.2. Језичка виталност

2.2.1. Језичка компетенција

На питање *на ком језику се лакше изражавају*, информатори су бирали један од два понуђена одговора: *на македонском или на српском језику*.

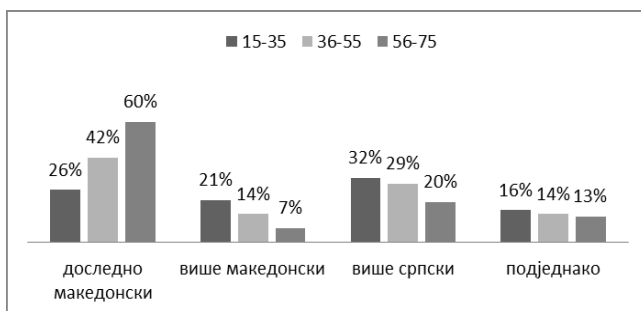
Дијаграм 2. Језик на којему се информатори лакше изражавају у корелацији са старосном варијаблом

Одговори у дијаграму 2 показују да се у најмлађој групи сви испитаници (100%) лакше изражавају на српском језику. Међу одговорима испитаника друге и треће старосне групе не постоји статистички релевантна разлика. У њима 42% одн. 44% информатора каже да се лакше изражава на македонском, а 58% одн. 56% на српском језику.

Српски као језик на којем се лакше изражавају у првој групи је одабрало 100% испитаника, тиме је, као и код резултата у дијаграму 1, потврђена наша хипотеза. Фактори су исти, припадници ове групе рођени су у Србији, па је код њих присутан висок степен националне асимилације. Другим речима, будући да млади много боље говоре српски од македонског, лакше им је да се изражавају на српском језику. Што се тиче испитаника у другој и трећој старосној групи, број оних који се лакше изражавају на македонском језику, нарочито у односу на припаднике прве групе, веома је велик, а уз то и поприлично уједначен. Резултати постигнути у другој групи говоре о томе да многи њени припадници нису аутохтони србијски житељи, они су се у највећем броју случајева и родили и школовали у Македонији, а затим су, подстакнути различитим поводима, дошли у Србију; код њих је низак и степен националне асимилације. Висок проценат лакшег изражавања на македонском језику код треће групе утемељен је у изразитој етничкој аутохтоности, али и у стабилној и хомогеној социјалној мрежи, припадници ове групе и у комуникацији са млађим укућанима чешће говоре македонски.

2.2.2. Језичка употреба

Код наредног питања испитаници су се изјашњавали о *употреби македонског језика са онима са којима могу да га говоре*, имали су следеће понуђене одговоре: *доследно македонски, више македонски, више српски, оба подједнако*.

Дијаграм 3. Употреба македонског језика у корелацији са старосним фактором

И резултати у дијаграму 3 дају податке о употреби језика међу информаторима у три старосне групе. Доследно македонски језик користи 26% испитаника у првој, 42% у другој и 60% у трећој групи. Више македонски језик користи 21% анкетираних у првој, 14% у другој и 7% у трећој групи. Српски језик више користи 32% у првој, 29% у другој и 20% у трећој групи. И на крају, и српски и македонски језик подједнако употребљава 16% испитаника из прве, 14% из друге и 13% из треће старосне групе. У првој групи одговор нису дали 5% и у другој групи 1% испитаника.

2.2.3. Перцепција језичке виталности

Од испитаника је затражено да искажу своје *мишљење о будућности македонског језика у крају у којем живе*, што, пак, представља перцепцију језичке виталности. Утврђено је да у све три старосне групе испитаници углавном имају исто или слично мишљење, те старосни фактор у анализи овог питања није релевантан.

Њихова образложења можемо груписати у три синтетизована одговора: (1) у вези са очувањем виталности македонског језика у будућности треба предузети конкретне мере (нпр. *основно обележје нације је језик, то значи Македонци треба да предузму одређене мере да се македонски језик изучава у срединама где је већа концентрација припадника ове нације; за одрасле треба организовати курсеве македонског језика и у школе увести македонски језик као изборни предмет; уколико интензивније порадимо на томе, ситуација ће бити много боља него сада; мислим да ће уз курс македонског језика много деце сачувати језик од заборава; има добре шансе ако се буду уложили напори у учењу језика*); (2) виталност језика ће бити стабилна (нпр. *за сада је све у реду, мислим да ће тако и остати; има интересовања и доста људи воле да чују и говоре македонски; младе генерације ќе сакаат да го учат; у мом крају се гаји велика симпатија ка Македонцима као народу, музици, филму, туризму у Македонији; ја живим у Јабуку, то је по Македонцима најбројније место и језик је добро очуван*); (3) виталност језика ће бити боља (нпр. *више ће се учит; да се све више штити, и да ће се временом окупити више Македонаца; постоји велика будућност македонског језика; све више се говори јер пуно шта их везује за Македонију*).

Највећи број испитаника сматра да је потребно предузети одређене мере како би се македонски језик у њиховом крају очувао, што добрано кореспондира са добијеним подацима о македонској језичкој компетенцији и употреби македонског језика, који говоре да је у Републици Србији виталност македонског језика нестабилна.

3. Разматрање етнолингвистичке виталности

Кроз разматрање добијених података, можемо закључити да је степен угрожености македонског језика у Републици Србији доиста висок. У погледу удела македонских говорника у укупној референтној популацији, може се рећи да је опстанак македонског језика у испитиваним регијама несигуран. У актуелном стадијуму, затеченом на терену, већина представника (али не и сва деца, или не и све породице) једне етнолингвистичке заједнице говоре свој језик или као први, или као језик чија је употреба ограничена само на одређене социјалне домене, каква је, на пример, породица у којој и деца, и то најпре у разговору са родитељима, као и са бабом и дедом, употребљавају свој наследни језик. Добијени подаци указују на то да постоји тенденција, тј. на реалној основи заснована социolingвистичка могућност да актуелна фаза угрожености македонског језика пређе у наредну фазу; у том случају би у Републици Србији виталност македонског језика била дефинитивно потпуно угрожена. У тој последњој фази замене језика, деца код куће више не уче наследни као свој матерњи језик, најмлађи његови говорници су припадници средње генерације, тј. родитељи деце која ће наследни заменити доминантним језиком заједнице у којој живе. Тада се често дешава да се родитељи, те баба и деда, деци обраћају на наследном, у нашем случају на македонском језику, а да она одговарају на језику шире социјалне средине, у нашем случају на српском језику. Домен употребе и функције наследног језика ограничен је на ужу породицу, на дом и традиционална окупљања најчешће старијих припадника мањинске етнолингвистичке заједнице. На сцени је фаза угрожености наследног језика у којој га већина представника националне мањине разуме, али га не говори. Из угла официјелног става према језику, доминантна етничка заједница је потпуно равнодушна према томе да ли се мањински језик говори или не говори, и то све дотле док се доминантни језик користи у интеракцији. Иако то није експлицитна политика, језик доминантне заједнице је де факто званични језик. У том случају већина домена недоминантне језичке употребе не ужива велики престиж. То је стање пасивне етничке асимилације. Ако се осврнемо на већ изнесене ставове припадника македонске националне мањине према језику, можемо рећи да су многи њени чланови свесни чињенице угрожености македонског језика у Републици Србији, али постоји и знатан број Македонаца који према тој чињеници остају потпуно равнодушни (в. и UNESCO 2003: 7–13).

Неколики магистрални фактори утичу на слабу етнолингвистичку виталност македонског језика у Републици Србији. На првом месту стоје иста вероисповест и скоро идентично вишевековно културно и историјско наслеђе, те исто геополитичко окружење и македонског и српског народа. Отуда је знатно

убрзан процес националне асимилације и Македонаца у Србији и Срба у Македонији. Потом следе актуелни политички и економски услови, на пример, деведесетих година прошлог века Македонци су се донегде по сопственом нахођењу поистовећивали и свесно асимилovali са већинском етничком популацијом у Србији. Велики број данашњих србијских Македонаца потиче из северних крајева Македоније, где су и на аутохтоном терену често били измешани са локалним Србима, њиховим суседима; у Србији, пак, Македонци у великом броју живе у мешаним браковима, што у великој мери убрзава смањење њихове изворне етнолингвистичке виталности (в. и Станковић 2004). Један од фактора који умногоме утиче на македонску језичку виталност јесу и економске прилике у РС, која, и поред директног буџетског финасирања културне, информативне, образовне и делатности у вези са службеном употребом језика и писма националних мањина, није у стању да Македонцима обезбеди целовито школовање на македонском наставном језику. Међутим, како то и наше и неколика ранија истраживања показују, и када би га било међу младим Македонцима у Републици Србији, као и међу њиховим родитељима, не постоји мотивација за школовање на македонском наставном језику, јер га сматрају неперспективним и безначајним за свој будући посао.⁸

5. Закључак

На крају овог испитивања етнолингвистичке виталности македонске националне заједнице у Републици Србији, може се с правом закључити да постоји висок степен њене угрожености, о чему говоре и сами Македонци који увиђају слабљење своје језичке виталности и сматрају да се одређене мере заштите морају одмах покренути. Уопште узев, испитивање језичке виталности кроз компетенцију и употребу језика, те ставова према језику, од великог је значаја за рад на неговању и унапређивању квалитетних међунационалних односа у срединама у којима живе различите мањинске етничке, језичке, културне и религијске заједнице. Стога у тим истраживањима добијена сазнања могу бити корисна и за науку и за одређено друштвену заједницу у целини.

Истраживањем етнолингвистичке виталности Македонаца у Републици Србији желели смо да креаторима њене језичке политике укажемо на то да македонски језик треба да добије бољи статус у свим јединицама локалне самоуправе у којима живи одговарајући број припадника македонске националне мањине. Један од најзначајнијих корака у том смеру требало би, географски узевши, да буде распрострањеније увођење предмета Македонски језик са елементима националне културе у србијске основне школе. И то, и за билингвалну и за монолингвалну македонску децу којој је српски данас једини

⁸ Као илустрација може да послужи чињеница која говори о малом броју пријављених ученика за похађање наставе из предмета Македонски језик са елементима националне културе у ОШ „Гоце Делчев“ у Јабуци у којој према попису из 2011. године живи 1.757 Македонаца. И текуће и прошле школске године, када је отпочела ова настава, пријавио се тек законом предвиђен минимални број полазника. Ове школске године у првом има шесторо а у другом разреду четворо ученика, наставу изводи Лилјана Лазареска, професор југословенских књижевности и македонског језика.

говорни језик, што је, у ствари, предложио и један, додуше не баш велик број испитаника. Предложени корак и на то релевантан одговор самих родитеља, у знатној мери би допринели очувању македонског језика у Републици Србији. Представљајући им и интегративне и инструменталне разлоге, ученике треба мотивисати да више уче македонски језик. Главни интегративни разлози су очување македонског језика и културе и већи ниво идентификације са својом мањинском заједницом; инструментални разлози могу да буду добијање стипендија, искористљивост македонског језика у будућем послу, као и могуће живљење у доминантној македонској говорној средини. Ваљани се разлози могу наћи и у започетом балканском и европском интегрисању које захтева добре преводиоце, одн. познаваоце македонског језика. И то уз апел, што и, свакако, јесте најзначајније, да се у македонској породици чува и негује македонски језик и да се он у њој у довољној мери преноси на нове србијске македонске нараштаје.

Литература

- Алексова Гордана 2004: „Статусот на Македонците во Албанија“, *Скривене мањине на Балкану*, Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања 82, Београд, 25–31.
- Бојковска Стојка 2004: „Статусот на македонскиот јазик во Република Грција и во Република Бугарија“, *Скривене мањине на Балкану*, Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања 82, Београд, 33–40.
- Бошњаковић Жарко, Књижар Иван 2011а: „Значај испитувања језичких ставова македонске националне мањине у Србији“, *Српска књижевност и језик у јужнословенском контексту*, „Чигоја штампа“ – Друштво за српски језик и књижевност, Београд, 122–155.
- Бошњаковић Жарко, Књижар Иван 2011б: „Неки од прагматичких и естетских ставова македонске националне мањине у Србији о македонском и српском језику“, *Дијалекат-дијалекатска књижевност*, Лесковачки културни центар, Лесковац, 72–82.
- Књижар Иван 2011: „Ставови Новосађана према месном говору и стандардном језику“, *Говор Новог Сада, свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*, Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, Лингвистичке свеске 9, Нови Сад, 361–377.
- Станковић Станислав 2004: „Македонци и македонски језик у Републици Србији — pro et contra“, *Скривене мањине на Балкану*, Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања 82, Београд, 41–49.
- Станковић Станислав 2011: „За актуелните прашања во врска со статусот на македонскиот јазик во Република Србија“, *XXXVII научна конференција на меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 15–16 јули 2010)*, *Лингвистика*, Скопје, 299–307.
- Станковић Станислав 2013: „Здруженија на Македонците во Република Србија и нивните заложби за негување на својот етнички, јазичен и културен идентитет“, *Конзулска Битола и историските, современите и идните културни врски меѓу Р.Македонија и Р.Србија* (Зборник на трудови од

- Меѓународниот научен собир, Битола, 31 мај–1 јуни 2013), Конзулатот на Р.Србија во Р.Македонија, Битола (у штампи).
- Bugarski Ranko 1986: *Jezik u društvu*, „Prosveta“, Beograd.
- Petrović Tanja 2009: *Srbi u Beloj Krajini: jezička ideologija u procesu zamene jezika*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja 109, Beograd.
- UNESCO 2003: *UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages*, the International Expert Meeting, Paris, 10–12 March 2003 (document submitted), <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf> [октобар 2013].

Summary

This paper examines the ethnolinguistic vitality of Macedonian community in Serbia. In our research it is examined subjective factors that affect the preservation of language and ethnic identity in one minority community. Besides the scientific relevance, our results may also have practical applications in the development of the language policy. We choose this topic because 22,755 Macedonians live today in Republic of Serbia (without Kosovo and Metohija). Their share in the total population is 0.32%. Macedonian ethnic community in Serbia is characterized by large territorial dispersion and a significant concentration in the South Banat and Belgrade. In this study we crossed informants' answers with their age, and this correlation is analyzed by technique of calculating percentage. The results are presented diagrammatically. The diagrams are omitted in cases where there is a high degree of uniformity of the age variable. We analyzed answers from 80 informants from Novi Sad, Pančevo, Jabuka, Kačarevo, Glogonj, Niš and Leskovac. After researching subjective aspects of ethnolinguistic vitality, we can, unfortunately, conclude that there is a high degree of vulnerability of the Macedonian ethnolinguistic community in Serbia. Our Macedonian informants are also aware of weakening of Macedonian language vitality in Serbia and they think that something should be done about it. By studying the vitality of Macedonian ethnolinguistic community in Serbia we wanted to make influence on the language policy, in the hope that the Macedonian language will get a better status in the municipalities in which there is a large population of Macedonians.

811.163.1'373.611:[091:003.349.8(497.7)

Изворен научен труд

Весна Костовска¹

СЛОЖЕНКИТЕ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИ ТЕКСТОВИ

Апстракт: Обработката на сложенките се врши врз основа на дескрипција, класификација и компарација. Кон анализата се пристапува од функционално-структурален аспект. Компарацијата се врши во однос на соодветните грчки еквиваленти. Интересот е насочен кон преведувачкиот пристап, всушност кога се работи за калкирање, а кога за создавање на нови сложенки врз основа на калкираните модели. Сложенките се анализираат и се класифицираат според зборовните групи (именки, придавки, глаголи).

Клучни зборови: црковнословенски јазик, македонски црковнословенски текстови, зборообразување, сложенки.

Историските околности кога стапуваат во контакт грчкиот и старословенскиот јазик (влијанието на грчкиот кон старословенскиот) е момент кога се среќаваат два јазика со сосема различен развоен степен. Во тој период грчкиот е јазик на високоиздигната културна заедница кој се одликува со древна и богата литература, а старословенскиот на самиот почеток од создавањето на писмениот идентитет. Токму затоа, првите преведувачи, на кои им била доделена мисијата за создавање на писмениот јазик на Словените, биле соочени со неопходноста да креираат јазик со барања од апсолутно повисок степен отколку народниот јазик. Сложенките биле создавани поради потребата да се именуваат апстрактни поими кои се употребувале во текстовите со религиозен карактер и кои имале статус на висок книжевен израз. Сепак, сложенките фигурирале и во дописмениот словенскиот јазик за именување на некои поими од секојдневниот живот, па затоа и постоела можност за активирање на овој зборообразувачки модел при преведувањето на религиозните текстови.

Едно од наједноставните решенија при преводот во однос на грчките сложенки било нивното директно преземање (**АРХАНГЕЛЪ, АРХИМАНДРИТЪ, АРХИТЕКТОНЪ, ИДОЛОЛАТРИЈА, ИПОДИАКОНЪ, МИТРОПОЛИТЪ, ОКТОИХЪ, ОМОФОРЪ, ПАТРИАРХЪ, ТЕОЛОГЪ**). Но, при преведувањето на сложенките се применувале и многу покреативни мерки при што се искористувале веќе постојните зборообразувачки средства во народниот јазик. Пред сè, се пристапувало не кон директно позајмување, туку врз основа на веќе постојниот модел од туѓиот јазик се создавале калки.

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, proletten@yahoo.com

Богатството на ексцерпираниот материјал од картотеката на Одделението за историја на македонскиот јазик во Институтот за македонски јазик во која покрај библиските се затапени и небиблските прозни жанрови, како што се химнографските текстови, коментарот кон псалтирот, житијата од прологот, поучните слова на Ефрем Сириј од паренезисот и словата од дамаскиот, отвораат нови можности за дефинирање на јазичниот израз во македонските црковнословенски текстови. Проучувањето на сложенките покажа дека во црковнословенскиот период постои сремеж за нивна поинтензивна употреба во рамките на постојните јазичните средства со кои се збогатува лексичкиот фонд. При семантичката класификација се потврди дека освен за апстрактни, сложувањето се применува и за именување конкретни поими.

Дел од сложенките со конкретно значење припаѓаат на архаичниот, дописмениот лексички фонд на Словените: **ВОДОНОСЪ** (ὕδρια), **ВРЗТОГРАДЪ** (κῆπος), **ДРЪВОДѢЛѢ** (τέκτων), **ЛИЦЕМѢРЪ** (ὕποκριτής), **СРЪДОВОЛѢ** (συγγενεῖς). Освен овие архаични лексеми, во македонските црковнословенски текстови се засведочени и други понови сложенки со конкретно значење за именување предмети, професии, лица, занаетчии, орудија и градби (**ДѢЛОПИСАНИЕ** ἔργον τῶν γραμματέων, **РЖКОПИСАНИЕ** χειρόγραφον, **ТРЪЗЖЫЦЪ** τριόδου, **ВРЪЗОПЖТОТРОУДЪНИКЪ** γλήγορος στρατοκόπος, **ДЕСАТОНАУАЛЬНИКЪ** δεκαρχία, **СВѢЗДОБЛЮТЕЛЬ** ἀστρονόμος, **ЗНАМЕНОСЫЦЪ** ὁ σημειοφόρος, **КАНЪДИЛОВЪЖИГАТЕЛЬ** κανδελάπτης, **ОБРАЗЪНОПИСЫЦЪ** ἱστορογράφος, **СТЛЪЗПОУСТѢНА** πυργοβάρης, **СРѢДОСТОЈАНИЕ** μεσοτοιχον, **ХЛѢБОПЕЧЪНИЦА** ἄρτοκολεῖα). Токму меѓу овие сложенки што именуваат конкретни поими, се изделуваат и такви што не се калки од грчкиот јазик. И во рамките на апстрактните поими фигурираат доста сложенки што не се преземени по пат на калкирање: (**ἀσέλεγία** – **СКОТОЛОЖЬСТВО**, **μύρον** – **БЛАГОЖЪАНИЕ**, **πύρωσις** – **ЖЕСТОСРЪДНЕ**, **ἀπνής** – **БЛЪДОСЛОВЪНЪ**, **μερίστος** – **ВЕЛИКОВРѢМЕНЪНЪ**, **δυνατός** – **ВЕЛЬМОЖЬСКЪ**, **τοῦ ὑδροπικοῦ** – **ВОДНОТРЪДОВИТЪ**, **ὄλεθρος** – **ВЪСЕГЪІВѢЛЪНЪ**, **καλός καὶ ἀπόδεκτος** – **ДОБРОПРИАТЪНЪ**, **ἀσχήμων** – **ЗЪЛООБРАЗЪНЪ**, **ἀτίμητος** – **МЪНОГОВЕСЦѢНЪНЪ**, **παχύς** – **МЪНОГОТЪЛЪСТЪ**, **ἀσεβής** – **НЕБЛАГОУЪСТИВЪ**, **ἀχάρτος** – **НЕКЪЗБЛАГОДАТЪНЪ**, **σώφρον** – **ЦѢЛОМЪДРЪ**).

Македонските црковнословенски текстови изобилуваат со зборообразувачки и лексички синонимни сложенки што укажува на богатството на постојните зборообразувачки и изразни средства во народниот јазик што преведувачите ги искористувале при преведувачката дејност (**БОГОСЛОВЪ/БОГОСЛОВЫЦЪ/БОГОНОСЫЦЪ**; **ДОМАУАДЫЦЪ/АДѢУАДИНЪ/АДѢУАДЫЦЪ**; **ЗАКОНОПОЛОЖИТЕЛЬ/ЗАКОНОПОЛОЖНИКЪ**).

Во текстовите најмогубројни се сложените именки и придавки.

Сложените именки најчесто се образуваат со интерфикс. Бројот на срасенките е многу помал. Како сврзувачки елемент се јавуваат вокалите -о- или -е-. Најфреквентни се сложените именки со интерфиксот -о-, додека -е- се јавува многу поретко. Напоредните сложени именки од типот **БОУЕСЛОВИЕ** – **БОУОСЛОВИЕ**, **СРЪДЫЦЕВѢДЫЦЪ** – **СРЪДЫЦОВѢДЫЦЪ**, **ТЪІСЖЩЕНАУАЛЬНИКЪ** – **ТЪІСЖЩОНАУАЛЬНИКЪ** укажуваат на тенденцијата за обопштување на -о- како сврзувачки вокал.

Во црковнословенските текстови сложувањето на компонентите се изразува и без сврзувачки вокал. Кај именките повеќето срастенки се со прва компонента која е падежна форма, а неколку настанале со директно сврзување на двете компоненти: *со падежна форма* – **РОДОУНАУАЛЪНИКЪ**, **ЖИКОТОУНАУАЛЪНИКЪ**, **ЗАКОНАПИСАТЕЛЪ**, **ЗАКОНАПРЪСТАПЛЕНИЕ**, *со директно срастување* – **КОЗИРОГЪ**, **КОУРЗИГЛАШЕНИЕ**, **КОУРАГЛАШЕНИЕ**, **ПЪТЪШЪСТВИЕ**.

Првите компоненти се повторуваат кај повеќето сложени именки, а втората компонента покажува поголема разновидност, како во грчките сложени така и во нивните словенски еквиваленти.

Во македонските црковнословенски текстови најпродуктивни се сложените именки со први компоненти **БЛАГО-** (*εὖ-*) и **БОГО-** (*θεο-*), а потоа **ВЪСЕ-** (*όλο-, παντο-*), **ЗЪЛО-** (*κακο-*), **ЕДИНО-** (*όμο-, μονο-*). Химнографските текстови избилуваат со сложени чиишто први компоненти се со единечна употреба и воопшто со сложени кои не се регистрирани во консултираните речници.

Во однос на грчките еквиваленти, калкирањето се врши со предавање на компонентите по истиот редослед. Меѓутоа кај неколку сложени именки доаѓа до промена на местата на компонентите. Ова е најкарактеристично при преводот на двокомпонентните грчки лексеми со прв дел *φίλο-* (на пр. *φίλαδελφία* – **БРАТОЛЮБИЕ**, **БРАТОЛЮБЛЕНИЕ**; *φίληδονία* – **ВЛЖДОЛЮБИЕ**; *φίλανδρος* – **МЖЕЛЮБИЦА**; *φιλόχριστος* – **ХРИСТОЛЮБЕЦЪ**), но засведочени се и примерите како: *μίσάνθρωπος* – **УЛОВЪКОНЕНАВИДЪЦЪ**; *παρανομία* – **ЗАКОНОПРЪБЛОЖЕНИЕ**.

При калкирањето има случаи кога се калкира само едната компонента, а другата се презема директно. Во повеќето хибридни образувања непреведена е првата компонента (на пр. **АЛЕКТОРОГЛАШЕНИЕ**, **ИДОЛОЖРЪЦЪ**, **ИКОНОБОРЪЦЪ**, **КАНЗДИЛОВЪЖИГАТЕЛЪ**, **М҃УРОИСЦЪЛЕНИЕ**, **ПЛИНЗТОТВОРЕНИЕ**), но во текстовите регистриравме и неколку сложени именки кога со грчко потекло е втората компонента (**РАВЪНОАНГЕЛЪ**, **РАВЪНОАПОСТОЛЪ**, **ШЕСТОПСАЛЪМИЕ**).

Според меѓусебниот синтаксички однос на компонентите, сложените именки можат да бидат координативни и детерминативни. Во македонските црковнословенски текстови ги нотиравме следниве координативни сложени именки: **БОГООУТЪЦЪ**, **ДЪНЪНОМОШЕ**, **ПОШЪДЪНЪ**, **ДЪБАМАТИ**, **МАТИДЪБА**, **МЖЖОЖЕНА**.

Детерминативните сложени именки се групираат според различниот однос помеѓу компонентите. Најбројни се детерминативните сложени кај кои првата компонента има придавска или прилошка функција во однос на втората компонента (на пр.: **БЛАГОВОНЕ**, **ДОМАЖИВЪЦЪ**, **ЗЪЛОГЛАСОВАНИЕ**, **КРЪПЗКОДОУШЕ**, **ЛИХОПИТИЕ**, **ПАКЪИЗЪТИЕ**, **СКОРОПИСЪЦЪ**, **СЖПРОТИВОВОРОЦЪ**, **ХЪИТРОСЛОВЕСЪНИКЪ**) и оние кај кои првата компонента е објект на дејството изразено со втората компонента (на пр.: **ВЛЖДОДЪИСТВО**, **БОГОВОРОЦЪ**, **БРАНЪНОЛЮБЪЦЪ**, **БРАТОЛЮБИЕ**, **ВИНОПИЦА**, **СВЪЗДОБЛАСТЕЛЪ**, **ЗЛАТОЛЮБЪЦЪ**, **КАНЗДИЛОВЪЖИГАТЕЛЪ**, **РОДОУНАУАЛЪНИКЪ**, **СТАПЪОТВОРЕНИЕ**).

Помалкубројни се детерминативните сложени именки кај кои првата компонента е субјект на дејството изразено со втората компонента (на пр.: **БОГОАВЛЕНИЕ**, **КОУРОГЛАШЕНИЕ**, **САМОДРЪЖИЕ**, **СЕВЪЕНИДЪЦЪ**, **УРЪКОВЪШЕНИЕ**, **УРЪКО-ОБЛАДЕНИЕ**) и оние кај кои првата компонента се јавува како количествена

определба на втората (на пр.: **ДЕСАТИГРАДЪ**, **ДЗВОВЪРНЕ**, **ЕДИНОРОГЪ**, **ОСМОГЛАСЪНИКЪ**, **ПАТЬДЕСАТОНАУАЛЪНИКЪ**, **СЪТОНАУАЛЪНИКЪ**, **ТРЪЗЪЖЕЦЪ**, **УЕТВОРОНОЖЪЦЪ**, **УЕТВОРЪТОКЛАСТЪНИКЪ**, **ШЕСТОПСАЛЪМИЕ**).

Морфолошката анализа на сложените именки покажа дека фреквентноста на лексемите кај кои втората компонента може да се употребува самостојно е приближно иста со оние кај кои таа фигурира само во двокомпонентниот состав.

Од семантичка гледна точка се разликуваат две групи сложенки: **ендоцентрични** и **егзоцентрични**. Егзоцентричните сложени именки се многу помалку застапени во македонските црковнословенски текстови (на пр.: **ВЕЛЕКОУПИЦА**, **ВИНОГРАДЪ**, **ДАРОНОСИЦА**, **ЕДИНОРОГЪ**, **КОЗИРОГЪ**, **КОЗЪЛОГЛАСОВАНИЕ**, **ЛИЦЕМЪРЪ**, **ЛЪТОРАСЪ**, **РЖКОПИСАНИЕ**, **СТОУДОДЪИ**, **УРЪЗНОРИЗЪЦЪ**).

Кај сложените именки се користат истите суфикси со кои се образуваат и простите зборови. Меѓутоа, продуктивноста на соодветните суфикси е различна кај простите и сложените зборови. Се диференцираат и бессуфиксни сложенки, кои во литературата се нарекуваат и „чисти сложенки“ (**БОГООУСТЪ**, **ЕДИНОРОГЪ**, **МАСОПОУСТЪ**, **САМОХОТЪ**).

Најзастапени се суфиксите за називи на лица (**-ЪЦЪ**, **-ЪНИКЪ**, **-ТЕЛЪ**, **-ИЦА**) и суфиксите за апстрактни поими (**-СТВО**, **-ИЕ**, **-НИЕ**, **-СТВОИЕ**).

Во македонските црковнословенски текстови бројот на сложените придавки го надминува бројот на сложените именки, како резултат на специфичните стилски потреби на текстовите кои имаат химнографски карактер (триодите и минејот). Според структурата се изделуваат десет трикомпонентни сложени придавки: **БОГОБЛАГОДЪТНА**, **ВЪСЕБЛАГОРОДЪНЪ**, **ВЪСЕБЛАГОСЛОВЕНЪ**, **ВЪСЕМИЛОСРЪДЪ**, **МЪНОГОЗЪЛОУЪСТИВЪ**, **МЪНОГОМИЛОСРЪДЪ**, **МЪНОГОМИЛОСРЪДЪНЪ**, **МЪНОГОУЛОВЪКОЛЮБЕНЪ**, **ПРИСПОЖИВОДАТЕЛЪНЪ**, **УЕТВОРОДЕСАТОСЪБЪТЪЛЪ**.

Освен наведените, сложените придавки во македонските црковнословенски текстови се двокомпонентни и најчесто се поврзуваат со интерфиксот -о-, многу поретко со -е-.

Екскерпираниот материјал укажа дека и кај сложените придавки има случаи кога компонентите се поврзуваат со **срастување**, директно или со падежна наставка во состав на првата компонента: *со падежна наставка* – **КРЪСТАНАУАЛЪНЪ**, **КРЪСТАОБРАЗЪНЪ**, **ЗЪЛОУРАДЪ**, **КРЪСТОУБОГОРОДИУЪНЪ**, **СЪБЪТОУНАУАЛЪНЪ**, **СЪБЪГОДЪНЪ**; *со директно срастување* – **ВЪСЕГДАТЖУЪНЪ**, **ПАКЪИВЪИТИНСКЪ**, **ПРЪЖДЕЗЪДААНЪ**, **ПРЪЖДЕПИСАНЪ**, **КРАИЖЪЛЪНЪ**, **КРАИСЪКОМЪ**, **ОГНЪПАЛЪНЪ**.

Во текстовите евидентирани се сосема малку хибридни сложени придавки (**ИДОЛОЖЪРЪНЪ**, **МАНОПРИЕМЪНЪ**, **РАВЪНОАНГЕЛЪНЪ**, **РАВЪНОАПОСТОЛЪНЪ**). Најчести се сложените придавки со прва компонента **БЛАГО-** (εὖ-, θεο-), **БОГО-** (θεο-, εὖ-), **ВЪСЕ-** (πав-), **ДОБРО-** но сепак, најголем е бројот на сложени придавки чиешто први компоненти се со единична употреба (во само една лексема). Следствено на оваа констатација голем е бројот на новосоздадени сложени придавки кои воопшто не се регистрирани во консултираните речници.

Од формално-структурен аспект во својство на прва компонента кај сложените придавки се јавуваат именки, придавки, прилози, заменки и броеви. Во однос на првата компонента кај сложените придавки се среќаваат синонимни

лексеми кога првата компонента е од различен словенски корен (**БЛАГО-**, **ДОБРО-**; **БЛАГО-**, **СЛАДЗКО-**; **ВЪСЕ-**, **МЗНОГО-**; **НАГЛО-**, **НАПРАСНО-**). И кај вторите компоненти постојат синонимни парови: *зборообразувачки* – **БЛАГОУЪСТИЕЪ**, **БЛАГОУЪСТИЕЪНЪ**; **ВЪСЕДРЪЖИТЕЛЕЪ**, **ВЪСЕДРЪЖИТЕЛЪНЪ**; **ЕДИНОСЛАВИМЪ**, **ЕДИНОСЛАВЕЪНЪ**; **ЗЛАТООУСТЕЪ**, **ЗЛАТООУСТЪ**; **ИНОАЪЗИУЪНЪ**, **ИНОАЪЗИУЪСКЪ**; **ПРЪВРОДИМЪ**, **ПРЪВРОДЪНЪ**; *лексички* – **БЛАГОВИДЪНЪ**, **БЛАГООБРАЗЪНЪ**; **ВЕЛИКОМОЩЪНЪ**, **ВЕЛИКОСИЛЪНЪ**; **ДЪЗГОЖИВОТЪНЪ**, **ДЪЗГОЛЪТЪНЪ**; **ДЪВЪОМЪСИЛЪНЪ**, **ДЪВЪОУМЪНЪ**; **ИНОРОДЪНЪ**, **ИНОПЛЕМЕНЪ**; **ТЪРСИАНЪНЪ**, **ТЪРСЪЛЪНЪУЪНЪ**.

Како и кај сложените именки, промена на местата на компонентите се врши и кај оние сложени придавки што се еквиваленти на грчките сложени со прва компонента *φίλο-* (**ГРЪХОЛЮБИЕЪ** *φιλαμαρτήμων*, **ДОУШЕЛЮБИЕЪ** *φίλόψυχος*, **НИЩЕЛЮБИЕЪ** *φιλόπτωχος*, **СЛАСТОЛЮБИЕЪ** *φιλήδονος*, **СЪРЕБРОЛЮБИЕЪ** *φιλάργυρος*, **УАДОЛЮБИЕЪ** *φίλότεκνος*, **УЛОЕЪКОЛЮБИЕЪ** *φιλάνθρωπος*).

Врз основа на синтаксичката функција на компонентите во рамките на значењето на лексемата, постојат сложени придавки кај кои: првата компонента има атрибутивна или адвербијална функција (**БЪЛОРИЗЪНЪ**, **ЗЛАТООУСТЪ**, **МАЛОСИЛЪНЪ**, **МЗНОГООУИТЪ**, **НОВОРЪЖЕЪНЪ**), првата компонента може да претставува објект на дејството изразено со втората глаголка основа (**ДОУШЕЛЮБИЕЪ**, **КОПИЕНОСЪНЪ**, **ОГНЕПАЛЪНЪ**, **УАДЛЮБИЕЪ**), првата компонента во функција на субјект (**САМОКЕЛЪНЪ**, **САМОРАТЪНЪ**), првата компонента има количествена определба на втората (**ДЪВЪКОРЪКЪНЪ**, **ЕДИНОУАДЪ**, **ТЪРЪГЛАЕЪ**, **ТЪРЪЗЪБЕЪНЪ**) и релација кога се изразува сличност на втората компонента во однос на првата (**БОГООБРАЗЪНЪ**, **ЗЪБЪРОВИДЪНЪ**, **ЗЛАТОВИДЪНЪ**, **ЗЛАТООБРАЗЪНЪ**, **ОГНЕОБРАЗЪНЪ**, **СЪЛЪНЪЦОВИДЪНЪ**, **УЛОЕЪКОЛЪПЪНЪ**). Во однос на суфиксите, најфреквентен е суфиксот **-ЪНЪ**, а поретко или во единечни случаи се среќаваат суфиксите **-ЕЪ**, **-ОЕЪ**, **-ИЕЪ**, **-ИЕЪНЪ**, **-ЛИЕЪ**, **-ИНЪ**, **-ИТЪ**, **-АТЪ**, **-ЪСКЪ**. Неколку сложени придавки во втората компонента содржат адјективизиран партицип (**ПРЪСНОТЕКЪЩИ**, **БОГОВЪМЪСТИМЪ**, **ЕДИНОСЛАВИМЪ**, **ПРЪВРОДИМЪ**, **НОВОЗЪВАНЪ**, **ПРЪЖДЕПИСАНЪ**).

При образувањето на глаголите во старословенскиот и во црковнословенскиот јазик, композицијата се применува многу поограничено во однос на именките и придавките. Поголемиот број сложени глаголи се калки од грчкиот јазик. Но чести се паралелите кога за грчки сложен глагол во црковнословенските текстови се употребува синтагма (*δακτυλοδεικτῶν* **ПРЪСТОМЪ** **КАЗАТИ**; *κλαδφορεῖν* **ВЪТЕНЕ** **НОСИТИ**; *λιχοκτονεῖν* **ГЛАДОМЪ** **ЗАМОРИТИ**; *μακροχρορίζειν* **ДЪЗГО** **ЛЪТЪ** **ЖИТИ**). Во текстовите се среќаваат и примери кога еден сложен грчки глагол се преведува со сложенка, со синтагма или и со прост збор (*ζαποιεῖν* **ЖИВИТИ**, **ЖИВОТВОРИТИ**, **ЖИЕЪ** **СЪТВОРИТИ**, **ЖИЕЪ** **ТВОРИТИ**, **ЖИТИ**, **ОБНОВИТИ**, **ОЖИВИТИ**, **ОЖИТИ**; *κακοπαθεθῖν* **ЗЪЛОМЪ** **СТРАДАТИ**, **ЗЪЛО** **ПОСТРАДАТИ**, **ЗЪЛОСТРАДАТИ**, **ПОСТРАДАТИ**, **СТРАДАТИ**; *τερατοურγεῖν* **ДИВЕСА** **СЪТВОРИТИ**, **УЮДЕСА** **СЪТВОРИТИ**, **УЮДОДЪЯТИ**).

И во однос на сложените глаголите се забележува креативност при преведувачката техника при што се среќаваат лексички и зборообразувачки синоними во однос на една грчка двокомпонентна лексема (*λεξιχικι*: *εὐεργετεῖν* **БЛАГОДАТИ**, **ДОБРОСЪТВОРИТИ**; *εὐωδιάζειν* **ОБЛАГОЖЪОВАТИ**, **ОБЛАГОВЪНИТИ**, *зборообра-*

зувачки: *εὐθυμεῖν* **БЛАГОДОУШИТИ**, **БЛАГОДОУШЕСТВОВАТИ**, **БЛАГОДОУШЬНОВАТИ**; *κακολογεῖν* **ЗЛОСЛОВЕСИТИ**, **ЗЛОСЛОВЕСТИТИ**, **ЗЛОСЛОВИТИ**, **ОЗЛОСЛОВИТИ**).

Од формално-структурен аспект, состојбата е соодветна на сложените именки и придавки. Најфреквентни се сложените глаголи со сврзувачки вокал -о-, многу помалку се оние со сврзувачки вокал -е-.

При дефинирањето на срастенките во рамките на глаголите се наметнува дилемата кога станува збор за синтагма, а кога лексикализацијата е веќе извршена.

Кај сложените глаголи кај кои основата на втората компонента е именка, а првата компонента има атрибутивна или прилошка функција, може да се потврди дека не станува збор за синтагма (**БЛАГОДОУШИТИ**, **МАЛОДОУШЕСТВОВАТИ**, **НОВОКОННЕСТВОВАТИ**). Исто така, дилемата околу тоа дали станува збор за синтагма или пак за сложен глагол не постои доколку првата компонента е именка (**БОГОМЪЕСТВОВАТИ**, **ЗЛАТОДЪИСТВОВАТИ**, **ПЪСНОСЛОВИТИ**, **РЖКОПОЛОЖИТИ**).

Најзастапени се сложените глаголи со прва компонента **БЛАГО-**, а во другите случаи првите компоненти се јавуваат во ограничен број лексеми.

Кај сложените глаголи втората компонента секогаш е носител на основното значење, а првата има конкретизирачко својство при што може да има својство на објект (**БОГОСЛОВЕСТВОВАТИ**, **БЪСЕНАПРАВЛѐТИ**, **ЗЛАТОДЪИСТВОВАТИ**, **РЖКОПОЛОЖИТИ**, **УЛОКЪКОЛЮБЕСТВОВАТИ**), да има атрибутивна функција (**БЛАГОУАДИТИ**, **МНОГОДЪНЕСТВОВАТИ**, **ОБЛАГОКОНИТИ**), да има прилошка функција (**БЛАГООУГOTOВИТИ**, **ПРАВОЖИТИ**, **ПРИСПОПОКЛАНѐТИ**, **ПРѐЖДЕНАПИСАТИ**) и да претставува бројна определба (**ТРЪГОУБОВАТИ**, **УЕТВРЗТОВАСТЪКОВАТИ**).

Сложените глаголи во црковнословенските текстови најчесто се образуваат со суфиксите **-ИТИ**, **-ЪСТВ + ОВАТИ**, поретко со **-ОВАТИ**, **-ЕВАТИ**.

Општиот заклучок од анализата е дека зголемувањето на бројот на сложенките во црковнословенските текстови е одразено со појавата на зборообразувачки и лексички синоними како одраз на досетливоста на преведувачите при примената на преведувачката техника или врз основа на влијанијата од различните преведувачки центри. Бројот на зборообразувачките синоними е поголем во однос на лексичките синоними.

Македонските црковнословенски текстови покажуваат многу поголема фреквентност на сложенките и заради жанровската припадност на текстовите и тоа во две насоки. Од една страна, ексцерпираниот материјал од Кринскиот дамаскин, текст од XVI век, и Лесновскиот паренезис од 1353 г. и Станиславовиот пролог од 1330 г. откри сложенки што отсутствуют од материјалот што го нудат канонските ракописи и кои не се однесуваат на религиозната лексика. На пример: во Кринскиот дамаскин: **ДЪЛОПИСАНИЕ**, **БРЪЗПОЖТОТРОУДЪНИКЪ**, **ДЕСАТОНАУАЛЪНИКЪ**, **ЗАКОНОПОЛОЖЪНИКЪ**, **КАНЪДИЛОВЪЖИГАТЕЛЪ**, **КОЗИРОГЪ**, **НАУАЛОСЪТЪНИКЪ**, **ОБРАЗЪНОПИСЪЦЪ**, **ПАТЪДЕСАТОНАУАЛЪНИКЪ**, **СТАГОНОСЪЦЪ**, **СЪТОНАУАЛЪНИКЪ**, **СРѐДОСТѐНИЕ**, **УРѐВООЕѐШЕНИЕ**; во Станиславовиот пролог: **ТРЪЗЖЕЪ**, **ТРЪЗЖЕЪЦЪ**, **ТРЪГОРЪ**, **ЗНАМЕНОСЪЦЪ**, **РАТОВОРОЦЪ**, **САМОВОРОЦЪ**, **СМѐХОТЕРОЦЪ**, **СЪСЪДОХРАНИТЕЛЪ**; во Лесновскиот паренезис: **ВНОУРЪПЪУНИ**, **ДОМОДРЪЖЪЦЪ**, **ХЛѐПОПЕЧЪНИЦА**. Од друга страна, во химнографските текстови се забележува

генерирање голем број сложени придавки и тоа особено на оние што имаат прва компонента со единечна употреба. Тоа е резултат на карактерот на содржината на овие текстови. Сложенките навлегуваат во писмениот јазик со специфична функција, пред сè да му дадат на јазикот одраз на возвишеност. Особено сложените придавки се употребуваат како епитети. И затоа тие често се оказационализми, заради задоволување на одредени јазични потреби зависно од јазичниот стил и жанрот на текстот. Се зачестува употребата на префикси што имаат потсилувачка функција во епитетите, но вакви примери има и кај именките и кај глаголите, **вззблагодѣтънз, прѣблагословенз, прѣлюбодѣнз, прѣмилосрдзз, сзприсносѣнз, сзпрзкопрѣстольникз, оумилосрдзити, оуцѣломждрити**. Освен со бројна функција, во химнографските текстови како засилувачки форманти зачестено се употребуваат и компонентите **три-** и **тръ-** (**триснѣнз, тръблженз, тръвеликз, тръвзжделѣнз, тръскѣтълз**). Со ваква улога се јавува и првата компонента **всье-** (**всьеблагоуѣстъно, всьемилосрдзз, всьеневинокѣнз, всьепрѣподобѣнз**).

Очигледно е дека со наведените тенденции во црковнословенските текстови од македонска редакција се појавува стремежот за зацврстување на употребата на двокомпонентните лексеми и создавање нови лексеми врз основа на овој зборообразувачки модел.

Литература

- Андријевска Наталија 2009: *Зборообразувањето во Кринскиот дамаскин*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Велева Славица 2006: *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*, Скопје.
- Вялкина Л. В. 1964: „Сложные слова в древнерусском языке в их отношении к языку греческого оригинала“, *Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка*, Москва, 94–118.
- Вялкина Л. В. 1966: „Греческие параллели сложных слов в древнерусском языке XI–XIV вв.“, *Лексикология и словообразование древнерусского языка*, Москва, 154–188.
- Вялкина Л. В. 1974: *Словообразовательная структура сложных слов в древнерусском языке XI–XIV вв.*, Вопросы словообразования и лексикологии древнерусского языка, Москва, 156–195.
- Конески Кирил 1995: *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје.
- Макаријоска Лилјана 2006: „За структурата на сложенките во македонските црковнословенски ракописи (XII–XVI век)“, *Славистички студии 12*, Скопје, 149–158.
- Макаријовска Лилјана 2009: „За сложенките во македонските средновековни ракописи (од структурен и семантички аспект)“, *Slovo, sv. 59 (2009)*, Zagreb, 167–187.
- Поп-Атанасова Стоја 1995: „За сложените зборови во Битолскиот триод“, *Втор научен собир на млади македонисти*, Скопје, 143–148.

- Поп-Атанасова Стоја 2003: „За сложените зборови во Климентовите поетски дела“, *Кирилometодиевистика 1*, Скопје, 119–126.
- Рибарова Зденка 2005: *Јазикот на македонските црковнословенски текстови*, МАНУ, Скопје.
- Рибарова Зденка 2009: *Палеословенистички студии*, Посебни изданија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, кн. 63, Скопје.
- Угринова – Скаловска Радмила 1987: *Старословенски јазик*, Скопје.
- Цейтлин Р. М. 1973: „Характеристика лексических и словообразовательных средств старославянского языка“, *Славянское языкознание. VII Международны съезд славистов. Доклады советской делегации*, Москва, 414–434.
- Цейтлин Р. М. 1975, „Сложные слова на бель-, веле-, велие-, велико- в языке старославянских памятников“, *Древнерусский язык. Лексикология и словообразование*, Москва, 184–190.
- Цейтлин Р. М. 1977: *Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов о данным древнеболгарских рукописей X–XI вв.*, Москва.
- Цейтлин Р. М. 1986: *Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв.*, София
- Цейтлин Р. М. 1996: *Сравнительная лексикология славянских языков X/XI–XIV/XV вв., Проблемы и методы*, Москва.
- Црвенковска Емилија 2006: *Јазикот и стилот на триодот*, Скопје.
- Molnár N. 1985: *The Calques of Greek Origin in the Most Ancient Old Slavic Gospel Texts*, Budapest.
- Turk M. 2002: „Tvorbene značajke kalkova“, *Fluminesia, časopis za filološka istraživanja, Vol. 14 No. 1*, Rijeka, 47–66.
- Turk M. 2003: „Razumljivost stilske značajke kalkova“, *Fluminesia, časopis za filološka istraživanja, Vol. 15 No. 1*, Rijeka, 9–24.

Извор

При анализата на сложенките во македонските црковнословенски текстови го користевме корпусот на библиски и небиблиски текстови застапен во картотеката на **Одделението за историја на Македонскиот јазик** во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Тоа се вкупно 29 македонски текстови што припаѓаат на црковнословенскиот период (од XII до XVI век).

Summary

A greater presence of the compounds is seen in the Macedonian Old Church Slavic texts. Most of them are calques from the Greek language. Despite that, the excerpted material showed that the newly created compounds are not few and it proves that this word formation model becomes usual for the Old Church Slavic era. In most of the cases this model is used for naming abstract terms, but also examples of compounds naming concrete terms are present. The most present are the compound adjectives, then the compound nouns. The compound verbs are the fewest.

811.163.3
811.163.41'282
Прегледен труд

Бранимир В. Станковиќ¹

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК, ЈУГОИСТОЧНИТЕ СРПСКИ ГОВОРИ И DP/NP-ПАРАМЕТАРОТ

Апстракт: Ж. Бошковиќ (2005, 2008, 2009, 2010) постулира неколку типолошки генерализации за разликите помеѓу јазиците со и без категоријата член — само јазиците без член ја дозволуваат екстракцијата на левата гранка (left-branching, LB) и на адјунктите (adjunct extraction, AE) од номиналната фраза, тие покажуваат ефект на супериорност (superiority effect, SE), имаат посесивни придавки што не можат да се најдат во предикативот, дозволуваат удвојување на објектот (clitic doubling, CD) итн. — врз основа на што заклучува дека јазиците без член немаат детерминаторска проекција. Во трудот се покажува дека и македонскиот јазик дозволува LB и има предикативни посесиви, додека српскиот тимочко-лужнички дијалект (со член) ги дозволува LB, AE и SE и дека призренско-јужноморавскиот дијалект (без член) има CD. Се заклучува дека DP/NP-параметарот на Н. Корвер (1992) не успева да ги опфати емпириските факти и да ја објасни големата јазична дивергенција на мал јазичен простор.

Клучни зборови: македонски јазик, југоисточни српски говори, член, DP/NP-параметар.

1. Вовед. Предмет

Едно од најконтроверзните прашања во современата синтакса се однесува на проблемот на структурата на именската синтагма во јазиците со и без член — дали двете групи јазици проектираат детерминаторска (D) над именската (N) позиција без оглед на тоа дали конкретниот јазик има категорија на определен и неопределен член, или, пак, ваквата конфигурација е карактеристика само на јазиците со член? Македонскиот јазик има постпозиционен определен член и неговата структура недвосмислено бара и посебна функционална проекција за оваа категорија. Што се однесува до состојбата во српскиот јазик, мислењата на лингвистите се поделени. Златиќ (1998), Тренкиќ (2004) и Бошковиќ (2005, 2008, 2009, 2010) презентираат морфолошки, синтаксички и семантички аргументи против DP-анализата на номиналните фрази во српскиот јазик. Од друга страна, Проговац (1998), Леко (1999), Аљовиќ (2004) и Станковиќ (2013а, 2013б) сметаат дека униформната интерпретација на именските синтагми во јазиците со и без член не е депласирана, помеѓу другото, бидејќи во српскиот јазик постои и категоријата аспект на придавките (*придевски вид*), која, според овие автори, се „чекира“ на нивото на Д. Карузо (2011, 2012), користејќи ги критериумите на

¹ Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Департман за српски језик, Тирила и Методија 2, 18 000 Ниш, branimir.stankovic@filfak.ni.ac.rs

Звики (1985), покажува дека едноставната „гола NP-анализа“ (bare NP-analyses) на изразите од типот *мноغو/мало књига/вина* погрешно претпоставува дека глава на фразата е именката, (1), и дека управен член на ваквите изрази всушност е квантификаторот, кој на именката ѝ припишува соодветен падеж и се позиционира на местото на главата на DP, (2).

(1) [NP [DP *мноغو/мало*] [N' [N *књига/вина*]]]

(2) [DP [SpecDP] [D' [D *мноغو/мало*] [NP *књига/вина*]]] (Карузо 2012: 146)

Бошковиќ (2005, 2008, 2009, 2010) презентира најсериозни аргументи против DP-интерпретацијата на именските синтагми во јазиците без член (в. подолу). Базирајќи ја својата анализа врз основа на голем број јазици со и без член, овој автор постулира редица генерализации за синтаксичките и за семантичките разлики помеѓу двете групи јазици, со констатација дека овие емпириски факти ја потврдуваат параметризираната DP-хипотеза на Корвер (1992), според која еден јазик едноставно има или нема DP-проекција, зависно од тоа дали има или нема категорија член. Во текот на усвојувањето на јазикот говорителот врз основа на *инпутот* од јазичната околина го подесува параметарот на NP-структурата или на DP-структура. Според тоа, многуте типолошки разлики помеѓу јазиците со и без член, набројани од страна на Бошковиќ, се консеквенца на нагудување на постулираниот параметар.

Меѓутоа, доколку тврдењата на Бошковиќ ги примениме на македонскиот јазик и на српскиот стандарден јазик, како и на српските дијалекти од југоисточна Србија, призренско-јужноморавските и тимочко -лужничките идиоми на призренско-тимочката дијалектна формација, се испоставува дека некои генерализации за кои станува збор едноставно не се точни, или попрецизно, не се точни во целост. Емпириските факти сугерираат дека границата помеѓу двата типа јазици воопшто не е толку ригидна колку што Корвер и Бошковиќ хипотезираат и дека набројаните разлики на централнобалканскиот јазичен терен не прават единствен сноп на изоглоси. Едноставно, хипотезата на Корвер (па и Бошковиќ) за параметризирање на DP и на NP не успева да ги опфати сите емпириски факти и да ја објасни големата јазична дивергенција на мал јазичен простор.

Во вториот дел на трудот ќе ги претставиме наодите на Бошковиќ во врска со типолошките разлики помеѓу јазиците со и без член. Во третиот дел претпоставките на Бошковиќ ги проверуваме врз материјалот на два јазични система со член, стандардниот македонски јазик и српскиот тимочко-лужнички дијалект, и два јазични система без член, стандардниот српски јазик и српскиот призренско-јужноморавски дијалект. Четвртиот дел на трудот го донесува заклучокот.

2. DP/NP-параметарот и разликите помеѓу DP-јазиците и NP-јазиците

Бошковиќ (2005, 2008, 2009, 2010) покажува дека постојат фундаментални структурни и семантички разлики помеѓу јазиците со и без категоријата член, кои овие две групи ги прават типолошки поинакви. Пред сè, само јазиците без

член ја дозволуваат екстракцијата на левата гранка од номиналната фраза. На пример, во српскиот јазик (CJ) реченицата (3) е граматична:

(3) **Колико велики** t_i си видео [t_i ауто]? (CJ)

Меѓутоа, во англискиот (AJ) истата реченица не е прифатлива:

(4) ***How big** t_i did you see [t_i car]? (AJ)

Според Хегеман (1994), во јазиците со член NP и DP служат како бариери што не дозволуваат левата гранка на номиналниот израз (*how big*) да се издвои и да се движи кон фокусот во левата периферија на реченицата:

(5) [_{VP} [[_v see] [**DP** [_{SpecDP}] [_{D'} [_D a] [**NP** [_{AdjP} how big] _N car]]]]]

Слично движење не е возможно во јазиците со член и кога е во прашање адјунктот на номиналниот израз. Во англискиот јазик, реченицата (6) не е граматична, бидејќи NP и DP како бариери не ја дозволуваат екстракцијата:

(6) t_i **From which city** did you see [girls t_i]? (AJ)

Меѓутоа, во српскиот, јазик без категоријата член, екстракцијата на адјунктот е потполно прифатлива:

(7) t_i **Из ког града** је упознао [девојке t_i]? (CJ)

Понатака, во определен број јазици со категоријата член постои т.н. ефект на супериорност („superiority effects“) во случај на употреба на две/два или повеќе прашални заменки/прилога/честички на фокалниот почеток на реченицата („multiple *wh*-fronting“), што значи дека во овие јазици постои универзален, непроменлив распоред на интерогативните елементи. Тоа е причината зашто во македонскиот јазик (MJ) само распоредот во (8) е граматичен, додека реченицата (9) е целосно неприфатлива:

(8) Кој кого гледа? (MJ)

(9) *Кого кој гледа? (MJ)

Од друга страна, во српскиот јазик двата распореда се дозволени и се користат во зависност од побарувањата на дискурсот и на информативниот фокус на реченицата:

(10) Ко кога гледа? (CJ)

(11) Кога ко гледа? (CJ)

Според Живановиќ (2006) и Бошковиќ (2005), само јазиците со член го дозволуваат **мајоритетното** читање на суперлативот (со значење/ние *повеќето*), на пример, на *most* во англискиот јазик. Реченицата (12) во англискиот јазик може да има две читања, едно, **плуралитетно**, во кое во фокусот е самиот пијалак, *пивото*, а пропозиционалната содржина на (12) е дека пијалакот што луѓето најмногу го конзумираат е пивото, без оглед на тоа дали повеќе од половина луѓе го прават тоа или не (12.a). Истата реченица во англискиот јазик може да има и мајоритетно читање дека **повеќето** луѓе — односно, најмалку половина — пијат пиво (12.б).

(12) Most people drink beer. (AJ)

(12.a) „Пијалак што најмногу се пие е пивото“

(12.б) „Повеќето луѓе пијат пиво“

Во словенечкиот, јазик без член (СлЈ), мајоритетното читање не е достапно (13.6):

(13) Največ ljudi pije pivo. (СлЈ)

(13.a) „Пијалак што најмногу се пие е пивото“

(13.6) #² „Повеќето луѓе пијат пиво“

Жељко Бошковиќ (2005) пишува дека во јазиците без член посесивите и демонстративите не се детерминатори по својата природа, туку најобични придавки. Така, во српскиот јазик посесивите регуларно можат да се најдат во предикативот, без никакви фонолошки интервенции, (14). За разлика од српскиот, во англискиот јазик само фонолошки посилната форма на посесивите може да се најде во предикативот, (15):

(14) Ова књига је **моја**. (CJ)

(15) This book is ***my/mine**. (AJ)

Познато е дека во српскиот јазик постои единствена заменско-придавска промена и дека наставките за форма на српските „детерминатори“ и придавките се целосно еднакви:

(16) нек-**им** млад-**им** девојк-ама/нек-**их** млад-**их** девојака(CJ)

Овие факти водат кон заклучокот дека јазиците без член немаат вистинска класа детерминатори, како што е случај со јазиците што имаат DP-проекција.

Конечно, според Бошковиќ, само јазиците со член можат да дозволат удвојување на објектот. Во македонскиот јазик удвојувањето на објектот е целосно прифатливо, (17), додека во српскиот стандарден јазик истата појава никако не може да биде граматична (18):

(17) Тој **мене** не **ме** сака. (MJ)

(18) *Он **мене** не **ме** воли. (CJ)

Meѓутоа, Марушич и Жауцер (2009, 2010) забележуваат дека во западниот словенечки говор на Нова Горица (НГ), јазичен систем без категоријата член, постои удвојување на објектот:

(19) Ма то **ме мене** не briga. (Марушич и Жауцер 2010: 103)(НГ)

Слично, Руниќ (2013) укажува на фактот дека, спротивно од предвидувањата на Бошковиќ, истото важи и за призренско-тимочкиот дијалект на српскиот јазик (ПТ), во кој постои удвојување на објектот и во ареалите без категоријата член:

(20) Је л' **гу њума** виде на пијацу? (Руниќ 2013: 1) (ПТ)

Емпириските факти од (19) и (20) бараат ревизија на генерализациите под 1, 2, 3, 4 и 5 кога се во прашање (колоквијалниот) македонски јазик и двата гранични југоисточни српски говори: со Р. Македонија, призренско-јужно-моравскиот и со Р.Бугарија, тимочко-лужничкиот говор. Следува листа на споменатите проблематични генерализации:

1. само јазиците без член дозволуваат екстракција на левата гранка од номиналниот израз;

² Симболот „#“ во трудот го употребуваме за маркирање на семантичка интерпретација на соодветна реченица која не е достапна.

2. само јазиците без член дозволуваат екстракција на адјунктот од номиналниот израз;

3. само во јазиците без член нема ефекти на супериорност во случај на употреба на два или повеќе интерогативни елементи на почетокот на реченицата;

4. само јазиците со член го дозволуваат мајоритетното читање на суперлативот, како *most* во англискиот јазик;

5. само јазиците без член имаат фонолошки ненагласени форми на посесиви и демонстративи што можат да стојат на местото на предикативот;

6. само јазиците со член дозволуваат удвојување на објектот.

Предмет на следниот дел на трудот е апликација на генерализациите 1–5 на спомнатиот јазичен корпус.

3.3а состојбата во македонскиот јазик, српскиот стандарден јазик и двата југоисточни српски дијалекти

Сите набројани генерализации од листата на крајот од претходниот дел на трудот не се во целост точни кога се во прашање македонскиот и српскиот јазик, и двата гранични југоисточни српски дијалекти; призренско-јужноморавскиот (ПЈ), граничниот говор со македонскиот јазик, и тимочко-лужничкиот говор (ТЛ), кој се граничи со бугарскиот јазик (в. ја сликата).

Овие призренско-тимочки говори претставуваат дел од големиот дијалектен континуум што се протега од северните словенечки говори до крајните јужни македонски и источни бугарски говори (Бугарски 2003). Тоа е главна причина зошто е мошне интересно да се утврди дали навистина изоглосите на јазичните карактеристики на DP-параметарот коинцидираат со границата помеѓу двата системи што немаат категорија член (српскиот стандарден јазик, призренско-јужноморавскиот говор) и двата системи со оваа категорија (македонскиот јазик, тимочко-лужничкиот говор).

Пред сè, во колоквијалниот македонски јазик, за разлика од англискиот, во одредени контексти екстракцијата на левата гранка не е потполно неприфатлива, како што покажува примерот (21) – Б.

(21) А: Двајцата директори само ги трошеле парите и отпуштале работници.

Б: (?)А **колку** t_i имаат отпуштено [t_i **работници**]? (МЈ)

Слична е и со екстракцијата на адјунктот од номиналниот израз. Реченицата (22) – Б не е целосно неграматична за повеќето изворни говорители:

(22) А: На конгресот запознав човек со чудни мустаќи.

Б: (?) t_i **Со какви мустаќи** си запознал [t_i **човек**]? (МЈ)

Двете екстракции се дозволени и во тимочко-лужничкиот дијалект (ТЛ), што значи дека DP не мора нужно да биде бариера за екстракција на левата гранка, (23), или адјунктот од номиналниот израз и движење кон левата периферија на реченицата (24).

(23) **Скупа/Та_i** је видел [t_i **кола**]. (ТЛ)

(24) **Из кој_i град_i** је Иван упознал [t_i **девојхе**]? (ТЛ)

Понатака, во двата анализирани системи со категоријата член посесивите можат да се најдат во предикативот без да бидат фонолошки нагласени. Речениците (25) и (26) се граматични во македонскиот јазик, односно во тимочко-лужничкиот говор:

(25) Оваа слика е **моја**. (МЈ)

(26) Ова слика је **моја**. (ТЛ)

Конечно, тврдењето дека само во јазиците без член нема ефекти на супериорност во случај на употреба на две или повеќе прашални заменки/прилози/честички на почетокот на реченицата не е валидна за тимочко-лужничкиот говор:

(27) **Кога кој** преварил на пијац? (ТЛ)

Реченицата (27) покажува дека и во систем со категоријата член е возможно распоредот на интерогативните елементи да не е строго фиксиран. Според еден дел од говорителите, распоредот во кој прашалната форма во акузатив му претходи на формата во номинатив не е целосно неприфатлива ниту во македонскиот јазик:

(28) (?) **Кого кој** го видел? (МЈ)

Според тоа, утврдивме дека генерализациите број 1, 2, 3 и 5 не се потполно точни кога се во прашање јазичните системи со член, македонскиот јазик и тимочко-лужничкиот говор. Веќе стана збор за забелешките на Марушич и Жауцер (2009, 2010) и Руниќ (2013) дека генерализацијата број 6 не е валидна за дијалектниот говор на Нова Горица и призренско-тимочкиот дијалект на српскиот јазик, системи без категоријата член. Имено, во двата јазични системи е дозволено удвојување на објектот, *contra* Бошковиќ (2005, 2008, 2009, 2010), како што можевме да видиме од примерите што ги повторуваме овде во (29) и (30):

(29) Ма то **me mene** ne briga. (СлЈ)

(30) Је л' **гу њума** виде на пијацу? (ПТ)

Конечно, генерализацијата број 4 предвидува дека само јазиците со категоријата член го дозволуваат мајоритетното читање на суперлативот, како *most* во англискиот јазик. Меѓутоа, во призренско-јужноморавскиот говор (ПЈ) суперлативот *највиш* може да има и плуралитетна и мајоритетна интерпретација, (31.а) и (31.б):

(31) Највиш људи пије пиво. (ПЈ)

(31.а) „Пијалак што најмногу се пие е пивото“

(31.б) „Повеќето луѓе пијат пиво“

Можеме да констатираме дека поголемиот дел од анализираните генерализации на Бошковиќ не се целосно точни во случај на централнобалканскиот јазичен материјал. Овој факт има сериозни консеквенции по валидноста на параметризираната DP-хипотеза и покажува дека применливоста на DP-анализата и на јазиците без член не мора нужно да значи и невтемелен теориски униформизам.

4. Заклучок

Во првиот дел на статијата стана збор за поделените мислења на лингвистите во врска со DP-анализата на номиналните изрази во српскиот, јазик без категоријата член. Само ги спомнавме најзначајните аргументи за и против ваквата интерпретација на јазичниот материјал. Во вториот дел се запознавме со еден дел од генерализациите на Бошковиќ (2005, 2008, 2009, 2010), според кој јазиците без член имаат редица синтаксички и семантички карактеристики непознати во јазиците со категоријата член — само јазиците без член дозволуваат екстракција на левата гранка и адјунктот од номиналниот израз, покажуваат ефекти на супериорност во случај на употреба на два или повеќе интерогативни елементи на почетокот на реченицата, го дозволуваат и мајоритетното читање на суперлативот и имаат фонолошки ненагласени форми на предикативни посесиви и демонстративи, а само јазиците со член дозволуваат удвојување на објектот. Покажавме дека уште Марушич и Жауцер (2009) и Руниќ (2013) забележуваат дека последната генерализација не е точна во случај на два дијалекта без категоријата член — словенечкиот говор на Нова Горица и српскиот призренско-тимочки дијалект. Во третиот дел на трудот, сепак, покажавме дека и останатите генерализации на Бошковиќ не се во целост точни кога се во прашање македонскиот јазик и двата југоисточни српски говори. Имено, анализираните јазични системи со член не ја блокираат потполно екстракцијата на левата гранка и адјунктите од номиналниот израз, имаат фонолошки ненагласени предикативни посесиви и не покажуваат ригиден ефект на супериорност на интерогативните елементи на почетокот на прашањето. Од друга страна, призренско-јужноморавскиот дијалект има и мајоритетно читање на суперлативот, и покрај фактот дека се работи за систем без граматикализиран член.

Сите овие факти бараат соодветна интерпретација и коментар. Пред сè, очигледно е дека параметарскиот пристап, чие влијание полека слабее во последните две децении во лингвистиката, не дава очекувани резултати.

Едноставно, DP-параметарот во овој случај не успева да ги опфати сите факти и да ја објасни големата јазична дивергенција на јазичниот терен. Се поставува прашањето — доколку DP-параметарот навистина постои, како е возможна структурната сличност помеѓу стандардниот српски јазик и тимочко-лужничкиот дијалект? Сите четири јазични системи имаат исто, словенско потекло и постојат на гранична територија со интензивни јазични контакти во текот на долги историски епохи. Како е возможно тие системи да се разликуваат во погледот на DP-параметарот? Која е причината за тоа само два од четирите системи (македонскиот јазик и тимочко-лужничкиот дијалект) да имаат член? Како точно се има случено оваа историска промена? Слични прашања ги засегаат Џустини и Јовино (2013) во врска со латинскиот, јазик без член, и романските јазици, кои сите до еден ја имаат категоријата член.

Сметаме дека сите овие прашања добиваат многу поедноставен одговор доколку претпоставиме дека не постои стриктен DP-параметар, туку множество на структурни карактеристики, чии изоглоси не мораат да коинцидираат со изоглосата што ги разделува ареалот со член и ареалот без категоријата член. Да заклучиме, границата помеѓу двата типа јазици воопшто не е толку ригидна колку што Корвер (1992) и Бошковиќ (2005, 2008, 2009, 2010) хипотезираат и набројаните разлики на јазичниот терен не прават единствен сноп на изоглоси за да може да стане збор за вистински параметар со јасно издиференцирани типолошки карактеристики.

Литература

- Белић Александар 1905: „Дијалекти источне и јужне Србије“, *Српски дијалектолошки зборник*, СКА, Београд, 1–715.
- Станковиќ Бранимир 2013а: „Прекардинални и посткардинални временски и просторни придеви у српском и бугарском језику“, *Зборник на трудови од конференцијата Време и пространство в културата на българи и сърби*, Издателство „Славена“, Варна, 185–205.
- Aljović Nadira 2002: *Long Adjectival Inflection in Serbo-Croatian*, „Recherches Linguistiques de Vincennes“ 31, Saint Denis, 27–42.
- Bošković Željko 2005: „On the locality of left branch extractions and the structure of NP“, *Studia Linguistica* 59, Wiley-Blackwell, Oxford, 1–45.
- Bošković Željko 2008: „What will you have, DP or NP?“, *Proceedings of NELS 37*, University of Massachusetts, 101–114.
- Bošković Željko 2009: *More on the No-DP Analyses of article-less languages*, „Studia Linguistica“ 63, Wiley-Blackwell, Oxford, 187–203.
- Bošković Željko 2010: *Phases beyond clauses*, <http://web2.uconn.edu/boskovic/papers/FinalPotsdam.pdf>
- Bugarski Ranko 2003: *Uvod u opštu lingvistiku*, „Čigoja štampa“, Beograd.
- Caruso Đurđica Željka 2011: „In Support of DP-Analyses of Nominal Phrases in Croatian“, *9th European Conference on Formal Description of Slavic Languages*, University of Göttingen, December 7–9, 2011.

- Caruso Đurđica Željka 2012: *The Syntax of Nominal Expressions in Articleless Languages: A Split – DP Analysis of Croatian Nouns*, PhD thesis, Universität Stuttgart.
- Corver Norbert 1992: „Left branch extraction“, *Proceedings of NELS*, 22, University of Massachusetts, 67–84.
- Giusti Giuliana, Iovino Rossella 2013: *Evidence for a split DP in Latin*, http://lear.unive.it/bitstream/10278/2584/1/Giusti%26Iovino21_7.pdf
- Haegeman Lilliane 1994: „DP-Periphery and Clausal Periphery: Possessor Doubling in West Flemish“, *Adger, D., Cat, C., de Tsoulas, G. (eds.) Peripheries*. Kluwer, Dordrecht, 211–240.
- Leko Nedžad 1999: „Functional categories and the structure of the DP in Bosnian“, Dimitrova-Vulchanova, M., Hellan, L. (Eds.) *Topics in South Slavic Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins, 229–252.
- Marušič Lanko, Žaucer Rok 2009: „On Clitic Doubling in Gorica Slovenian“, *A Linguist's Linguist: Studies in South Slavic Linguistics in Honor of E. Wayles Browne*, (eds.) S. Franks, S., V. Chidambaram, and B. Joseph, 281– 295. Bloomington, *Slavica*.
- Marušič Lanko, Žaucer Rok 2010: „Clitic doubling in a determinerless language with second position clitics“, *Proceedings of FDSL 7.5*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 101–115.
- Progovac Ljiljana 1998: „Determiner phrase in a language without determiners“, *Journal of Linguistics* 34, Cambridge University Press, 165–179.
- Runić Jelena 2013: „Cliticization Phenomena in languages ‘on the border’“, University of Pennsylvania *Working Papers in Linguistics*, Volume 19, Issue 1, Proceedings of the 36th Annual Penn Linguistics Colloquium.
- Stanković Branimir 2013: „Arguments for DP-analyses of Serbo-Croatian nominal expressions“, paper presented at the „*Olomouc Linguistic Colloquium*“, Olomouc, Czech Republic, May 2013, *Olinco preceedings* 1 (in print).
- Trenkić Danijela 2004: „Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase“, *Lingua* 114, Elsevier, 1401–1427.
- Zwicky Arnold 1985: „Heads“, *Journal of Linguistics* 21, Cambridge University Press, 1–29.
- Zlatić Larisa 1998: „Slavic Noun Phrases are NPs not DPs“, *Workshop on Comparative Slavic Morphosyntax*, Bloomington, Indiana.
- Živanović Sašo 2006: *The stowaway of the “the”: On different readings of superlative determiners*, Presented at FDSL 6.5, University of Nova Gorica, Slovenia.

Summary

Bošković (2005, 2008, 2009, 2010) argues against the phonologically null DP-analyses of nominal expressions in languages without articles, introducing a DP/NP parameter, based on a set of generalizations about typological differences between languages with and without articles: only languages without articles may allow left-branching (LB) and adjunct extraction (AE), multiple wh-fronting languages without articles don't show superiority effects (SE), a possessive in languages without article can occur in the predicate position of a copula, unlike possessives in languages with articles, only languages with articles may allow clitic doubling (CD). When applied to the Serbian *timočko-lužnički* (TL) dialect (bordering Bulgarian), the

standard Macedonian language (ML) (TL and ML are both languages with a postpositive definite article), and the Serbian *prizrensko-južnomoravski* (PJ) dialect (article-less, bordering Macedonian), these generalizations appear incorrect. Just like in Serbian, LB and AE are allowed in ML and TL, these languages don't show SE and they do have predicative possessives. On the other side, PJ allows CD, *contra* Bošković (2005, 2008, 2009, 2010). We argue that the phonologically null DP-analyzes manages to capture the presented data satisfactorily, that there seems to be no such strict DP/NP parameter, but rather a set of structural properties, which isoglosses simply don't have to coincide.

811.163.3'367.625.44

Изворен научен труд

Фани Стефановска-Ристеска¹

ГЛАГОЛСКАТА ПРИДАВКА ВО АТРИБУТСКА ФУНКЦИЈА

Апстракт: Во оваа статија е направена синтаксичка анализа на глаголската придавка во атрибуциска функција, во која се изделени атрибутот и апозитивниот атрибут како определба на именската синтагма и апозитивот и предикативниот атрибут како именска и предикатска определба која остваруваат двојна врска и со именката и со предикатот. Цел на анализата е да се проследат атрибутските функции на глаголската придавка во рамки на именската група и на ниво на реченица, како и нивната линеаризација.

Клучни зборови: македонистика, синтакса, глаголска придавка, именска група, атрибуциска функција, линеаризација.

Глаголската придавка претставува категорија која во себе ги обединува значењата и функциите на глаголот и значењата и функциите на придавката. Како општа партиципска форма во македонскиот јазик, образувана од пасивниот партицип на претеритот, таа ги задржала контекстите на употреба што пасивниот партицип на претеритот ги имал во старословенскиот јазик, односно таа се јавува како атрибут и во состав со именскиот прирок. Појавата на глаголската придавка во атрибуциска служба ја доближува до категоријата придавки, а преминувањето на глаголските придавки во групата на обичните придавки се олеснува тогаш кога тие добиваат извесно преносно значење, со кое се оддалечуваат од глаголот од кој се изведени. Цел на анализата е да се проследат атрибутските функции на глаголската придавка во рамки на именската група и на ниво на реченица, како и нивната линеаризација.

Глаголската придавка која во македонскиот јазик се развила како општа партиципна форма добиена врз основа на минатиот пасивен партицип ги наследила синтаксичките функции на партиципите. Основните функции на партиципот се, од една страна, тој од поблиску да ја определува именката во реченицата, а, од друга страна, и предикатот. Ова двојство на партиципот во реченицата, и со субјектот, и со предикатот е една од најзначајните партиципски особини. За именување на атрибуциската функција се користат повеќе термини при што доаѓа до појмовно-терминолошко несогласување во лингвистичката литература. Така на пример во литературата се среќаваат следниве термини: атрибут, апозитивен атрибут, апозитивна определба, апозитивно употребена придавка, предикативен атрибут, апозитив, атрибуциско-прилошка определба,

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, fanris.stef@yahoo.com

апозиција, предикатско проширување, актуелен квалификатив итн. Терминолошката неусогласеност која потоа се јавува во рамките на оваа нејзина функција произлегува, пред сè, од различните аспекти на проучување, односно од тоа кои критериуми се земаат како релевантни. Имајќи ги предвид претставените проблеми во однос на терминологијата при проучувањето на атрибуцката функција на глаголската придавка во македонскиот јазик се определуваме да појдеме од основната карактеристика на глаголската придавка, наследена од партиципите, односно дека таа може да остварува двојна врска и со предикатот и со именката со која конгруира од друга страна. Затоа и основната класификација ја вршиме според овој критериум и ги изделуваме *атрибуто*т и *апозитивниот атрибут* како именски определби, односно како определби кои остваруваат еднонасочна врска со именката со која конгруираат и од друга страна функцијата на именска и предикатска определба која остварува двојна врска и со именката и со предикатот, претставена преку *апозитивот* и *предикативниот атрибут*.

1. Глаголската придавка во функција на атрибут

Како именска определба глаголската придавка најчесто се јавува во функција на атрибут. Во таа функција таа доаѓа преку копулативниот предикат во кој се јавува како негово лексичко јадро со кое се квалификува, односно идентификува референтот, во зависност од тоа дали глаголската придавка во функција на атрибут е определена или неопределена. Појавата на глаголската придавката во предикатска функција отвора можност преку трансформација таа да се преобликува во атрибут и тоа во (неутрална) препозитивна позиција во однос на именката, така што се остварува неговата директна квалификативна врска со именскиот референт. Атрибуто претставува кондензатор на квалификативна предикација која има експлицитен (лексикализиран) субјект, односно именски референт којшто го квалификува и преку кој се воведува во синтаксичката структура.

Глаголската придавка која се јавува во функција на атрибут може да биде образуванa од свршени и од несвршени глаголи. Таа најчесто е изведена од преодни, а поретко од непреодни глаголи. Преодноста, односно непреодноста на глаголот се јавува како одраз на определени синтаксички својства на глаголите, тесно поврзани со нивното значење, односно со семантиката на глаголот. Тоа значи дека еден ист глагол може во едно од своите значења да се јави како преоден, а во друго како непреоден.

Во однос на функцијата што ја има во реченицата, глаголската придавка со именката која ја определува може да врши повеќе функции, односно да се јави во функција на субјект, во функција на директен објект и во функција на предлошки објект.

Глаголската придавка мошне често се среќава во случаи кога имаме номинална низа образуванa од глаголска придавка како модификатор, конститутивен член и постмодификатор. Зависните именски групи во функција на постмодификатор можат да изразуваат различни (падежни) односи, но во

примерите најприсутни се оние кои изразуваат однос на припадност (посесивен генитив), пр.: *Улицата е пушта и само ветерот ја мете од **испаѓаните лисја на багремите***. (Д. Солев, 14); *Некаде во август кога **искривената глава на Симета** излезе од зеленката...неочекувано за него го прекинавме молкот...* (Д. Михајловски2, 12); *Кога влегоа внатре тој почувствува дека го пречека **застоениот воздух на собата**...* (Д. Солев, 9) и др.

Глаголската придавка честопати се јавува и со семантичко-синтаксички дополнувања. Во зависност од семантиката на глаголот од којшто е изведена и глаголската придавка може, исто како и глаголот, да отвора место за аргументи, односно да влече друга именска група. Станува збор за зависни именски групи кои во јазиците со падежен систем се јавуваат со косите падежи, најчесто генитив, инструментал и локатив, а во македонскиот јазик поради аналитичкиот начин на изразување на падежните односи се врзуваат со помош на предлози. Тука се јавуваат глаголски придавки кои ја наследице рекцијата на глаголот од којшто се изведени и тие се јавуваат со зависни од нив именски групи.

Покрај семантичко-синтаксичките дополнувања, глаголската придавка се јавува и со дополнување кое го искажува *агенсот*, односно вршителот на дејството или пак предизвикувачот на дејството, односно состојбата, како и со дополнувања, односно со именски групи кои претставуваат определби за место, причина, начин и сл. Глаголските придавки во функција на атрибут најчесто се јавуваат со: а) дополнување кое го искажува агенсот, односно вршителот на дејството или пак предизвикувачот на дејството, односно состојбата: *Зошто се нафрлил баш на него, на **дрвото засадено од татко му** уште пред четириесет години...* (Д. Михајловски, 10); б) со именски синтагми кои претставуваат определба за место: *Се исправиле еден по друг, многумина со **прснати капки крв по лицето***. (С. Јаневски1, 57); в) именски синтагми кои го именуваат орудието или средството со кое се извршило дејството, на пр.: *Претседателот ја погледнува **страницата ишаркана со молив**, на ги преместува полиените со нечиста влага очи*. (Г. Абациев, 17); г) со дополнувања што имаат квалитативно значење (квалитативен генитив и квалитативен инструментал): – *Доведи ми чалгии... – нервно свика Панде и џбурна со рака во големото, **со срма извезено кесе***. (И. Точко, 37); д) со дополнувања кои укажуваат на насоченост и движење во правец на поимот означен со именката: *К. во **првите редови, десно и лево, речиси не забележи ниедно лице свртено кон него**...* (Ф. Кафка, 39); е) со дополнувања кои укажуваат на начинот на вршење на дејството, на пр.: *Низ **непрегледно песочниот амбиент композиторот наидува на момче свртено со грб кон него***. (А. Прокопиев, 19).

Во поглед на линеаризацијата во именската група како неутрален се јавува оној редослед во кој прво доаѓаат определбите, а потоа именката како нејзин конститутивен член, на пр.: *Врз белите **варосани сидови** резанки питомо сонце*. (В. Урошевиќ, 136), додека обратниот со глаголска придавка во постпозиција во однос на именката се смета за маркиран, на пр.: *неговите инаку малку упадливи веѓи се збраа над **очите наkostenени, црни и големи***. (Ф. Кафка, 41). Посебно внимание привлекува линеаризацијата на именските групи зависни од глаголска

придавка, односно конструкциите во кои се јавуваат глаголски придавки кои влечат зависни именски групи. Во овој случај анализираната именска група се состои од три компоненти: конститутивна именка (КИ), глаголска придавка во форма на придавски кондензатор (ГП) и втора именска група зависна од придавскиот кондензатор, односно од глаголската придавка (ИГ₂). Тука можеме да изделиме неколку типа на линеаризација:

1. Линеаризацијата ГП ИГ₂ КИ најчесто се јавува во случаите кога имаме глаголска придавка образувана од непреодни, свршени глаголи, во кои зависна од нив втора именска група го именува предизвикувачот на дејството, односно состојбата. Примери: ... *само по три дена...*, *Господ си го зеде **дамлосаниот од настанот коцкар**...* (Д. Михајловски, 15); *Не виде дека ја голтаат **избезумените од страст погледи***. (И. Точко, 11);

2. Линеаризацијата КИ ГП ИГ₂ е најзастапена во случаите кога глаголската придавка се јавува со различни видови на семантичко-синтаксички дополнувања. Овој тип линеаризација се среќава во случаите кога имаме глаголски придавки изведени од преодни глаголи во кои зависна од нив втора именска група го именува агенсот или предизвикувачот на состојбата: *Се повеќе личел на **човек дробен и боден од копита***. (С. Јаневски¹ 56), и во речиси сите примери со глаголски придавки кои поради семантиката на глаголот од којшто се изведени врзуваат втора зависна именска група, односно во случаите кога имаме глаголски придавки кои влечат зависни именски групи, на пр.: ***Селанката задолжена за пошта** ни дофрли: Вие за кај Војвода ли сте?* (В. Урошевиќ, 132);

3. Третиот тип на линеаризација ИГ₂ ГП КИ во кој врската меѓу придавскиот модификатор и конститутивниот член е зачувана поретко се среќава и се одбегнува пред сè поради натрупувањето на предлози, кој се јавува поради македонскиот аналитизам. *И зар му наштетила нешто на тоа оваа **до смешност дотерана деформација?*** (Б. Конески, 24);

4. Линеаризацијата КИ ИГ₂ ГП се среќава многу ретко: *Прсна како **душа човечка од стакло сочинета***. (В. Андоновски, 38);

5. Петиот тип на линеаризација ГП КИ ИГ₂ не се јавува толку често кога имаме глаголска придавка со зависна од неа втора именска група, бидејќи глаголската придавка како придавски модификатор стои пред, а зависната од него втора именска синтагма по конститутивниот член, а тие, глаголската придавка и зависната од неа втора именска група претставуваат неразделива целина. Со ваква линеаризација се јавуваат неколку примери во кои зависната именска група го именува агенсот, односно предизвикувачот на дадената состојба, на пр.: *Некоја надеж дека ќе поживее...го движела висок и со прерано **изгорен тил од сонце***. (С. Јаневски¹, 257).

2. Глаголската придавка во функција на апозитивен атрибут

Глаголската придавка се јавува во функција на чиста именска определба, која не остварува врска со предикатот и во случаите кога атрибутот е интонациски и позиционо изделен во однос на именскиот референт, односно

кога тој стои надвор од номиналната низа. Тогаш станува збор за *апозитивен атрибут*, кај кој синтагматската врска со именскиот референт се добива со друг вид на трансформација од дадената врска на именскиот референт и неговите квалификативи (атрибути). Апозитивниот атрибут на површинската структура се однесува како кондензатор на релативна реченица, која претставува производ на секундарна трансформација остварена преку идентичните субјекти. Основната функција на апозитивниот атрибут е тој како модификатор на именскиот референт да внесува нова информација за него. Тоа значи дека на синтаксички план тој е интонациски изделен од основната именска група и се одликува со слободна линеаризација.

Апозитивниот атрибут кој се вградува во главната реченица внесува дополнителна предикација (предикација на идентификација) изразена со именскиот дел на копулативната реченица, а се однесува на еден од аргументите на главниот предикат. Апозитивниот атрибут претставува кондензат на релативна реченица, односно за него единствена е парафразата со релативна реченица. Пр.: *Вцрвените од недвижност нозе како и тие се радуваа на зракот, разлеан врз грубата калдрма.* → Вцрвените од недвижност нозе како и тие се радуваа на зракот, кој беше разлеан врз грубата калдрма. (Ѓ. Абациев, 46). Б. Корубин (1990: 288) анализирајќи некои од кондензаторите на релативната фраза во македонскиот јазик укажува дека во определени услови, а во зависност од карактерот на лексичкото значење на глаголот, како кондензатор на релативната фраза може да се појави глаголската придавка. Според него глаголската придавка се јавува како носител на полуреченички конструкции што стојат како кондензатори наспрема релативната реченица со партиципски карактер.

Глаголската придавка употребена во функција на апозитивен атрибут најчесто се јавува со експлицитно изразен, лексикализиран именски референт, но за разлика од атрибутот тој може да биде изразен и на ниво на анафора. Апозитивниот атрибут може да определува именски групи со референцијално неидентификуван референт, односно да внесува информација за идентификација на именскиот референт на именската група, а истовремено и да го квалификува, на пр.: *Напред седи човек, облечен во стар кожув и со натегната шапка на главата.* (П. М. Андреевски, 211), но многу почести се примерите во кои апозитивниот атрибут се јавува како модификатор на именски групи со идентификувани и со индивидуализирани, ситуационо определени референти како учесници во ситуацијата за која се зборува во текстот, на пр.: *Вцрвените од недвижност нозе како и тие се радуваа на зракот, разлеан врз грубата калдрма.* (Ѓ. Абациев, 46); *Носи еден ранец, префрлен преку рамена.* (П. М. Андреевски, 180) итн.

Глаголските придавки кои се јавуваат во функција на апозитивен атрибут, речиси секогаш се јавуваат со синтаксичко-семантичко дополнување. Глаголската придавка може да се јави со именска група која го искажува агенсот, односно вршителот на дејството или пак предизвикувачот на дејството, односно состојбата, како и со дополнувања за место, начин, цел, време. Пр.: *Децата,*

опијанети од смеата на денот, лудуваат... (И. Точко, 162); *Во вториот баталјон, **сместен преку ридот**, на северната страна, ги пречекаа поинаку отколку што се надеваа.* (Т. Георгиевски, 231); *Востаниците, **испратени во извидница**, се вратија в зори назад на Мечкин Камен...* (И. Точко, 129).

Во однос на линеаризацијата апозитивниот атрибут секогаш се јавува во директна постпозиција, односно директно ја следи определуваната именска група. При тоа можеме да изделиме два типа на примери: а) глаголската придавка сама или придружена со контекст се наоѓа во директна постпозиција на една подолга сложена реченица, на пр.: *На неа долга вечерна облека, **припиена до телото**, оцтрува пленителни форми...* (И. Точко 174) и б) глаголската придавка се јавува како надоврзување, при што се добива реченица со полуреченички карактер: *Сега пак се искрадуваше од дома со сув краешник, и тоа пченкарен, **попрскан со вода и посолан со буковец**.* (Д. Солев, 40).

3. Глаголската придавка во функција на апозитив

Глаголската придавка употребена во функција на апозитив остварува двојна врска, од една страна таа од поблиску ја определува именката во реченицата, а од друга страна предикатот. Апозитивите се јавуваат како определби на веќе определени, односно идентификувани поими, односно тие ги придружуваат именските синтагми со конститутивни членови маркирани по определеност. Тоа значи дека апозитивот претставува посебин вид модификатор кој ја збогатува содржината на поимот чија денотација е веќе одредена пред да му се придодаде таа нова содржина. Апозитивот стои надвор од основната именска низа, што значи дека има извесна самостојност во однос на неа. Апозитивот, исто како и предикативниот атрибут, претставува кондензатор, односно семантичка структура чија примарна, максимално експлицитна формализација би била реченицата, а која е кондензирана по пат на претворање на финитната во инфинитна глаголска форма. Но, за разлика од предикативниот атрибут кој се јавува во координативен однос, односно како кондензатор на независни реченици, апозитивот се јавува во субординативен однос, односно како кондензатор на зависни реченици. Апозитивот кој не учествува во идентификација на референтот на основната именска група, е способен да придружува само група со претходно идентификувани референти. Во примерите најчесто се среќаваат именски групи со идентификувани референти, референцијално определени со помош на членски морфеми, лични имиња, анафорски заменки и објективно определени именски групи, односно именски групи определени по припадност. Во неколку примери се јавуваат апозитиви со именски референт, кој не се јавува во површинската структура на реченицата, а истиот е претставен преку завршетокот на глаголот. На пр.: *Не се одзва, се уште заслепен од светлината на сонцето и испотен од нејзината врелина...* (Д. Солев, 8).

Во функција на апозитив глаголската придавка најчесто се јавува со синтаксичко-семантички дополнувања, а многу поретко самостојно. Таа најчесто се јавува со именска група која го искажува агенсот, односно

вршителот на дејството или пак предизвикувачот на дејството, односно состојбата, како и со дополнувања за место, начин: ***Охрабрен од полицајците, сопственикот се поприбра...*** (И. Точко, 105); ***Улогорени на чистинките околу дворот на училиштето, Германците беа распнале шатор...*** (Д. Солев, 37); ***Истоштени до бесвест, луѓето речиси беа запреле со работа.*** (И. Точко, 98).

Глаголската придавка, употребена како апозитив претставува кондензатор на зависносложени реченици и може да изразува каузално, темпорално, концесивно значење, да укажува на условот потребен за извршување на дејството или на начинот на кој се врши дејството. Бидејќи остварува двојна врска и со именката и со предикатот, глаголската придавка во функција на апозитив, како определба на именката задолжително содржи парафраза со релативна реченица, а како определба на предикатот, таа може да развие различни значења, во зависност од релацијата на двата предиката, на тој што ја образува главната реченица и на тој од подредената којшто ја образува апозитивот. Пр.: *Загледани во циркусот, луѓето не ми се тргаа од пат.* → Луѓето коишто беа загледани во циркусот, не ми се тргаа од пат./Бидејќи беа загледани во циркусот, луѓето не ми се тргаа од пат.(С. Јаневски, 221).

Како апозитив глаголската придавка најчесто се јавува со: а) **каузално значење**: ***Истоштени до бесвест, луѓето речиси беа запреле со работа.*** (И. Точко, 98) → Бидејќи беа истоштени до бесвест, луѓето речиси беа запреле со работа. б) **темпорално значење**: ***Охрабрен од полицајците, сопственикот се поприбра...*** (И. Точко, 105) → Откако беше охрабрен од полицајците, сопственикот се поприбра... в) **концесивно значење**, односно како кондензат на допусна реченица: ***Обземени од најтемни претчувства, жителите на подземната одаја го најдоа патот до вертикалниот тунел во спирала и излегоа од својата стогодишна притаеност.*** (С. Јаневски2, 259) → Иако беа обземени од најтемни претчувства, жителите на подземната одаја го најдоа патот до вертикалниот тунел во спирала и излегоа.... Глаголската придавка може да се јави и како кондензатор на условна зависносложена реченица: ***Пресметано со минути, минувахе осумдесетиот откако тој се најде на слобода.*** (С. Јаневски2, 145) → Ако пресметаме со минути, минувахе осумдесетиот откако тој се најде на слобода.; како и во такви реченични состави во кои таа го изразува начинот на вршење на дејството, односно истата може да се парафразира со начинска зависносложена реченица: ***Можеше но не го уби кртот туку стоеше скаменет и го гледаше со зачуденост.*** (С. Јаневски2, 113) → Можеше но не го уби кртот туку стоеше како да е скаменет и го гледаше со зачуденост.

Карактеристика на глаголската придавка е што во функција на апозитив таа може да развие и повеќе значења. Така на пример во реченицата ***Малите, тукушто раскрилени облачиња, проникнати од првите сончеви зраци, пламнаа и се разгорија на исток.*** (И. Точко, 121) таа може да се јави со: а) темпорално значење: Малите, тукушто раскрилени облачиња, откако беа проникнати од првите сончеви зраци, пламнаа и се разгорија на исток. и со б)

каузативно значење: Малите, тукушто раскрилени облачиња, бидејќи беа проникнати од првите сончеви зраци, пламнаа и се разгорија на исток.

Во однос на линеаризацијата глаголската придавка употребена во функција на апозитив најчесто се јавува во препозиција, на пр: Опиен од нејзините страсни милувки, поетот ја славеше љубовта со уште пострасни стихови. (И. Точко, 22), а многу поретко во постпозиција: Змиите, описани од темјан, и други мирисливи смоли, не чувствуваа што се случува со нив. (С. Јаневски, 262).

4. Глаголската придавка во функција на предикативен атрибут

Предикативниот атрибут, на површинскиот план на реченицата остварува двонасочна врска, со предикатот од една страна и со именскиот аргумент од друга. За кондензацијата која на површинската структура се остварува како предикативен атрибут се потребни две предикации со кореферентни субјекти, кои се во координиран однос, од кои втората мора да биде со копулативен предикат и анафорски субјект. За предикативниот атрибут е неопходно присуство и на предикатот на првата појдовна реченица (кој најчесто не е копулативен) со чие посредство се врзува и со именскиот референт конгруирајќи со него. Со предикативниот атрибут се искажува ново својство на веќе определен аргумент, кое му се припишува преку предикатот на појдовната реченична структура. Бидејќи и двете појдовни реченични структури се во координиран однос, на површинската структура на предикативниот атрибут место му отвора токму глаголот во предикатот.

Предикативниот атрибут се јавува исклучиво во неопределена придавска форма. Глаголската придавка во функција на предикативен атрибут може да се појави како модификатор на експлицитно изразен лексикализиран референт со којшто конгуира, но исто како и апозитивниот атрибут и апозитивот, именскиот референт што го модифицира, односно носителот на предикатското дејство може да биде предаден и со анафорска замена. Предикативниот атрибут може да придружува именски групи со претходно идентификувани референти, референцијално определени со помош на членски морфеми, лични имиња, анафорска замена, броеви, показни замены. Најчесто глаголската придавка во функција на предикативен атрибут се јавува како модификатор на именски референт кој не е експлицитно изразен во површинската реченична структура, бидејќи во предикатот е веќе содржана информацијата за лицето, т.е. за референтот со којшто конгруира, на пр.: *нееја загледани во скалите, загледани негде преку скалите и преку морето*. (Т. Георгиевски, 190).

Со предикативниот атрибут се искажува некаков нов признак (состојба, изглед, положба, статус или ранг и сл.) што му се припишува на именскиот референт во позиција на субјект или објект во текот на одвивањето на глаголското дејство и затоа во функција на предикативен атрибут се јавуваат глаголски придавки кои означуваат промена на состојба, положба, физички изглед, околности, односно некаква привремена состојба. Глаголската придавка во функција на предикативен атрибут може да изразува: **психичка и/или**

психофизичка состојба на субјектот или објектот за време на вршење на дејството.: Стои *подзинат и вчудовиден* и целиот потпрен на мене. (П. М. Андреевски, 82); **физичка состојба** на субјектот или објектот за време на вршење на дејството: *Исцеден* и жолтосан како лимон, од редната која немилосрдно го тресеше, тој се јави една вечер кај Аргировата тајфа. (И. Точко, 109); таа може да реферира и за **изгледот** на субјектот или објектот за време на вршење на дејството: *Раскрвавен, издрпан и прашилив* стоеше Цепенко, со празни раце... (И. Точко, 123); да ја означува и **положбата** на субјектот за време на вршење на дејството: *...по цели ноќи* демнеше неуморно *потпрен* под прозорците или завлечен и засолнат во дворовите на куќите. (И. Точко 141); да укажува на **околноста** во кои се наоѓа субјектот за време на вршење на дејството.: *Притаени* зад сидови, жителите на улицата слушаа бревтање на војни камиони... (С. Јаневски² 142) или да го означува и **начинот** на кој субјектот го извршува дејството: *А ние играме фатени в половина.* (П. М. Андреевски 239). Во сите наведени примери предикативниот атрибут може да се парафразира со координирана реченица со сврзникот **и притоа**: *другите молчеа, стаписани, здрвени, загледани во конците светлина...* → *другите молчеа и притоа беа стаписани, здрвени, загледани во конците светлина...* (Т. Георгиевски 188).

Најексплицитен пример за тоа дека со глаголската придавка се реферира за некаков признак кој му се припишува на субјектот за време на одвивањето на дејството, односно дека дејството изразено со предикатот и состојбата на субјектот што го врши дејството се одвиваат истовремено, имаме во случаите кога глаголската придавка е употребена во функција еднаква на функцијата на глаголскиот прилог, на пр.: *Симон трчаше по патот, јавнат на разиграниот Арап...* → Симон трчаше по патот јавајќи на разиграниот Арап...

Во позицијата на предикативен атрибут многу често се јавуваат и синтагми (падежни синтагми во генитив и инструментал) образувани од глаголска придавка како модификатор и именка како конститутивен член, кои се јавуваат со предлози и имаат квалификативно значење. Во ваквите конструкции глаголската придавка се јавува со именки кои означуваат дел од телото, но преку определување на тој одделен дел всушност се дава и карактеристика на целата личност, на пр.: *Со вкочанети и избезумени од страв погледи, гледаа тие во својот господар, кој лежеше на песочето безживотен и побелен.* (И. Точко, 17). Сите овие примери можат да се парафразираат со соодветната конструкција со глаголот *има*.

Во однос на линеаризацијата, доколку е именуван носителот на предикатското дејство, предикативниот атрибут може да зазема различни позиции во однос на субјектниот и предикатскиот конституент во дадената реченична структура. Реченичната структура која се состои од субјект (Сб), предикат (П) и предикативен атрибут (Па) може да се јави со следниве основни варијантни модели:

1. Линеаризација **Сб – П – Па** во која предикативниот атрибут се јавува по предикатот е највообичаената позиција во реченицата, бидејќи

предикативниот атрибут на информативно-комуникативен план претставува додаток на предикатот, а при тоа, иако е оддалечен од субјектот, конгруира со него. Предикативниот атрибут може да се јави директно по предикатот, на пр.: *Тој седна заздишан на камените скалила пред вратата...* (Д. Солев, 79) или да биде одделен од него со други реченички елементи, најчесто со прилози: *Тој седеше малку одделен од девојката и како да сакаше да остане буден.* (Б. Конески, 10);

2. Вториот тип на линеаризација П – Сб – Па поретко се среќава, и се забележува дека тој е карактеристичен пред сè за речениците во кои имаме директен говор, на пр.: *А зошто пак јас? прашаше К. почуден.* (Ф. Кафка, 63);

3. Линеаризацијата Сб – Па – П е почеста бидејќи предикативниот атрибут се јавува во централна позиција меѓу субјектот и предикатот, поврзувајќи се на тој начин од една страна со субјектот којшто го квалификува и со којшто конгруира и од друга страна со предикатот како негов додаток: *Тие задишани втрчуваат во скривницата.* (Д. Солев, 87);

4. Четвртиот тип на линеаризација Па – Сб – П во која предикативниот атрибут се јавува во иницијална позиција, најчесто се среќава во случаите кога тој се јавува во состав на една полуреченична конструкција: *Исцеден и жолтосан како лимон, од редната која немилосрдно го тресеше, тој се јави една вечер кај Аргировата тајфа.* (И. Точко 109). Ваквата линеаризација е карактеристична и во случаите кога глаголската придавка во функција на предикативен атрибут се јавува со дополнувања на пр.: *Исправен среде одајата, Цепенко се загледа надвор...* (И. Точко 125), а поретко во случаите кога глаголската придавка во функција на предикативен атрибут се јавува самостојно;

5. Линеаризацијата Па – П – Сб во која субјектот се јавува по предикатот и предикативниот атрибут се среќава поретко и може да се смета како стилски обележана: *По него свиен и секнат зачекори Марко...* (Т. Георгиевски, 192);

6. Слична на претходната е и линеаризацијата П – Па – Сб во која субјектот повторно се јавува по предикатот и предикативниот атрибут, на пр.: *Зад него трчаеше, целиот испотен, шпионот Стери.* (И. Точко, 139).

Во случаите кога не е именуван носителот на предикатското дејство, предикативниот атрибут најчесто се јавува по предикатот, на пр.: *Седи замислен на јастак и чури од лулето.* (Б. Конески, 14). Во некои случаи предикативниот атрибут може да биде интерпункциски и позиционо сосема изделен од останатите конституенти, со помош на парцелизација, на пр.: *Чекореше со свездите, со реката, со ноќта – со немирната, пијана од среќа ноќ. Чекореше. Занесен. Усмевиат. Срекен.* (И. Точко, 170).

Преку синтаксичка анализа на глаголската придавка во атрибутската функција, ги изделивме атрибутот и апозитивниот атрибут како определби на именската синтагма и апозитивот и предикативниот атрибут како именска и предикатска определба кои остваруваат двојна врска и со именката и со предикатот. Од анализата може да се види дека сите видови атрибут претставуваат кондензатори, односно семантичка структура чија примарна,

максимално експлицитна формализација би била реченицата, а која е кондензирана по пат на претворање на финитната во инфинитна глаголска форма. При тоа атрибутот се јавува како кондензатор на квалификативна реченица, апозитивниот атрибут како кондензатор на односна предикација, апозитивот претставува кондензатор на различни типови зависни реченици, а предикативниот атрибут е кондензатор на независни реченици. Во однос на именскиот референт којшто го квалификуваат се забележува дека атрибутот, апозитивниот атрибут, апозитивот и предикативниот атрибут се јавуваат со експлицитен именски референт, но за разлика од атрибутот кој се јавува само со лексикализиран именски референт, кај апозитивниот атрибут, апозитивот и предикативниот атрибут тој може да биде изразен и со анафорска замена. Покрај тоа, кај апозитивот и предикативниот атрибут именскиот референт може и да не се појави на површината на текстот, бидејќи во предикатот е веќе содржана информацијата за лицето, т.е. за референтот со кој конгруира. Атрибутот се јавува и во определена и во неопределена форма, т.е. освен квалификациска, може да има и идентификациска функција, а апозитивниот атрибут, апозитивот и предикативниот атрибут, за разлика од атрибутот, секогаш се јавуваат во неопределена форма. Апозитивот и предикативниот атрибут секогаш придружуваат само именски синтагми со конститутивен член маркиран по определеност. За разлика од атрибутот, апозитивниот атрибут и апозитивот секогаш стојат надвор од именската група.

Литература:

- Конески Блаже 1987: *Граматика на македонскиот јазик*, Култура, Скопје.
- Корубин Благоја 1990: *На македонскограматички теми*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Милошевиќ Ксенија 1987: „О каузалној функцији предикативних атрибута у српскохрватском језику“, *Studia Polono-Yugoslavica* 5, МАНУ, Скопје.
- Минова-Ѓуркова Лилјана 1994: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Радинг, Скопје.
- Спасов Људмил 1984: „Глаголската придавка како кондензатор“, *Литературен збор* кн. 2, год. XXXI, Скопје.
- Стевановић Михаило 1974: *Савремени српскохрватски језик (граматички системи књижевноезичка норма) II Синтакса*, Научна књига, Београд.
- Стефановска-Ристеска Фани 2011: „Линеаризација на именската синтагма со глаголска придавка како модификатор“, *Folia Philologica Macedonica – Polonica* 8, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Суботић Љиљана, Петровић Владислава 2000: „Апозитивни и/или предикативни атрибут (дијахроно-синхрони аспект, термилошко-појмовна разматрања)“, *Јужнословенски филолог* LVI.

- Тополињска Зузана 1985: „Од механизмите на кондензација во рамките на именската синтагма“, *Studia Linguistica Polono-Yugoslavica* 5, МАНУ, Скопје.
- Burzan Mirjana 1990: *Glagolski pridevi u srpskohrvatskom i mađarskom jeziku*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad.
- Derossi Zlata 1971–1972: *Predikatni atribut*, Jezik 1, Zagreb.
- Katičić Radoslav 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti, Globus, Zagreb.
- Topolińska Zuzana 2007: *POLSKI ~ MACEDOŃSKI Konfrontacja gramatyczna*, 7. *Околу семантичката структура на реченицата*, МАНУ, Скопје.

Ексерпирани текстови

- Абациев, Ѓорѓи (1961) *Пустина*. Кочо Рацин, Скопје.
- Андоновски, Венко (2005) *Папокот на светот*. Култура, Скопје.
- Андреевски, М. Петре (2007) *Тунел*. Табернакул, Скопје.
- Георгиевски, Ташко (1982) *Црно семе*. Мисла, Скопје.
- Јаневски, Славко 1 (1989/90) *Тврдоглави*. Македонска книга, Скопје.
- Јаневски, Славко 2 (1993) *Зад тајната врата*. Македонска книга, Скопје.
- Михајловски, Драги (2007) *Мојот Скендербеј*. Каприкорнус, Скопје.
- Прокопиев, Александар (1987) *Пловидба кон југ*. Наша Книга, Скопје.
- Солев, Димитар (1998) *Лудо лето*. Наша книга, Скопје.
- Точко, Иван (1987) *Приказна за очите*. Мисла, Скопје.
- Урошевиќ, Влада (1991) *Алдебаран*. Култура, Скопје.
- Кафка, Франц (1970) *Процес*. (превод: Тодор Димитровски), Македонска книга, Скопје.

Résumé

Cet article représente une analyse syntaxique de l'adjectif verbal en fonction attributive, où l'attribut et l'attribut appositif apparaissent en tant que déterminant du syntagme nominal et aussi l'appositif et l'attribut prédicatif en tant que déterminant nominal et prédicatif qui fait double liaison avec le substantif et avec le prédicat. L'objectif de cette analyse est d'examiner les fonctions attributives de l'adjectif verbal au sein d'un groupe nominal et au niveau d'une phrase, ainsi que leur linéarisation.

811.163.3'373.45:811.512.161

Прегледен труд

Лидија Аризанковска, Фадил Хоџа¹

ЈАЗИКОТ КАКО ОДРАЗ НА РАЗВОЈОТ НА МАКЕДОНСКО-ТУРСКИТЕ РЕЛАЦИИ

Астракт: Поаѓајќи од фактот дека јазикот е одраз на општествено-политичките збиднувања, кои се воедно дел и од културниот развој на еден народ, како и фактот дека во својот историски општествено-политички развој македонскиот јазик, особено во еден клучен период од својот развој, се наоѓал под доминацијата на Отоманската империја, што на културен и на јазичен план воедно значи и доминација на турскиот јазик, несомнен е фактот дека турскиот јазик и култура оставиле значаен белег во развојот на македонскиот јазик и македонската култура.

Клучни зборови: македонско-турски релации, турцизми, лексички елементи, лексички заемки, фразеолошки калки, хибридни форми, културно наследство, јазично-културни врски.

1. Целта е да ги покажеме македонско-турските релации кои нашле свој одраз низ историјата, како на јазичен така и на книжевен и културен план, а кои се забележуваат и на современ план, или со други зборови продолжиле низ историјата да живеат или пак, се поттикнати од современиот начин на живеење и непрекинатата релација меѓу Македонија и Турција во сите сфери на животот, а особено на културен план.

Врската меѓу Македонците и Турците постела и сè уште постои, особено поради историската, пред сè битова поврзаност меѓу овие два народа, кои низ вековите заеднички ја развивале својата култура, па токму затоа и од денешен аспект ги изнаоѓаат своите допирни точки.

Во прилогот ќе се задржиме одделно на некои јазични појави, пред сè на лексички и на зборообразувачки план, како и на планот на книжевноста, а сето тоа разгледувано како резултат на еден поширок заеднички контекст.

1.1. Поаѓајќи од фактот дека јазикот е одраз на општествено-политичките збиднувања, кои се воедно дел и од културниот развој на еден народ, како и фактот дека во својот историски општествено-политички развој македонскиот јазик, особено во еден клучен период од својот развој, се наоѓал под доминацијата на Отоманската империја, што на културен и на јазичен план воедно значи и доминација на турскиот јазик, несомнен е фактот дека турскиот

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, larizankovska@yahoo.com, hocafadil@hotmail.com

јазик и култура оставиле значаен белег во развојот на македонскиот јазик и македонската култура, односно македонскиот ентитет. Доказ за тоа се бројните турцизми, кои и покрај тоа што во еден дел се архаизирале, односно застареле, му даваат посебна боја на македонскиот јазик, одразувајќи го притоа токму неговиот народен, т.н. битов карактер. Дobar дел од турцизмите живеат и понатаму и се дел од македонскиот лексички фонд, понекогаш и не препознавајќи дека се тие навлезени преку турскиот јазик. Нивното присуство е големо, речиси во сите функционални стилови, почнувајќи од разговорниот стил, преку јазикот на македонската народна поезија (в. Конески Блаже 1971, Спасов Људмил 1977, Речник на македонската народна поезија 1983–1993, Муртезани 2001), односно македонското народно творештво (в. Аго: 2004), личните имиња (Коробар-Белчева и др. 2008) и презимиња (Коробар-Белчева и др. 1994; Иванова и др. 2001), топонимијата (Стаматовски 1990; Леонтиќ 2008).

1.2. На ова прашање му се посветува внимание во одделни трудови главно од XX век и почетокот на XXI век, но сепак интересот за влијанието на турскиот јазик врз јазиците со кои тој доаѓал во контакт започнува уште во втората половина на деветнаесеттиот век и е врзано со името Фран Миклошич (Miklosich 1884). Со ова прашање, особено мислејќи на влијанието на турскиот јазик врз јужнословенските и другите балкански јазици, се занимаваат уште Шаиненау, Дмитриев, Скок, Цонев, Сандфелд (в. Јашар-Настева 2001: 12–14), а за покарактеристичните заемки од турскиот јазик присутни во македонските дијалекти уште далечната 1959 г. пишува Збигњев Голомб во трудот „*The Influence of Turkish upon the Macedonian Slavonic Dialects*“ (Gołąb 1959: 26–45). Во македонската наука за јазикот еден од позначајните трудови е трудот на акад. Оливера Јашар-Настева „*Турските лексички елементи во македонскиот јазик*“, напишан 1962 година и објавен 2001 г. Во најголем дел споменатите трудови ја обработуваат лексиката, која всушност е и најмногу изложена на туѓо јазично влијание. Но, не се изоставени и истражувањата во врска со фонетската адаптација на турските зборови и турското влијание врз македонскиот фонетски систем (в. Јашар-Настева 1971: 216–322); морфолошката адаптација на турските зборови и турското морфолошко влијание врз македонскиот јазик (Јашар-Настева 1972:47–56; Марков 1977, 1979; Пеев 1991; Минова-Ѓуркова 1991); како и на планот на синтаксата (Конески Бл.: 1971, 1982, 1993), односно влијанието на турскиот јазик врз одделни перифрастични предикатски изрази (Тополињска 1988).

2. Што се однесува до лексичките заемки, односно турцизмите, се мисли на сите оние заемки кои во македонскиот јазик навлегле преку турскиот јазик, почнувајќи уште од периодот на завладувањето на Османлиите на Балканскиот Полуостров, од XV па сè до XIX век, без оглед на нивното етимолошко потекло (арапско, персиско, грчко и др.).

2.1. Заедничкиот живот во сиот тој период од речиси пет века, особено во периодот на оформувањето на литературниот македонски јазик, оставил видливи траги на планот на јазикот, кој пак од друга страна ги одразува

промените настанати на културен план, а поттикнати од развојот на општеството и пред сè културата на живеењето. Оттука и огромниот број лексички елементи² од областа на културната сфера, кои Јашар – Настева (2001: 40–41) ги распоредува главно во четири поголеми отсеци: *Природа*; *Град и село*; *Човек и Други видови зборови*, кои во себе содржат повеќе семантички групи и подгрупи. Ќе наведеме некои од нив: *бадем, лимон, магнонос, зумбул, каранфил, памук; мисирка, мајмун, тафтабита; дамла, сакат, ќелав; метил, апче, нане, мелем; топаз, бакар, челик; саат, сабајле* од делот *Природа*; *маало, сокак, калдрма, кула; сандак, оџак; јорган, чаршав; шише, тава, ѓезве, тепсија; занаетчија, кондурација; алат, калем, ченгел; чифт, кантар, фира; кашмир, чоја, ѓон; барут, куришум; бег, ага, паша, муфтија, оџа, вилает, чифлик, адет, аманет, баждарина, бакишиш; самар, сандак, капак* од делот *Град и село*; потоа *бубрег, џигер, бут; роднинската терминологија: балдаза, баџанак, исхраната: чорба, чкембе – чорба, кофте, сарма, мусака, ширден, пастрма, пилав; пита, јуфки, тарана, симит, ѓеврек, буреќ, баклава, тулумба, алва, кајмак, јогурт, сутлиџаш; зачините: бибер, пијалоците: ракија, шира, мастика, како и видовите облека шамија, чалма; обувки: кондури, папучи, чизми; козметика и украси: пудра, кана како дел од лексичката група Човек. Не е мал делот на лексиката од делот *Забавен живот: чочек, ајдушко, кучек-оро; инструменти за пушење: тутун, луле, чубук, нарѓиле; како и од делот Духовен живот: саклет, беља, касмет, зулум, севда, мерак; и делот Религиозна терминологија и зборови, со апстрактна содржина, кој во себе ја вклучува лексиката од типот: курбан, аманет џенем, кабает, атер, дубара, мајтап, севап, таксират, чаре и со пејоративно значење: абдал, ајван, будала, баксуз, зевзек, дембел.**

2.2. Во однос на поделбата по зборовни групи, покрај полнозначните зборови од турско потекло, а во употреба и ден-денеска, особено во разговорниот јазик се среќаваат и голем број службени зборови, како на пример: извици (*ајде, аман*), модални зборови (*санки, чунки, демек, кешики, белким*), како и партикули (*бе, ма, де, бар, баи*).

2.3. Сепак, она што особено привлекува внимание, и е резултат на интеркултурното заемање, односно турско-македонското културно поврзување, е постоењето на т.н. фразеолошки калки, односно калкирањето на изрази, поздравни и зборовни состави (в. Јашар-Настева 2001: 139). Ќе наведеме некои од нив: *му сече умот* 'разбира, расудува', *му фаќа око* 'му се допаѓа, оценува, прави проценка', *стои на зборот* 'го исполнува ветеното', *виде не виде* со

² Изборот на наведените лексеми е направен врз основа на нивната употреба од денешен аспект. Во најголем број наведените лексеми се сè уште во употреба, но главно во говорниот јазик и во најголем број задржувајќи го основното значење, додека некои од нив придобиле ново значење (на пример *сафра* 'несвестица со повраќање', в. Јашар-Настева 2001:52, сега се јавува со значење 'нервоза, непријатно чувство што предизвикува нервоза'.

значење 'најпосле'; како и поздравите: *добредојде, добро те најдов, со здравје, и на твоја глава.*

2.4. Во тој контекст како посебност ќе ги издвоиме и т.н. хибридни форми. Во однос на ова прашање Јашар-Настева (2001: 163) истакнува: „Долгата јазична симбиоза на македонскиот и на турскиот јазик предизвикала и приличен број вкрстувања и мешања на македонски и турски лингвистички елементи. Оваа појава во македонскиот јазик е сосема природна, а се среќава во поголема или помала мера кај сите други јазици“. Таа изделува неколку групи, но најбројни и најинтересни за нас се т.н. нетафтолошки хибридни форми, кај кои станува збор за турски заемки со македонски морфолошки елементи (*најчурук, кандисува, тутунар, алов*) или македонски зборови образувани со турски елементи (*простотилак, фалбација*), како и сложенки во комбинација од македонски и турски елементи (*горномаалец, тутуноберач*).

3. Она што е значајно да се спомене во однос на присуството на турцизмите во македонскиот јазик е нагласувањето на разликата во однос на нивната употреба во говорниот и пишаниот литературен јазик, односно јазичен стандард. Тенденцијата за намалување на бројот на туѓите зборови, т.е. заемки во современиот стандарден литературен јазик е очекувана и е дел од развојот на секој еден стандарден јазик. Тоа значи дека во тој развоен пат и турцизмите како заемки од туѓо потекло се засегнати и главно заменети со соодветни зборови од домашно, односно словенско потекло. Турцизмите го заземаат своето место по одделните функционални стилови и се својствени за говорниот јазик, кој и понатаму ги изразува некогашните, а со современите тендеции и денешните македонско-турски културни релации. Дијалектите се дел од народниот говор и се доказ за таквата состојба. Едно од истражувањата спроведено во 2013 година на еден од реткоистражуваните македонски говори, овчеполскиот, ја покажува денешната состојба во однос на употребата на турцизмите во овој североисточен говор, каде што до најскоро време живеело турско население. (в. *Прилог 1, Глосар*).

3.1. Во книжевноста, пак, македонско-турските културни релации се изразени особено на планот на народната поезија. Јазикот на народната поезија е предмет на интерес токму поради својата експресивност, во случајов изразена преку присуството на турски заемки, кои на овој јазик како дел од уметничкиот стил, му даваат посебна нишка. Тоа може да се забележи и во поезијата од XIX и почетокот на XX век (преку собирачката дејност на Марко Цепенков (в. Аго 2004), зборникот на Миладиновци, па сè до народната поезија од почетокот на XX век (в. Речник на македонската народна поезија 1983–1993).

Пр.: Невесто *калеш* убава,
што кротко одиш на вода,
дали ти тежат стомните
или ти тежи *ѓерданот*?

(Збирка на македонски народни песни, Конески Бл. (ред.)1945: 323)

Да ти купа чевли *кондури*,
Ти да ги носиш, ја да те пула
Да те пулам, да се радвам.
(Миладиновци, Зборник 1861–1961, 1962: 348)

Жена жалат шест недели,
на седомте *касмет* барат,
касмет барат да се мажит.
(Речник на македонската народна поезија 1993: 3, 292)

Терзии се назлии
со игла *бунар* копаат;
казанџии чукачи,
калаџии вртогасци.
(Македонски мелографии од крајот на XIX век, Фирфов и Симоновски (ред.), 1953: 3,13)

Ај, *мерак* имам на нашето *комишче*,
Ај, против стројник, не ми го дадоја,
Море, го дадоја за мојо *комишија*.
(Фолклорно богатство на Штип, Донски: 1989: 19)

Ори јас сам болна, стара ле мајко,
од севда голема.
Ори јас сам болна, стара ле мајко,
од неверна болест.
(Македонски печалбарски народни песни, Каровски (ред.), 1979: 80)

Мори бабо грбава, имаш мома убава;
чини гајрет, дај ми' а,
ќе ти паса гаските.
(Малешевски народни песни. Збирка, Костиќ 1959: 130)

4. Турцизмите од дијакхрониска гледна точка претставуваат заемки во македонскиот јазик кои од денешен аспект би можеле да ги третираме како адаптирани јазични елементи, што значи дека нивниот процес на адаптација е веќе завршен и тие се дел од лексичкиот фонд на македонскиот јазик, а зборообразувачките форманти од турско потекло, како на пример: *-џија/-чија* главно за именување дадени професии, на пр: *фурна-џија* (← *фурна*), *саат-чија* (← *саат*) или *-лак*, на пр. *Аџи-лак* (← *аџи*), *паша-лак* (← *паша*) се прифатени во

морфолошко-зборообразувачкиот систем на македонскиот стандарден јазик, за што сведочи и нивната употреба кај лексика од словенско и друго туѓо потекло: *филма-џија* 'оној кој е голем љубител на филмот' (← *филм*), *театар-џија* 'оној кој е голем љубител на театарот' (← *театар*), *врева-џија* 'оној кој прави многу врева' (← *врева*), па ваквите називи се сметаат за стилски маркирани, како и оние со суфиксот *-лак* од турско потекло кои им даваат посебен стилски белег на ваквите образувања, на пример: *ортак-лак* 'партнерство' (← *ортак*), *домаќин-лак* 'семејна економија' (← *домаќин*). Нивната употреба се сведува главно на разговорниот јазик, а со извени тенденции за нивна употреба и во јазикот на печатот, односно во публицистичкиот стил.

4.1. Распространетоста на турцизмите на територијата каде што се зборува македонскиот јазик е релативно иста, како и онаа кај другите јазици на Балканот (в. Муртезани 2001: 30–31), а нивниот бројот со текот на времето се менувал, особено затоа што низ времето тие доживеале најразлични промени. Еден дел од нив, особено оние од сферата на политичкиот, воениот и политичко-административниот живот се архаизирале, односно преминале во историзми и нивната употреба се сведува единствено на стилски маркирана, особено во уметничкиот стил на изразување (*аскер*, *везир*, *ага*, *бег*, *паша*, *коџобашија*, *мудур*, *вилает*). Еден дел од лексиката со турско потекло, пак, останува во активна употреба, има неутрална употреба и станува дел од лексичкиот фонд на македонскиот јазик. Лексемите како *кајсија*, *мушмула*, *јорган*, *бакар*, *калај*, *барут*, *колан* и др. освен во разговорниот, се среќаваат и во литературниот македонски јазик и го сочинуваат слојот на таканаречените културни и термилошки заемки. Тие успеале да навлезат во сите области на материјалната и духовната култура, па дури и да станат дел од основниот лексички фонд, како на пример во називите за изразување роднински релации (*балдаза* 'сестра од сопругата', *баџанак*, скратено: *баџо* 'маж на сестрата од сопругата' и сл.); називите на човечкото тело (*бубрег*, *бут*) итн.

4.2. Во поновиот период, мислејќи на ерата на XXI век се чувствува повторно инеркултурното влијание кое наоѓа свој одраз, меѓу другото, и на планот на јазикот, па така добар дел од лексиката повторно се возобновува, а како резултат на сличностите во начинот на живот и менталитет, односно културата на живеењето, ваквото влијание станува сè поизразено. За ова сведочи добрата соработка меѓу Македонија и Турција, како на општествено-економски така и на културен план, можноста за непречена комуникација, отвореноста кон светот, влијанието на медиумите (Македонците со задоволство ги прифаќаат турцизмите и турските јазични лексички елементи и фразеолошки калки, бидејќи го чувствуваат овој народ за близок. Оттаму и потребата за изразување на интеркултурен дијалог, а јазикот е вистинското средство за тоа. Сè почести во современиот македонски говорен јазик денес се изразите од типот: *Нека е со лесно!*; *Со помин нека е!*), кои стануваат дел од секојдневниот живот на еден Македонец.

5. Културното наследство на еден народ е дел од неговиот историски развој, кој се развива под влијанието на низа општествено-политички и историски фактори, кои нашле свој одраз и на културен план, и кое наследство својот вистински одраз го дава преку формирањето на јазичниот израз. Токму историските вкрстувања на овие два јазика, македонскиот и турскиот, претставуваат потврда за јазично-културните врски кои постојат меѓу овие два народа.

Прилог 1. *Глосар на турцизми присутни во овчеполскиот македонски говор* (спроведена анкета 2013 г.)

А

ажи – жар
алма – јабољко
ажо – чичо
ана – мајка
ајран – матеница
акшамарлосун – добровечер
араба – кола
армут – круша
алдар – рж
алидуар – двор
атеш – оган
ач – отвори

Б

баалар – лозје
билимасан – знаеш ли
бабе – баба
бичак – нож
бабан – татко
бојнози – рогови
бал – мед
буѓун – денес
бардак – чаша
бујдај – пченица
башак – класје
бунар – дупка ископана
во земја
беаз – бело за добивање вода
беѓир – коњ
бибер – пипер
бурда – овде

В

вер – дај

Г

гумно – место за вршење жито
гунеш – сонце

Д

демирсабани – плуг
дере – дол
дуан – тутун
диенек – стап
дуин – вечер
дирем – вила
дуњ – свадба
Дириле – Црнилиште
(назив на место)
дишлер – заби

Ѓ

ѓел – дојди
ѓеце – ноќ
ѓозлер – очи

Е

екмек – леб
еф – куќа
ерик – слива
ерќек – момче
етејдуин – завчера
еќим – лекар
ешек – магаре

И**инѓе** – стрина**инек** – крава**Ј****јар'н** – утре**јолцик** – пасиште**јулав** – овес**К****кабак** – тиква**к'рмази** – црвено**капа** – затвори**к'с** – девојче**капи** – врата**к'с кардаш** – сестра**карач** – брест**коин** – овца**кардаш** – брат**којнари** – овци**карпус** – лубеница**кондур** – чевли**карши** – нагоре**кош** – трчај**кашик** – лажица**кузи** – јагне**каун** – диња**кулак** – уво**кафа** – глава**куш** – врапче**кечи** – коза**Л****лелек** – штрк**М****минаре** – место каде оцата пее
за празник**мацин** – маџун од грозје**Н****наут** – слануток**О****оќјус** – вол**ош балдум** – добре најде**отла** – сено**ош ѓелдем** – добре дојде**П****пазара** – пазар**папушлари** – опинци**паприка** – пиперка**Р****раки** – ракија**рачел** – рачели**С****сабан** – рало**сетре** – палто**сабанарлостун** – сабајле**сок** – сок**салата** – краставица**су** – вода**суит** – врба**салман** – слама**суван** – кромид**саук** – ветер**Т****ташје** – камења**тезе** – тетка**топрак** – земја**теке** – турски гробишта**туљбем** – шамија**тиганче** – тава за пржење**тус** – сол**Ќ****ќопек** – куче**Ч****чабук** – брзај**чинер** – јавор**чапа** – мотика**чиче** – цвеќе

чачак – опинци
чојук – дете
чешме – чешма
чорап – чорапи

Ц

цам – прозорец

цамија – турски религиозен храм

Ш

шарап – вино
шекер – шеќер
шише – шише

Литература:

- Аго Актан 2004: *Турцизмите во јазикот на Марко Цепенков* (магистерски труд), Скопје.
- Донски Александар 1989: *Фолклорно богатство на Штип*, Штип.
- Иванова Олга и др. 2001: *Речник на презимињата кај Македонците*, т. 2, Скопје.
- Јашар-Настева Оливера 1971: „За фонетската адаптација на турцизмите во македонскиот јазик“, *Serta slavica in memoriam Alois Schmaus*, München, 47–56.
- Јашар-Настева Оливера 1971: „Морфолошката адаптација на лексичките заемки во македонскиот јазик“, *Предавања на V семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје, 47–56.
- Јашар-Настева Оливера 2001: *Турските елементи во македонскиот јазик*, Скопје.
- Каровски Лазо (ред.) 1979: *Македонски печалбарски народни песни*, Скопје.
- Конески Блаже 1971: *Јазикот на македонската народна поезија*, Скопје.
- Конески Блаже 1982: *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Конески Блаже 1993: „Македонскиот литературен јазик“, *Реферати на македонските слависти на XI меѓународен славистички конгрес во Братислава*, Скопје, 9–33.
- Конески, Блаже (ред.) 1945: *Збирка на македонски народни песни*, Скопје.
- Коробар-Белчева Марија и др. 2008: *Речник на лични имиња во македонското народно творештво*, Скопје.
- Коробар-Белчева Марија и др. 1994: *Речник на презимињата кај Македонците*, т. 1, Скопје.
- Костиќ Станко 1959: *Малешевски народни песни*, Збирка, Скопје.
- Леонтиќ Марија 2008: *Турските суфикси во македонскиот јазик* (докторска дисертација), Скопје.
- Марков Борис 1977: „Некои аспекти од влијанието на турскиот јазик врз граматичката структура на македонскиот јазик“, *Македонски јазик*, XXVIII, Скопје.
- Марков Борис 1979: „Турцизмите во зборообразувањето на македонскиот јазик“, *Предавања на XII семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје, 27–44.
- Миладиновци, *Зборник 1861 – 1961*, 1962: Скопје.
- Минова-Ѓуркова Лилјана 1991: „Статусот на некои турцизми во македонскиот јазик денес“, *Литературен збор*, 5–6, Скопје, 29–37.

- Муртезани Изаим 2001: *Турцизмите во јазикот на албанската и македонската народна поезија*, Скопје.
- Речник на македонската народна поезија 1983–1993: Скопје.
- Спасов Људмил 1977: *Лексиката на македонската народна поезија* (магистерски труд), Скопје.
- Стаматовски Трајко 1990: *Македонска ономастика*, Скопје.
- Пеев Коста 1991: „Измени во граматичките категории на долновардарските говори во контекстот на турското влијание“, *Македонско-турски културни врски во минатото и денес* (II меѓународен симпозиум), Скопје, 93–97.
- Тополињска Зузана 1988: „Перифрастични предикатски изрази како средство на јазична интерференција“, *Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото*, Скопје, 99–108.
- Фирфов Ж., Симоновски М. (ред.) 1953: *Македонски мелографии од крајот на XIX век*, Скопје.
- Gołąb Zbigniew 1959: “The Influence of Turkish upon the Macedonian Slavonic Dialects“, *Folia Orientalia*, 26–45.
- Miklosich Franz 1884: *Die türkischen Elemente in den südosteuropäischen Sprachen* (Griechisch, albanisch, serbisch, kleinrussisch, grossrussisch, polisch), I–II Hälfte, Wien.

Summary

In the Article, we tried to show the Macedonian and Turkish connections, which found their reflection across the history, at lingual, literary and cultural levels, being also noticed at contemporary level, or in other words, they continued to live throughout the history or are encouraged by the modern manner of living and the ceaseless relation between Macedonia and Turkey in all spheres of life, in particular in cultural terms.

Cultural heritage of one population is part of its historical development, being developed under the influence of a series of social, political and historical factors, which found their reflection at cultural level as well, and which heritage gives its real impact by establishing the linguistic expression. Exactly these historical crossings of these two languages, Macedonian language and Turkish language, are confirmation for the linguistic and cultural ties, which exist between these two nations.

811.163.3'367.634

Прегледен труд

Христина Андоновска¹

**СВРЗНИКОТ *НО* И НЕГОВИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ
ВО КОРПУСОТ *ГРАЛИС*²
(врз примери од творештвото на Блаже Конески)**

Апстракт: Во овој труд ќе се задржиме на сврзникот *НО* – како основен спротивен сврзник карактеристичен за македонскиот стандарден јазик. Врз примери од творештвото на Блаже Конески, содржани во корпусот *Гралис*, ќе го анализираме односот на противставување меѓу дел-речениците во рамките на спротивната независносложена реченица. Исто така, врз примери од корпусот, ќе ги наведеме и еквивалентите на *НО* како спротивен сврзник, на пример, *АМА* (разг.), *АЛИ* (разг.), *САМО* (ШТО), како и *А*, *АМИ*, *ТУКУ*, *МЕЃУТОА* – во рамките на противставувањето.

Клучни зборови: *НО*, противставување, спротивна независносложена реченица, еквиваленти на *НО*, корпус *Гралис*.

Според морфолошко-синтаксичката класификација, сврзниците претставуваат службени, неменливи зборови и се дефинираат „како граматички зборови со кои се изразуваат односите меѓу јазичните единици (реченични членови или реченици) и тоа со нивно поврзување“ (Л. Минова-Гуркова 1997: 8–9). Со други зборови, сврзниците имаат улога на директен показател на видот на можните врски, односно се вбројуваат во редот на јазичните средства што вршат поврзување на елементите во рамките на јазичниот текст.

Основната функција на сврзниците е воспоставување некаков вид врска што семантички ќе биде проникната од самиот сврзник, односно преку сврзникот може да се окарактеризира видот на односот меѓу деловите што ги поврзува, при што во рамките на тој основен однос можат да се класифицираат разни видови и нијанси на односи.

Предмет на нашата анализа е сврзникот *НО* – како основен обележувач на врска на спротивности или на различности, и тоа во рамките на спротивните (адверсативните) независносложени реченици во македонскиот јазик, врз примери од творештвото на Блаже Конески, содржани во корпусот *Гралис*.

Спротивните независносложени реченици во македонскиот јазик претставуваат хетерогена група, односно меѓу нив се izdelуваат две подгрупи, и тоа: **спротивни реченици во потесна смисла** – односно спротивни реченици во

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ ИМЈ Крсте Мисирков, Скопје, pariskop@yahoo.fr

² [http://www – gewi.uni –](http://www-gewi.uni-graz.at/cocoon/gralis/search?tid=6FA72B417919BD2DA13C37E26A79F3BB)

[graz.at/cocoon/gralis/search?tid=6FA72B417919BD2DA13C37E26A79F3BB](http://www-gewi.uni-graz.at/cocoon/gralis/search?tid=6FA72B417919BD2DA13C37E26A79F3BB)

кои постои *семантичка опозиција*, и **спротивни реченици во поширока смисла** – односно спротивни реченици во кои меѓу дел-речениците постои однос на *надоврзување*, на *сопоставување* или на *противставување*.

Кај спротивните реченици во поширока смисла како типичен сврзник се јавува А, кој има функција на спротивен сврзник само во речениците во кои постои однос на *противставување*, така што во тој случај може да биде заменет со некој од останатите спротивни сврзници, на пример, НО, ТУКУ.

Сврзникот НО, како основен спротивен сврзник типичен за македонскиот стандарден јазик, најчесто се јавува во реченици во кои двете дејства се во потврдна форма или во реченици во кои се одрекува второто дејство. Во овој случај, како еквивалент на НО може да се употреби АМА (кој на исказот му дава разговорен белег), како и САМО (ШТО). Исто така, во разговорниот стил како еквивалент на НО се јавува и АЛИ, преземен од српскиот/хрватскиот јазик.

Како блискозначни со НО се јавуваат и сврзниците ТУКУ и АМИ, кои најчесто се среќаваат во примери во кои се одрекува вистинитоста на еден факт или на едно дејство во рамките на првата дел-реченица, додека во втората дел-реченица се искажува фактот, дејството што е важечко.

Во разговорниот јазик паралелно со АЛИ се употребува и сврзникот НЕГО, исто така, преземен од српскиот/хрватскиот јазик, кој функционира како еквивалент на сврзниците ТУКУ и АМИ.

Одделно место во рамките на спротивните сврзници му припаѓа на МЕЃУТОА, особено поради фактот што се употребува како партикула што воведува содржина спротивна на претходната. Со оваа функција најчесто се јавува во публицистичкиот и во научниот стил, а многу поретко во уметничката литература. Исто така, се среќава и паралелна употреба на НО и МЕЃУТОА еден до друг, како израз на експлицитна лексичка редунданција.

Во продолжение се задржуваме на сврзникот НО како врска во рамките на спротивната независносложена реченица составена од две дел-реченици, при што izdelуваме четири основни групи за изразување на спротивноста врз основа на присуството, односно на отсуството на одрекувањето во дел-речениците.

Првата група ги опфаќа примерите кога се јавуваат потврдни форми во двете дел-реченици. Во ваквите примери обично дел-речениците се целосно поставени во семантичка опозиција, при што можат да се изделат три вида однос, и тоа: *содржинска спротивност*, *спротивно надоврзување* и *спротивно сопоставување*. *Содржинската спротивност* меѓу дел-речениците со НО се развива кога целокупните содржини на двата дела се во семантичка опозиција. Во ваквите примери содржината на втората дел-реченица се јавува како спротивна на она што би го очекувале од првата дел-реченица, при што во дел-речениците можат да се јават различни субјекти или пак дејствата да бидат поврзани со ист вршител. Спротивниот однос што се развива меѓу дел-речениците може да биде дополнет со временски или со просторен сооднос на дејствата, а дејствата пак можат да бидат истовремени или да се јавуваат еднопоодно. На пример:

Криев само јас, **но** затоа во себе одгледував едно убаво, сладосногорко чувство, што се потсилуваше од нејзината појава. – На средсело ги видов братучеди му на Мико, **но** најмногу од сите ми се допадна Гица. – Целото мое суштество се свиваше од таа измама, јас колев страшна одмазда, **но** знаев дека таа ќе остане само во мене. – Галичник родил многу сликари, **но** само еден таков јунак каков што бил Горѓи Пулевски. – И баш во личноста на Прличев тоа најде свој највисок избраник, **но** истовремено и свој најжесток негатив. – А тој не само милост покажа, **но** и играта ја прекрати. – Уште е млада, **но** бледнилото на нејзиното лице одава нешто вдовичко, тоа е она бледнило на католички монахињи, милосрдни сестри. – Тој се бувта в гради и гледа наоколу, **но** таму сите се стопиле во темницата. – Таа намера го тераше да смислува најразлични начини како да ја оствари, **но** на сите патишта пак му се јавуваше потребата од посредник. – Беше едно време и псалт во главната црква, **но** се повлече, не можејќи да го поднесува судирањето на суетите, што постои и во тоа звање. – Саве веднаш го секава и прави движење со раката да го фати, **но** оној веќе се иставил. – Тој ги знае што се и како се луѓето со кои има работа, **но** и тие си го знаат. – Пред неколку потези младиот противник му понуди реми, **но** мајсторот одмавна со глава. – Прстите неусетно му трепетат, **но** тој е смирен. – Детето молчи, **но** мајка му спомага. – Споменот возбуждува | **но** и лекува. – Тој се тегавеше малку, **но** се согласи, откако му ветив дека за замена ќе му испратам една голема и интресна книга на руски јазик. – Тој легна, **но** долго остана буден во темницата. – Нешто го тераше да му го каже тоа и в очи, **но** пак се задржуваше.

Втората група ги опфаќа примерите во кои се јавуваат одречни форми во двете дел-реченици, односно примерите од типот „не А **но** не Б“. На пример:

Не знаеме со колкав јад ја поднесол лешочкиот игумен таа оцена, **но** разлозите на духовната цензура тој сепак не ги примил.

Во **третата група** се вбројуваат примерите во кои одрекувањето се јавува во првата дел-реченица, додека во втората дел-реченица има потврдна форма, односно примерите од типот „не А **но** Б“. Кога ќе се јави негацијата во делот А, вообичаено се одрекува дејството, а во делот Б се посочува дејството што се врши. Во делот Б, всушност, се утврдува друго дејство спротивно на дејството во делот А. На пример:

Каква точно, не знаев ни самиот, **но** секако нешто што ќе ја оправда мерата на мојата љубов. – По ништо друго не би се знаело веќе за него, **но** господ го научил да згреши во зборот. – Тој уште не видел како ја празнуваат во градот, **но** доста беше што го слушаше од другите деца да си ја замислува во сета нејзина радовна необичност. – Татко му уште не го затвораше, се врткаше таму, **но** дуќанот беше скоро празен.

Четвртата група ја сочинуваат оние примери во кои одрекувањето се јавува во делот Б, односно примерите од типот „А **но** не Б“. Во делот А се наведува определено дејство, додека во делот Б се одрекува дејството што се смета за логична последица од она што е искажано во претходниот дел. На пример:

Тоа може да биде така, **но** и не мора да биде така. – Тој сака сега да ја запре мислата барем на жени, **но** не му успева. – И тој беше доста редовен посетител на Боцевата берберница, **но** еден од оние што со ништо посебно не се истакнуваа, не го привлекуваа вниманието на другите. – Спасија ја виде неговата забуна, **но** не разбра одошто е. – Марко замижува, **но** не може да се сроди со земјата. – Некои текстови во неговите книги се "приведувани" од други црковни извори, **но** и во тие случаи не се работи за обичен превод, ами за слободно прераскажување на прочитаното. – Се прости веќе од сниската на младоста, **но** не може уште да се помири со едно. – Петровски беше исто студент, **но** не ги продолжи студиите, го зедеа право в затвор, а после го интернираа некаде во Бугарија. – Девојката пак залипа, **но** стариот не мислеше да се смиле, ами некаков бес го тераше да премине веднаш кон дејство.

Исто така, некои зборови или зборовни групи можат да се јават во функција на лексички конкретизатори што внесуваат дополнителни нијанси на противставувањето со НО, на пример, сврзниците *и, ни* или пак зборовите *сепак, пак, истовремено* и сл. Тие можат да се јават во рамките на сите наведени групи, при што се овозможува нијансирање на видот на спротивниот однос. На пример:

Галичник родил многу сликари, **но** само еден таков јунак каков што бил Ѓорѓи Пулевски. – И баш во личноста на Прличев тоа најде свој највисок избраник, **но** истовремено и свој најжесток негатор. – А тој не само милост покажа, **но** и играта ја прекира. – Нешто го тераше да му го каже тоа и в очи, **но** пак се задржуваше.

Како што веќе споменавме, НО претставува најјазрит спротивен сврзник во македонскиот јазик. Притоа, во поглед на блискозначноста, функцијата и фреквенцијата на употреба може да се направи паралела на НО со останатите спротивни сврзници, како што се: *а, ама, ами, туку и меѓутоа*. Всушност, овие сврзници можат да се јават и како еквиваленти на НО во рамките на противставувањето. Во корпусот *Гралис*, сепак, најбројни се примерите со НО (230) наспрема оние со другите спротивни сврзници, на пример: А (12), АМА (36), АМИ (114), ТУКУ (27), МЕЃУТОА (8), на кои ќе се задржиме во продолжението на нашата анализа.

А

Сопоставувањето и надоврзувањето се функции карактеристични за сврзникот А, додека пак противставувањето може да се смета за дополнителна функција, односно функција што не е специфична за него. Примерите ни покажуваат дека НО може да се јави речиси во сите позиции во кои се јавува А, а тоа значи дека зафаќа дел од неговите функции. На пример:

Сепак, да не се разбере криво, личната гордост немаше во тоа којзнае каков удел, **а** прашање е дали и воопшто имаше. – Кога појдовме заедно во канцеларијата на воспитачот и кога Бане му објасни зошто сме дошле, тој прво се намришти, **а** после ни рече да ги кренеме нозете. – Чевлите ќе ми втасаа токму за велиденскиот распуст, **а** јас веќе бев канет да гостувам тогаш кај Мико на село. – Меѓутоа поминаа неколку дена, **а** никако не ми се удаде случај

да пристапам кон остварувањето на својата намера. – Мене ми е уште болка, | на срцево жал ми иде – | толку младост да поминам | а езеро не бев видел. – Мислев дека се доближуваме, | а сега гледам зачуден – | бескрајно сме далеку, одеднаш. | Ме отфрли и мене како и толку други. – Секогаш каснела, | а сега нема ни да стигне! – Синко! велат оти знаеш много книга; а ти си уште мал и не знаеш. – Го пратице да го кани кумот за на свадба, а тој згрешил и рекол: "Да повелиш да дојдеш кај нас на свадба за зет!" – Пред самиот излез таа се запира подолго како да посматра еден цртеж, а всушност ја задржува чувството на бојазан да не се рече дека избегала ако излезе веднаш. – Баравме љубов од другите, | а се напуштаме сами. – Тој не можеше ништо да изговори, а само му ја стисна посилно раката на Аритона.

АМА

Сврзникот АМА има несловенско потекло, поточно претставува заемка од турскиот јазик што навлегла во македонскиот јазик преку разговорната варијанта. Сврзникот АМА во сите позиции го заменува НО, целосно преземајќи ја неговата улога. На пример:

Пладне беше веќе заминато, ама не можеше човек да сети кое време е. – Тој извика силно добар ден, ама никој не му одговори. – Праша, ама камионот одел за блиску. – Не беше порано таков, ама откако го отпеаа сина му нема ден да не е пијан. – Тој сакаше да поплука, ама плунка не му излезе од уста, само една лига му се пробеси и тој пак ја голтна. – Тој чкртна дури со заби и замавна од високо, ама после ја спушти полека раката на маса. – Не е возвишено, ама треба да се признае дека многу поупечатливо дејствува на селската душа, отколку да се предава истото со средствата на духовена живопис. – Главно ти си ја наредил таа работа, ама и јас ќе гледам днине да сторам нешто.

АМИ

Сврзникот АМИ, исто така, има туѓо потекло, односно потекнува од новогрчкиот јазик. Уште во првите преводи на словенски јазик се забележува негово присуство, како и негово истовремено преведување со НО. Во XIX век, пак, АМИ се здобива со посилна позиција на сврзник. Во примерите каде што се јавува АМИ во функција на спротивен сврзник степенот на противставеноста меѓу деловите што ги врзува е варијабилан, но и покрај тоа спротивниот е основниот однос меѓу нив (Снежана Веновска-Антевска 2003: 88). Најкарактеристични се, сепак, примерите во кои се јавува негација во првата дел-реченица, при што АМИ може да се замени со блискозначниот сврзник ТУКУ. На пример:

Но таа не само што не запре, ами почна со некакво испитувачко задоволство да ги загледува моите чевли, од сите страни, прво едниот па другиот. – Тоа не им попречи, ами дури до извесна степен им помогна, да одговорот, колку што можеа според силите, на непосредните задачи на своето време. – Тие претходници не беа непризнати луѓе, излезени од некаква варварска

средина, **ами** беа претставници на високото византиско општество. – Зашто една личност не се наоѓа себеси само во спроведувањето на извесни општи принципи, **ами** таа се остварува во дадена средина по многу посложени патишта. – Тој не се задоволил само со тоа што работата се свршила, **ами** самиот се зафаќа да го опише како историк настанот и притоа скромно да ја подвлече својата улога. – Тој се притиснува на земјата, и му се чини дека не свири, **ами** како мало дете цица една јадра и слатка боска. – Не, господин Бутчик не ги привлекуваше своите гости, **ами** повеќе ги одбиваше. – Девојката пак залипа, но стариот не мислеше да се смили, **ами** некаков бес го тераше да премине веднаш кон дејство.

ТУКУ

ТУКУ во функција на спротивен сврзник се јавува во XIX век, развивајќи се од прилогот *толку* со значење 'само'. Имајќи ја предвид блискозначноста со АМИ, сврзникот ТУКУ се среќава во примери во кои во делот А обично се одрекува вистинитоста, додека во делот Б се дава точниот факт (Снежана Веновска-Антевска 2003: 90). Всушност, тоа се синтаксички конструкции од типот "не А **туку** Б". На пример:

*Само старицијата се сврте нервозно на столицата и му се опули намусен, **туку** пак се здржа. – Не е тој пијан, **туку** е луд. – Го знаеш сигурно, **туку** сега не ти текнува.*

МЕЃУТОА

Дури кон крајот на XIX век и почетокот на XX век може да се забележи ретка појава на примери со употреба на МЕЃУТОА во сврзничка функција. По периодот на кодификацијата на македонскиот јазик, пак, се забележува постепен пораст на употребата на МЕЃУТОА во функција на сврзник, како и во функција на партикула, поточно на партикула-сврзник – најчесто во позиција зад пауза, односно точка (Лилјана Минова-Ѓуркова 2000: 247). Оттука произлегува и неговата блискозначност со сврзникот НО, особено при воведувањето на нови содржини поинакви од она што е претходно кажано. Исто така, се забележува пораст и на примерите во кои не се очекува употреба на МЕЃУТОА, поточно во позиција на спротивен сврзник што врзува реченици во рамките на сложената реченица со воспоставен спротивен однос, односно онаму каде што би го очекувале НО (Снежана Веновска-Антевска 2003: 92).

Изборот на МЕЃУТОА како спротивен сврзник, всушност, преминува во индивидуално стилистичко средство за избегнување на честата употреба на НО. Исто така, меѓу НО и МЕЃУТОА се јавува конкурентност како синтаксички средства за поврзување во јазичниот текст, додека во поглед на фреквенцијата на употреба МЕЃУТОА почесто се јавува во публицистичкиот и во научниот стил, а поретко – во уметничката литература. На пример:

Минеа дни и секој носеше нова подробност во развојот на оваа љубов, нова точка во изградувањето на овој дијалог со кој требаше да почне едно

познанство, *меѓутоа* решителниот чекор никогаш да се направи, и никако ни првата реченица да биде изговорена пред онаа на која ѝ беше наменета.

САМО (ШТО)

Во корпусот Гралис се среќават и контексти во кои како блискозначен на НО се јавува САМО (ШТО), на пример:

Во мене тој е зачат, се дипли сажан по сажан, стапките исти се редат, само е звукот тажен. – Споменот пак се враќа, само загаснато свети. – На Коча му иде да даде двесте, само да не му трескотат над уши. – Мими ја опфаќа на заминување таа слика и не мисли ништо за неа, само е потсвесно сигурна дека никогаш нема да биде онолку лошо стара. – Нека се мачи снагава | и нека пати телово, | само нека ми светка | виделцето, | виделово! – Сите се качија, само јас и таа останавме, ни побегна трамвајот.

АЛИ

Во разговорниот јазик, како резултат на јазично влијание од српскиот јазик, како конкурент на НО и на АМА во функција на спротивен сврзник се јавува АЛИ. Во корпусот Гралис, разбирливо, не се среќава ниту еден пример со АЛИ како спротивен сврзник.

Општо земено, како и врз основа на анализата на примерите од корпусот Гралис, можеме да констатираме дека НО е најизразит спротивен сврзник во македонскиот јазик – особено доминантен во писмениот јазик. Неговиот развој од партикула што му давала белег на исказот, поточно фактот дека она што се јавува зад НО внесува различна и на некој начин спротивна и поинаква содржина од она што е претходно кажано – постапно водел кон појава на НО во функција на партикула-сврзник (Снежана Веновска-Антевска 2003: 247).

Исто така, НО спаѓа во редот на исконските (прости) старословенски сврзници, односно датира уште од најстариот период на историскиот развој на македонскиот јазик. Така, во Кратовското евангелие, Станиславовиот пролог, Карпинскиот апостол и во Вранешничкиот апостол се среќава исклучиво сврзникот НО (К. Бицевска 2000: 133), односно се употребуваат двете варијанти на НО – со јор и со носовка.

За сврзникот НО е карактеристично и тоа што се јавува со различна фреквенција и во различни споеви преку кои се открива неговата тројна функција – како сврзник, партикула-сврзник и партикула (Снежана Веновска-Антевска 2003: 249). Всушност, во рамките на спротивната независносложена реченица НО претставува основен, типичен спротивен сврзник во македонскиот јазик, со можност за целосна или делумна замена со останатите спротивни сврзници, како што покажува и нашата анализа врз примери од творештвото на Конески во корпусот Гралис.

Литература

- Бицевска, Кита 2000: „Употребата на носовките во ракописите од северна Македонија“, *Македонистика*, 6, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Веновска-Антевска, Снежана 1998: *Спротивната реченица кај македонските автори од XIX век*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Веновска-Антевска, Снежана 2003: *Сврзникот НО во македонскиот јазик (дијахронија, синхронија, перспективи)*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Минова-Гуркова, Лилјана 1997: *Сврзувачки средства во македонскиот јазик*, Детска радост, Скопје.
- Минова-Гуркова, Лилјана 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Магор, Скопје.

Résumé

Dans cet article, nous nous concentrerons sur la conjonction NO, en tant que conjonction fondamentale d'opposition, caractéristique de la langue standard macédonienne. Au travers d'exemples tirés des travaux de Blaze Koneski, inclus dans le corpus *Gralis*, nous analyserons la relation d'opposition entre les parties de phrases indépendantes d'opposition. En outre, au travers d'exemples du corpus, nous énumérerons aussi des équivalents de la conjonction NO en tant que conjonction d'opposition, tels que par exemple, AMA (colloquial), ALI (colloquial), SAMO (SHTO) et A, AMI, TUKU, MEGJUTOA, dans leur sens d'opposition.

821.163.1 – 1.09

Климент Охридски, св.: 81'373(038)

Стручен труд

Татјана Илиева¹

ОБРАТЕН РЕЧНИК НА ЛЕКСЕМИТЕ В ХИМНОГРАФСКИТЕ ТВОРБИ НА КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Апстракт: Обратниот индекс на лексемите во химнографските творби на Климент Охридски е подготвен според студијата на Стоја Поп-Атанасова и Весна Костовска „Лексиката во поетските творби на Климент Охридски“. Индексот ги илустрира деривациските процеси во јазикот одразени во химнографското творештво на св. Климент Охридски што го прави исклучително корисен за проучување на зборообразувачката наклонетост на авторот.

Клучни зборови: историска лексикографија на словенските јазици, обратен индекс, химнографски творби на Климент Охридски.

Обратниот индекс на лексемите во химнографските творби на Климент Охридски, изготвен по словоуказателя, приложен към студијата на Стоја Попатанасова и Весна Костовска „Лексиката во поетските творби на Климент Охридски“², спада към справочно-езиковедските речници. В него словниот материал е подреден по крайните и предшестващите ги букви, като по този начин всички думи, които имат едно и също окончание или са образувани със съответен суфикс, се събират накуп. Така той илюстрира деривационните процеси в езика, отразени в химнографското творчество на св. Климент Охридски, което го прави изключително полезен при изследване словотворческите наклонности на автора. Не бива да се забравя обаче относителността на информацията, доколкото ръкописното битуване на средновековните текстове е свързано с изменения в първоначалния им лексикален състав, поради което днес разполагаме не с техния автентичен словен ресурс, а с версиите на копистите. Ето защо едно надлежно изготвено критическо издание на химнографските творби на Климент Охридски би внесло повече или по-малко корекции в словообразователната картина, която представя настоящият обратен индекс.

За удобство на ползвателя индексът следва последователността на буквите и правописа на заглавните единици, възприети в базовия речник. Изключение е

¹ Доцент д-р Татјана Илиева от Кирило – Методиевският научен център при Българската академия на науките, ilieva_tatyana@abv.bg

² Поп-Атанасова С., Костовска, В. *Лексиката во поетските творби на Климент Охридски*. Скопје, 2005, 64–361.

направено само при буквата е пред вокал в домашни думи, която се предава с ъ. При съставянето му прилагам модела на разделното представяне в обратния словник на лексиката по множества: съществителни (включително и гръцките заемки), прилагателни и причастия, местоимения, глаголи, наречия и предикативи, числителни и съюзи. Този подход улеснява ползвателя, диференцирайки големите множества на по-малки подмножества по определени, съществени за лексикологичните изследвания, признаци. Количествените сведения, приложени в а tergo списъка дават възможност да се изчисли лесно сумата на словоупотребите в отделните лексико-семантични групи спрямо дължината на техния списък и позволяват съпоставимост на отделните членове в групата и между групите по показателя честотност. Включването на чуждите заемки дава възможност за проследяване закономерностите при морфологичната адаптация на тази категория думи в приемащия език.

Направата на индекси а tergo към всеки новоиздаден текст е от съществено значение за увеличаване базата на сравнение, а оттук и обективността на извежданите закономерности. Натрупването на достатъчно данни за съпоставителни изследвания ще открои спецификата на перото на всеки книжовник и ще позволят по-категорични изводи за авторството в спорни случаи.

Резюме

Обратный словник к химнографическим произведениям Климента Охридского подготовлен по словоуказателю к студии С. Попатанасовой и В. Костовской "Лексиката во поетските творби на Климент Охридски". Он иллюстрирует деривационные процессы в языке, отражены в химнографии Климента Охридского. Он будет исключительно полезным для исследователей, интересующимися словотворческими наклонностями автора.

а	7	conj	в'ъноу'ка	2	subst
оба	1	num	влад'ыка	37	subst
з'ълоба	1	subst	р'бка	4	subst
ж'троба	6	subst	м'жка	10	subst
р'ыба	2	subst	р'жка	12	subst
страда'ба	1	subst	х'вала	3	subst
мольба	15	subst	пох'вала	3	subst
ц'б'льба	6	subst	м'б'гла	8	subst
сва'т'ба	2	subst	сна	31	subst
тр'ба	1	subst	т'ма	9	subst
р'жа	1	subst	е'лима	1	propr
др'ъжава	5	subst	то'ма	2	propr
глава	1	subst	на	146	praep
слава	31	subst	рана	4	subst
га'з'ва	1	subst	с'тра'на	3	subst
ннеба	1	subst	же'на	3	subst
в'ъдова	1	subst	пе'лена	4	subst
молит'ва	59	subst	та'нна	8	subst
жр'ът'ва	6	subst	гла'женна	12	subst
кла'т'ва	3	subst	др'оу'ж'нна	1	subst
д'ъва	4	num	к'ж'п'нна	5	subst
мла'ъва	4	subst	не'т'нна	12	subst
не'спр'ъва	1	adv	ко'н'ъ'нна	1	subst
д'ба	46	subst	п'ж'ъ'нна	1	subst
пр'исно'д'ба	6	subst	т'н'ш'нна	1	subst
е'в'га	1	propr	з'м'ур'на	1	subst
но'га	9	subst	ло'же'сна	3	subst
слоу'га	4	subst	ве'з'д'ъ'на	6	subst
да	42	conj/ part	в'л'ъ'на	1	subst
е'г'да	3	conj	ск'е'р'ъ'на	1	subst
то'г'да	1	adv	с'т'б'на	2	subst
на'д'е'ж'да	9	subst	с'то'па	1	subst
госпо'ж'да	42	subst	га'дра	4	subst
жа'ж'да	1	subst	пе'щ'ера	1	subst
зе'б'з'да	3	subst	г'ора	6	subst
сво'во'да	1	subst	в'бра	30	subst
во'да	5	subst	м'бра	1	subst
в'ба	13	subst	в'рата	3	subst
по'в'ба	6	subst	ни'щ'ета	1	subst
мр'б'жа	2	subst	ра'бота	1	subst
с'т'ьса	3	subst	на'го'та	1	subst
за	44	praep	л'е'по'та	1	subst
тра'пе'за	1	subst	до'бро'та	2	subst
р'н'за	10	subst	ще'дро'та	1	subst
ло'за	1	subst	ши'ро'та	2	subst
с'л'ъ'за	6	subst	крас'ота	4	subst
ж'за	5	subst	вы'со'та	9	subst
			ъ'не'сто'та	9	subst

оуста	5	subst	сръдъце	18	subst
богоневѣста	1	subst	слъньце	40	subst
лѣстѣница	4	subst	пауѣ	20	adv
дѣвница	11	subst	вѣше	4	adv
богородница	19	subst	сѣвѣше	13	adv
богооубиница	1	subst	трѣбнище	1	subst
страдалица	1	subst	сѣкровище	1	subst
пленица	1	subst	сѣднще	2	subst
мжѣнница	3	subst	прнѣбжнще	8	subst
дѣсница	5	subst	жнлнще	4	subst
молнѣвнница	1	subst	вѣмѣстнлнще	3	subst
роднѣлнница	1	subst	овнтѣлнще	1	subst
богороднѣлнница	1	subst	поконще	3	subst
застѣпнница	7	subst	без	39	praep
помощнница	4	subst	нз	70	praep
тронца	24	subst	н ₁	575	conj
владѣуница	20	subst	н ₂	15	pron
овѣца	1	subst	сннан	3	propr
прѣдѣтѣуа	13	subst	ран	4	subst
лоуа	11	subst	хѣдѣтан	1	subst
прнтѣуа	1	subst	овѣуа	1	subst
тѣуа	1	subst	радн	8	postp
доуша	71	subst	послѣдн	1	adv
пница	3	subst	нерен	1	subst
сѣвѣца	1	subst	архнерен	4	subst
лѣца	1	subst	тнмѣтен	7	propr
тѣждѣ	1	pron	нерѣтен	5	propr
прѣждѣ	12	adv/prp	евсѣвнн	4	propr
же	47	part	вражнн	6	pdj
еже	1	conj	вожнн	105	pdj
ндеже	3	adv/	незекнн	1	propr
		conj	велнн	3	adj
донѣдеже	1	conj	васнлнн	1	propr
нже	130	pron	злнн	1	subst
ннколнже	1	adv	евтнлнн	9	propr
ннкакѣже	1	adv	млѣннн	7	subst
ѣкоже	18	conj	равѣннн	1	adj
ннктѣтоже	1	pron	арнн	1	propr
тѣмѣже	52	conj	аполннарнн	5	propr
трѣне	15	num	комаснн	5	propr
оле	3	interj	вѣтнн	1	subst
древле	19	adv	вѣщнн	1	adj
не	46	part	вѣдѣщнн	5	ptc- adj
зане	1	conj	гаслн	8	subst
ное	1	propr	саломн	1	propr
море	2	subst	нн	12	part
се	5	interj	вѣспрѣстанн	2	adv
лнще	11	subst	грѣдѣнн	1	subst

прост'ынн	3	subst	ц'ѣлыватн	1	vb
поуст'ынн	7	subst	закр'ыватн	1	vb
сват'ынн	7	subst	покр'ыватн	1	vb
вон	1	subst	п'ѣватн	1	vb
свон	30	pron	в'ъсп'ѣватн	11	vb
твон	154	pron	пр'ѣсп'ѣватн	1	vb
покон	1	subst	прогн'иватн	1	vb
мон	39	pron	сѧ нспл'гн'иватн	1	vb
монсн	7	prop	полагатн	1	vb
пог'ыватн	1	vb	пр'ѣд'ѣлагатн	2	vb
подаватн	2	vb	прнв'ѣгатн	5	vb
в'ѣн'ѣватн	2	vb	сѧ порж'гатн	1	vb
(сѧ) повн'иватн	7	vb	датн	12	vb
нзлн'иватн	1	vb	проба'датн	1	vb
поун'иватн	6	vb	влад'атн	1	vb
проз'абоватн	1	vb	прнпа'датн	7	vb
сѧ рад'оватн	29	vb	постра'датн	1	vb
обра'доватн	1	vb	сѧ помлаж'датн	1	vb
пропов'ѣдоватн	1	vb	сѧ в'ѣмлаж'датн	1	vb
насл'ѣдоватн	1	vb	(сѧ) наслаж'датн	5	vb
посл'ѣдоватн	11	vb	(сѧ) раж'датн	15	vb
лнк'ѣствоватн	1	vb	в'ѣсхаж'датн	1	vb
ц'ѣсар'ѣствоватн	1	vb	сѧ троу'ж'датн	1	vb
ш'ѣствоватн	2	vb	оу'твр'ѣж'датн	2	vb
сѧ обра'зоватн	1	vb	в'ѣз'датн	2	vb
прообра'зоватн	2	vb	по'датн	13	vb
лнковатн	7	vb	сѧ в'ѣдатн	1	vb
помнл'оватн	7	vb	р'ы'датн	1	vb
пр'ѣсв'ѣт'ѣловатн	1	vb	в'ѣзд'р'ы'датн	1	vb
ц'ѣловатн	2	vb	с'ѣз'ѣдатн	3	vb
р'ѣв'ѣноватн	2	vb	пов'ѣдатн	1	vb
в'ѣзд'р'ѣв'ѣноватн	1	vb	пропов'ѣдатн	13	vb
пор'ѣв'ѣноватн	1	vb	нспов'ѣдатн	10	vb
празд'ѣноватн	4	vb	пр'ѣдатн	3	vb
нм'ѣноватн	1	vb	с'ѣбл'юд'атн	1	vb
нскор'ѣноватн	1	vb	ж'ѣдатн	2	vb
основатн	2	vb	оу'блаж'атн	2	vb
дароватн	2	vb	л'ѣжатн	5	vb
гот'оватн	1	vb	нал'ѣжатн	1	vb
нагот'оватн	1	vb	в'ѣзл'ѣжатн	1	vb
оугот'оватн	3	vb	прнл'ѣжатн	1	vb
з'ѣватн	2	vb	с'ѣл'ѣжатн	2	vb
проз'ѣватн	1	vb	сѧ прнблнж'атн	1	vb
б'ыватн	2	vb	од'р'ѣжатн	14	vb
пр'ѣб'ыватн	4	vb	с'ѣдр'ѣжатн	3	vb
прнз'ыватн	2	vb	с'ѣт'ѣжатн	4	vb
поз'ыватн	1	vb	погр'ѣжатн	1	vb
в'ѣз'ыватн	2	vb	с'ѣт'ѣжатн	1	vb

сѧ ПОДВѢСАТИ	1	vb	ВЪСТРЕПѢТАТИ	2	vb
РАЖДАТИ	1	vb	ПРОЦЕНТАТИ	1	vb
ПРОКТОРЪСАТИ	1	vb	ВЪСПИТАТИ	1	vb
ПОКАЗАТИ	4	vb	ПОУЧИТАТИ	11	vb
РАЗВРЪЗАТИ	1	vb	ОБЛЕСТАТИ	2	vb
ОТВРЪЗАТИ	6	vb	ПРИНЕСТАТИ	2	vb
ДРЪЗАТИ	1	vb	ВЪСТАТИ	3	vb
ВЪЗАТИ	6	vb	ПРОКЪСТАТИ	3	vb
СЪВЪЗАТИ	2	vb	ПРОСТАТИ	1	vb
сѧ ПЛАКАТИ	1	vb	ПРОУРЪТАТИ	1	vb
РИКАТИ	1	vb	ПРИЛѢТАТИ	1	vb
ВЪЗНИСКАТИ	1	vb	ПРОКЛѢТАТИ	1	vb
АЛЪКАТИ	1	vb	НСТАЧАТИ	4	vb
ПРИТЪКАТИ	1	vb	ОВЕНИЧАТИ	2	vb
ЖЕЛАТИ	3	vb	ЗАЩИЩАТИ	1	vb
ПРОКДЪГЛАГОЛАТИ	1	vb	ВЪПЛЪЩАТИ	2	vb
ПОСЪЛАТИ	2	vb	ОБЪЩАТИ	1	vb
ВЪСЪЛАТИ	2	vb	ВЪЗВЪЩАТИ	4	vb
ДѢЛАТИ	1	vb	ПРОВЪЗВѢЩАТИ	2	vb
СЪДѢЛАТИ	2	vb	ОСВѢЩАТИ	2	vb
МАТИ	35	subst	ПРОСВѢЩАТИ	18	vb
ПРИИМАТИ	17	vb	сѧ ВЪМѢЩАТИ	1	vb
ВЪСПРИИМАТИ	6	vb	СЪМЪЩАТИ	1	vb
БОГОМАТИ	3	subst	НАРИЦАТИ	1	vb
ЗНАМЕНАТИ	1	vb	ПРОРИЦАТИ	4	vb
ПОЗНАТИ	2	vb	ОБЛАЧАТИ	3	vb
ПОМИНАТИ	7	vb	ВЕЛИЧАТИ	18	vb
РАСПИНАТИ	1	vb	ВЪЗВЕЛИЧАТИ	2	vb
РАЗГЪНАТИ	3	vb	НАОУЧАТИ	2	vb
ПОГЪНАТИ	1	vb	СЪКОНЫЧАТИ	2	vb
ПРОГЪНАТИ	4	vb	ВЪНЫЧАТИ	5	vb
ОТЪГЪНАТИ	15	vb	сѧ ОТЪЛЪЖАТИ	1	vb
КАПАТИ	1	vb	ОУГАШАТИ	1	vb
ОУТАПАТИ	2	vb	ПРИГЛАШАТИ	2	vb
ПОУРЪПАТИ	2	vb	ПРОКЪЗНАШАТИ	3	vb
ЗАСТЪПАТИ	1	vb	ОУКРАШАТИ	1	vb
ПРОКЪСТЪПАТИ	2	vb	сѧ ОУСТРАШАТИ	1	vb
ВЪЗНИГРАТИ	2	vb	ПРОКЪЗНОШАТИ	2	vb
СЪВЕНРАТИ	3	vb	ДОНОШАТИ	1	vb
ВЪЗНРАТИ	2	vb	ВЪКОУШАТИ	1	vb
сѧ ПРОСТНРАТИ	1	vb	ПОСЛОУШАТИ	1	vb
НЗЕЪРАТИ	7	vb	РАЗДРОУШАТИ	1	vb
СЪВЕЪРАТИ	5	vb	СЪВРЪШАТИ	1	vb
РАЗДЪРАТИ	1	vb	СЛЫШАТИ	1	vb
ПОПЪРАТИ	4	vb	ОУСЛЫШАТИ	2	vb
СЪПАСАТИ	2	vb	РАЗДРѢШАТИ	9	vb
ПРОПИСАТИ	3	vb	ВЪСКРѢШАТИ	6	vb
сѧ ПРОПРОПАСАТИ	2	vb	ОУТѢШАТИ	1	vb

нѣти	2	vb	прѣходѣти	4	vb
сѧ оутѣнѣти	2	vb	нѣходѣти	1	vb
ослабѣти	1	vb	вѣсходѣти	1	vb
обѣти	3	vb	обѣходѣти	1	vb
подобѣти	3	vb	сѣходѣти	1	vb
сѧ оуподобѣти	7	vb	прѣходѣти	2	vb
(сѧ) сѣподобѣти	10	vb	поноудѣти	1	vb
погоудѣти	2	vb	(сѧ) оутвѣрѣдѣти	6	vb
соудѣти	1	vb	сѧ оумноосѣрѣдѣти	2	vb
потрѣбѣти	13	vb	повѣдѣти	4	vb
вѣзлюбѣти	3	vb	оувѣдѣти	1	vb
(сѧ) нзбавѣти	57	vb	наслѣдѣти	1	vb
слабѣти	13	vb	збелѣдѣти	1	vb
направѣти	1	vb	сѣдѣти	1	vb
наставѣти	7	vb	осѣдѣти	2	vb
оставѣти	9	vb	жѣти	4	vb
поставѣти	1	vb	сѧ прѣблѣжѣти	1	vb
оуставѣти	1	vb	прѣжѣти	10	vb
сѣставѣти	4	vb	обожѣти	2	vb
(сѧ) прѣставѣти	6	vb	(сѧ) обложѣти	3	vb
оудѣти	7	vb	вѣзложѣти	2	vb
сѧ дѣти	9	vb	положѣти	2	vb
сѧ оудѣти	8	vb	пожѣти	2	vb
словословѣти	1	vb	вѣложѣти	1	vb
пѣснословѣти	1	vb	ннзѣложѣти	8	vb
оудѣти	4	vb	отѣложѣти	1	vb
обновѣти	6	vb	посложѣти	1	vb
(сѧ) повѣти	1	vb	(сѧ) вѣоржѣти	3	vb
(сѧ) готовѣти	2	vb	проебразѣти	3	vb
оуготовѣти	1	vb	прѣобразѣти	1	vb
(сѧ) ѣти	43	vb	нзѣти	6	vb
(сѧ) готовѣти	4	vb	вѣзѣти	10	vb
(сѧ) оумрѣтѣти	6	vb	провѣзѣти	1	vb
насладѣти	1	vb	прѣвѣзѣти	1	vb
оградѣти	1	vb	сѧ прослѣзѣти	1	vb
сѣдѣти	1	vb	погрѣзѣти	4	vb
насѣдѣти	1	vb	хвалѣти	8	vb
посѣдѣти	1	vb	похвалѣти	4	vb
(сѧ) прѣгвоздѣти	2	vb	вѣсхвалѣти	1	vb
своедѣти	2	vb	палѣти	2	vb
водѣти	1	vb	(сѧ) опалѣти	2	vb
нзводѣти	1	vb	населѣти	1	vb
вѣзводѣти	4	vb	сѧ веселѣти	13	vb
прѣводѣти	2	vb	(сѧ) вѣзвеселѣти	3	vb
вѣводѣти	4	vb	сѧ сѣвеселѣти	1	vb
прѣводѣти	1	vb	сѧ вѣселѣти	11	vb
(сѧ) родѣти	44	vb	сѧ сѣмилѣти	1	vb
породѣти	19	vb	окрѣлѣти	3	vb

нзволнтн	2	vb	оукрѣпнтн	2	vb
сѧ молнтн	116	vb	отѣстѣпнтн	3	vb
(сѧ) помолнтн	36	vb	варнтн	5	vb
оумолнтн	7	vb	оздрнтн	6	vb
оутолнтн	1	vb	вѣспарнтн	1	vb
дѣлнтн	1	vb	сѧ вѣспернтн	1	vb
раздѣлнтн	1	vb	(сѧ) вѣпернтн	3	vb
цѣлнтн	1	vb	оуѣдрнтн	1	vb
нсцѣлнтн	8	vb	оумнрнтн	1	vb
посрамнтн	5	vb	сѧ вѣдворнтн	2	vb
въразоумнтн	1	vb	творнтн	15	vb
оустраннтн	1	vb	сѣтворнтн	21	vb
храннтн	1	vb	разорнтн	8	vb
сѣхраннтн	3	vb	покорнтн	8	vb
окаменнтн	1	vb	оускорнтн	2	vb
нскореннтн	8	vb	прнтн	6	vb
сѧ сѣблазнтн	1	vb	оуѣыстрнтн	1	vb
сѧ оуѣннтн	1	vb	обагѣрнтн	1	vb
разгоннтн	1	vb	погаснтн	1	vb
нзгоннтн	1	vb	оугаснтн	1	vb
прогоннтн	4	vb	сѧ оужаснтн	1	vb
отѣгоннтн	6	vb	провѣзгласнтн	1	vb
сѧ поклоннтн	1	vb	(сѧ) оукраснтн	14	vb
прѣклоннтн	1	vb	прѣоукраснтн	1	vb
нзгаснтн	1	vb	носнтн	5	vb
оугаснтн	1	vb	вѣзноснтн	4	vb
вѣннтн	6	vb	прѣвѣзноснтн	19	vb
наплѣннтн	2	vb	прнноснтн	5	vb
нсплѣннтн	7	vb	поноснтн	4	vb
сѣннтн	14	vb	проснтн	15	vb
сѧ сѣннтн	4	vb	нспроснтн	13	vb
сѧ оупраздѣннтн	1	vb	сѧ приимѣснтн	1	vb
прѣмѣннтн	1	vb	вѣскрѣснтн	8	vb
осѣннтн	1	vb	(сѧ) обогатнтн	3	vb
донтн ₁	2	vb	обратнтн	2	vb
донтн ₂	2	vb	вѣзвратнтн	1	vb
напоннтн	1	vb	отѣвратнтн	2	vb
проннтн	14	vb	(сѧ) оучснтн	8	vb
стронтн	1	vb	зашнтнтн	1	vb
оустронтн	1	vb	оукротнтн	2	vb
потопнтн	4	vb	проснтн	3	vb
сѧ сѣвѣкоупнтн	1	vb	опоуснтн	1	vb
вѣпнтн	46	vb	отѣпоуснтн	1	vb
вѣзѣпнтн	7	vb	вѣзвѣснтн	4	vb
поуѣпнтн	1	vb	провѣзвѣснтн	2	vb
сѧ прилѣпнтн	1	vb	сѧ вѣмѣснтн	3	vb
ослѣпнтн	1	vb	сѧ нѣвѣмѣснтн	1	vb
сѧ крѣпнтн	1	vb	(сѧ) вѣплѣтнтн	18	vb

насытѣти	1	vb	принеѣти	3	vb
несѣти	1	vb	понеѣти	5	vb
свѣтѣти	3	vb	цвѣтѣти	2	vb
освѣтѣти	3	vb	процвѣтѣти	4	vb
(сѧ) просвѣтѣти	72	vb	ѹнѣти	14	vb
възмѣжѣти	1	vb	несѹнѣти	4	vb
(сѧ) облаѹнѣти	1	vb	востѣти	1	vb
нзблаѹнѣти	1	vb	(сѧ) обврѣстѣти	5	vb
възвѣланѹнѣти	2	vb	разврѣстѣти	1	vb
скоѹнѣти	1	vb	(сѧ) отврѣстѣти	8	vb
въскоѹнѣти	1	vb	сѣстѣти	1	vb
поѹнѣти	1	vb	сѣблѹстѣти	3	vb
тоѹнѣти	4	vb	оѹвѣстѣти	2	vb
растоѹнѣти	2	vb	сѣмѣстѣти	1	vb
нестоѹнѣти	1	vb	грѣстѣти	4	vb
оѹнѣти	4	vb	сѧ вѣстрѣстѣти	1	vb
наоѹнѣти	4	vb	отѣтрѣстѣти	1	vb
оѹлоѹнѣти	3	vb	прѣплоѹтѣти	1	vb
облыгѣнѣти	1	vb	бѣтѣти	135	vb
сѧ оплѣнѣти	1	vb	нзбѣтѣти	3	vb
навѣнѣти	1	vb	прнебѣтѣти	1	vb
сѧ разлѣнѣти	2	vb	сѧ сѣбѣтѣти	4	vb
отѣлѣнѣти	1	vb	прѣбѣтѣти	3	vb
оѹстрашѣти	1	vb	омѣтѣти	2	vb
роѹшѣти	1	vb	сѧ отѣкрытѣти	1	vb
раздроѹшѣти	3	vb	дѣтѣти	4	subst
сѣкроѹшѣти	1	vb	въздѣтѣти	2	vb
несѹшѣти	1	vb	внѣтѣти	21	vb
прѣсоѹшѣти	1	vb	възнѣнавнѣтѣти	5	vb
сѣврѣшѣти	1	vb	провнѣтѣти	1	vb
покрѣшѣти	1	vb	вѣдѣтѣти	2	vb
раздрѣшѣти	24	vb	несповѣдѣтѣти	1	vb
нздрѣшѣти	1	vb	сѣвѣдѣтѣти	3	vb
прѣнѣти	2	vb	сѣдѣтѣти	6	vb
пастѣ ₁	2	vb	болѣтѣти	2	vb
пастѣ ₂	1	vb	оѹдолѣтѣти	2	vb
(сѧ) вѣпастѣти	7	vb	тѣлѣтѣти	1	vb
прнпастѣти	2	vb	запѣчатѣлѣтѣти	1	vb
оѹпастѣти	1	vb	цѣлѣтѣти	1	vb
сѧ сѣпастѣти	17	vb	нмѣтѣти	48	vb
въздѣрастѣти	1	vb	прѣнмѣтѣти	4	vb
вѣстѣти	2	vb	разганѣтѣти	1	vb
нзвѣстѣти	1	vb	пѣтѣти	27	vb
възвѣстѣти	6	vb	вѣспѣтѣти	15	vb
прнвѣстѣти	2	vb	прѣспѣтѣти	1	vb
вѣвѣстѣти	1	vb	трѣппѣтѣти	1	vb
сѣплѣстѣти	1	vb	сѣтрѣппѣтѣти	1	vb
(сѧ) възнѣстѣти	4	vb	прѣтрѣппѣтѣти	2	vb

кѣпѣти	1	vb	потапати	1	vb
сѣтварѣти	1	vb	(сѧ) оѣкрѣпати	4	vb
вѣспарѣти	1	vb	помышлати	1	vb
горѣти	1	vb	раздѣлати	4	vb
прострѣти	2	vb	нѣцѣлати	3	vb
потѣрѣти	1	vb	нзганати	2	vb
зѣрѣти	8	vb	проганати	1	vb
прозѣрѣти	4	vb	отѣганати	1	vb
прѣдѣзѣрѣти	2	vb	сѧ кланати	7	vb
прѣзѣрѣти	6	vb	сѧ покланати	5	vb
нѣрѣти	1	vb	сѣхранати	2	vb
нзнѣрѣти	1	vb	нсплѣнати	1	vb
вѣзлѣтѣти	1	vb	осѣнати	1	vb
хотѣти	22	vb	просѣнати	1	vb
вѣсхотѣти	2	vb	сѧ боати	2	vb
сѧ свѣтѣти	2	vb	сѧ оѣбоати	4	vb
(сѧ) просвѣтѣти	3	vb	прѣдѣстоати	28	vb
даати	8	vb	сѧ сѣстоати	2	vb
подаати	7	vb	прѣстоати	6	vb
вѣздаати	2	vb	варати	1	vb
сѧ покаати	1	vb	сѧ прѣтварати	1	vb
напати	1	vb	разарати	4	vb
таати	1	vb	озарати	7	vb
вѣстаати	2	vb	оѣдѣрати	1	vb
прѣстаати	4	vb	дѣати	1	vb
оѣмрѣщѣати	1	vb	сѧ надѣати	1	vb
лнати	1	vb	вѣздѣати	1	vb
нзлнати	1	vb	сѣдѣати	2	vb
пролнати	1	vb	прѣспѣати	1	vb
снати	16	vb	порѣати	1	vb
оснати	1	vb	нзѧти	2	vb
проснати	2	vb	распати	2	vb
вѣснати	18	vb	зачѧти	18	vb
похѣлати	1	vb	поманѣти	1	vb
вѣсхѣлати	2	vb	гѣмѣти	3	vb
поплати	1	vb	прозѣмѣти	5	vb
оскрѣлати	1	vb	вѣздѣнѣти	10	vb
потрѣлати	2	vb	(сѧ) подѣнѣти	10	vb
нзѣлати	4	vb	постнѣти	1	vb
просѣлати	8	vb	сѣпостнѣти	1	vb
обѣлати	5	vb	нѣтрѣнѣти	2	vb
наплати	1	vb	прнѣѣти	5	vb
настѣлати	1	vb	прѣмнѣти	1	vb
сѧ прѣстѣлати	2	vb	вѣзнѣти	1	vb
оѣдѣлати	3	vb	прннѣти	1	vb
ожѣлати	3	vb	сѧ прнѣти	1	vb
(сѧ) ѣлати	1	vb	помѣти	1	vb
вѣзѣсѣлати	1	vb	вѣспрѣти	3	vb

ѡѦтн	1	vb	пр'ѣмѣножъство	1	subst
прнѡтн	37	vb	трѣхъство	3	subst
вѣспрнѡтн	12	vb	апостолоуство	1	subst
ражеши	2	vb	таннѣство	2	subst
вѣзлеши	1	vb	едннѣство	2	subst
реши	74	vb	воиннѣство	2	subst
(сѡ) нареши	5	vb	равьнѣство	2	subst
пронареши	1	vb	праздньство	1	subst
нздареши	3	vb	цѣсарѣство	5	subst
прореши	4	vb	лгытарѣство	1	subst
теши	5	vb	естѣство	36	subst
нстешн	1	vb	пророкуство	4	subst
вѣстешн	1	vb	отбучѣство	1	subst
мошн ₁	1	vb	сжщѣство	4	subst
мошн ₂	4	vb	присносжщѣство	1	subst
вѣзмошн	3	vb	дрѣво	2	subst
дѣши	1	vb	урѣво	27	subst
(сѡ) обелѣши	3	vb	благо	2	subst
влѣши	1	vb	нго	2	subst
нзвлѣши	1	vb	мѣного	1	adv
тлѣши	1	vb	до	1	praep
неврѣши	1	vb	стадо	3	subst
сѡ прнерѣши	1	vb	чордо	28	subst
отѣврѣши	3	vb	чалдо	1	subst
посѣши	1	vb	како	2	adv
кѣн	3	pron	око	8	subst
прѣвѣн	1	num	крѣпѣко	1	adv
старѣн	1	adj	кроутѣко	2	adv
ѳ ₁	19	praep	іако	109	conj
ѳ ₂	3	interj	сею	2	subst
оубо	6	conj	кадно	1	subst
соугоубо	3	adv	крно	6	subst
небо	48	subst	свѣтно	11	subst
слово	62	subst	тоуно	1	subst
богослово	1	subst	чнсло	1	subst
приснослово	1	subst	зѣло	18	subst
ходатанство	1	subst	свѣтѣло	11	adv
своиство	4	subst	прѣсвѣтѣло	2	adv
совѣство	7	subst	дѣло	6	subst
ненствовѣство	2	subst	тѣло	22	subst
чорѣство	2	subst	зауало	2	subst
дѣвѣство	5	subst	науало	3	subst
господѣство	2	subst	рамно	4	subst
рождѣство	29	subst	нераздѣлно	1	adv
невѣждѣство	1	subst	тъкѣмо	2	adv
родѣство	1	subst	оумнено	3	adv
вожѣство	13	subst	достонно	16	adv
мѣножѣство	1	subst	доно	3	subst

присно	17	adv	вельгласьно	2	adv
ясно	4	adv	красьно	1	adv
роуно	5	subst	неразан'бсьно	1	adv
простран'но	1	adv	трепет'но	4	adv
неослаб'но	1	adv	сластьно	1	adv
богоподоб'но	1	adv	чьстьно	3	adv
пр'бслаб'но	1	adv	радост'но	4	adv
рав'но	2	adv	с'мрьт'но	1	adv
трнд'неб'но	7	adv	разлнч'но	1	adv
мнлостн'но	2	adv	об'ч'но	1	adv
бож'ств'но	1	adv	немльч'но	1	adv
пр'ббож'ств'но	1	adv	пр'б'бч'но	1	adv
пр'бдобльств'но	1	adv	страш'но	4	adv
оугод'но	1	adv	сп'ш'но	1	adv
пр'бч'оуд'но	1	adv	оусп'ш'но	1	adv
правд'но	1	adv	кол'но	2	subst
нзд'р'д'но	3	adv	по	11	praep
бесч'д'но	1	adv	добро	1	subst
прнлеж'но	28	adv	пр'бмжд'ро	1	adv
дл'ж'но	1	adv	злато	1	subst
раз'но	1	adv	к'то	8	pron
образ'но	1	adv	ч'то	1	pron
похвал'но	1	adv	л'то	2	subst
неопаль'но	5	adv	оу	1	praep
воль'но	2	adv	в'сжд'оу	2	adv
м'ч'сл'но	1	adv	раб'т	4	subst
богом'ч'сл'но	1	adv	гров'т	9	subst
с'м'ч'сл'но	1	adv	соу'гоу'б'т	11	adj
оум'но	1	adv	хл'б'т	1	subst
гоум'но	2	subst	зж'б'т	1	subst
нес'ч'уетан'но	1	adv	в'т	245	praep
непр'бстан'но	19	adv	лжк'б'т	3	adj
оумнлен'но	1	adv	тнн'б'т	1	adj
бес'бмен'но	1	adv	прав'т	1	adj
ненз'др'еуен'но	12	adv	с'бств'т	1	subst
достон'но	7	adv	знж'днтел'ев'т	1	adj
неоуклон'но	1	adv	в'с'д'р'тжнтел'ев'т	1	adj
богом'ч'сл'н'но	1	adv	мжчнтел'ев'т	3	adj
коуп'но	2	adv	нздранл'ев'т	2	adj
страстотр'п'но	1	adv	жн'т	1	adj
богол'б'но	1	adv	протн'т	1	praep
пр'бмжд'р'но	1	adv	мнлостн'т	9	adj
в'б'но	10	adv	пр'бмнлостн'т	1	adj
правов'б'но	4	adv	ад'ов'т	1	adj
оужас'но	1	adv	дав'т'ад'ов'т	3	adj
еднн'оглас'но	3	adv			poss
еднн'ноглас'но	1	adv	нюд'ов'т	2	adj
с'ч'глас'но	2	adv			poss

нечеовѣ	1	adj	нноуѡдѣ	1	adj
		poss	ѣднноуѡдѣ	1	adj
такоеѣ	1	pron	сѣсѡдѣ	7	subst
накоеѣ	4	prop	азѣ	186	pron
авраамовѣ	1	adj	оеразѣ	16	subst
		poss	сѣѡзѣ	1	subst
адамовѣ	4	adj	кѣ	52	praep
		poss	оелакѣ	7	subst
ноеѣ	4	adj	еракѣ	1	subst
ароновѣ	1	adj	зракѣ	2	subst
		poss	иракѣ	17	subst
харитоновѣ	1	adj	исакѣ	1	prop
		poss	мелѡхиседекѣ	1	prop
ровѣ	1	subst	лнкѣ	20	subst
кровѣ	4	subst	елнкѣ	1	pron
покровѣ	1	subst	велнкѣ	3	adj
христовѣ	54	adj	толнкѣ	1	pron
		poss	оуѣннкѣ	7	subst
мрътвѣ	5	adj	мѡуѣннкѣ	19	subst
елѣхѣ	1	subst	прѣвомѡуѣннкѣ	2	subst
прѣвѣ	3	num	развоннкѣ	1	subst
лѣвѣ	2	subst	наставѣннкѣ	1	subst
гнѣвѣ	2	subst	молнтѣннкѣ	1	subst
врагѣ	15	subst	повѣдѣннкѣ	1	subst
подвигѣ	11	subst	проповѣдѣннкѣ	3	subst
богѣ	126	subst	исповѣдѣннкѣ	1	subst
оубогѣ	1	adj	послѣдѣннкѣ	1	subst
мѣногѣ	12	adj	сѣсѣдѣннкѣ	1	subst
чрътогѣ	1	subst	свѣтлѣннкѣ	5	subst
ароугѣ ₁	3	adj	настольннкѣ	1	subst
ароугѣ ₂	2	subst	наѡальннкѣ	2	subst
неджгѣ	6	subst	вѣзѣранѣннкѣ	1	subst
младѣ	3	adj	законѣннкѣ	2	subst
радѣ	3	adj	поустѣнѣннкѣ	1	subst
градѣ	7	subst	застѣпѣннкѣ	2	subst
плодѣ	7	subst	поборѣннкѣ	1	subst
подѣ	9	praep	постѣннкѣ	1	subst
родѣ	20	subst	прнѡстѣннкѣ	4	subst
находѣ	1	subst	нстоѡѣннкѣ	9	subst
исходѣ	1	subst	сѣвѣнѣѡѣннкѣ	1	subst
вѣходѣ	3	subst	поспѣшѣннкѣ	3	subst
оудѣ	2	subst	грѣшѣннкѣ	1	subst
троудѣ	9	subst	овѣщѣннкѣ	2	subst
мнлосрдѣ	8	adj	свѣщѣннкѣ	1	subst
тврѣдѣ	2	adj	шнрокѣ	2	adj
давѣдѣ	4	prop	порокѣ	3	subst
прадѣдѣ	2	subst	пророкѣ	33	subst
прѣдѣ	1	praep	высокѣ	1	adj

ТОКЪ	3	subst	ДНАВОЛЪ	1	subst
ПОТОКЪ	3	subst	НДОЛЪ	2	subst
НСТОКЪ	1	subst	АПОСТОЛЪ	48	subst
ВЪСТОКЪ	3	subst	ПРОСТОЛЪ	17	subst
РАНСКЪ	3	adj	ТЕПЪЛЪ	4	adj
ЖИТЕНСКЪ	8	adj	СЪМЪСЛЪ	2	subst
ОСОГОВЪСКЪ	6	adj	ЗЪЛЪ	2	adj
ВЪСОВЪСКЪ	6	adj	ПАВЪЛЪ	5	propr
ГОСПОДЪСКЪ	1	adj	СВЪТЪЛЪ	19	adj
АНГЕЛЪСКЪ	9	adj	ВЪСЕСВЪТЪЛЪ	1	adj
НДОЛЪСКЪ	4	adj	ТРЪСВЪТЪЛЪ	11	adj
АПОСТОЛЪСКЪ	3	adj	ПРОСВЪТЪЛЪ	27	adj
АДАМЪСКЪ	1	adj	АВРААМЪ	6	propr
		poss	АДАМЪ	10	propr
РНИМЪСКЪ	1	adj	САМЪ	4	pron
		poss	НЕОУВАДАЕМЪ	1	adj
ПОГАНЪСКЪ	1	adj	НЕЗНАЕМЪ	1	adj
ЖЕНЪСКЪ	1	adj	НЕНЧУРЪПАЕМЪ	1	adj
ДЕМОНЪСКЪ	1	adj	ЕДЕМЪ	6	propr
ПАЛЪТЪСКЪ	7	adj	ВНТЛЕЕМЪ	9	propr
ДЪВЕНУЪСКЪ	1	adj	НЕОБЪЕМАЕМЪ	1	adj
МЖУЕННУЪСКЪ	1	adj	БОГОЛЮБЕНИМЪ	1	adj
ПРОРОУЪСКЪ	2	adj	ХЕРОУВНИМЪ	9	subst
ОТЪУЪСКЪ	4	adj	ВНДНИМЪ	1	adj
УЛОВЪУЪСКЪ	4	adj	НЕВНДНИМЪ	4	adj
ВЪСТАУЪСКЪ	4	adj	НЕЗАХОДНИМЪ	3	adj
ЛЪГЪКЪ	1	adj	НЕПОБЪДНИМЪ	1	adj
СЛАДЪКЪ	1	adj	НЕВРЪДНИМЪ	1	adj
ЖЪКЪ	1	adj	НЕДВЕНЖНИМЪ	2	adj
ПАЛЪКЪ	7	subst	НЕПОДВЕНЖНИМЪ	1	adj
КРЪПЪКЪ	2	adj	НЕОТВЕРЪЖНИМЪ	1	adj
ПЪКЪ	1	subst	НЕОДРЪЖНИМЪ	1	adj
НАУАТЪКЪ	1	subst	НОАКНИМЪ	11	propr
ЪЗЪКЪ	5	subst	НЕОПАЛНИМЪ	1	adj
ТАЖЪКЪ	3	adj	НЕРАЗДЪЛНИМЪ	1	adj
ВЪКЪ	16	subst	РНИМЪ	1	propr
УЛОВЪКЪ	56	subst	НЕОБОРНИМЪ	1	adj
ВЪСТАКЪ	24	pron	НЕРАЗОРНИМЪ	1	adj
КАЛЪ	2	subst	НЕГАСНИМЪ	2	adj
МАЛЪ	2	adj	НЕВЪМЪЕСТНИМЪ	5	adj
ПАКЪВЕЛЪ	1	subst	СЕРАФНИМЪ	4	subst
АНГЕЛЪ	31	subst	НЕРАЗЛЖУНИМЪ	1	adj
АРХАНГЕЛЪ	6	subst	НЕЖЕГОМЪ	1	adj
ЖЪЗЛЪ	3	subst	ДОМЪ	1	subst
ГАВЕРНИЛЪ	3	propr	НЕСЪКОМЪ	1	adj
МИЛЪ	1	adj	ГРОМЪ	3	subst
ДАНИЛЪ	3	propr	ХРОМЪ	1	adj
ТЕРОНТЕННАЛЪ	1	propr	ОУМЪ	16	subst

разоумъ	2	subst	снмонъ	2	propr
сѣньмъ	1	subst	аронъ	4	propr
вѣсѣмъ	1	adj	гаснъ	3	adj
нъ	24	conj	сѣинъ	27	subst
радѡванъ	1	adj	прѣбавънъ	1	adj
органъ	1	subst	неославънъ	1	adj
прѣвозъданъ	2	adj	подобънъ	1	adj
сѣвѣзанъ	3	adj	прѣподобънъ	15	adj
нензглаголанъ	1	adj	гробънъ	1	adj
ноанъ	1	propr	молѣбънъ	6	adj
нзѣранъ	2	adj	любънъ	1	adj
стефанъ	19	propr	ѹбстьнолюбънъ	1	adj
вѣньѹанъ	1	adj	зжбънъ	1	adj
богодѣхновенъ	5	adj	лжкавънъ	2	adj
достѡблаженъ	1	adj	славънъ	3	adj
трѣблаженъ	6	adj	православънъ	1	adj
прѣблаженъ	7	adj	прѣславънъ	6	adj
оумаленъ	2	adj	трнсѣставънъ	2	adj
вѣзлюбленъ	1	adj	доѹшевънъ	5	adj
оумиленъ	2	adj	днвънъ	7	adj
сѣвѣкоупленъ	1	adj	достѡднвънъ	1	adj
безвремѣнъ	1	adj	прѣднвънъ	1	adj
прѣвѣзнесенъ	1	adj	прѡтнвънъ	9	adj
ненсѹбтенъ	2	adj	трнкровънъ	1	adj
омираенъ	20	adj	вѣсовънъ	2	adj
ненздревенъ	2	adj	доѹховънъ	27	adj
сѣврѣшенъ	3	adj	врѣховънъ	2	adj
прѣсѣврѣшенъ	1	adj	грѣховънъ	39	adj
свѣщенъ	1	adj	трѣвѣрствънъ	1	adj
сѣблзънъ	18	subst	вожкѣствънъ	17	adj
грѣзънъ	1	subst	прѣвожкѣствънъ	3	adj
ннъ	2	pron	мжжкѣствънъ	1	adj
жндѡвеннъ	1	subst	прѣестѣствънъ	1	adj
ѣдннъ	57	num	ѣднносжщѣствънъ	1	adj
ѣвжннъ	1	adj	прѣдѣпраздънъ	1	adj
змнннъ	1	adj	свѣздънъ	1	adj
гражданиннъ	1	subst	неплѡдънъ	5	adj
непрнпазмннъ	3	adj	расплѡдънъ	1	adj
крѣстнианиннъ	2	subst	порѡдънъ	2	adj
достѡннъ	4	adj	стоѹдънъ	3	adj
недостѡннъ	1	adj	бестоѹдънъ	1	adj
крннъ	1	subst	ѹѡдънъ	1	adj
звѣрннъ	2	adj	мнлѡсрѣдънъ	1	adj
ѹннъ	7	subst	прѡвѣдънъ	3	adj
онъ	2	pron	поѡвѣдънъ	5	adj
снѡнъ	2	propr	несѣнѣдънъ	1	adj
законъ	2	subst	жлѡдънъ	2	adj
поклонъ	2	subst	нздрѡдънъ	6	adj

ЕДННОУАДЪНЪ	1	adj	ПРОБЪЗЛЮБЕНЪНЪ	1	adj
БЕСУАДЪНЪ	1	adj	БОГОДЪХНОВЕНЪНЪ	4	adj
СЖДЪНЪ	2	adj	ПРОБЛАЖЕНЪНЪ	2	adj
ПРОЛЕЖЪНЪ	1	adj	ВЪЗЛЮБЛЕНЪНЪ	1	adj
НЕПОСТНЖЪНЪ	1	adj	ПЛАМЕНЪНЪ	1	adj
БЕЗБОЖЪНЪ	8	adj	ТЪКЛОМЪНЪНЪ	1	adj
ОТЪЖЪНЪ	4	adj	НЕОБОУМЕНЪНЪ	1	adj
НЕДЪЖЪНЪ	5	adj	ВРЪМЕНЪНЪ	4	adj
ХВАЛЪНЪ	1	adj	БЕЗВРЪМЕНЪНЪ	1	adj
ДОСТОИИНОХВАЛЪНЪ	1	adj	БЕСЪМЕНЪНЪ	5	adj
ПОХВАЛЪНЪ	2	adj	ОМРАЧЕНЪНЪ	5	adj
ДОСТОХВАЛЪНЪ	1	adj	НЕНЗДРЕЧЕНЪНЪ	17	adj
ПРОХВАЛЪНЪ	2	adj	ВЪПЪЩЕНЪНЪ	1	adj
КАЛЪНЪ	1	adj	СВАЩЕНЪНЪ	1	adj
ПЕЧАЛЪНЪ	2	adj	НЕБЛАЖЪНЪ	1	adj
ШЕСТОКРНЪНЪ	2	adj	ЗЪЛОКЪЗЪНЪНЪ	1	adj
ЗЕМЪНЪ	23	adj	НЕПРОИЗЪНЪНЪ	1	adj
БОЛЪНЪ	1	adj	НСТНЪНЪ	3	adj
БОЛЪНЪ	5	adj	ДОСТОИИНЪНЪ	1	adj
РАВЪНОПРОЪСТОЛЪНЪ	2	adj	ЗАКОНЪНЪ	1	adj
СЪПРОЪСТОЛЪНЪ	4	adj	БЕЗАКОНЪНЪ	1	adj
ТРЮНСЛЪНЪ	1	adj	ТРЪПЪСНЪНЪ	1	adj
БЕСУНСЛЪНЪ	21	adj	БРЪНЪНЪ	1	adj
МЪСЛЪНЪ	9	adj	СКВРЪНЪНЪ	1	adj
СЪМЪСЛЪНЪ	1	adj	ПОУСТЪИИНЪНЪ	2	adj
ГЪБЪЕЛЪНЪ	1	adj	БОЖЪСТВЪНЪНЪ	1	adj
ПОГЪБЪЕЛЪНЪ	1	adj	ПРОББОЖЪСТВЪНЪНЪ	1	adj
НЕРАЗДЪЕЛЪНЪ	2	adj	ПРОЪСЪЩЪСТВЪНЪНЪ	1	adj
ДОБРОДЪЕЛЪНЪ	2	adj	ЗЕМЪНЪНЪ	1	adj
НЕНСЦЪЕЛЪНЪ	2	adj	МЪСЛЪНЪНЪ	5	adj
БОГОЗДАУАЛЪНЪ	1	adj	РАЗОУМЪНЪНЪ	1	adj
БЕЗНАУАЛЪНЪ	14	adj	ТРЪПЛЕТЪНЪНЪ	1	adj
СЪБЕЗНАУАЛЪНЪ	8	adj	ТЪЛЪНЪНЪ	3	adj
ТРЪБЕЗНАУАЛЪНЪ	4	adj	НЕТЪЛЪНЪНЪ	5	adj
БОГОНАУАЛЪНЪ	2	adj	НЕРАСТЪЛЪНЪНЪ	1	adj
ОУМЪНЪ	1	adj	ПРОЪЕНЪНЪ	1	adj
РАЗОУМЪНЪ	4	adj	ПРОЪЕНЪНЪ	1	adj
БОГОРАЗОУМЪНЪ	1	adj	ОКАГАНЪНЪ	30	adj
ТЪМЪНЪ	5	adj	ТРОНСИГАНЪНЪ	1	adj
РАДОВАИЪНЪ	1	adj	НЕПРОЪЕСТЪПЪНЪ	1	adj
ПРОБВОЗЪДАИЪНЪ	2	adj	БОГОЗАРЪНЪ	1	adj
НЕОУДЪРЪЖАНЪНЪ	1	adj	ЗЛАТОЗАРЪНЪ	4	adj
НЕНЗЛАГОЛАНЪНЪ	1	adj	СЪЪТОЗАРЪНЪ	2	adj
НЕВЪЗДАЪЛАНЪНЪ	1	adj	МАТЕРЪНЪ	3	adj
СТРАНЪНЪ	3	adj	БЕЗМАТЕРЪНЪ	1	adj
НЗЪБРАНЪНЪ	3	adj	НЕВЕЧЕРЪНЪ	1	adj
СЪБЪБРАНЪНЪ	1	adj	МИРЪНЪ	1	adj
ОГНЪНЪ	2	adj	ВЪСЕМИРЪНЪ	1	adj

покорѣнь	1	adj	разлнѣнь	2	adj
вѣрьнь	14	adj	мѣного разлнѣнь	1	adj
правовѣрьнь	1	adj	мжѣннѣнь	1	adj
оужасѣнь	1	adj	тронѣнь	1	adj
богогласѣнь	6	adj	непорочѣнь	7	adj
осмогласѣнь	1	adj	прѣнепорочѣнь	1	adj
сѣгласѣнь	2	adj	владѣѣнь	2	adj
красѣнь	6	adj	срѣдѣнь	1	adj
ѹпостасѣнь	1	adj	бесконѣнь	2	adj
трнѹпостасѣнь	3	adj	трѣслѣнѣнь	3	adj
невесѣнь	32	adj	вѣѣнь	21	adj
словесѣнь	2	adj	прѣвѣѣнь	14	adj
тѣлесѣнь	1	adj	неразлжѣнь	2	adj
жнвоносѣнь	4	adj	страшѣнь	19	adj
плодоносѣнь	1	adj	сѣвѣшѣнь	1	adj
свѣтоносѣнь	2	adj	грѣшѣнь	6	adj
браконенскоѹсѣнь	2	adj	пнѣнь	1	adj
вѣсѣнь	1	adj	нзѣѣнь	3	adj
трѣплетѣнь	2	adj	ѣднносжѣнь	2	adj
трѣпетѣнь	1	adj	прнсносжѣнь	4	adj
соѹетѣнь	1	adj	сѣпрнсносжѣнь	1	adj
ннѣтѣнь	4	adj	ѣдннсносжѣнь	1	adj
жнвотѣнь	5	adj	прѣсжѣнь	3	adj
напастѣнь	4	adj	врѣтѣнь	17	subst
страстѣнь	7	adj	слѣнь	5	adj
бестрастѣнь	1	adj	варварѣ	1	subst
радостѣнь	2	adj	дарѣ	7	subst
постѣнь	2	adj	доборѣ	2	adj
крѣстѣнь	4	adj	ѣдарѣ	7	adj
ѹбѣстѣнь	14	adj	мждарѣ	10	adj
вѣсѣѣстѣнь	1	adj	богомждарѣ	8	adj
богоѹбѣстѣнь	2	adj	прѣмждарѣ	16	adj
прѣѹбѣстѣнь	17	adj	мнорѣ ₁	4	subst
нзвѣстѣнь	1	adj	мнорѣ ₂	81	subst
плѣтѣнь	1	adj	дворѣ	1	subst
бесплѣтѣнь	23	adj	теодорѣ	5	propr
сѣмрѣтѣнь	4	adj	скорѣ	1	adj
бесѣмрѣтѣнь	1	adj	вѣторѣ	1	num
безлѣтѣнь	1	adj	петрѣ	8	propr
подѣлѣтѣнь	1	adj	енсѣрѣ	1	subst
неподѣлѣтѣнь	1	adj	сѣ	85	praep
достопамѣтѣнь	1	adj	гласѣ	10	subst
безбраѹнь	1	adj	богогласѣ	28	subst
богозраѹнь	2	adj	класѣ	1	subst
мѣногозраѹнь	2	adj	сѣпасѣ	8	subst
оѹмозраѹнь	1	adj	алексѣ	7	propr
мѣѹнь	1	adj	богоносѣ	1	subst
богороднѣнь	18	adj	христосѣ	78	propr

несоуҥ	1	propr	пакты	11	adv
к'ес	7	subst	мӕжжыскы	5	adv
примак'е	2	subst	ангелъскы	1	adv
поас	7	subst	храврѣскы	1	adv
т'ь	19	pron	юнот'ѣскы	1	adv
злат'ь	2	adj	цр'ѣкы	12	subst
шестокрхлат'ь	3	adj	мгы	122	pron
эфрат'ь	1	propr	присносцы	2	adj
схпостат'ь	3	subst	т'ы	355	pron
ниннебгнт'ь	1	subst	оудовѣ	1	adv
параклнт'ь	1	subst	соуг'оувѣ ₁	1	adj
наменнт'ь	1	adj	соуг'оувѣ ₂	1	adv
триннаменнт'ь	1	adj	скр'ѣвѣ	1	subst
тъклоннаменнт'ь	2	adj	кр'ѣвѣ	2	subst
м'гноогоунт'ь	1	adj	вождѣ	1	subst
камент'ь	1	propr	д'ѣждѣ	6	subst
от'ь	117	praep	господѣ	18	subst
саваот'ь	1	propr	проповѣдѣ	1	subst
жневот'ь	8	subst	матейкѣ	2	subst
в'ьздрасч'ь	1	subst	мжжѣ	1	subst
нст'ь	2	adj	к'ѣнаѡсѣ	3	subst
учст'ь	37	adj	кралѣ	1	subst
неучст'ь	1	adj	пеудалѣ	3	subst
пр'ѣучст'ь	76	adj	древалѣ	1	adj
пост'ь	4	subst	иаковалѣ	2	adj
от'ьпоуст'ь	10	subst	благодательѣ	1	subst
кр'ѣст'ь	2	subst	с'ѣз'ьдательѣ	1	subst
нзв'ѣст'ь	1	subst	проповѣдательѣ	2	subst
скр'ѣжьт'ь	1	subst	пнтательѣ	2	subst
св'ѣт'ь ₁	25	subst	нзбаветельѣ	8	subst
св'ѣт'ь ₂	2	subst	знжкднтельѣ	2	subst
цв'ѣт'ь	4	subst	свободнтельѣ	1	subst
от'ьв'ѣт'ь	1	subst	роднтельѣ	3	subst
пр'ѣп'ѣт'ь	9	adj	с'ѣв'ѣднтельѣ	1	subst
лгот'ь	8	adj	слоужнтельѣ	5	subst
сват'ь	100	adj	въседружьжнтельѣ	1	subst
трѣсват'ь	8	adj	мирудружьжнтельѣ	1	subst
пр'ѣсват'ь	33	adj	ц'ѣлнтельѣ	1	subst
носнф'ь	2	propr	прогоннтельѣ	1	subst
патриарх'ь	5	subst	строннтельѣ	1	subst
доух'ь	40	subst	с'ѣпаснтельѣ	1	subst
ѣтоух'ь	1	propr	кр'ѣстнтельѣ	12	subst
ѣт'ьх'ь	1	adj	сватнтельѣ	6	subst
гр'ѣх'ь	53	subst	оуунтельѣ	4	subst
любы	20	subst	мжунтельѣ	5	subst
вы	12	pron	с'ѣвр'ьшнтельѣ	1	subst
к'ѣннг'ь	2	subst	р'ѣшнтельѣ	1	subst
въсеаог'ь	1	adj	раздру'ѣшнтельѣ	3	subst

СВѢДОБЛЮСТЕЛЪ	1	subst	ДЪНЬСЬ	18	adv
ВЪСЕДѢТЕЛЪ	1	subst	ПОХОТЬ	4	subst
СЪДѢТЕЛЪ	5	subst	ОБЛАСТЬ	5	subst
САМОУНЪ	3	prop	ВЛАСТЬ	5	subst
АВРААМЪ	1	adj	СЛАСТЬ	5	subst
АДАМЪ	1	adj	НАПАСТЬ	24	subst
НЕФТАЛИМЪ	1	adj	ПРОПАСТЬ	1	subst
НОВОРАСЪ	1	subst	СТРАСТЬ	85	subst
ОБИТѢЛЪ	6	subst	ЗАВНЕСТЬ	1	subst
ДОБРОДѢТЕЛЪ	4	subst	СЛАДОСТЬ	3	subst
ТѢМЪ	22	conj	РАДОСТЬ	12	subst
ДЛАНЬ	1	subst	ДРЪЗДОСТЬ	4	subst
БРАНЬ	2	subst	МНОГОСТЬ	15	subst
ОГНЬ	16	subst	СВѢТЛОСТЬ	8	subst
КАМЕНЬ	2	subst	ЛѢНОСТЬ	3	subst
ПЛАМЕНЬ	3	subst	ЮНОСТЬ	1	subst
КОРЕНЬ	4	subst	КРѢПОСТЬ	4	subst
СЪБЛАЖНЪ	1	subst	СТАРОСТЬ	1	subst
ЖИЗНЬ	11	subst	МЪДРОСТЬ	4	subst
БОЛѢЗНЬ	9	subst	ПРОМЪДРОСТЬ	9	subst
СНОНЪ	1	adj	ТАРОСТЬ	3	subst
		poss	КРОТОСТЬ	2	subst
ЗАВѢЛОУНЪ	1	adj	СЪВРѢСТЬ	1	subst
		poss	ЛѢСТЬ	21	subst
АРОУНЪ	1	adj	ПРОЛѢСТЬ	1	subst
		poss	ПЛѢТЬ	48	subst
ПѢСНЬ	13	subst	СЪМРѢТЬ	5	subst
ДРЕВЬНЬ	2	adj	СѢТЬ	2	subst
БРѢХОВЬНЬ	7	adj	ПАМЯТЬ	26	subst
ДЬНЬ	5	subst	ПЖТЬ	3	subst
ЗАДЬНЬ	1	adj	ПРАЗДНОЛЮБЬЦЬ	1	subst
ГОСПОДЬНЬ	5	adj	ХРИСТОЛЮБЬЦЬ	1	subst
ПРОДЬНЬ	1	adj	ЖНЕОДАВЬЦЬ	1	subst
ПРОМАТЕРЬНЬ	1	adj	ЗАКОНОДАВЬЦЬ	2	subst
НСКРЬНЬ	1	adj	СВѢТОДАВЬЦЬ	10	subst
ВЪШЬНЬ	14	adj	ЛОВЬЦЬ	1	subst
СѢНЬ	1	subst	ПѢВЬЦЬ	1	subst
СТѢНЬ	1	subst	ВЪСЕВНДЬЦЬ	1	subst
ТВАРЬ	13	subst	САМОВНДЬЦЬ	2	subst
ЦѢСАРЬ	6	subst	КЛАДЕНЬЦЬ	1	subst
ВЪСПРЬ	2	adv	МЛАДЕНЬЦЬ	1	subst
ПАСТЫРЬ	9	subst	КОНЫЦЬ	6	subst
ДВЬРЬ	9	subst	ВѢНЬЦЬ	19	subst
ЗВѢРЬ	1	subst	ПРОВѢНЬЦЬ	1	subst
СЬ	6	pron	СТРАСТОТРОПЬНЬЦЬ	12	subst
УПОСТАСЬ	2	subst	БОРЫЦЬ	1	subst
ЕРЕСЬ	3	subst	ТВОРЫЦЬ	14	subst
ВЬСЬ	188	pron	ВѢНЬЦЕНОСЬЦЬ	1	subst

БОГОНОСЬЦЬ	1	subst	СЪДРАВНІЕ	1	subst
ОТЬЦЬ	89	subst	ЦЪСАРЬСТВНІЕ	5	subst
БОГООТЬЦЬ	1	subst	ПРОРОЧЬСТВНІЕ	1	subst
БРАУЬ	1	subst	ШЬСТВНІЕ	1	subst
МЕУЬ	1	subst	ПРНШЬСТВНІЕ	7	subst
ДЪВНУЬ	1	adj	СЪШЬСТВНІЕ	1	subst
ОТЬУЬ	3	adj	ВЕЗДЪЖДНІЕ	1	subst
УЛОВЪУЬ	11	adj	ВЪЗМЪЗДНІЕ	1	subst
КЛЮУЬ	2	subst	ОУГОДНІЕ	1	subst
ВАШЬ	7	pron	МНОСРЪДНІЕ	8	subst
НАШЬ	68	pron	ЛЮДНІЕ	5	subst
ВЕЩЬ	1	subst	ОРЖЖНІЕ	2	subst
НЕМОЩЬ	1	subst	БОГОРАЗОУМНІЕ	3	subst
ПОМОЩЬ	4	subst	ОСНОВАННІЕ	1	subst
ОВЬЩЬ	1	adj	ДАРОВАННІЕ	1	subst
РАЗВЪ	1	adv	ОВЪТОВАННІЕ	1	subst
ГВЪ	10	adv	ОУПЪВАННІЕ	2	subst
ТЕПЛЪ	1	adv	ПРЪБЪЫВАННІЕ	1	subst
ЗЪЛЪ	4	adv	НАПАДАННІЕ	1	subst
НЪИНЪ	48	adv	СТРАДАННІЕ	4	subst
ВЪКОУПЪ	3	adv	СЪЗЪДАННІЕ	1	subst
ДОБРЪ	1	adv	ПРОПОВЪДАННІЕ	1	subst
ГОРЪ	1	adv	ДРЪЖАННІЕ	1	subst
ЛЮТЪ	1	adv	ВЪЗДРЪЖАННІЕ	2	subst
ДЪБАГА	10	subst	ОУДРЪЖАННІЕ	1	subst
ПРНСНОДЪБАГА	1	subst	ТАЖАННІЕ	1	subst
БОГОРАДОВАНАГА	1	adj	ПОДВІЗАННІЕ	1	subst
ПРЪБРАДОВАНАГА	1	adj	ЖЕЛАННІЕ	2	subst
ВЪСЕЛЕНАГА	15	subst	ДЪЛАННІЕ	2	subst
ВЕЗМЪЖЪНАГА	3	adj	НЗГЪНАННІЕ	1	subst
ПРЪБРАДОВАНЫНАГА	6	adj	ПРНКАСАННІЕ	1	subst
ВЕЗНЕВЪЕСТЪНАГА	2	adj	РЖКОПИСАННІЕ	1	subst
БОГОНЕВЪЕСТЪНАГА	1	adj	ВЪСТАННІЕ	4	subst
НСАГА	6	propr	ШАТАННІЕ	2	subst
ГЕТЪСНМАННАГА	1	propr	ВЪЗДЪХАННІЕ	2	subst
МАРНАГА	12	propr	МЛЪУАННІЕ	1	subst
ЗАХАРНАГА	1	propr	ВЪЩАННІЕ	1	subst
БРАТНАГА	4	subst	ДРЪЗНОВЕННІЕ	12	subst
ЗЕМЛАГА	37	subst	ВЪЗНННКНОВЕННІЕ	1	subst
БОЛАГА	10	subst	ЗАВЪВЕННІЕ	1	subst
ТЪЛАГА	6	subst	НАСЛАЖДЕННІЕ	4	subst
БАНАГА	1	subst	ОУГОЖДЕННІЕ	2	subst
ЗАРАГА	28	subst	ОУТВЪРЪЖДЕННІЕ	5	subst
ВОУРАГА	3	subst	ОСЖЖДЕННІЕ	5	subst
СТРОУГА	1	subst	ЖЕЖЕННІЕ	1	subst
ННЩЕЛЮБЕНІЕ	2	subst	ОВОЖЕННІЕ	1	subst
СТРАНЪНОЛЮБЕНІЕ	3	subst	ХВАЛЕННІЕ	1	subst

похваление	2	subst	кръщение	2	subst
раздвоение	1	subst	просвещение	3	subst
избавление	14	subst	прещение	1	subst
оставление	2	subst	ощещение	4	subst
прѣставление	10	subst	вездѣние	1	subst
обновление	1	subst	ръвение	1	subst
поновление	1	subst	говѣние	1	subst
селение	5	subst	невѣдѣние	1	subst
оумнение	1	subst	вѣдѣние	2	subst
стрѣмление	1	subst	вѣдѣние	1	subst
изволение	1	subst	полѣние	1	subst
моление	1	subst	тълѣние	2	subst
застѣпление	6	subst	нетѣлѣние	2	subst
прѣстѣпление	3	subst	нстѣлѣние	1	subst
помышление	1	subst	разоумѣние	1	subst
нщѣление	8	subst	съмыслѣние	1	subst
ограждение	1	subst	пѣние	6	subst
трѣвѣление	2	subst	трѣпѣние	2	subst
вѣсьменение	1	subst	длъготрѣпѣние	1	subst
осквернение	1	subst	хотѣние	2	subst
оусение	10	subst	покаяние	6	subst
зарение	1	subst	неуагание	1	subst
покорение	1	subst	знание	2	subst
съмощение	1	subst	снание	4	subst
боурение	1	subst	покланяние	1	subst
съмѣрение	2	subst	достояние	1	subst
съпасение	11	subst	дѣяние	3	subst
вѣскръсение	1	subst	надѣяние	1	subst
мрачение	1	subst	копие	2	subst
речение	1	subst	цѣломъждрие	2	subst
проречение	1	subst	правовѣрие	1	subst
течение	6	subst	жнтие	28	subst
зачоучение	1	subst	съннтие	2	subst
оучение	7	subst	бестрастие	2	subst
сѣчение	1	subst	прнучение	1	subst
мжучение	3	subst	небѣтие	2	subst
прннощение	2	subst	сѣбѣтие	2	subst
прошение	1	subst	распятие	3	subst
сѣврѣшение	1	subst	зачуятие	1	subst
поспѣшение	1	subst	вѣлчние	2	subst
сѣгрѣшение	1	subst	сѣлчние	1	subst
прѣгрѣшение	9	subst	отншение	1	subst
раздрѣшение	3	subst	прѣвѣие	1	subst
оуищение	6	subst	неоугасаа	1	adj
пощение	5	subst	младѣ	3	subst
прощение	2	subst	незаходѣ	2	adj
отъпоущение	1	subst	нмѣ	54	subst
вѣплѣщение	9	subst	сѣмѣ	23	subst

пагна	1	subst	вѣнѣж	1	adv
са	85	pron	протнѣж	3	praep
отроуѣ	2	subst			

811.163.3'367.625

Прегледен труд

Димка Митева¹

ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА ЗА ГЛАГОЛОТ *ИМА* / *НЕМА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во оваа статија авторката прави преглед на литературата за глаголот *има/нема* во македонскиот јазик и истакнува дека тој е главно разгледуван на семантички и на граматички план или засегнуван спорадично во ред трудови (лексиколошки, синтаксички, дијалектолошки и др.) на македонски и странски слависти (Тодор Димитровски, Ружа Паноска, Благоја Корубин, Рада Угринова-Скаловска, Снежана Велковска, Олга Мишевска-Томиќ, Збигњев Голомб, Зузана Тополињска, Влоѓимјеж Пјанка, Казимјеж Фелешко, Рина Усикова, Анджеј Корончевски и др.). Тука идат, на прво место, и граматиката на Блаже Конески, Хораст Лант и Круме Кепески, Речникот на македонскиот јазик и др.

Клучни зборови: македонски јазик, глагол, *има* / *нема*, трудови (лексиколошки, синтаксички, дијалектолошки), македонски слависти, странски слависти.

Во македонската наука за јазикот глаголот *има* / *нема* е разгледуван на семантички и граматички план. Можат да се посочат повеќе прилози во кои е осветлувана проблематиката во врска со овој глагол.

На прво место го споменуваме Речникот на македонскиот јазик (Димитровски 1961: том I: има, стр. 290; нема, стр. 488). Во него се посочени основните негови значења и нивната употреба: 1. притежава. 2. значењето на *за* + глаголската именка. 3. треба. 4. смета. Да одбележиме дека негираната форма на овој глагол (*нема*) е обработена под нема¹ (фактички безличната употреба на овој глагол со одбележани четири значења) и нема² (во лични глаголски форми; дадени се 6 негови значења) и неговата употреба во *има* (н е м а-конструкциите). Според нас, немало потреба од обработка на глаголот *нема* во две зборовни единици.

Ќе го посочиме овдека и Речникот на македонската народна поезија (Митева 1993: 85–90). Во III том подробно се обработени значењата на глаголот *има*; под А. во личен облик (со објект или без него) – 11 значења со под-значења; под Б. во безличен објект – 5 значења; под В. се дадени состави и фрази со голем број именки (словенски и несловенски).

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје

Во македонскиот јазик овој глагол е разгледуван или засегнуван спорадично и во ред трудови (лексиколошки, синтаксички, дијалектолошки и др.) на македонски и странски слависти. Тука идат, на прво место, и граматиката на Блаже Конески (1981: 502–506), Хораст Лант (1952: 99–100) и Круме Кепески (1950: 81).

Меѓутоа, најисцрпно и опширно, од различни аспекти, проблематиката на глаголските конструкции со *има* + глаголската придавка во среден род (*има гледано; има дојдено*) е разгледувана на II научна дискусија (1975). Рефератите се објавени под тој наслов во 1983 година. За нив ќе кажеме по нешто.

Збигњев Голомб ги разгледува „Конструкциите со „има“ и глаголската придавка во македонскиот и во влашкиот јазик“ (1983: 1–11). Анализирајќи ги аналогните форми во двата јазика, заклучува дека „македонскиот тип на нов перфект *имам работено, имам дојдено* се должи на влашко влијание; ... тој е една романска лингвистичка калка во македонскиот јазик“. (1983: 2)

Во прилогот на Петар Илиевски „Појава на описен перфект со „имам“ во грчкиот и во македонскиот јазик“ (1983: 14–23) се засега и македонскиот јазик. Во врска со увереноста на Голомб дека било пресудно влијанието на влашкиот (т.е. ароманскиот) јазик, авторот е на мислење дека „не смее сосема да се одрече и самостојниот внатрешен и природен развој“ (1983: 23). Значи, „појавата и развојот на описниот перфект со *имам* во македонскиот има двојно потекло: од самостоен развој и од надворешно влијание“.

Зузана Тополињска („За двојното потекло на конструкциите со *има* во македонскиот литературен јазик“) (1983: 25–31) го зема „полскиот систем како типичен претставник на словенската ситуација што се однесува до конструкциите со глаголот *има / има* ... како помошен граматички елемент“ за да покаже „во што се состои спецификата на македонскиот развој“ на оваа појава (1983: 31).

Рина Усикова го разгледува местото на формите на помошниот глагол *има* + глаголската придавка *-но/-то* во македонскиот глаголски систем (1983: 34–43) и врз основа на ексцерпираниот материјал од современата литература, доаѓа до заклучок дека „иако примерите со *има* + придавка на *-на / -то* се доста малку, тие сепак доста ретко се среќаваат, барем во писмениот литературен јазик“ (1983: 38). Според неа, формите со *има* во сегашно време „означуваат: актуелен за сегашниов момент обопштен резултат (факт) на минатото дејство, коешто е извршено (или се вршело) во некој неопределен – а инаку не е важно во кој – момент во минатото“ (1983: 40). А пак „формите со *имаше* + *-но/-то* имаат исто така значење на резултат (факт), актуелно поврзан со оној минат момент за којшто се зборува, а моментот на извршување на дејството, обележано со формата *имаше* + *-но / -то*, не е познат, и воопшто не е релевантен“ (1983: 40). Тие форми ги имаат истите значења како перфектот и плусквамперфектот (*сум гледал; бев гледал*), но „уште појасно го изразуваат нивното основно значење на резултат или обопштен факт од минатото дејство,

претставен како актуелен за одреден момент за којшто се зборува“ (1983: 41). Оттаму нив ги нарекува перфект II и плусквамперфект II.

К а з и м ј е ж Ф е л е ш к о во статијата „Глаголот *има* наспрема категоријата посоченост“ (1983: 44–51) ја анализира, на синтаксички план, во т.н. егзистенцијални реченици, употребата на гл. *има* во безлична употреба, а потоа и „оние и м а-реченици во чии рамки ги наоѓаме заменските лексеми и другите средства што примарно ја изразуваат категоријата определеност“ (1983: 47) (*Годинава ги има доста*).

О л г а М и ш е в с к а Т о м и к го разгледува „Глаголот *има* како експонент на глаголската категорија вид“ (1983: 53–57) на својата теза дека „во македонскиот, формалното обележување на глаголското дејство може да укажува на (а) начинот на распределбата и (б) степенот на свршеност на дејството во еден даден момент“ (1983: 53). Затоа таа разликува два глаголски вида: означени од неа како „трајностен и резултативен“. Првиот овозможува да се искаже свршеноста, процесуалноста и повторувањето на дејството, а вториот го обележува „степенот на свршеност на дејството во однос на моментот во кој се одигрува она што го означува реченицата“ (1983: 53–54).

В л о г и м ј е ж П ј а н к а во рефератот „Функциите и значењата на глаголите *е* и *има* во синтаксичките и глаголските перифрастички конструкции во македонскиот јазик (врз анализа на текстот од М. Цепенков „Преданија“ (1983: 60–77), разгледувајќи ја употребата на глаголот *има* во текстовите на VII кн. на делото на Цепенков („Преданија“), установил дека тој се појавува во следниве позиции: по именка и пред именка „*habere*“ (околу 140 пати), со независна номинална група во значење „*esse*“ (околу 310 пати), со глаголска придавка (околу 140 пати) и со лични глаголски форми (околу 25 пати) (1983: 67).

Што се однесува до основното значење на *има*, тоа е „*habere*“, кое значи вклучување на предметот во подметовата област на дејствување, изразено во формулата „може, ако сака“. Ке се рече место *Тој има нива* е рамно на „*Тој може да направи сè што сака со една нива*“.

За нас, кои се интересираме првенствено за значењата на гл. *има* во македонскиот јазик, мошне се значајни следниве опсервации на авторот: „Глаголот *има* ни овозможува еден увид во стварноста кој се состои од процес на познавање на врските на зависност меѓу предметите“ (1983: 68). Според него, главно место „зазема човекот чија област на поседување се состои од неколку кругови, со тоа што нашата дефиниција на *има* ќе важи пред сè за повнатрешните кругови“ (1983: 68). Понатаму, Пјанка ги набројува тие кругови (вкупно 4): „1. човековото тело, 2. физичките предмети со кои располага човекот, 3. животните чиј господар е тој, 4. други луѓе кај кои неговата волја е во различен степен респектирана и затоа постојат различни степени на „поседување“ други лица“ (1983: 68). Значи, овде се работи за повеќе односи, коишто „се вкрстуваат, бидејќи сите лица имаат некаква своја област на поседување. Тие се пренесуваат исто така на животните (*Магарињата имаат долги уши. Свињата си има корито*.), на физичките предмети (*Куќата има*

оцак), па и на деловите на човечкото тело (*Човечката рака има пет прсти.*)“ (1983: 68).

Р у ж а П а н о с к а се задржува на употребата на глаголските конструкции со *има/нема* + глаголска придавка на *-но/-то* во современата македонска уметничка литература (1983: 78–85). Нејзините испитувања ја довеле до следните заклучоци: 1. „во прозата сложените форми *има, нема* се доста пообични наспрема нивната застапеност во поезијата“ (анализирани се причините за таа појава), (1983: 80). 2. во македонската современа поезија таквите конструкции „не се јавуваат дури ни кај поетите на кои западното македонско наречје им е родно“ (1983: 83). Во прашање е, според неа, традицијата: а. тие форми речиси отсутствуваат во народната поезија и б. тие се нови и потешко се вклопуваат во метричните шеми.

Т о д о р Д и м и т р о в с к и во рефератот „Глаголски конструкции со *има* во јазикот на македонската народна поезија“ (1983: 86–93) подлага на анализа 13 примери на употреба на таа глаголска конструкција застапена во речничката картотека на народната поезија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. По анализата тој установува дека 1. Употребата на *има* + глаголската придавка на *-на/-то* е спорадична, и тоа како во песни со десетсложен, така и во песни со осумсложен стих (1983: 91–92). 2. Се употребува само сегашната форма *има*, но не и другите (*имаше, ќе има*) 3. Појавата на глаголската конструкција *имам гледано* во македонските народни песни на местото од редовниот перфект е, според авторот, „знак за едно бавно (но, колку се оди од постари кон понови записи на народни песни, сè повидливо) нејзино навлегување во репертоарот на изразните средства на народната поезија“ (1983: 92 – 93) и тоа „особено во случаи кога нејзината предност над перфектот е очевидна“ (1983: 93).

Б л а г о ј а К о р у б и н во рефератот „Перфектот и конструкциите со *сум* и со *има* во врска со местото на клитиките“ (1983: 95 – 99) обрнува внимание на разликите во однесувањето на клитиките на перфектот во македонскиот литературен јазик и во западното македонско наречје (сп. *сум читал; сум го читал; сум му го читал твоето писмо*), од една страна, и на конструкциите на *сум* + глаголска придавка (од сите три рода *сум дојден; сум ти дојден на гости*) и на *има* + глаголската придавка *-но /-то* (*имал видено; не те имам видено; му имаме речено; вие ми ја имате камилата најдено*). Тие разлики се од синтаксички карактер. Според него, тие „укажуваат на определени синтаксички услови на македонскиот јазик за овие морфолошки влијанија од други јазици, дека тие влијанија проникнувале, имено по синтаксички патишта“ (1983: 99).

А н д ж е ј К о р о н ч е в с к и го поставува под сомнение мислењето дека конструкцијата *има* + глаголската придавка на *-но /-то* е балканизам („Македонската конструкција *имам* + *participium praeteriti* како балканизам“ (1983: 100–104). Сопоставувајќи ја со неа полската структура *mieć + participium praeteriti passivi* (*mam posprzątane mieszkane*), и изнесувајќи ги нивните карактеристики на формален и семантички план, авторот заклучува дека обете се „сепак граматикализирани конструкции“ (1983: 103), а „разликите што

суштествуваат меѓу нив (во македонската – неменлива придавка и подметот рамен на агенс, во полската – конгруенција на придавката со предметот, кој изразува лице во чија полза дадената состојба трае) се второстепени и изникнуваат (настануваат Д. М.) единствено од различниот степен на авансирањето (напредувањето Д. М.) на нивниот развој“ (1983: 103). Оттука, смета авторот, „основната функција – изразувањето на перфект е идентична на двата јазика“ (1983: 103). Токму затоа и македонската конструкција *има* + *-но /-то* „не може да биде ... балканизам“ (1983: 103). А што е тогаш во неа од интерес за балканистиката? – „За балканизам може да се смета – заклучува авторот – само побрзата еволуција ... и проширувањето на овие конструкции на несвршени и дури интранзитивни глаголи, што впрочем ги доведува до загуба на нивниот карактер и до развој во конкурентна структура наспрема стариот перфект на -л“ (1983: 103).

Р а д а У г р и н о в а- С к а л о в с к а во рефератот „За граматичките функции на глаголот имати“ (1983: 105–109), ја разгледува употребата на овој глагол во јазикот на црковнословенските писмени споменици во Македонија. Посочени се две главни функции на глаголот. „Презентските форми на имати придружени од инфинитив имаат значење на футур, перифрастички, како од несвршени така и од свршени глаголи“ (1983: 105). Ваквата функција е „мошне честа, дури многу почеста од образувањата на футур со други глаголи“ (1983: 105). Во ред примери „во ваквите образувања можат да се следат неколку нијанси на значење: треба, се наложува да се изврши некое дејство; постои можност, желба; ќе се изврши, односно не треба, нема да се изврши; се наложува да не се изврши дејството“ (1983: 106). Искажувањето на футур со имати ќе продолжи долго во црковнословенските споменици настанати на македонски терен и „тој тешко бил и заменет од *ќе* + инфинитив (односно презент)“. Тој се среќава и во евангелието од Кулакија (човешноу син има да си придади душата на раѓаи човешки ...) (1983: 107).

Во македонските црковнословенски споменици искажувањата на претерит на начин сличен на современата конструкција на *има* + *-но /-то* „е речиси исклучок“ (1983: 107). „Разликата се јавува во поглед на формата на партиципот, што одговара по род на подметот“ (1983: 107), а и во друго (сп. окаменено ли имате срџдце ваше ...) (1983: 107). Ваква конструкција е документирана и во запис од 1706 (кои кетъ мислитъ да го оукрадетъ имамаъ го афоресанъ и проклетъ и завезанъ до страшень сугъ) (1983: 108).

Авторката го потврдува „веќе искажаното становиште дека граматикализацијата на ваквите состави со значење на претерит не може да се бара историски во црковнословенскиот јазик“ (1983: 108), дека „не се толку стара појава“ (Б. Конески, А. Галис). Тоа значи „дека балканизмите во старословенскиот јазик се во почетна фаза на развојот и дека за старословенскиот јазик како за член на балканскиот јазичен сојуз не може да се зборува“ (1983: 108).

Магистерскиот труд на С н е ж а н а В е л к о в с к а (1985, одбранет на Филолошкиот факултет во Скопје) е посебно важен за нашата тема. Таа ги

разгледува глаголските конструкции од типот *сум дојден* и *имам дојдено* во текстовите на Марко Цепенков (претставени во 10-томното издание).

Добро запозната со обемената литература за овие конструкции, влезени како иновации во македонскиот јазик во поново време на неговиот историски развој, Велковска ја следи оваа појава во балканските несловенски јазици (некогашни и сегашни), а потоа кратко се задржува на ситуацијата и во другите словенски и други европски јазици.

Како кај *с у м*-конструкциите така и кај *и м а*-конструкциите таа наоѓа цело богатство од форми употребени во текстовите на Цепенков и настојува да ги приведе сите и да ги спореди на временски план со другите глаголски форми за искажување перфект, идно време и др., како и да ги определи нивните значења и употреба.

По разгледувањето на ситуацијата на овие конструкции во текстот на Цепенков, авторката доаѓа, врз основа на обемената литература за нив, меѓу другите, и до следните заклучоци (1985: 160–161):

1. *Сум* и *има*-конструкциите не се наследени од старословенскиот глаголски систем, туку се иновација од поново време.

2. *Има*-конструкциите се лингвистичка калка од балканските несловенски јазици.

3. Влијанијата се несомнени. На прво место од ароманскиот, но и од другите членови на балканскиот јазичен сојуз (албанскиот во Дебарско, влашкиот во Охридско, грчкиот во Егејска Македонија).

4. Во времето на настанувањето на текстовите на Цепенков развојот на овие глаголски конструкции не е завршен; тие се во стадиум на превирање (особено конструкцијата *имам дојдено*).

5. Основни компоненти во значењето на *сум* и *има*-конструкциите е резултативноста, односно состојбата како резултат од извршеното дејство.

6. На временски план овие конструкции ги опфаќаат и идните времиња (вклучувајќи ги и прекажаните).

7. Кај овие конструкции: *сум* и *има* (во сегашно време) + глаголската придавка има основно значење на перфект (т.е. резултат од временски нефиксирано дејство извршено во минатото до моментот на соопштувањето).

8. Обете конструкции можат да го заменуваат „класичниот“ перфект само во неговото основно значење, посочен во т. 7.

Меѓутоа, и други моменти во врска со глаголот *има/нема* се предмет на научен интерес кај нас. Така К и р и л К о н е с к и опширно ја разгледува употребата на формите на негирано идно време од тој глагол во статијата „Употребата на формите на негирано идно време“. Според него, „сложената форма со *има* (*има да дојде*), наспрема стандардната, неутрална форма на идното време – *ќе дојде*. Имено, зависно од граматичкото лице, формата со *има* изразува решеност, поголем степен на готовност, сигурност на говорното лице во вршење на дејството – кога тоа е субјект на дејството ...“ (1979: 19–20) (Пример: *Маса ќе кинат, сите српски архиви има да ги изведат на видело и за Кочака и за сите, ама не го давам!*). Покрај тоа, конструкцијата со *има* + *да* +

презент „искажува и наложување или закана, пред сè, со формата на 2 лице ... Со формата на 3 лице, во одделни случаи, се истакнува цврстината во определувањето, уверувањето на говорното лице за она што е предмет на мислата во реченицата“ (1979: 20). Стилски е обележана употребата на глаголот во формално прашални реченици од типот: *Што има да ве чекам кога нема да се вратите?*“ (1979: 20).

Констатирајќи дека обете форми на негираното идно време (*не ќе дојде* и *има да дојде*) се употребуваат напоредно, авторот утврдува дека формите со *нема* се многу почести. Тоа е особено видливо во 1. лице еднина и множина при изразување на сигурност и увереност на говорителот.

На крајов на овој краток преглед на литературата за глаголот *има/нема* во македонскиот јазик сакаме да укажеме дека во посочените трудови авторите првенствено се задржуваат на глаголот *има*, додека негираната форма (*нема*) поретко ја споменуваат. Вистина, во голем број случаи во значењата и употребата нема разлика помеѓу овие два глагола, само што првиот е потврден, а вториот е негирана форма на првиот (пример: *имам јадено* – *немам јадено*; *има да одиш!* – *нема да одиш!*).

Литература

- Велковска Снежана 1985: *Глаголските конструкции од типот сум дојден/ имам дојдено во текстовите на Марко Цепенков*, Филозофски факултет, Скопје (магистерски труд во ракопис).
- Димитровски Тодор 1983: „Глаголски конструкции со *има* во јазикот на македонската народна поезија“, *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 86–93.
- Димитровски Тодор, Корубин Благоја, Стаматоски Трајко (под редакција на Блаже Конески) 1961: *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, I (А–Н). Институт за македонски јазик, Скопје.
- Збигњев Голомб 1983: „Конструкциите со „*има*“ и глаголската придавка во македонскиот и во влашкиот јазик“ *II научна дискусија (Охрид, 19 – 21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 1–11.
- Илиевски Петар 1983: „Појава на описен перфект со „*имам*“ во грчкиот и во македонскиот јазик“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 14 – 23.
- Кепески Круме 1950: *Грамматика на македонскиот литературен јазик за училиштата за средно образование*, Просветно дело, Скопје, 81.
- Конески Блаже 1981: *Грамматика на македонскиот литературен јазик, дел II, За формите и нивната употреба*, Избрани дела во седум книги (Второ дополнето јубилејно издание), Книга шеста, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје. 502–506.

- Конески Кирил 1979: „Употребата на формите на негирано идно време“, *Литературен збор* год. XXVI, кн. 6, 19–34.
- Корончевски Анджеј 1983: „Македонската конструкција *имам + participium praeteriti* како балканизам“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 100–104.
- Корубин Благоја 1983: „Перфектот и конструкциите со сум и со има во врска со местото на клитиките“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 95 – 99.
- Митева Димка, Шокларова-Љоровска Германија (под редакција на Тодор Димитровски) 1993: *Речник на македонската народна поезија*. том III (И–К). Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Мишевска Томиќ Олга 1983: „Глаголот има како експонент на глаголската категорија вид“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 53–57.
- Паноска Ружа 1983: „Глаголските конструкции со „има“ /нема/ во македонската уметничка литература“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 78 – 85.
- Пјанка Влоѓимјеж 1983: „Функциите и значењата на глаголите *е* и *има* во синтаксичките и глаголските перифрастички конструкции во македонскиот јазик (врз анализа на текстот од М. Цепенков „Преданија““ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 60–77.
- Тополињска Зузана 1983: „За двојното потекло на конструкциите со *има* во македонскиот литературен јазик“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 25–31.
- Угринова – Скаловска Рада 1983: „За граматичките функции на глаголот *имати*“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 105–109.
- Усикова Рина 1983: „Местото на формите на помошниот глагол „има“ и глаголската придавка во среден род *-но /-то* во македонскиот глаголски систем“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 34–43.
- Фелешко Казимјеж 1983: „Глаголот *има* наспрема категоријата посоченост“ *II научна дискусија (Охрид, 19–21 август 1983)*, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 44–51.
- II научна дискусија* 1983, (Охрид, 19–21 август 1975), Универзитет „Кирил и Методиј“ – Скопје, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје.

Horace G. Lunt 1952: *Grammar of the Macedonian literary language*, Издавач: Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје, 99– 100.

Résumé

Dans la science de la langue macédonienne, le verbe *avoir/ne pas avoir* a été discuté au niveau sémantique et grammaticale. L'auteur suggère plusieurs articles qui éclairent les questions relatives à ce verbe.

Premièrement, elle mentionne le Dictionnaire de la langue macédonienne, puis le Dictionnaire de la poésie populaire macédonienne et d'autres dictionnaires et œuvres (de la lexicologie, de la syntaxe, de la dialectologie, etc.) des slavistes les plus autorisés pour le macédonien (Todor Dimitrovski, Ruza Panoska, Blagoja Korubin, Rada Ugrinova Skalovska, Snezana Velkoska, Olga Mishevska Tomic, Zbigniew Golomb, Zuzana Topolinska, Vlogjimjezh Pjanka, Kazimjezh Feleshko, Rina Usikova, Andrzej Koronchevski etc.). Ici, il faut mentionner surtout les grammaires de Blaze Koneski, de Horast Lant et de Krume Kepeski.

Par ailleurs, l'auteur souligne que les questions sur les constructions verbales du verbe *avoir* + *adjectif verbale au genre neutre* a été examiné à la manière la plus complète et autorisée et sous différents aspects au cours de la IIème discussion scientifique (à Ohrid, 19–21 Août 1975) au Séminaire de la langue macédonienne, de la littérature et de la culture. Les essais sont publiés sous ce titre en 1983. L'auteur en parle particulièrement.

811.163.1:003.349.8(497.7)(038)(049.3)

**КОН 11. СВЕСКА ОД ВТОРИОТ ТОМ НА РЕЧНИКОТ НА
ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК ОД МАКЕДОНСКА РЕДАКЦИЈА,
ИМЈ „КРСТЕ МИСИРКОВ“, СКОПЈЕ, 2013**

(Наталија Андријевска, Александра Ѓуркова, Весна Костовска, Лилјана
Макаријоска, Љупчо Митревски, Катица Трајкова)

Читачкиот поглед врз Речникот се движи меѓу две фонетски разновидности на еден ист, од денешна гледна точка, архаичен, но живо присутен, префикс въз-/вѣс-, во чиј воазбучен речнички редослед се вклопува и една од клучните диференцирани разновидности добиени во историскиот развој на македонскиот јазик, префиксот в-/во-, како и еден од најстарите затворено-слоговни префикси, префиксот вѣн-, двата во тесна врска со соодветните предлози, а вториот историски дури и со соодветен прилог. Притоа, разновидноста на првиот пример се јавува како одраз на промените во црковнословенскиот период на морфемско рамниште, а вториот ја пројавува својата живототворна издржливост уште од прасловенската епоха од развојот на македонскиот јазик.

Станува збор за мал, ограничен по обем лексички репертоар сосредоточен меѓу зборови со две исти почетни букви, но со бурна историја, која особено доаѓа до израз при нивното поврзување, и во формална, но и во значенска смисла, вѣ, на кои се надоврзуваат консонанти чија група се засведочила во историскиот развој на македонскиот јазик како препознатливо почетна во структурата на зборот.

Исполнетоста на овој дел од речникот, том 2, свеска 11, бездруго, резултира од значајни процеси во историјата на македонскиот јазик сосредоточена во црковнословенските текстови од македонска редакција, нешто што е заложено како перспектива уште во пробната свеска, имено, дека (цитирам) „Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција ќе овозможи збогатување на сознанијата за историјата на македонскиот јазик и научно документирање на неговиот историски развој“.

Имајќи го предвид тоа, од аспект на современите пристапи во разгледувањето на историскојазичниот материјал, ги издвојувам следните прашања што се разоткриваат низ страниците на оваа свеска:

1. Когнитивнокултуролошката димензија на јазикот изразена преку апстрактноста и сакралноста на префиксот въз-/вѣс-.

2. Човековата ориентираност во просторот изразена преку префиксот въ- претставена на пример и во зборот възоръ што во своето прво значење акумулира значења на три грчки соодветника.

3. Промените во зборообразувањето, како особено разликувачки за историскиот развој на словенските јазици.

Свеската ни го претставува, на своите страници, еден од најкарактеристичните, би рекол, најстарословенските префикси (иако речиси сите ги има во старословенскиот, воз- како да има барем за нас Македонците најстарословенски призвук), и еден од најпроблематичните, всушност, поточно најпроблемските префикси, чие понатамошно сочетување во гласовната низа во голема мера ја определило развојната перспектива на македонскиот изговор, таа динамична експираторна енергија заложена во почетните консонантски групи, односно во структурата на почетниот слог на зборот – основна пројавена диференцијална особеност на македонскиот јазик наспрема другите словенски јазици, се разбира од гледна точка на македонскиот.

Со други зборови, низ примери: во современиот македонски јазик можна е почетната група **вс-**, и тоа ни е претставено преку македонските еквиваленти: **всели** и **вселена** на соодветните црковнословенски зборови, како и групата **вр-**, **вразуми**, но не во основното, туку во секундарното значење на црковнословенскиот соодветник. Во речиси сите други примери јасно се гледа развојот на македонскиот јазик преку нови продуктивни начини на префиксација, вклучувајќи ја и двојната: **въпвадити** со што се илустрира една од првите тези на структуралната типолошка лингвистика: морфемското зголемување на почетокот на зборот за сметка на основата во словенските јазици, метафорично кажано растењето на зборот, клучната метафора на формалистите.

Да прецизираме: Речникот се заснова врз огромен ексцепиран материјал од 29 разновидни црковнословенски текстови од македонска редакција на црковнословенскиот јазик, од библиските (евангелието, апостолот, псалтирот и паримејникот) до небиблиски, т.е. разнородни кои би ги опфатиле и како книжевни, односно како резултат на развојот на средновековната црковна литература (триодот, минејот, прологот, паренезисот, дамаскиот). Станува збор за 2 милиона збороформи од 9 935 страници, но и оваа свеска јасно ги засведочува промените во историскиот развој на македонскиот јазик врз мал определен број зборови селектирани според нивните почетни букви, со примена на споредбеноисторискиот метод.

Да го наведеме само најзначајниот *взенти*, кој истовремено се јавува и со најголем број значења меѓу претставените зборови (вкупно: 5) и со вклученост во голем број фразеолошки состави.

Наведуваме, исто така, дека повеќезначноста се јавува кај зборовите кои се јавуваат во повеќе разновидни текстови што одразуваат и историски состојби во различни векови, исто како што првиот македонски соодветник *падне* на

црковнословенскиот збор со четири значења *впасти*, во Толковниот речник на македонскиот јазик во издание на ИМЈ се јавува дури со 20 значења, што бездруго е резултат и на функционалното збогатување на јазикот, на употребата на јазикот во сите сфери на јавната комуникација.

Од друга страна, префиксот *воз-* веќе мошне јасно го посочува реторичкиот црковнорелигиозен потстил, особено на публицистичкиот, но и на научниот стил во македонскиот јазик во кој повторно наоѓа своја смисловна свежина.

Од двата грандиозни проекта на ИМЈ, Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција и Толковниот речник на македонскиот јазик, јасно се согледува дека бројноста на новоздобиеите значења и нивното историско зацврстување во фразеологизми бездруго е резултат на проширувањето на функциите на црковнословенскиот јазик на македонска почва што секако ќе го издигне новиот современ тип македонски јазик засведочен во текстовите што се надоврзуваат на дамаскинарската литература и на зборниците со разновидна содржина и што се јавуваат како особеност на новата македонска литература па се вклопуваат во современата македонска норма. Во таа смисла, овој речник е историска поддршка на Толковниот речник.

Овие прашања, јасно се претставени и во одделни настапи на славистичкиот конгрес во Прага во 1968 година од Радмила Угринова-Скаловска, која во 1964 година го презела организирањето врз работата на Речникот, на иницијативата прифатена на Славистичкиот конгрес во Москва во 1958 година.

Би сакал да го задржам уште малку вашето внимание: речниците всушност ја одразуваат историјата на зборовите, а таа пак културата на народите и нивниот однос кон сопствениот јазик и култура. А токму во оваа свеска ја имаме историјата на зборот ВНИМАНИЕ и таа историја укажува на продолжувањето на Моравската мисија на македонска почва.

архистратигъ мѣхѣль видѣвъ ѿстоупника спадша и събра аггѣльскыѣ ликыи рекъ вънмѣмъ ... таковоѣ оубо събраніе нарекуемо бысть сънѣмъ архангѣломъ рекше **ВНИМАНИЕ** и въединение и събъкоупление.

Називот ВНИМАНИЕ е метафора на иднината, наспроти воспоставените метафори на минатото со кои е исполната средновековната литература. Токму во овој збор се содржи и просторното и временското обединување на народите, на невидливите во видливи, на навидум непостојните во трајно постојни, тоа е меѓусебното внимание што толпите ги издигнува во народи, а народите во нации. Тоа е она што во Македонија го направиле светите Климент и Наум Охридски, првиот како создавач на манастирот посветен на архангелите и на сите сили небесни, а вториот како негов застапник, промотор, т.е. да го употребам зборот од оваа свеска со исто значење: въпросник.

Во името на универзитетското внимание, воспоставено во Охридската школа и продолжено во Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“, дозволете ми да му честитам на Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик за успешната работа.

Овој речник ја има акумулирано сета милениумска македонска јазична енергија запишана и прозвучена низ црковнословенскиот јазик на македонската редакција.

Димитар Пандев¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, d.pandev@flf.ukim.edu.mk

811.163.1'373:[091:003.349(497.7)(049.3)

ЗНАЧАЕН ТРУД ЗА МАКЕДОНСКАТА ПАЛЕОСЛАВИСТИКА

(Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска, *Македонската лексика низ вековите*, Скопје 2013, стр. 437)

Македонската палеославистика се збогати со уште еден значаен труд во кој се проследува лексиката на македонските црковнословенски текстови од различни области, од средновековната материјална и духовна култура итн. Станува збор за трудот *Македонската лексика низ вековите* од д-р Лилјана Макаријоска, истакнат научен работник, како во земјата така и во странство, и од помладиот истражувач м-р Бисера Павлеска-Георгиевска. Објавувањето на книгата, несомнено е резултат на долгогодишната посветеност на д-р Макаријоска кон оваа проблематика, како и на преокупацијата и љубовта кон црковнословенската традиција на авторките.

Во овој обемен научен труд на 437 страници се третираат проблеми од областа на црковнословенската лексика, а во некои прилози и од историското збооробразување. По воведот (7–9), следат 15 прилози (10–394), импозантна литература (395–405), список на речници и нивни кратенки (406–407), список на извори и нивни кратенки (408–410) и резимеа на македонски и на англиски јазик.

Основната лексичка база што ја користат авторките се содржи во македонските црковнословенски текстови XII–XVI век со различна жанровска, територијална и хронолошка припадност. Тоа се текстови, библиски и небиблиски, од богатиот корпус на долгорочниот проект на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, но и дополнително екцерпирани извори, записи и др.

Во прилозите е презентираан богатиот лексички фонд на македонските средновековни текстови, и тоа од различни области со цел да се збогатат сознанијата за историјата на македонскиот јазик и култура, за историскиот континуитет на националната културна историја низ вековите, а во контекст на пошироките славистички проучувања.

Во првиот прилог *Именувањето на небеските тела и природните појави во средновековните текстови* (10–39), вниманието е насочено кон називите за небесните тела и природните, односно атмосферските појави, кои го одразуваат секојдневното на народот и неговите сфаќања, па за одгатнување на употребата на одредени лексеми потребно е да се познава и духот на нашите предци, верувањата и обичаите. При истражувањето на лексемите од оваа семантичка група, авторките се потпираат и на етнолошките и културолошките сознанија од оваа област. Лексемите се групирани во две големи групи според семантиката,

па се издвојува група поврзана со астрономијата и група поврзана со метеорологијата. Првата ги опфаќа називите на небесните тела, на различните положби на сонцето, месечината, ѕвездите и сл. во однос на планетата Земја, а втората називите за природните, односно атмосферските појави, ветровите, дождовите, облаците, паѓањето на ѕвездите итн. Лексичкиот фонд од оваа група е составен од словенска лексика, народна лексика, од туѓите зборови се нотирани латинизми и грцизми, а впечатлива е и употребата на зборовните состави, особено оние со преносна употреба.

Во прилогот *За развојот на македонската географска терминологија* (40–66), обемниот материјал е групирани во неколку семантички полиња, и тоа: називи за води и за објектите поврзани со нив, називи за испакнати, ридести земјишни форми, називи за вдлабнати земјишни форми, називи на морфолого-вегетативни форми, општи називи за земјата. Забележлива е честата метафорична употреба на голем број географски називи. Авторките се осврнуваат и на потеклото на опфатените лексеми, коишто во најголемиот дел му припаѓаат на словенскиот лексички фонд, но бележат и туѓа лексика, односно грцизми, повеќе називи за еден ист поим, односно синоними, семантичко преосмислување, како и зборообразувачка варијантност.

Во однос на *Мерната терминологија во македонските црковнословенски текстови* (67–83), авторките забележуваат дека традиционалниот мерен систем е во тесна врска со социјално-економската структура, а го карактеризира разновидноста од варијантните форми во практична употреба во рамки на одделни етнографски или географско-економски реони или пошироко. Од анализираниот лексички фонд се изделуваат традиционалните мерки за должина или линеарни мерки како едни од најважните и најстари елементи на мерниот систем. Тие се класифицираат според различни критериуми, а најстари мерки се антропометриските мерки за должина. Се издвојуваат и засебни називи за мерките за површина или квадратни мерки, мерките за волумен или кубни мерки, мерките за тежина, како и временските мерки. При анализата авторките бележат и интересни зборовни состави коишто означуваат определена мерка, како доказ за креативноста при образување на називите. Несомнена е органската поврзаност меѓу народните и официјалните мерни единици како одраз на традицијата.

Називите за временски мерки низ вековите припаѓаат кон најстариот дел од општословенскиот лексички фонд. Оваа тема е анализирана во прилогот *Називи за временски мерки во македонските средновековни текстови* (84–125), во кој според семантиката, лексемите се делат во подгрупи во зависност од должината на периодот што се опишува, или пак според определеноста или неопределеноста на конкретен временски интервал. При анализата авторките ги изделуваат најопштите називи за означување на категоријата време, како и називите што ги означуваат најкратките временски отсечки, т.е. деновите, разликувајќи ги деновите во седмицата од оние што го добиле називот според одредена религиска или културна содржина што ја носат, па називите за делови од деноноќието, месеците, годишните времиња и годината.

Се издвојуваат уводните синтагми на четивата, на пр.: *вз оно врѣма*, *вз врѣма оно*, *вз свое врѣма* и др., засебни називи за именување на празничните денови, лексеми за именување на годишните времиња, како и за подолгите временски отсечки: *годище*, *индиктз*, *индикто*. Освен бројните словенски лексеми од оваа група, се бележи присуството и на латинските заемки, особено за именување на месеците. Сепак, карактеристична е паралелната појава на народните форми.

Парите низ вековите служеле за трговска размена, биле и основен извор за богатство. Тие имаат и историско-културна и уметничка вредност, па на нивното оформување се обрнувало особено внимание и во средниот век. Во средновековните текстови потврдени се повеќе називи за монети (главно грчки и римски монети), за монети со помала вредност, сребрени и златни монети. Токму за тоа станува збор во статијата *Кон именувањето на монетите (од историски аспект)* (126–136), каде што, според авторките, се потврдува дека називите за монети во средновековните текстови се главно имиња на грчки и на римски монети. Анализираниот фонд документира дека освен големиот број грчки заемки, во помладите текстови се застапени заемки од турскиот јазик. На современ план некои називи на монети се во активна употреба во македонскиот јазик: *пари*, *лира*, некои имаат ограничена, локална употреба: *аспра*, *лепта*, некои се архаизми: *сребреник*, *грош*, или не се дел од активниот речнички фонд на нашиот јазик: *златик*, *дидрагма*, *талант*, *перпер*, *статир* и др.

Во прилогот *Од историјата на називите за садови за секојдневна употреба* (137–169), се разгледуваат имињата на садовите кои се израз и на етнокултурните процеси во средновековието, на заемањето од соседните јазици и од јазиците во контакт. Како поголема група авторките ги изделуваат глинените покуќнински садови и предмети, коишто биле неопходен инвентар во секојдневниот живот. Карактеристичен признак на оваа семантичка група е и богатата синонимија, и зборообразувачката варијантност. Забележливо е дека поголемиот број од лексемите од оваа семантичка група се употребуваат и во современиот јазик: *грне*, *бочва*, *котел*, *чаша*, *каца*, *лонец*, *тава*, некои се бележат како архаизми: *кивур*, *кивот*, *роловник*, како дијалектизми: *вреќиште*, *срцало* или се употребуваат со поинакво значење: *ролог*, *солило*, *черен*, *житница*, *миса*, *губа* итн.

За именувањето на црковниот инвентар, на садовите и предметите со религиозна употреба станува збор во прилогот *Од историјата на називите за црковниот инвентар, садовите и предметите со религиозна употреба* (170–197). Во историскиот развој секој материјален предмет исполнувал разновидни функции, а границата меѓу утилитарно-битовите и обредно-празничните предмети била условна. Анализата потврдува дека покрај основниот словенски лексички фонд, особено се застапени грцизмите. Преку синонимните двојки се манифестира лексичката и зборообразувачката варијантност. Поголемиот дел од лексемите се употребуваат во современиот јазик и повеќето македонски дијалекти и тоа во своето основно значење *певница*, *крст*, *трапеза*, *престол*,

комкалница, потир, завеса, покров, полиелеј, свеќник, клепало, своно, камбана, наспроти други каде што се развило ново значење било, *крштеница*.

Во прилогот *Називи за црковни звања, титули, епитети и називи за вршители на црковни дејности* (198–219) се третираат називите со кои бил именуван господ, како и епитетите за другите божествени суштества и светци, црковните титули и вршителите на одредени дејности во црквата. За оваа група карактеристична е употребата на поголем број називи првенствено грцизми, но и словенски зборови и зборовни состави. Авторките бележат појава на словенско-словенски, како и словенско-грчки парови, односно синонимни низи и заклучуваат дека поголемиот дел од лексичките единици се забележани во современиот македонски јазик и тоа во своето основно значење, наспроти други каде што се развило ново значење, или пак значењето карактеристично за црковнословенските ракописи се бележи како второстепено.

Прегледот на воената терминологија, односно на: лексемите од областа на оружјето, организациската поставеност на воените единици и военото раководство, воената хиерархија, лексемите со кои се именуваат учесниците во воените судири (непријатели и сојузници, победници и поразени) итн. го потврдува проширувањето на лексичкиот репертоар со нови лексеми, непознати во канонските ракописи. Оваа проблематика е предмет на интерес во статијата *Воената терминологија во македонските средновековни текстови* (220–242). Се izdelуваат оружја за напад: лак и стрела, копје, меч, сабја, нож и секира, и за одбранбени цели: шлем, оклоп и штит, па соодветно на ова и називи за разните типови оружја, елементи од огненото оружје, пр. поушка, коушоумз, топз. Исто така, се издвојуваат и лексеми за означување разни справи за измачување: коло, строугало, сзсждз, клада, ражынз, игла, трззжбъць, трззжбз, надыстава. Најголем број од лексемите од оваа семантичка група му припаѓаат на прасловенскиот, односно на општословенскиот лексички фонд, но има и заемки од грчкиот јазик. Некои лексеми се во активна употреба и во современиот македонски јазик, со истото конкретно значење: *стрела, меч, ножница, тул, штит, шлем, борец, војник, војска, чета*, а други само делумно го зачувале или се употребуваат со друго значење: *ражен, жила, верижник* и др.

Во прилогот *Лексиката на македонските записи како културно историски извори* (243–296) е даден осврт на лексиката на македонските записи. Записите содржат лексеми од најразлични семантички области: градби, живеалишта и покуќнина, географски поими, небесни тела и атмосферски појави, земјоделие и сточарство, мерки, трговија, платежни единици, воена терминологија, религија и морал, црковни предмети и простории, различни материјали (суровини), роднински врски, сталеж и титули, време, облека и обувки, делови од човечкото тело, здравје и болести, пишување, храна и пијалаци.

Анализата на лексичкото богатство на записите потврдува дека основниот лексички слој е словенски, а застапеноста на лексеми од турско или од грчко потекло зависи од периодот во кој е оставен записот, и обично не се забележува паралелна употреба на словенски еквиваленти во еден ист запис. Но, со целосна

анализа на записите од сите периоди може да се изнајдат истозначни зборови од различно потекло, грчко, словенско, латинско. Во подоцнежните записи се среќаваат и подновувања и народни елементи. Воопшто, записите се посебни стилски творби, коишто сведочат за сите промени во јазикот, но и самите пројавуваат подновувања поради можноста за слободно и креативно изразување на пишуваачот. Имајќи ги предвид разновидните записи, авторките заклучуваат дека тие се значајни културно-историски извори што заслужуваат поголемо внимание при проучувањето на македонското културно наследство од различни аспекти, при документирањето на континуитетот на нашата национална културна историја.

Предмет на интерес во прилогот *Обредната лексика во македонските црковнословенски текстови* (297–325), е реалниот или предметниот аспект на обредите кој е особено интересен за проучување и од лексички аспект. Лексиката од областа на обредите и обичаите е позната од најстарите ракописи и укажува на социјалната и на семејната диференцијација во средновековието, којашто се согледува преку употребата на различни обредни предмети. Мошне присутна во обредната и во магиската практика е водата која со своите сакрални својства се издигнала во култ познат како свети или лековити води. Обредната храна се состоела од варено жито, леб и друга храна со намена според обредната традиција, а документирани се називите: *коливо*, *варена пшеница*, *нафора*, *просфора*, *приносъ*, *приношение*, *причастие*, *комзкание*, *комзка*, *анафора*, *артосъ*, *антидоръ*. Авторките izdelуваат лексеми поврзани со чинот на склучување брак, венчавање: *бракъ*, *бракъи*, *женитба*, *посагати*, *сагати*, *посагнѣти* (са), *приводити*, *поати* *женѣ*, *прикии*, *тъстнина*, називи за предмети и поими поврзани со погребниот чин: *гробъ*, *жалъ*, *жалие*, *жоупище*, *могила*, *саванъ*, *илитонъ*, *литонъ*, *кириа*, *апаплома*, *соударъ* итн., како и со разни други религиозни обреди: *касиа*, *кинамомонъ*, *мѹро*, *хризма*, *помазание*, *масло*, *олѣи*, *нардъ* и др. Баењето е архаичен остаток од магиските дејства, а при неговото вршење се употребуваат повеќе магиски предмети. Се бележат повеќе називи за означување на чинот на вражање, баење, магија, како и за вршителите на ова дејство. Подборот на лексеми од оваа лексичко-семантичка група е составен дел на словенската лексика со исклучок на грцизмите како дел од религиозната терминологија: *агизмо*, *антидоръ*, *саванъ*, *илитонъ*, *кириа*, *соударъ*, *воскомастиха*, називите за обреден леб: *нафора*, *просфора*, како и *мѹро*, *алон*, *стактъ*, *змѹрно*, *мѹро*, *ливанъ*, *темианъ*, *балсамъ*. Изделени се и синонимни парови: *змѹрно* – *мѹро*, *кадило* – *ливанъ* – *темианъ*, *приносъ* – *приношение* – *причастие*, *мѹро* – *хризма* – *помазание* – *масло* – *олѣи* – *нардъ* – *благовонно масло* – *благовонна масть*, *олтаръ* – *трѣбище* – *жртвѣникъ*. Забележлива е и употребата на повеќе зборообразувачки варијанти: *комзка* – *комзкание*, *оброусъ* – *оуброусъ* – *оуброусъць*, *жртвище* – *жртвѣникъ*, *баиание* – *баснь* и др.

Во однос на современата состојба, се бележат зборови коишто се составен дел на активниот лексички фонд на македонскиот јазик: *поскура*, *свеќа*, *гроб*, *могила*, *кадило*, *темјан*, *ракла*, *убрус*, дијалектизми: *комка*, *прикија*, а некои функционираат со други значења: *жал*, *жалник*, *ракла*, *раклица*, *кирија*, *судар*.

интелектуални способности се однесуваат главно на писменоста на човекот или способноста за поучување или мудрување. Бидејќи умствените способности се поврзуваат со процесот на пишувањето и подучувањето, називите за лицата со вакви особини се изведени претежно од глаголите за пишување, подучување или од именки што означуваат книга и сл.: *писецъ*, *писателъ*, *сѣписателъ*, *слокописецъ*, и др. Наспроти овие лексеми стојат називите што се користеле за именување на луѓе со помали ментални способности: *безоумьникъ*, *людинъ*, *невѣжда*, *соуесловьникъ*, *жродъ*. Авторките забележуваат дека лексиката од ова поле е главно општословенската, но има и грчки заемки: *нотаръ*, *даскалъ*, *филологъ*, *философъ*, *латински магистръ*. Покрај архаична лексика има и доста подновувања во однос на постарата лексика од канонските ракописи: *жродъ*, *кзнижьникъ*, *ретки зборови*, на пр. *законалисателъ*, *таинописецъ*, *прзбооучителъ*. Документирани се синонимни двојки: *писецъ* – *нотаръ*, *пѣстоуиъ* – *казателъ*, *равви* – *оучителъ* – *даскалъ*, *людинъ* – *радьникъ*, бројни варијанти: *писателъ* – *сѣписателъ*, *адрописецъ* – *скорописецъ*, *кзнигъи* – *кзнижьникъ*, *оучителъ* – *наоучителъ*, *казателъ* – *наказателъ*, *безоумьникъ* – *неразоумьникъ*. Од зборообразувачки аспект, најзастапени суфикси во оваа група се *-ьникъ*, *-тель*, *-ьць* за м. род и *-ица* за ж. род. Анализата потврдува зачестена фреквенција на сложеници, при што најкарактеристична е групата сложеници со *-писецъ* како втора компонента: *слокописецъ*, *живописецъ*, *пѣснописецъ*.

Анализираниот материјал во последниот прилог *Називи за лица според нивниот социјален статус, должност, звање* (377–394) потврдува дека поголемиот дел од регистрираните лексеми опстојуваат и денес и се дел од активниот речнички фонд, како дел од административната терминологија или веќе наоѓаат место во историзмите и како на пр.: *законодавецъ*, *судија*, *поротникъ*, *господинъ*, *болјаръ*, *царъ*, *кралъ*, *фараонъ*, *кнезъ* итн.

Несомнено, пред македонската лингвистичка јавност, а и пошироко, се појави значаен труд кој на своевиден начин ги збогатува сознанијата за историјата на македонскиот јазик и култура. Извонредно е важен придонесот на книгата *Македонската лексика низ вековите* за научното документирање на историскиот континуитет на националната културна историја и за зајакнувањето на свеста за постоењето на националниот културен идентитет низ вековите, како основа за вклучување на сознанијата во широкиот контекст на споредбените славистички и балканистички проучувања.

Мери Цубалеvsка¹

¹ Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје,
m.cubalevska@outlook.com

811.163.3'282.2'373.46(497 – 15):392.31(049.3)

МОНОГРАФИЈА ЗА ГОРАНСКИОТ ГОВОР

(Васил Дрвошанов, *Кон роднинската терминологија на горанскиот говор* – „Бата прес“, Скопје 2013)

Во низата значајни трудови од проф. д-р Васил Дрвошанов, научен советник во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, се надоврзува уште едно мошне значајно дело, не само од аспект на научна вредност и темелна обработка, туку и од аспект на истакнување на целокупноста на македонскиот народ со сите негови откинати делови коишто денес се наоѓаат надвор од границите на Република Македонија, како што се и Гораните, Македонци со исламска вероисповед што живеат на територија на три држави, Македонија, Албанија и Косово. Со трудот *Кон роднинската терминологија на горанскиот говор* авторот Васил Дрвошанов дава особен придонес за горанскиот говор и за македонската дијалектологија воопшто, бидејќи се работи за прва монографија напишана од македонски лингвист, а која обработува проблематика за горанскиот говор.

Во воведот којшто на еден поетски начин започнува со цитат од Крсте Петков Мисирков, Дрвошанов се осврнува на историјатот на поделбата на Гораните во текот на политичките превирања на Балканот при што овој дел од македонскиот народ, иако подложен на различни јазични и културни влијанија го зачувал својот македонски идентитет којшто е вграден и во самиот дијалект и во културата, обичаите и фолклорното богатство. Авторот Васил Дрвошанов дава и карта на областа Гора и го истакнува местото на горанскиот говор како дел од западните периферни говори во рамките на целината на македонскиот дијалектен ареал.

д-р Васил Дрвошанов бил поттикнат да ја обработи лексиката на роднинската терминологија на горанскиот говор од фактот што лексиката за роднинските односи во еден јазик е најстариот слој во него и ја одразува нераскинливата поврзаност со останатиот дел од тој дијасистем. Анализата на Дрвошанов го потврди токму тоа: горанскиот говор е дел од македонскиот дијалектен систем што ги има сите одлики на западното наречје, но и со зачувани архаични јазични црти и свои специфични јазични особености коишто уште повеќе го истакнуваат неговото значење од аспект на откривање на јазичната историја низ дијалектологијата.

За целите на своето научно истражување Васил Дрвошанов ексцерпирал објавен фолклорен материјал од горанскиот говор од три книги, а потоа го обработил според семантички гнезда и според принципите на обработка зацртани од акад. Божидар Видоески во *Прашалникот за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас*.

д-р Васил Дрвошанов со перо на искусен дијалектолог со тридецениска посветеност на истражувања во областа на дијалектологијата, посебно во обработка на дијалектната лексика, дава темелна анализа на сите лексеми кои се однесуваат на роднинската терминологија, а кои се регистрирани во ексцерпираниите материјали. Притоа, авторот со извонредна прецизност ги дава толкувањата на лексемите, нивната етимологија, нивните фонетски варијанти и значенски разлики. Во своите толкувања и анализи на значењето, Дрвошанов прави споредби со трудовите во кои е досега обработена роднинската терминологија. Дрвошанов со прецизен методолошки пристап прави споредба и со сите постоечки речници на македонскиот јазик кои нудат толкување на дадените лексеми и можат да помогнат во прецизирање на значењето. Се разбира, посебно внимание во оваа монографија привлекуваат лексемите кои според својот зборообразувачки состав или според своето значење се уникатни на македонската јазична територија и сведочат за посебноста на дијалектот и за духовноста и инвентивноста на нашето население што живеело на овие простори. Како специфични ќе ги истакнеме лексемите *новожена* со значење 'младоженец' и *даденица* со значење 'мома што ќе се мажи со согласност на родителите', а што авторот ги истакнува само како дел од специфичните примери регистрирани во горанскиот говор, првата како архаизам, забележана во двата лужичкосрпски јазика, а втората како лексичко подновување мотивирано од обичаите на македонското население од овој крај.

Бидејќи Гораните се Македонци со исламска вероисповед, дел од роднинската терминологија е позајмена од турскиот јазик што е очекувано. Но она што е интересно е зачувувањето на најголем дел од македонските називи за роднинските односи кои во принцип не очекуваме да ги сретнеме кај населението со исламска вероисповед. Тоа е уште еден показател дека чувството за припадност кон македонскиот етнос е длабоко и тоа го поддржувало чувањето на лексемите кои биле во вековна употреба претходно и кои се одраз на исконските врски на членовите на фамилијата, не само на фамилијата во потесна смисла на значењето, туку и на поширокото сродство, но и на припадност на еден народ во целина.

Монографијата се состои од неколку дела: вовед со карта на горанскиот говор, опис на сите одделни лексеми на роднинските односи со обемен број примери, заклучок, речник на лексемите од сферата на роднинската терминологија, список на користена литература и содржина.

Обработката на лексиката од роднинската терминологија започнува разбирливо со зборот **мајка**, суштински и исконски назив за жената што донесува нов живот, што го продолжува родот и што се грижи за потомството. Како што истакнува Васил Дрвошанов, „лексемата *мајка* зборува за единството на горанскиот говор со македонскиот дијасистем“. Интересни лексеми како називи за мајка се лексемата *маја* како хипокористик од мајка и единствено во вокативна форма (Давај ме, мила *маје*, за него,/голем мерак имам за него,/ели ќе ти бегам по него; Брод (ГНП, 249); и лексемата *дада* (заедно со хипокористичната форма *дадица*), која со значење на родителка и мајка се

употребува само во горанскиот говор. сп. Фатимо мила, дадина ќерко,/тамо те *дади* не дава! Крушево (НПГ, 70); Фатимо мила, дадина,/тамо те *дади* не дава/ во тија љуте Шеовци. /.../ Мајчице мила, најмила,/синојка сме се карале,/ на повноќ ме напудиле;/ка не ме удајле кучича,/под стреа сум ноќевало! Крушево (GNP, 274). Освен како назив за мајка, *дада* се употребува и како назив за сестра или постаро женско лице, употреба позната и во други наши говори.

За разлика од називот за мајка, каде што во голема мера се зачувале македонските лексеми, кај називите за татко имаме мала употреба на лексемата *татко*, а доминантна употреба на лексемата *бабо*, како турцизам што навлегол со исламската религија. Оваа диспропорција е уште еден показател на она што веќе го истакнавме дека називот за мајка како исконски назив е зачуван зашто има улога на нешто што е нераскинливо врзано со корените, со претците, а називот за татко, машкиот родител којшто најчесто отсутствувал од домот работејќи за егзистенцијата на фамилијата, но и вклучувајќи се во општествените промени, бил тој што многу побргу морал да се прилагоди на околината и во тоа прилагодување да прифати и назив што ќе го идентификува со дадениот поредок во општеството и во религиските убедувања. Токму затоа за 'татко' ги сретнуваме називите *бабо* со разновидностите *баба*, *бабе* и *бабајко*, а само во неколку песни сретнуваме назив *татко*.

Интересни примери за називи за роднински врски сретнуваме и кај другите обработени лексеми, од кои ќе ги истакнеме следниве: синтагмите *једен материн*, *јен јеного* и *једен бабету* како називи за 'единец', паралелно со супстантивизираното *јен* (Ја сум *јена*, жива да не бидем./Ја сум другарица, жива да не бидем,/ако сакам друго севде јод тебе,/ако зборим с други бекар ка тебе; Кукаљане (НПГ, 143); потоа називот *дете* кој во горанскиот говор се среќава и со значење на младич, млад маж, ерген, (сп. „Ќилим ткајем – кола да изгрешим/ ако сакам друго *дејие* ка тебе,/“); називот *бекар* исто така со значење на млад маж, ерген, назив со голема фреквенција и со употреба и во деминутивната форма *бекарче*; називите *млајнеста*, *мланеста* и *манеста* како лексеми добиени од именската група 'млада невеста', како и заемката од албанскиот јазик *нуса* којашто се употребува со повеќе значења. Од називите за жена ќе ги истакнеме називите *жена*, *љуба* и *љубица*, *анама* и *анка*, а од називите за потомството лексемите *син*, *синко*, *ќерка*, *ќеркица*, *челад* и *чедо*. Како интересни ќе ги наведеме и називите за баба и дедо кои на оваа македонска дијалектна територија не се среќаваат како такви туку доминира синтагматски назив, *стари бабо // стар бабе // стар бабајко* и *стара мајка//постара матере* додека лексемата *баба* не се употребува со значењето на 'мајка на родителот', туку само со значење на 'стара жена'. Лексемите брат и сестра се зачувале во горанскиот говор со повеќе разновидности од лексемата брат (братец, братче, братенце, брате и др.) и неколу разновидности од лексемата сестра (сестрица, дада и дадица). Заемки среќаваме само кај називот за вујко *дајио*, и кај називот за стрико *амице*, *аце* и *ацо*. Овде треба уште еднаш да се истакнат специфичните лексеми за 'свршеница' што се сретнуваат на оваа територија а тоа се *даденица*,

дејка даденица, дејка дадена, девојка извадена и дејка извадена. Целосно гледано доминираат македонските лексеми како називи за роднинските односи, иако во другите наши говори каде што живеат Македонци со исламска верисповед бројот на заемките од турскиот јазик за роднинската терминологија е поголем. Ова е уште еден показател дека се работи за средина во која грижливо се чуваат јазичните и културните вредности и обичаи.

На крајот на трудот е даден заклучокот, речник на лексемите од сферата на роднинската терминологија, список на користена литература и содржина, делови што осмислено ја прават оваа монографија една комплетна научна анализа на дијалектен материјал од говор што е повеќе од неопходно да биде обработен од сите аспекти, а тоа е горанскиот говор.

Посебно треба да ја истакнеме содржината на заклучокот во кој авторот д-р Васил Дрвошанов дава сумирани резултати од спроведената научна анализа, но и извлекува заклучоци за значењето на горанскиот говор поткрепувајќи ги со цитати на значајни начучници и интелектуалци, заклучоци кои ја истакнуваат вистината за македонскиот народ и неговото трнливо опстојување низ вековите.

Со оваа монографија на д-р Васил Дрвошанов добиваме нов дијалектолошки труд со детално обработен лексички материјал од областа на роднинската терминологија што има значење не само од научен аспект, туку, и пред сè од културолошки и национален аспект. Националниот идентитет на секој народ е најпрепознатлив преку јазикот, а потврдата за припадноста на едно дијалектно подрачје што е надвор од границите на Република Македонија кон целината на македонската јазична територија во услови кога постојано треба да се докажуваме себеси пред пошироката светска јавност поради постоењето на квазинаучни кругови во дел од соседните држави, е голем удел во македонистиката и уште еден камен во мозаикот што ја потврдува нашата самобитност. На крајот можам само да го истакнам задоволството што со излегувањето од печат на оваа монографија на д-р Васил Дрвошанов, таа стана достапна за научната и за пошироката културна јавност.

Веселинка Лаброска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, labroska@imj.ukim.edu.mk

811.163.3 – 112(049.3)

**БОЖИДАР ВИДОЕСКИ – ПРИЛОЗИ ЗА РАЗВОЈОТ НА
МАКЕДОНИСТИЧКАТА ЛИНГВИСТИКА, МАНУ, СКОПЈЕ 2013**

Во текот на месец мај, оваа година, во издание на Македонската академија на науките и уметностите излезе од печат книгата *Прилози за развојот на македонистичката лингвистика* од акад. Божидар Видоески¹.

Приредувач на ова издание е проф. д-р Димитар Пандев, кој место предговор ни го нуди инспиративното *Слово за професорот Божидар Видоески*, осврнувајќи се на повеќедимензионалноста на акад. Видоески како научник, активен учесник во создавањето на темелите на македонистиката и нејзиното рамноправно учество во рамките на славистиката, но и како создавач или практикувач во Македонија на серија нови дисциплини во лингвистиката, меѓу кои – социолингвистиката и оралната историја; а, како што набележува приредувачот во *Поговорот* кон изданието, Видоески е и создавач на историјата на македонистиката.

Историјата на македонистиката во трудовите на акад. Видоески не претставува само прецизно забележување на значајни настани, трудови и личности што оставиле свој белег во развојот на македонистиката туку и критички осврт за нивниот придонес во растот на македонистичката мисла во Македонија и во светот.

Изданието *Прилози за развојот на македонистичката лингвистика* содржи 25 труда од акад. Видоески создавани по повеќе поводи и објавувани во различни списанија и зборници во периодот од 1965 до 1997 година; овие податоци, приредувачот ги наведува на крајот од книгата. Прилозите се поделени во два дела: *Македонска лингвистика* и *Странска македонистика*. Првиот дел содржи 14 труда од кои осум претставуваат општи осврти на развојот на македонската лингвистика, започнувајќи од создавањето на македонската азбука и правопис, *Семинарот за македонски јазик* во рамките на *Катедрата за јужнословенски јазици*, развојот на другите институции, како *Институтот за македонски јазик*, *МАНУ*, организацијата на *Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*, *Сојузот на друштвата за*

¹ На 16 и 17 мај 2013 година, Истражувачкиот центар за ареална лингвистика при МАНУ ја одбележа 15-годишнината од смртта на акад. Божидар Видоески со промоција на изданието *Прилози за развојот на македонистичката лингвистика* и со меѓународен научен собир *Релацијата село <> град на словенската територија денес* (лингвистичко-социолошка анализа).

македонски јазик и литература, списанијата што тие ги издаваат, авторите и трудовите застапени во нив, со јасно назначување на јазичната проблематика што била приоритет во првите изданија, како и понатамошниот континуиран растеж на македонската лингвистика со различна периодизација: *Дваесет години на македонската лингвистика*, *Состојбата на македонската лингвистика*, *Развојот на македонската лингвистика во повоениот период*, *Поглед кон развојот на македонската лингвистика*, *Педесет години македонска лингвистика*, *Четири децении од донесувањето на македонската азбука и правопис*, *Развојот на македонската лингвистика со осврт на улогата на проф. Блаже Конески*. Повеќето од овие текстови се дел од предавањата на *Семинарот за македонски јазик, литература и култура*, што на своевиден начин претставува врска меѓу двата дела на оваа книга, јасна мисија македонската лингвистика да им стане блиска на странските македонисти. Последниот од трудовите што ги наведуваме ја отвора серијата текстови посветени на акад. Блаже Конески, искажани и подоцна објавени: *По повод 25-годишнината од излегувањето на Граматиката на македонскиот литературен јазик*, по повод објавувањето на книгата: *Македонскиот XIX век, јазични и книжевноисториски прилози* и одржаното *Слово за Блаже Конески*, по повод неговиот 60-ти роденден. Сите овие текстови прецизно ја доловуваат улогата на Блаже Конески во оформувањето и организирањето на базата на македонистиката врз која понатаму ќе се темели речиси целокупниот научен живот во областа на македонскиот јазик.

Посебно би истакнале еден проблем на кој се осврнува проф. Видоески, а тоа е прашањето за *Развојот и состојбата на македонската лингвистичка терминологија* и создавањето на *Речник на граматички термини*. Самиот Видоески нагласува дека со развојот на македонистичките трудови се развива и се дооформува македонската лингвистичка терминологија, особено по објавувањето на *Граматиката* од Конески; практично го разгледува и прашањето за соодветноста на употребата на домашните и интернационалните термини и нивната функционалност во претставувањето на научната проблематика. Несомнен е фактот дека *Речник на лингвистички термини* е неопходност и денес, особено, што современата лингвистика оперира со многу нови термини.

Грижата за создавањето и развојот на македонската лингвистика, Видоески го искажува и преку текстот посветен на 35-те години на списанието *Македонски јазик*, кое во почетокот, 1950 година, почнува да излегува како орган на *Катедрата за јужнословенски јазици*, а по оформувањето на *Институтот за македонски јазик* во 1953 година и списанието станува дел од неговата активност. Списанието во почетокот има повеќе практична намена поврзана со создавањето и ширењето на литературната норма во јавниот живот во Македонија, образованието, информативните средства, културата, а подоцна да прерасне во реномирано научно списание со кое соработуваат врвни имиња

во светот на славистиката, кои објавуваат свои статии со македонистичка проблематика. Стручно-популарните прилози добиваат ново списание: *Литературен збор*, кое почнува да излегува од 1954 година со создавањето на *Друштвото за македонски јазик и литература*. На овој начин почнуваат да се разграничуваат проблемите поврзани со секојдневната јазична практика и научните прилози разработувани на едно повисоко научно ниво.

Од делот *Македонска лингвистика*, остана уште да го спомнам освртот кон книгата *Месните имиња на областа по сливот на Брегалница* од д-р Олга Иванова, кој е само еден од прилозите што зборува за интересот и влогот на акад. Видоески во развојот на македонската ономастика и македонските ономастичари и нивната афирмација во славистичкиот свет.

Вториот дел од книгата содржи 11 трудови обединети под името *Странска македонистика*, а кои обработуваат теми што се поврзани со проучувањата на македонскиот јазик од страна на странските лингвисти, започнувајќи од зародувањето на славистиката.

Вториот дел го отвора еден темелен приказ за *Развојот на македонската дијалектологија* објавен 1967 година во која се детално наведени авторите што објавувале трудови за македонскиот јазик до почетокот на Втората светска војна. За да започне да ги поставува темелите на современата македонска дијалектологија, Видоески морал да има комплетен увид во сè она што било пишувано за македонскиот јазик пред оформувањето на македонската државност и пред кодификацијата на македонскиот јазик. А тоа се, главно, трудови пишувани од странски слависти за одделни дијалекти и дијалектни особености на македонскиот јазик. Тоа, значи дека историјатот на македонистичката лингвистика, Видоески го започнува од почетокот на 19-от век.

Значењето на странските лингвисти во развојот на македонистиката и нејзината промоција во светот, Видоески го истакнува во трудовите *Македонскиот јазик и македонската лингвистика во светот* и *Македонскиот јазик и светската славистика*. Видоески дава речиси комплетни пописи на сите имиња што работеле на создавањето македонистичка литература, учебници по македонски јазик за странци, посебно се осврнува на центрите во кои се изведува настава на македонски јазик. Овие текстови претставуваат и своевидна библиографија на трудовите на странските лингвисти, тематски и методолошки конципирана: прилози посветени на создавањето на литературната норма; посебно место зазема *Граматиката на македонскиот литературен јазик* од Хорас Лант, објавена 1952 година по која нараснува бројот на пообемни студии за македонскиот јазик, од областа на фонологијата, прозодијата, граматичката структура на македонскиот јазик, историјата на македонскиот писмен јазик, лексиката и лексикографијата, дијалектологијата, ономастиката, а започнува и сестран развој на словенската компаративистика и балканистиката. Впрочем,

овде би истакнала дека според *Регистарот*, приклучен на самиот крај од книгата, регистрирани се 453 автори, македонски и странски, застапени, еднаш или повеќе пати во изданието.

За афирмацијата на македонскиот јазик и култура во светот посебен придонес имаат членовите на Македонската академија на науките и уметностите надвор од работниот состав, како: проф. *Реџиналд Џорџ Артур де Бреј* (1912–1993), а по повод смртта на акад. *Франтишек Вацлав Мареш* (1922–1994), Видоески детално се осврнува на неговата работа, особено нагласувајќи го неговото влијание за соработката меѓу македонските, австриските и чешките лингвисти и неговиот значаен придонес за организирање на работата на *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* што се работи во *Институтот за македонски јазик*.

Во расветлувањето на развојот на македонистичката научна мисла, Видоески не ги заборава ни трудовите изложени на меѓународните научни собири, конференции, славистичките конгреси, проектите во кои е вклучен македонскиот јазик, а посебна статија има напишано за *Работата врз меѓународниот лингвистички проект „Општословенски лингвистички атлас“ (ОЛА) 1977*, посветена на работните заседанија одржани таа година во Москва и во Љубљана.

Развојот на македонистичката лингвистика не го следат само добронамерните и пријателски врски со странските лингвистички центри. Тоа во повеќе наврати го спомнува Видоески и го набележува во статијата *За две нови теории за македонскиот јазик*, реферат прочитан на научниот собир *Јазиците на почвата на Македонија* во 1994 година. Во оваа статија, Видоески накратко дава историјат на негирањето на македонскиот јазик од страна на соседите и на нивните приврзаници меѓу лингвистите во светот. Поводот е засиленото обновување на негаторскиот став спрема македонскиот јазик по осамостојувањето на Македонија во 1991 година.

За крај на претставувањето на изданието *Прилози за развојот на македонистичката лингвистика* ќе се осврнеме на серијата трудови посветени на придонесот на полските слависти во развојот на македонистиката: *Полските слависти за македонскиот јазик*, *Македонско-полски контакти во областа на лингвистиката*, *Мјечислав Малецки како славист и испитувач на македонските дијалекти* и *Збигњев Голомб* (1923–1994). Зачетник на оваа блиска соработка меѓу полските и македонските слависти е, секако, Мјечислав Малецки, кој меѓу првите странски слависти недвосмислено зборува за индивидуалните црти на македонскиот јазик, кои го изделуваат како јазична посебност на Балканот. Оваа врска непосредно ја остварува и збогатува Збигњев Голомб, еден од најистакнатите македонисти и балканолози.

Не занемарувајќи го ни најмалку придонесот на сите полски слависти кои придонесувале и сè уште придонесуваат за развојот на полско-македонската

лингвистичка соработка, најзначајната улога во оваа соработка ѝ припаѓа на акад. Зузана Тополињска, чија заслуга е и организацијата за објавување на претставеното издание.

Убавка Гајдова²

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, gajdovaubavka@yahoo.com

811.163.3`342(049.3)

**МАКЕДОНСКОТО САНДИ НИЗ ПРИЗМАТА НА ПРЕЦИЗНИ
ФОНЕТСКИ ИСТРАЖУВАЊА**

(Korytowska Anna, 2012. *Sandhi w standardzie języka macedońskiego*.
Wydawnictwo naukowe, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń)

Во 2012 година во издание на Универзитетот „Миколај Коперник“ од Торун излезе од печат книгата *Санди во македонскиот стандарден јазик* од д-р Ана Коритовска (сега Цихнерска). Се работи за обемна монографија со 348 страници што претставува хабилитационен труд на авторката под рецензија на Стефан Гжибовски и Зузана Тополињска. Трудот претставува современа научна анализа на еден фонотактички феномен како што е процесот санди и сето тоа направено врз база на нов говорен материјал од македонскиот стандарден јазик. Со објавувањето на овој труд не само што се пополни една голема празнина во фонетските истражувања како дел од науката за македонскиот јазик, туку целата македонска и поширока лингвистичка јавност доби мошне значаен труд што третира фонотактичка проблематика што досега не била истражувана во македонскиот јазик.

Монографијата *Санди во македонскиот стандарден јазик* се состои од 4 дела: 1) општи забелешки, 2) санди во македонскиот јазик и литературната норма; целта на трудот и методологијата на работа, 3) санди во современиот македонски јазик во светлината на фонетските истражувања и 4) заклучоци.

Првиот дел претставува општ осврт на прашањата сврзани со темата на оваа книга, а тоа е појавата санди и досегашните истражувања на ова поле во светски рамки и во рамките на истражувањата на словенските јазици. Се работи за појава што ја забележале уште индиските научници во античкиот период, а потоа е предмет на поинтензивен интерес на лингвистите од дваесеттиот век, кога излегуваат повеќе трудови што се занимаваат со проучувањето на санди во словенските, романските и во други индоевропски јазици. Според Ирена Савицка, под санди подразбираме дистрибуција на звучните и беззвучните опструенти на границата на морфемските единици обусловена од фонолошкиот контекст. Со други зборови, се работи за правилата на едначење по звучност (регресивна асимилација) и обеззвучувањето на крајот на зборот, коишто во македонскиот јазик се две основни правила за изговор од коишто првото делумно нашло одраз и во правописот на македонскиот јазик. Имајќи ги како солидна основа фонетските истражувања од различни типови на Ирена Савицка на полето на словенските и на балканските јазици, како и Фонологијата на македонскиот стандарден јазик и сите граматика на македонскиот стандарден јазик (за што сведочи обемната библиографија во книгата), авторката Ана

Коритовска се зафатила со обемна анализа на оваа појава на адаптација на гласовите во говорната низа.

Вториот дел на оваа монографија претставува опис на досегашните ставови за санди во македонскиот јазик со потенцирање на целите што треба да се постигнат со ова истражување, а тоа се валидни заклучоци за тоа дали едначењето по звучност и обезвучувањето на крајот на зборот како две основни фонетски промени во македонскиот стандарден јазик се регуларни во сите позиции или има отстапки и на што се должат тие отстапки. Се разбира, претставена е и методологијата со која е изработен овој пионерски труд, а тоа е современа фонетска анализа на гласовите со помош на специјализирана програма за спектрална анализа.

Во третиот дел Ана Коритовска дава комплетна анализа на појава станди во стандардниот македонски јазик врз база сниман материјал во обем од 40 часа којшто заедно со дополнителните анкети нуди 30 000 контексти. Ова е всушност централниот и најобеман дел на трудот во кој се дадени следниве поднаслови: Резултати од анализите на радиските снимки и дополнителните анкети; Реализација на опструентите различни од *в*, при што одделно е анализирано внатрешното санди (внатре во зборот), санди во сложенките, надворешното санди (на граница меѓу два збора) и опструентите во финална позиција односно на апсолутниот крај на зборот; Реализација на поврзувања со *в*, повторно во четири различни позиции (внатрешно санди, надворешно санди, санди во сложенки и однесувањето на *в* во финална позиција). Последната глава на третиот дел се однесува на верификацијата на вредностите на промена на гласовите во санди во македонскиот јазик со помош на статистички податоци.

Четвртиот дел се однесува на донесување на заклучоци врз база на сè претходно изложено. Се разбира, неодминлив факт на којшто Коритовска се осврнала е сличноста на санди во македонскиот јазик и во соседните јазици, албански гегиски и грчки (посебно северните говори на Грција), односно извлекување на заклучоци за особеностите на балканскиот јазичен сојуз на ова поле.

Монографијата е заокружена со библиографија, објаснувања на одделни термини, список на кратенки и симболи, список на табели и на илустрации, како и резиме на македонски и на англиски јазик.

Што е тоа што е мошне значајно да го истакнеме како резултат на оваа обемна научна анализа на македонското санди? Прво, тоа е заклучокот на авторката дека опструентот *в* различно се однесува од другите опструенти посебно во поглед на позицијата на крајот на зборот пред сонант или вокал од следниот збор, каде што почесто доаѓа до обезвучување на овој глас во однос на другите опструенти во истата позиција. Не само во оваа позиција, туку и во други позиции *в* различно се однесува од другите опструенти што делумно се должи на фактот дека *в* во нашиот стар јазик бил сонант, а делумно на фактот дека во повеќе позиции *в* е всушност замена за прасловенското **х*, при што може да се констатира дека рефлексот на оваа група е во повеќе случаи *ф*, а не *в*. Сите овие факти биле причина зошто анализите за гласот *в* се издвоени од анализите на другите гласови. Второ, заклучокот на Коритовска во поглед на

особеностите на македонското санди се следниве: македонското санди претставува умерено нерегуларно санди (како во украинскиот), обезвучувачко и не претставува морфолошки туку фонетски процес, којшто во голема мера зависи од начинот на изговорот во различни ситуации (темпо, должина на паузи меѓу зборовите и на шевовите внатре во зборот и сл.), значи претставува површинска појава. Според тоа во која насока се движат процесите во македонскиот јазик и процентуалната застапеност на адаптациите на опструентите поткрепена со многу спектрограми, табели и статистички анализи, Коритовска заклучува дека имаме доближување на нашето санди до она во бугарскиот јазик каде што имаме регуларно обезвучувачко санди.

Бидејќи анализите на Коритовска се направени врз база на сниман материјал од радио и од анкети спроведени меѓу различни личности и според возраста и според професијата, пред нас имаме огромен научно верификуван материјал за состојбата на санди во македонскиот стандарден јазик.

На крајот, со задоволство можам да заклучам дека објавувањето на оваа монографија на Ана Коритовска е мошне значајно за македонската фонетика и претставува несомнен влог во македонистиката и нејзина афирмација во пошироки рамки, а во името на Ана Коритовска имаме истакнат македонист и научник чијшто придонес е голем и по обем и по тежината на разработените и истражени прашања од сферата на македонскиот јазик.

Веселинка Лаброска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, labroska@imj.ukim.edu.mk

016:811.162.1:811.163.3(049.3)

016.811.163.3:811.162.1(049.3)

**„ПОЛСКА И МАКЕДОНИЈА
БИБЛИОГРАФИЈА. КОМЕНТАРИ. СТУДИИ“
ЗНАЧАЕН ПРИЛОГ КОН ПОЛСКО-МАКЕДОНСКАТА НАУЧНА
СОРАБОТКА**

Wrocławski, Krzysztof; Bogusławska, Magdalena; Wróblewska-Trochimiuk, Ewa: *Polska i Macedonia, Bibliografia, Komentarze, Studia.* – Warszawa: Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej UW, 2009. – 414с. (ISBN – 978-83-60938-48-5)

Во 2009 година, а меѓу останатото и по повод на прославата на Педесетгодишнината на полонистиката во Македонија излезе од печат монографијата со наслов ПОЛСКА И МАКЕДОНИЈА. БИБЛИОГРАФИЈА. КОМЕНТАРИ. СТУДИИ во издание на Институтот за западна и јужна славистика при Варшавскиот универзитет во Варшава, под авторство на КШИШТОФ ВРОЦЛАВСКИ, МАГДАЛЕНА БОГУСЛАВСКА И ЕВА ВРУБЛЕВСКА-ТРОХИМЈУК. Целта на оваа монографија е на полската читателска јавност да се приближат приликите во Македонија од културолошка, геополитичка, социолошка гледна точка, како и врските меѓу научниците на релација Македонија – Полска од самите почетоци на постоењето на филологијата како наука и на хуманитарните науки како што ги дефинираме, па до денес.

Монографијата претставува резултат на четиригодишен проект финансиран од Одделот за научни истражувања при Министерството за наука и вишо образование на Полска, а реализиран преку Институтот за источна и западна славистика на Варшавскиот универзитет во периодот од 2004 до 2008 година.

Монографијата е составена од три дела:

1. дел I Студии (с. 19–55), каде се сместени пет исцрпни студии со културолошка и историско-социолошка тематика од авторите Кшиштоф Вроцлавски и Магдалена Богуславска. Овие текстови треба да го воведат читателот во полско-македонските врски од областа на филологијата, културологијата и лингвистиката, според следниве наслови:

- Македонија од полска перспектива (до 1945 година) (К.В.);
- Областа и динамиката на повоените полско-македонски релации (К.В.; М.Б.);
- Македонија и Полска во взаемните литературни контакти (К.В.);
- Театарот како пространство на полско-македонските културни средби (М.Б.);

2. дел II Библиографија Македоника (с. 71–217), поделена во следниве тематски области: Македоника во Полска до 1945 година, Македоника во Полска по 1945 година и овој дел подетално, во областите: Историја и култура, Лингвистички трудови, Коментари, рецензии, обработки од областа на литературата и Литературни преводи (вкупно 146 стр.);

3. дел III Библиографија Полоника (с. 231–337), поделена во следниве тематски области: Полоника во Македонија до 1945 година, Полоника во Македонија

по 1945 година и во овој дел подетално, областите: Историја и култура, Лингвистички трудови, Коментари, рецензии, обработки од областа на литературата, Литературни преводи и Полската драма на македонските сцени (вкупно 106 стр.).

На крајот има исцрпен индекс на лица и имиња.

И самите автори, како што велат во Воведот, биле изненадени со колкава работа се зафатиле. Имено, истражувајќи по библиотеките и по архивите во Полска, Македонија и во Србија, како и користејќи множество на веќе објавени Библиографии, не само во Полска и во Македонија, туку и во светот, дошле до заклучок дека врските на научно ниво во областа на хуманистичките науки меѓу Полска и Македонија биле и до денеска се многу силни, за што сведочат скоро 400 страници библиографски материјал, што секако, како и кај сите библиографии би можел и уште да се дополнува.

Како автор на Библиографијата што ги отсликува полско-македонските врски во областа на лингвистиката¹ можам да кажам дека и јас доживував слични изненадувања, и во даден момент си признав дека не сум ни знаела колкав бил предизвикот. Па, во определен момент ги обединивме силите, така што авторите на оваа монографија ни ги понудија своите податоци како дополнувања во делот Преведени книги од македонски на полски и од полски на македонски, а од наша страна, ние им ги понудивме нашите податоци од областа на лингвистиката.

Им благодариме на авторите за напорите што стигнаа да ја заокружат оваа обемна работа и да ја изготват книгата токму за јубиларниот 50-ти роденден на полонистиката во Македонија и со тоа да ја збогатат свеченоста насловена како МАНИФЕСТАЦИЈА „ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА“, придружена со „ДЕНОВИ НА ПОЛСКАТА КУЛТУРА“, а одржана од 22 до 25 октомври 2009 година во просториите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и МАНУ и им посакуваме понатамошна успешна и плодна работа!

Милица Миркуловска²

¹ Македонистика~полонистика. Лингвистичка библиографија 1927–2009. – 50 години на полонистиката во Македонија (1959–2009) [/ ред. З. Тополињска, М. Каранфиловски, М. Миркуловска, Р. Јанчулева, Е. Црвенковска, Г. Шокларова – Љоровска. – Скопје: УКИМ. ФлФБК. – 146с.+ЦД], 2009, 27–118; како и Македонистика~полонистика. Лингвистичка библиографија 1927–2007; *SLPM* 12–13, 2008, 185–275.

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, mmirk@yahoo.com

811.163.3'271(049.3)

ЈАЗИЧНАТА НОРМА – ОД ПО ТЕНКАТА ЛИНИЈА(Лидија Тантуровска *Јазичен бележник*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје)

Книгата „Јазичен бележник“ од д-р Лидија Тантуровска содржи над дваесет јазични прилози од особена важност за современиот македонски јазик во јавната употреба. Текстовите се разработувани во периодот од 1996 до 2010 година и, во најголем дел, се работи за јазични прилози презентирани на научни собири, дел од нив се објавени во научни списанија, а, соодветно на проблематиката што ја обработуваат, дел се поместени и во дневниот печат.

Со сериозноста во пристапот кон обработката на поставените јазични прашања, обемот и сеопфатноста на темите, оваа книга го наоѓа своето вистинско место меѓу печатените изданија на Институтот, особено во едицијата „Јазикот наш денешен“. Имено, обработката на темите од областа на нормата и на практичната проблематика на македонскиот современ јазичен израз претставува достоин начин да се продолжи традицијата на разработка на јазичните прашања во духот на Благоја Корубин и, преку интересен и исклучително приемлив пристап да се упати дека е важно да се знае „да се читаат“ правописните правила.

Книгата содржи статии кои тематски би можеле да ги групираме во три целини, од кои втората и третата имаат заеднички именител – практиката.

1. Според предметот на статиите, во правата целина се вклучени статиите што ги третираат актуелните состојби во македонскиот јазик (како што, впрочем, е насловена и воведната статија), како што се: стандардизацијата на географските имиња во Република Македонија, употребата на кирилицата, јазикот во предучилишната лектира, методските единици во кои се застапени историскиот развој и кодификацијата на македонскиот јазик, местото и улогата на некои јазични појави во мас-медиумите, обраќањето и политичките промени, третманот на две групи зборови во „Толковниот речник“. Од темите се гледа дека се опфатени различни сфери на употреба на современиот македонски јазик, секогаш во релација со неговата норма.

2. Втората целина содржина статии што обработуваат конкретни прашања, кои се врзани со практиката. Вклучени се поголеми и помали прилози во кои се расветлуваат јазични дилеми, се даваат решенија, се укажува на некои недоследности итн., секогаш од аспект на нормата на македонскиот јазик. Во ова група се вклучени оние што се однесуваат на употребата на интерпункциските знаци во насловите од печатените медиуми, на скратениците, на кратјите пораки, потоа оние во кои се зборува за глаголите *опушти*, *опушти се*, за сложенката *земја-членка*, за старите и новите значења на лексемата *академија* и

за именување на образовните институции во Република Македонија, за фразеологизмот *Без влакно на јазикот*, за општењето меѓу продавачите и купувачите, како и прилозите: *Да не се срамиме од лекар* и *Каде е достоинството на професијата*, во кои се чувствува и психосоцио-лингвистички приод на јазичните проблеми во практиката.

3. Во третата група се поместени статии на граматички теми, кај кои, исто така се поаѓа од доменот на практиката: „Предлогот *на* во индиректниот објект во македонскиот јазик“ и „Можни кратки личнозаменски форми при удвојување со тривалентните глаголи“. Пристапот на авторката кон овие релевантни теми е исполнет со длабочина и индивидуален белег и претставува предизвик и поттик за натамошни истражувања.

Во книгата „Јазичен бележник“ со врвна доследност се систематизирани многубројни релевантни и актуелни податоци од областа на современиот македонски јазик во јавната употреба. Книгата е инспиративна, со оригиналност во пристапот и придонесува за зголемување на интересот за оваа област, во корелација со сознанијата од примената на нормата и на практичната проблематика.

Татјана Гочкова-Стојановска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, tanjag@ukim.edu.mk

091:003.349.2(497.7)"12"]:81(049.3)
811.163.1:[091:003.349.2(497.7)"12"](049.3)

УШТЕ ЕДНО ПРИБЛИЖУВАЊЕ ДО ХИМНОГРАФСКИТЕ ТЕКСТОВИ ПРЕКУ ЛИНГВИСТИЧКАТА АНАЛИЗА НА ШАФАРИКОВИОТ ТРИОД

(Лилјана Макаријоска, Емилија Црвенковска,
Шафариков триод – лингвистичка анализа, Скопје 2012, 243 стр.)

По објавувањето на монографските изданија *Загребски триод* од Е. Црвенковска (1999) и на *Орбелски триод* од Е. Црвенковска и Л. Макаријоска (2010), овие две авторки продолжуваат со расветлувањето на особеностите на македонските химнографски текстови. Со проучувањето на триодот, како еден од најраспространетите химнографски текстови, се збогатуваат сознанијата и за словенската химнографија, воопшто. Имено, темелната лингвистичка анализа на Шафариковиот триод, авторките ја дополнуваат и со осврт на неговите структурни особености и со преглед на содржината, со што се дава основа за натамошни содржински, текстуални и структурни проучувања на триодот, што, пак, се постојано актуелни во славистичката научна и културна јавност. Значењето на триодниот текст може да се увиди од само еден поглед во Индексот на лексиката застапена во триодите на крајот од овој труд. Триодот нуди оригинална лексика незастапена во други жанрови, а со неговата анализа се збогатуваат сознанијата за историскиот развиток на одделни јазични појави.

Во воведниот дел на книгата **За ракописот** (13), авторките укажуваат дека Шафариковиот триод (*Шаф*) е црковнословенски ракопис од македонска редакција настанат во XIII век во Западна Македонија. Се чува во Руската национална библиотека во Санкт Петербург, РНБ, под сигнатура F. п. I. 74. Содржи 157 пергаментни листови пишувани со уставно писмо, а припаѓа кон преписите коишто ја потврдуваат врската на триодот со Охридската книжевна школа. За архаичната предлошка на *Шаф* зборуваат и неколкуте редови пишувани со глаголица, а според неговите структурни карактеристики (тој е полн триод без поделба на посен и цветен циклус) во него е одразен најстариот структурен тип на словенскиот триод. Поради ова и поради неколку други пројави, проучувањето на овој ракопис е од огромна важност, бидејќи така се проследуваат и се потврдуваат основните карактеристики на исконската македонска ракописна традиција.

При анализата на **Палеографските особености** (21) се потврдува припадноста на ракописот кон најстарите кирилски ракописи. Во разделот посветен на **Фонетско-правописните особености** (24–47) се дава детален опис на

Во *Шаф* има честа употреба на неконтрахираните форми од сложената промена на придавките и на партиципите: *постнаа, свѣтлѣж свѣщѣж, земнааго, страшнааго, падзшааго, ѡкаменѣвшѣж*, а се упатува и на особеностите на компаративот и на суперлативот.

Системот на партиципите претрпел значителни промени како од формален, така и од значенски аспект. Така на пр. покрај постарите форми на првиот активен партицип на претеритот, се среќаваат и понови: *възъпивъ*, *поглытивъ*, *поставлши*, *ъживъ*. Вториот активен партицип на претеритот е потврден со една употреба со понов завршок -лє: *нє вѣхомъ сѣаѣтъѣ твоѣ имѣлє*, што е типично македонска иновација. Авторките истакнуваат дека стремежот на партиципите да се изедначат во употребата со личните глаголки форми е забележан и во *Шаф*. Ова е поврзано со тенденцијата за постепено исчезнување на партиципите во ракописите од македонска редакција во XIII век. Ваквата тенденција се согледува преку поврзувањето на два партиципа со сврзник и, или преку употреба на два партиципа во контактна позиција: *ѡкаанъна бѣаши и зовъши; создавъ вложивъ и сл.*

Следното поглавје ги обработува **Синтаксичките особености** (67–71). При анализата авторките увиделе дека во синтаксата на *Шаф* се следат низа подновувања претставени на пр. преку бројните примери на удвоен објект, што е поврзано со влијанието на балканската јазична средина: *и мене кажѣа са прими ма ѡко бѣднааго сѣѣна гѡсподи; тѣ мѣнѣ противиши ми са; вѣсѣгда вѣпиѣшимъ ти кѣ тебѣ помѣни ма гѡсподи*.

Во *Шаф* е забележана појавата на удвојување на предлозите којашто потоа станува редовна во македонскиот јазик: *прославѣтъ сѣ ѡтъѣѣмъ и сѣ дѡѡѡхом; избавилъ єси дѡѡѡшѣ мож ѡ смрти ѡѡи мои ѡ слѣзъ; в дѣнъ и в нощъ*. Притоа се бележи дека фразите со повторени предлози меѓусебно се поврзуваат со сврзникот и.

Како посебен стилско-жанровски белег на химнографските текстови авторките го истакнуваат повторување на кратките, па и на долгите форми на личните заменки, со што се постигнува посебен ритам и определен звуков ефект во кажувањето: *ѡрѣши ми свѣзѣѣ многѣхъ ми грѣхѡвъ; тебе поѣтъ слѣнѣе и тебе славѣтъ люда*. Кај релативната замена се следи обопштување на формата *еже*, а во овој ракопис заменските форми се среќаваат и во проклиза.

Анализата на **Лексичките особености** (72–108) е доста опширна и темелна, имајќи го предвид архаичниот лексички слој, подновувањата што се особено значајни бидејќи го поврзуваат со македонската јазична територија и укажуваат на специфичните особености на лексичкиот систем на македонската редакција. Присутноста на архаичниот лексички слој добро е документирана преку употребата на: *вѣна, вѣлаѣти са, гѣгънивъ, жалѣе, женихъ, жлѣдъ, кѣзѣнъ, лѡвѣзѣати, пастѣрь, пѣѣаль, сѣтъ, а подновувањата преку: зѡѡѡшѣти, зѡѡѡшенѣе, кѡлѣ, нѣѡрѣѣши, одѣжда, прижитѣе, сѣѡѡрѣ, сѣѡѡриѣе, дѣлѣ итн.*

Посебен дел е посветен на грцизмите, коишто се присутни, пред сѣ, во сферата на црковната терминологија, а опфаќаат и голем дел од апстрактната лексика. Се издвојуваат грцизмите што се потврдени и во останатите триоди, на пр.: *адъ, аминъ, ангѣлъ, апѡстѡлъ, дѣѡѡѡлъ, єдѣмъ, єрѣсѣ, єрѣтиѣ, идѡлъ, иѡсѡъ,*

ирмосъ, канонъ, кивотъманна, мѹро, пасха, прокименъ, скиптръ, стихъ, тропарь и др., дел од грцизмите во *Шаф*, како и во др. триоди, се наоѓаат во паралелна употреба со словенскиот еквивалент: акротомъ — несѣкомъ, ароматъ — вонѣ, олѣи — масло, порфѹра — багрѣница и др.

Макаријоска и Црвенковска укажуваат на употребата и на моравизмите во *Шаф*: ближни, въсь миръ, вельми, древле, животъ, заклепъ, знаменати, моудити, намѣстие, недѣгъ, отъпоустъ, стоуденьць, цѣсарьствие и др., како и на извесен број протобугарски заемки: висьръ, въсоуе, коумиръ, печать, санъ, ѹрьтогъ, крѹмъѹни, кѹнигъѹни. Се осврнуваат и на архаичната, но и на поновата лексика при што како понов слој ги издвојуваат сложенките со прв дел едно- и др. Укажуваат и на голем број лексички варијанти: алкати — постити, велии — великъ, воинъ — орѣжъникъ, вѣинъ — присно, извраѹевати — оѹвраѹевати — исцѣлѣити (са), доблѣсть — добродѣтѣль, искони — испрѣва, одежда — одѣяние, дѣбрь — врата и др.

Споредбената лексичка анализа на текстот потврдува дека во *Шаф* се среќаваат ретки зборови коишто не се среќаваат во другите извори за *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, иако некои од нив се потврдени и во канонските ракописи, на пр.: безмасльнъ, добровонѣние, доброзаконие, добролистѣнъ, свѣздание, зѣлокъзѣнъ, неосааньно, сластолюбиеъ, оѹдѣблѣние и др.

Последното поглавје од лексичката анализа е посветено на **Зборообразувачките особености** (96–108). Се следи варирањето на зборообразувачките средства со цел да се внесе разнообразност во текстот, да се избегне повторувањето на еден ист префикс (поретко и суфикс), а при изборот на префиксите и суфиксите влијаела и ритмиката. Од покарактеристичните образувања е издвоена употребата на нови префиксирани глаголи непотврдени во другите текстови, засилената продуктивност на префиксите и двојната префиксација. Особено се истакнува употребата на сложенките, којашто е карактеристична за триодот, а впечатливи се ретките сложенки: богозачалънъ, богоподобъникъ, въсокооумьнъ, въсѣдѣствѣнъ, въсѣмѣдрость, въсѣѹловѣѹство, длѣготрѣпънъ, добровонѣние, доброзаконие, добролистѣнъ, добросильнѣ, добро-славънъ, дѣвоебразънъ, живодаровънъ, животворъѹъ, како и трикомпонентните сложенки богоблагодѣтна, свѣтопрѣвоѹистъ.

Во **Заклучокот** (109–112) се истакнува дека *Шаф* ги покажува основните карактеристики на македонската редакција на црковнословенскиот јазик, а поконкретно на дејноста на Охридската книжевна школа.

На крајот на овој дел од трудот е даден преглед на **Литературата** (117–124), кратенките за ракописите и за користените речници. Како што споменавме на почетокот, особена значајност на овој труд му дава обемниот **Индекс на лексиката застапена во триодите** (127–216), прикажан на речиси сто страници,

којшто дава преглед на застапеноста на лексемите во сите пет триоди: *Бит*, *Заг*, *Шаф*, *Орб* и *Хлуд*.

Следува **Прегледот на содржината** (217–229), каде што се дава табеларен преглед на содржината на *Шаф*, од што може да се видат читањата по недели, со сите песни застапени во одреден ден. Овој преглед овозможува лесна споредба со другите триоди. На крајот се приложени и неколку снимки од ракописот каде што можеме да ги видиме и редовите напишани на глаголица.

Големото значење на трудот *Шафариков триод – лингвистичка анализа* за историјата на словенската писменост и посебно за историјата на македонската редакција на црковнословенскиот, произлегува пред сè од неговата несомнена тесна поврзаност со македонската почва, што авторките ја покажуваат и ја докажуваат низ опширната јазична анализа. Тука особено се истакнуваат лексичките специфичности на *Шаф*, особеност што се покажа како доста важна и во другите македонски триоди. Но, покрај огромниот придонес кон славистичките проучувања, овој труд секако е особено значаен и заради информациите што ги нуди за триодот како химнографски текст, како дел од македонската химнографија. Овие сознанија стануваат сè побогати токму поради заложбите на овие две авторки, коишто со својата континуирана научна дејност директно придонесуваат за зачувувањето на македонското духовно културно наследство.

Бисера Павлеска-Георгиевска¹

¹ Докторанд на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Скопје, bisera_pavleska@yahoo.com

811.163.4'28(082)(049.3)
811.163.3/.6'26(082)(049.3)
81'272(497.1)(082)(049.3)

НОВО ИЗДАНИЕ ОД ОБЛАСТА НА СОЦИОЛИНГВИСТИКАТА

(*Jezik između lingvistike i politike*, Požgaj Hadži, Vesna, ur. Biblioteka XX vek, Čigoja štampa, Beograd, 2013)

Неодамна, во издание на реномираната Библиотека XX век и Книжарницата Круг од Белград, излезе од печат книгата *Јазикот меѓу лингвистиката и политиката*, чија уредничка е Весна Пожгај Хаџи, редовна професорка на Катедрата за хрватски и српски јазик на Отсекот за славистика при Филозофскиот факултет во Љубљана.

Како што наведува и самата уредничка во предговорот, новонастанатата ситуација по распадот на СФРЈ доведе до промена во статусот на јазиците во новите држави, како и до промени во самите јазици. Од таа причина, се започнаа повеќе проекти од страна на Филозофскиот факултет во Љубљана, а во согласност со билатералните договори меѓу Словенија и Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора и Македонија, преку кои се истражуваа „јазичните промени и социолингвистичките превирања во сите новонастанати држави, односот кон сопствениот јазик и неговите варијанти, како и односот кон другите, туѓите и малцинските јазици.“¹

Резултатите се објавени во 2009 година, во монографијата со наслов „Med politiko in stvarnostjo“ (ур. Весна Пожгај Хаџи, Татјана Балажиц Булц, Војко Горјанц) и претставени на Првиот љубљански славистички собир, одржан во октомври истата година во Љубљана. Трудовите претставени тогаш, сега дополнети, се објавени во книгата *Јазикот меѓу лингвистиката и политиката*.

Книгата содржи 190 страници, на кои, покрај споменатиот предговор на уредничката, се претставени седум статии, белешка за авторите и индекс на имињата.

Првата статија е на авторот Војко Горјанц, со наслов „Словенечката јазична политика и односите на општествената моќ“, во која ни е претставена словенечката јазична политика и јазичното планирање по Втората светска војна. Во рамките на поранешна Југославија, на Словенија ѝ биле вратени речиси сите покраини со словенечко население, што самото по себе довело и до нова јазична ситуација во однос на претходната. Како и во останатите југословенски

¹ с.6.

републики, словенечкиот јазик бил рамноправен, но сепак „депривилегиран“² во однос на српскохрватскиот како мнозински јазик и јазик на меѓународната комуникација, војската итн. Ваквиот статус на словенечкиот јазик уште во шеесеттите години на минатиот век предизвикал организирана „јазично-политичка и јазично-планска дејност“³, најпрво во рамките на Славистичкото друштво на Словенија, коешто во 1965 год. го подготвило т.н. Писмо за јазикот, со кое се предупредило на „јавната употреба на словенечкиот јазик и неприсутност на словенечкиот јазик во сите сфери на јавната комуникација“⁴. Во 1975 година е започната акција за уредување на односот кон словенечкиот јазик, што резултирало со јавна конференција во Порторож во 1979 година.

Најзначајна промена на статусот на словенечкиот јазик по 1991 година е неговото прогласување за службен и државен, покрај два „кослужбени јазика“⁵ (италијанскиот и унгарскиот), а во поново време се поставува и прашањето за ромскиот јазик, којшто е дискриминиран во однос на останатите, како и на словенечкиот знаковен јазик како јазик на словенечко малцинство – „словенечката заедница на глуви како посебна културна заедница со свој јазичен стандард“⁶.

Со влегувањето на Словенија во ЕУ, словенечкиот јазик стана еден од службените јазици на ЕУ, што, според Горјанц, претставува „историски чекор за исклучителната промена на статусот на словенечкиот јазик“⁷.

Авторот се задржува и на карактеристиките на словенечкото јазично планирање и јазично-политичко дејствување, меѓу кои за: проактивноста во јазичното планирање, институционалната рамка на дејствувањето и јазичната политика како борба за позиции на моќ.

Втората статија е на тема „Српскохрватскиот јазик од словенечка перспектива“ од авторите Весна Пожгај Хаџи, Татјана Балажиц Булц и Владо Михељак. Накусо е објаснета ситуацијата со српскохрватскиот до 1991 година, а поголемо внимание е посветено на ситуацијата од осамостојувањето на словенечката држава, кога словенечкиот јазик добил улога на единствен службен јазик, а српскохрватскиот го изгубил статусот на доминантен и престижен јазик. Во овие години, според авторите, српскохрватскиот јазик „како јазик на некогашната унитаристичка политика и агресорска војска добил и крајно негативен предзнак“⁸.

² с.15.

³ Исто таму.

⁴ Исто таму.

⁵ с.17.

⁶ Исто таму.

⁷ с.18.

⁸ с.43.

Променетиот статус на српскохрватскиот јазик ги поттикнал авторите во текот на 2009 година да направат истражување на јавното мислење, по пат на телефонска анкета на 700 испитаници, со цел да се добијат одговори за односот кон туѓите јазици и нивната употреба во Словенија, со посебен акцент на јазиците наследници на поранешниот српскохрватски јазик.

Авторката Јагода Граниќ фрла „Поглед на поновата хрватска стандарднојазична практика“. По краткото разгледување на состојбата со хрватскиот јазик во рамките на СФРЈ, се дава подетален опис на промените по 1991 година, односно по осамостојувањето на хрватската држава. Првата промена хрватскиот јазик ја добива во сопствениот назив – од српскохрватски во хрватски јазик со Уставот од 1991 година. Авторите забележуваат дека Хрватска не ги врзува правата на малцинствата со територијата (за разлика од Македонија, н.зб.). Хрватска во 1997 година ја потпишала и ја ратификувала *Европската повелба за регионални или малцински јазици*, и тоа за седум јазици: италијански, српски, унгарски, чешки, словачки, русински и украински. Образование на јазик и писмо на националните малцинства се спроведува за: италијанското, српското, унгарското, чешкото, словачкото, украинското, русинското, германското, австриското, албанското и македонското малцинство во некои од моделите А, Б и Ц. Јазикот на малцинството како јазик на средината во училиштата на хрватски јазик и писмо го остварува само италијанското национално малцинство во Истра.

Понатаму, авторката се задржува и на планирањето на корпусот на хрватскиот јазик и неговата (ре)стандардизација⁹, како и на правописот¹⁰.

Ранко Бугарски пишува за „Јазичната политика и јазичната стварност во Србија по 1991 година“, и тоа за регулирањето на јазичната материја во Србија во различните уставни и во законската регулатива, којашто се однесува на утврдувањето на називот, изговорот и писмата на јазикот во службена употреба, како и на службената употреба на јазиците и писмата на националните малцинства.¹¹ Авторот ги споредува решенијата кои ги содржат уставите од 1974, 1990 и 2006 година. Споредбата утврдува две главни промени: промената на називот на јазикот од српскохрватски во српски и „сукцесивното намалување на официјалниот статус на латиницата како алтернативно писмо на српскиот јазик, што директно ѝ се спротивставува на јазичната стварност: континуираното ширење на ова писмо како во јавната така и во приватната употреба се настојува да се спречи со негово ограничување, па и укинување во службената употреба, на поттик и со силна поддршка од некои влијателни делови на културната и на политичката јавност.“¹²

⁹ с. 75.

¹⁰ с. 81.

¹¹ с. 109

¹² Исто таму.

„Босанскохерцеговските социолингвистички превирања“ ги опишува Марина Катниќ-Бакаршиќ. Сложената ситуација во Босна и Херцеговина по 1991 година се огледа и во јазичната ситуација. На „корисниците на стандардниот јазик им е зборувано не како треба да зборуваат и да пишуваат, туку како мораат да зборуваат и да пишуваат ако се Срби, Хрвати, Бошњаци“, па им е оспорувано правото да зборуваат на „босански, хрватски, српски доколку во својот дијалект не ги инкорпорирале сите новини коишто ги инаугурирала нормата или не го отфрлиле сè она што е прогласено за сопственост или одлика на другите два 'туѓи' јазика“ (Баотиќ 2001: 211).¹³ Како што наведува авторката, од таа причина, многу корисници на секој од трите стандардни јазици морале дополнително да ја учат и да ја усвојуваат нормата на „својот“ јазик.¹⁴

Главните проблеми од 1991 година до денес во БиХ, според авторката, се: прашањето за постоење на еден или повеќе јазици во БиХ, именувањето на јазикот, легислативата, јазикот во образованието, употребата на јазикот во медиумите.¹⁵ Во заклучокот, авторката наведува дека „Рубиковата коцка на босанскохерцеговската социолингвистичка ситуација и понатаму е невозможно да се склопи на тој начин што сите клучни елементи да бидат хармонично вклопени.“¹⁶

Игор Лакиќ ја опишува „Јазичната слика на Црна Гора“ и истакнува дека „веројатно ниту една новонастаната држава од поранешната Југославија не поминала толку полемики околу прашањето за службен јазик како што е тоа случајот со Црна Гора“.¹⁷ Авторот на почетокот дава историска перспектива на црногорскиот јазик и продолжува со причините за воведување на црногорскиот јазик како службен. Во сите дискусии во Црна Гора во врска со називот на јазикот, според авторот, прво се поаѓало од политичките фактори, а дури потоа од лингвистичките.¹⁸ „Во социолингвистичка смисла, можеме да зборуваме за правото на секој народ својот јазик да го нарече со името коешто го сака, врз основа на вредносните ставови кои говорителите на еден јазик ги следат во дефинирањето на неговиот назив. Во таа смисла, нема ништо чудно во желбата на црногорскиот народ својот јазик да го нарече црногорски“.¹⁹ Понатаму, авторот пишува за стандардизацијата на црногорскиот јазик, како и за статусот на останатите јазици во Црна Гора.

„Социолингвистичката ситуација во Република Македонија од 1991. до денес“ ја опишува Александра Ѓуркова. По описот на јазичната ситуација во

¹³ с. 116.

¹⁴ Исто таму.

¹⁵ с. 117.

¹⁶ с. 130.

¹⁷ с. 134–135.

¹⁸ с. 139.

¹⁹ с. 143.

Република Македонија во рамките на СФРЈ, авторката преминува на прашањето за статусот на македонскиот и на другите јазици во Уставот и законите на Република Македонија, наведувајќи дека по осамостојувањето на РМ во 1991 година се случиле неколку значајни промени во врска со статусот на македонскиот јазик, регулиран со Уставот од 1991, член 7. Особено се задржува на состојбата по 2001., кога е унапреден статусот на малцинскиот албански јазик, како и на состојбата со јазиците во образованието. Авторката го објаснува и проблемот со преводот на македонските топоними на албански јазик во Законот за територијална организација во локалната самоуправа, донесен во 2004. Ставовите на македонската научна јавност беа претставени на трибината *Стандардизација на географските имиња во Република Македонија* и објавени во истоимениот зборник.

Ѓуркова ја опишува јазичната ситуација во самостојна Република Македонија од 1991. до денес преку примери од неколку тенденции карактеристични од лингвистички и социолингвистички аспект. Главно се задржува на влијанието на англискиот и на српскиот јазик на македонскиот во печатените медиуми.

Ставовите за јазиците и за македонскиот јазик во јавната комуникација авторката ги претставува преку резултатите од истражувањето спроведено како дел од меѓународниот проект *Современи промени во словенските јазици (1945–1995)*. Во рамките на проектот е направено истражување за *Македонскиот јазик во јавната комуникација во Република Македонија* (под раководство на Минова-Ѓуркова), во кое се анкетирани 696 испитаници од сите градови на Македонија, како и 293 студенти на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Ѓуркова пишува и за задачите на јазичната политика во Република Македонија, особено нагласувајќи ја потребата од „посветување поголемо внимание на спроведувањето на законите коишто се однесуваат на јазиците и на јазичната практика. Во врска со тоа, треба и понатаму да се истражува статусот на македонскиот јазик како кохезивно средство во државата, како и на ставовите кон јазикот, т.е. јазиците кои имаат службен статус. Исто така, добро би било да се истражи и статусот на албанскиот јазик како јазик во службена употреба“.²⁰

Монографијата *Јазикот меѓу лингвистиката и политиката* претставува ретко издание на просторите на поранешната СФРЈ во кое се отсликува целокупната јазична ситуација во новоформираните држави од социолингвистички аспект. Ова издание ќе најде своја примена кај лингвистите, особено кај социолингвистите, кај лекторите на странските универзитети, но и кај пошироката јавност. Уредничката на ова издание се надева дека книгата „ќе придонесе за меѓусебно запознавање и разбирање, како и за развивање на

²⁰ с.176.

културата на толерантност меѓу вклучените држави. Конечно, запознавајќи ги *Другите*, се запознаваме и *Себе* и се освестуваме за она што нам ни било несвесно во сопствениот јазик и култура“.²¹ Во потполност се согласуваме.

Симона Груевска-Маџоска²²

²¹ с. 12.

²² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје,
simonagrumb@yahoo.com

811.163.3'282.2(497.751)(049.3)

НОВ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ОПИС НА ТЕТОВСКИОТ ГОВОР

(Веселинка Лаброска и др.: *Вратничко-полошките говори – духовна ризница*, Посебни изданија кн.74, ИМЈ, „Крсте Мисирков“, Скопје 2012)

Во текот на 2012 година во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ беше објавена монографијата **Вратничко-полошките говори – духовна ризница** од авторите: Веселинка Лаброска, Убавка Гајдова, Светлана Давкова-Горгиева, Гоце Цветановски и Дарко Томовски. Оваа книга претставува колективен труд во кој се опишани и анализирани вратничко – полошките говори и тоа врз теренски материјал собиран од авторскиот колектив. Токму теренската работа и ексерпцијата на дијалектен материјал кој сведочи за современата состојба на обработуваните говори во голема мера ја збогатува вредноста на оваа книга.

Монографијата **Вратничко-полошките говори – духовна ризница** е во обем од 297 страници и е поделена на неколку поголеми делови. Во првиот дел се обработени фонологијата и фонетиката на овие говори. Во овој дел е прикажан инвентарот на фонемите, алофонијата и дистрибуцијата на фонемите, при што се дадени голем број примери што ја илустрираат соодветната дистрибуција. Потоа е даден краток историски извод во рамките на вокализмот и консонантизмот, како и дел за прозодијата.

Најголем дел од монографијата ја зафаќа делот посветен на морфо-синтаксата на вратничко-полошките говори. На почетокот се дава преглед на зборовните групи и нивните граматички категории, и повторно богато илустрирани со примери од собраниот материјал. Потоа следува централниот дел на монографијата кој е посветен на синтаксата и кој зафаќа околу стотина страници. Се обработуваат глаголските граматички категории при што посебно внимание им е посветено на категориите начин и време. Во рамките на именскиот систем, обработени се начините за изразување на падежните односи кои се илустрирани со соодветни примери. Исто така, големо внимание и е посветено на именската група, како и на сложената реченица. Третиот дел на монографијата, во обем од околу 40 страни, ѝ е посветен на лексиката. Тука материјалот е подреден според Прашалникот за собирање на дијалектен материјал за Македонскиот дијалектен атлас при што е даден извонредно богат лексички материјал со соодветна интерпретација. Последниот дел од монографијата „Вратничко-полошките говори – духовна ризница“, кој е во обем од околу 80 страници, е исполнет со дијалектни текстови собирани од авторскиот колектив од поширокото подрачје на вратничко-полошкиот регион.

Токму преку оваа монографија можеме да видиме како одредени изоглоси се судираат меѓусебно, односно како влијанијата од северните говори и од западните периферни говори наоѓаат соодветно место во рамките на вратничко-полошките говори. Извонредно богатиот заменски систем, остатоците од морфолошките падежни наставки, зачувување на значењата на *л*-перфектот и вградување на конструкциите со *имам* + н/т паритицип, како и многу други карактеристики на овие говори сведочат за еден систем кој го сочувал наследеното – словенско, а истовремено го вградил и стекнатото – балканско.

Преку дијалектните текстови поместени во оваа монографија, нејзината вредност посебно се зголемува и поради фактот што овозможува и во иднина врз тој материјал да се вршат лингвистички анализи кои ќе ја збогатат сликата на вратничко-полошките говори.

Описот и анализата на вратничко-полошките говори на заинтересираните читатели ќе им помогне и во разбирањето на комплексноста на соодветниот дијалектен ареал и ќе придонесе кон зачувувањето на тоа значајно културно и јазично богатство.

Марјан Марковиќ ¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, markovic@ukim.edu.mk

811.163.3'367.622.22/.23'371(049.3)

ЛЕКСИКАТА СО СУБЈЕКТИВНА ОЦЕНКА НИЗ ПРИЗМАТА НА НОВИТЕ НАУЧНИ И АКАДЕМСКИ ИСТРАЖУВАЊА

(Елена Јованова-Грујовска: *Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик*, Посебни изданија кн.73, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 2012, 330 стр.)

Со своето излегување од печат публикацијата „Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугментативи, пејоративи)“ на авторката Елена Јованова-Грујовска пополни несомнено една празнина во македонските лексиколошки и зборообразувачки проучувања. За оваа проблематика од македонскиот јазик досега пројавувале интерес повеќе странски истражувачи, па, се чини, трудот се појавува во вистинскиот момент.

Книгата „Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугментативи, пејоративи)“ ги содржи следниве делови: 1. Вовед; 2. Структурна класификација на лексемите; 3. Лексичко-семантичка класификација на лексемите; 4. Индекс; 5. Обратен индекс; 6. Заклучок; 7. Речник, како и: Список на скратениците и користена литература.

Во Воведот авторката наведува дека лексиката со субјективна оценка (деминутиви, хипокористици, аугментативи и пејоративи) морфолошки е дел од неколку зборовни групи, но најчесто станува збор за именки (над 90%).

Е. Јованова-Грујовска ги прифаќа современите теории на зборообразувањето, според кои именките со субјективна оценка претставуваат модификациони деривати, т.е. називи на веќе именуваните десигнати со основите и остануваат во истата зборовна група. Таа прифаќа дека развојот на дериватот може да оди во неколку правци: семантичката содржина само се модифицира со детерминативните значења на зборообразувачкиот формант, т.е. суфикс; со зборообразувачкиот формант развива нови семантички реализации; губи дел од семантичката вредност и добива терминолошка вредност. Го зема предвид и традиционалното сфаќање на некои наши лингвисти, дека зборови со субјективна оценка можат да бидат и деривати настанати во мутационите процеси, при што обично преминуваат во друга зборовна група. Авторката одлучува да ги разгледа именките со субјективна оценка настанати во модификационите процеси, прифаќајќи дел и од мутационите деривати што нудат субјективен став, свесно навлегува во поширокиот поим на експресивната лексика, што резултира со комплетно разганичување на лексиката со субјективна оценка од експресивната лексика.

Зборообразувачкото значење е во тесна врска со лексичкото значење. Авторката се задржува на развојот од примарното кон секундарното и преносното значење.

Лексичкиот материјал се состои од 3640 лексеми. Поделен е во две основни групи: деминутиви и хипокористици (со 2837 единици) и аугментативи и пејоративи (со 803 позиции). Преку него, Елена Јованова-Грујовска ги разгледува зборообразувачките и лексичките модели што функционираат во јазикот во врска со овој вид лексика.

Во рамките на воведот, авторката го води читателот низ современата литература од областа на деривацијата и семантиката, за да заврши со преглед на досегашните проучувања на деминутивите, хипокористите, аугментативите и пејоративите во македонистиката.

Во вториот дел Е. Јованова-Грујовска прави структурна класификација на лексемите. Под поимот структура на лексемите ги подразбира определените морфолошки и зборообразувачки особености на лексемите, т.е. способноста на зборовите да се врзуваат за определени суфикси. Зборообразувањето кај овој вид деривати е исклучиво суфиксно. Класификацијата на суфиксираниите лексеми истовремено е и зборообразувачка и морфолошка. Најпрвин авторката се задржува на деминутивно-хипокористилните деривати образувани со помош на форманти, од кои најголема продуктивност покажуваат: *-ичка*, *-ица* и *-ка*, потоа со помала продуктивност следат: *-ца*, *-е*, *-ле*, *-уле*, *-це*, *-енце*, *-че*, *-ок/-чок*, *-ец*, вклучително и *-чо* и *-уш* (како колоквијални форми). Исклучителна експресивност и галовност се постигнува со прирастување (кумулирање на суфиксите): *-ченце*, *-иченце*, *-уленце*, *-улчуле*, *-улченце*, *-еничуле* и сл.

Авторката потенцира дека при деривацијата, морфолошки може да се смени родовата припадност на мотивирачкиот збор, но има и такви коишто остануваат во истиот род. Понекогаш се случуваат извесни гласовни и морфонолошки промени, како што се: едначење по звучност, редување, упростување и скратување на основата или на согласните групи.

Во рамките на аугментативно-пејоративните деривати со најголема продуктивност се izdelуваат суфиксите *-иште* и *-ина*, а потоа со помала продуктивност следат: *-етана/-атана*, *-ко*, *-ло/-ле*, *-ало/-ило*, како и *-чо* и *-уш* (кои иако понекогаш резултираат со хипокористичност, првенствено се пејоративни). Се констатира дека бројот на лексемите е помал (во однос на деминутивите и хипокористите).

Најголемиот број деривати се модификациони, а мал дел се мутациони. Експресивноста на јазичниот израз се постигнува со додавање на извесни колоквијални, до жаргонски елементи. Во разговорниот стил, пејоративноста понекогаш се врзува со значењето на мотивниот збор.

Третиот дел е најобеман и од него може да се добие јасна претстава за семантиката на деминутивите и хипокористите од една и аугментативите и пејоративите од друга страна. Анализата се прави преку 16 семантички полиња: 1. Делови од човечкото тело; 2. Физички и психички особини на човекот; 3. Роднински односи; 4. Храна; 5. Обичаи, вера и општествен живот; 6. Болести и

лекување; 7. Облека и обувки; 8. Дом, покуќнина и посатки; 9. Орудија и предмети од опкружувањето; 10. Занаети и професии; 11. Растителен свет; 12. Животински свет; 13. Релјеф и хидрографија; 14. Метеорологија; 15. Сообраќај и 16. Други лексеми.

Богатството на илустративен материјал и исцрпната анализа и даваат сигурност на авторката во изведувањето на заклучоците: лексиката со субјективна оценка егзистира најчесто во рамките на основното значење на лексемите, а човечките особини често се доловуваат преку метафоризација. Односите со членовите од семејството најчесто се позитивни до галовни (особено кон потомството). Ова се однесува и на храната, облеката, домот и покуќнината, како и зоонимите (особено домашните животни). Во рамките на фитонимите честа е појавата на синонимни називи, т.е. дублети кои поседуваат богата полисемантичка структура. Дел од лексиката со субјективна оценка развива термилошка вредност. Болестите, обичаите, верата и времето заедно со временските односи се прифаќаат како апстрактни и табу теми со отсуство на субјективен став – што се одразува и во јазикот.

Во четвртиот дел се поместени два индекса врз основа на кои се направени лексичко-семантичката анализа и табеларните прегледи.

Во петтиот наслов *Обратен индекс*, изнесени се двата индекса, оној на деминутивите и хипокористиците и другиот на аугментативите и пејоративите, врз основа на кои е направена структурната класификација.

Шестиот дел е *Заклучокот*, во кој се сумирани резултатите од анализите.

Семантичката и зборообразувачката обработка на лексемите резултира со *Речник* во кој по азбучен ред се подредени 1270 лексички единици. Најголемиот дел од нив се деминутиви, хипокористици, аугментативи и пејоративи и нив ги толкува врз основа на мотивирачките лексеми од кои произлегуваат. Помал дел отпаѓа на лексеми што само формално – по зборообразувачкиот признак наликуваат на лексиката со субјективна оценка и што досега правеа забуну во лексикографските трудови кај нас, а тоа се: лексикализирани деминутиви и аугментативи, дублетни форми, дијалектизми, народни називи на предмети, растенија и животни, двореферентни експресивни именски деривати и лексеми со мал степен на субјективност. Нив авторката ги бележи со * (свезда) по заглавниот збор.

На крајот е даден *Список на скратениците* што се користени во монографијата, како и обемна библиографија.

Трудот „Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугментативи, пејоративи)“, иако е прв на оваа тема кај нас, дава исцрпни одговори на многу прашања сврзани со лексиката со субјективна оценка во македонскиот јазик.

Со обемната консултирана литература, со доследно и прецизно направените индекси и табеларни прегледи, со темелната анализа, како и со заклучоците што произлегуваат природно и непосредно од материјалот, книгата „Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугментативи, пејоративи)“ од

Елена Јованова-Грујовска претставува несомнен придонес во лексикографските проучувања, отсликувајќи ја актуелната состојба. Преку изразена креативност и индивидуален пристап со нови, свежи идеи, нејзиното продлабочено истражување во област што е малку работена во македонистиката, таа дава придонес кон идните лексикографски трудови со цел да се воедначи пристапот кон именките со субјективна оценка и полесно да се разграничат од другата експресивна лексика.

Људмил Спасов¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, ljspasov@ukim.edu.mk

06.068:81

**МЕДАЛОТ НА ВРОЦЛАВСКИОТ УНИВЕРЗИТЕТ – ЈУБИЛАРНО
ОДЛИЧИЕ – ДОДЕЛЕН НА АКАДЕМИК ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА
ЗА ЦЕЛОКУПНОТО НЕЈЗИНО НАУЧНО ТВОРЕШТВО**

На 14 декември 2011 година во МАНУ во свечената приемна сала при кабинетот на Претседателот на МАНУ на академик Зузана Тополињска, за која оваа 2011 година е јубиларна и заради 80 годишнината од нејзиното раѓање, ѝ беше врачено Јубиларното одличие – *Медалот на Вроцлавскиот универзитет* востановен по повод тристагодишнината од неговото постоење. Од името на неговата магнифициенција Ректор на Вроцлавскиот универзитет, професорот Марек Бојарски Медалот свечено ѝ го додели професорот Јан Соколовски, долгогодишен реномиран македонист, раководител на Македонистичката работилница при Институтот за славистика на Вроцлавскиот универзитет, голем поддржувач и промотор на македонистиката во Полска и во светот.

Свечената средба пред одбран аудиториум од научната фела ја отвори со вдахновено обраќање претседателот на МАНУ, акад. Георги Старделов, потоа следеше беседата од проф. Јан Соколовски, што следи подолу, и на крајот заврши со мошне топло и емотивно обраќање на носителката на Медалот, акад. Зузана Тополињска. На добитничката на Медалот, академик Зузана Тополињска овој медал ѝ е доделен за целокупното нејзино научно творештво поврзано со Вроцлавскиот универзитет и со другите универзитетски и академски центри во Полска, на бившите југословенски простори и на светот. Како што и таа самата истакна, заблагодарувајќи се на ова престижно научно признание од Вроцлавскиот универзитет од многуте награди и одличија што ги има добиено низ својата долгогодишна научна кариера ова е прво одличие што таа го добила, а кое не се однесува на ширењето на полскиот јазик и култура во странство, туку се однесува на целокупните нејзини научни достигнувања. Академик Тополињска истакна дека поради ова за неа Медалот на Вроцлавскиот универзитет е од особена важност, како од професионална, така и од лична гледна точка.

Во продолжение ја даваме *Беседата за академик Зузана Тополињска* која ја изложи проф. Јан Соколовски¹ по повод врачувањето на Јубиларното одличие – *Медалот на Вроцлавскиот универзитет* од името на неговата

¹ Во превод од полски на македонски јазик на проф. Милица Миркуловска.

магнифициенција Ректор на Вроцлавскиот универзитет, професорот Марек Бојарски.

„За мене претставува голема чест што денеска можам, од името на неговата магнифициенција Ректор на Вроцлавскиот универзитет, професорот Марек Бојарски да го врачам на академик Зузана Тополињска Јубиларното одличие – *Медалот на Вроцлавскиот универзитет*, востановен по повод тристагодишнината од неговото постоење.

Во оваа средина не морам да потсетувам за местото кое го зазема академик Зузана Тополињска во областа на лингвистиката. Таа припаѓа на кругот на најбитните лингвисти-слависти на светот. Нејзините научни трудови кои се од областа на сите нивоа на современата дескриптивна, историска, конфронтативна и теориска лингвистика се врз основа на повеќето јужнословенски и западнословенски јазици и дијалекти. Во нејзините трудови важно место заземаат врските меѓу словенските и несловенските јазици.

Научните трудови на академик Зузана Тополињска се објавувани на различни јазици во дваесетина земји на светот, а тоа се книги, студии и расправи, статии, прирачници, речници, карти и коментари кон нив, рецензии и прикази. Нејзината библиографија брои околу петстотини (500) позиции, меѓу кои околу дваесетина книги објавени во реномирани научни, универзитетски и академски полски, македонски и други светски издаваштва.

Неколку децении академик Зузана Тополињска беше поврзана со Полската академија на науките (ПАН). По нејзина иницијатива во седумдесетите години на дваесеттиот век се формирал тимот на лингвисти од различни академски средини што ја има изработено тритомната академска „Грамматика на полскиот јазик“, фундаментално дело кое ги отсликува современите состојби во науката на современиот полски јазик. Во текот на низа години таа извршувала важни функции во полските и во меѓународните научни институции. Нејзината научна и организациска дејност извршила значително влијание во развојот на научните истражувања од областа на полонистиката и на славистиката, потоа, на карактерот на современата лингвистичка славистика во Полска и во странство, а особено во земијте на поранешните југословенски простори.

Академик Зузана Тополињска е многупочитувана во меѓународната научна средина што се согледува преку нејзиното членство во најпрестижните научни организации. Таа е активен член на Полската академија на уметностите (ПАУ) во Краков, член на Српската академија на науките и уметностите (САНУ), како и на Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ). Академик Зузана Тополињска предавала како визитинг професор на водечките американски универзитети – Универзитетот во Чикаго и Универзитетот во Калифорнија, Лос Анџелес. За својата дејност таа била повеќекратно наградувана во Полска и во Македонија.

Од осумдесеттите години на дваесеттиот век академик Зузана Тополињска живее во Скопје, во Македонија, каде што при МАНУ создала еден научен центар што необично динамично делува – Истражувачкиот центар за ареална лингвистика (ИЦАЛ), што има важна улога во научниот живот во Македонија и пошироко, бидејќи со ИЦАЛ соработуваат голем број на врвни лингвисти од различни земји. Веќе долг низ години со ИЦАЛ и со другите научни центри во Македонија соработуваат слависти од Институтот за словенска филологија при Вроцлавскиот универзитет. Иако академик Зузана Тополињска е постојан жител на Скопје, нејзините научни врски со полската наука и понатаму се многу живи. Таа многу објавува и во нашата земја, Полска. Во последните неколку години таа објавила во Полска неколку книги, а меѓу нив се наоѓа фундаменталното дело „Język, człowiek, przestrzeń” (Јазик, човек, простор) (Варшава–Краков 1999). Своите трудови таа ги објавува и во реномираното списание со традиција од повеќе од сто години кое се објавува во Вроцлав „Rocznik slawistyczny. Revue Slavistique” (Славистички годишник) и во кое таа е активен член на редакцијата. Таа објавува и во сериската публикација која ја издава Институтот за словенска филологија при Вроцлавскиот универзитет „Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis. Konfrontacja. Przekład” (Зборот и реченицата во словенските јазици. Опис. Конфронтација. Превод). Била и рецензент при една постапка за докторска одбрана и при една постапка за хабилизација на Филолошкиот факултет при Вроцлавскиот универзитет. Со голема сатисфакција, би сакал да посведочам дека блиските контакти со вроцлавската славистичка средина ги одржуваат, исто така, и нејзините ученици и соработници (меѓу останатите би споменал дека неколку пати кај нас гостуваше со предавања проф. Милица Миркуловска, како и проф. Максим Каранфиловски, проф. Димитар Пандев, проф. Веселинка Лаброска, проф. Убавка Гајдова, доц. Лидија Танушевска и други). Нејзините соработници и ученици учествуваат и во конференциите кои ги организира Институтот за словенска филологија и држат предавања во Вроцлав. Ова особено го цениме. Ќе ни биде чест и задоволство да бидат наши драги гости во Вроцлав и во иднина.

Како што знаеме во 1984 година, академик Зузана Тополињска заедно со академик Божидар Видоески го иницираа долгогодишниот проект „Полски-македонски. Граматичка конфронтација“. Долг низ години таа беше раководител на овој проект, отпрвин заедно со академик Видоески, а потоа самостојно. Во август оваа година (2011), според нејзина препорака, МАНУ го довери ова одговорно и почесено задолжение на говорителот на оваа беседа. Според ова, Институтот за словенска филологија при Вроцлавскиот универзитет стана центар во којшто ќе се координира работата во рамките на овој истражувачки проект што во современата лингвистичка славистика е највисоко рангиран. Длабоко сум уверен дека ова ќе придонесе кон зацврстувањето и продлабочувањето на врските меѓу научниците од Вроцлав и од Скопје кои

траат повеќе од 60 години, а чиј симболичен почеток била една средба во повоениот Вроцлав. Имено, тоа била средбата меѓу двајцата професори, Марјан Јакобјец од Вроцлавскиот универзитет и Блаже Конески – доктор хонорис кауза на Вроцлавскиот универзитет и првиот претседател на МАНУ.

Сега, пред да го врачам – од името на неговата магнифициенција Ректор на Вроцлавскиот универзитет, професорот Марек Бојарски – Јубиларното одличие – *Медалот на Вроцлавскиот универзитет* на академик Зузана Тополињска ќе ја прочитам *Дипломата* која е во прилог на *Медалот*. Но, најпрвин, би сакал на академик Зузана Тополињска да ѝ ги пренесам срдечните поздрави од Господинот Ректор кој ме замоли, во негово име да ја поканам во посета на Вроцлав.

Врачувајќи го овој *Медал* од името на неговата магнифициенција Ректор на Вроцлавскиот универзитет, професорот Марек Бојарски, би сакал на академик Зузана Тополињска од името на целиот вроцлавски славистички центар и од свое име да ѝ пренесам најубави желби за успех, радост во сите досегашни активности, здравје и сили потребни за реализација на наредните планови и стремежи.“

Кон овие честитки и желби за понатамошни успеси изречени кон добитничката на Медалот акад. Зузана Тополињска од страна на беседникот, проф. Јан Соколовски од Вроцлавскиот универзитет се придружуваме и ние од македонската научна и славистичка средина со едно големо БЛАГОДАРАМ кон акад. Зузана Тополињска што ја избра токму оваа наша научна средина за своја постојана и за големото трпение и критичка мисла кон развојните тенденции во нашата научна и културна средина.

На крајот ќе го пренесеме и обраќањето по овој повод на лауреатката на ова високо признание од Вроцлавскиот универзитет, академик Зузана Тополињска:

„Мене ми е посебно драго што го добивам ова признание, како прво, поради тоа што моите земјаци прв пат ме наградуват токму за моите заслуги за научната соработка меѓу Полска и Македонија. Неколките поранешни награди, сите биле за ширењето на полскиот јазик во странство што мене секогаш ми беше само претекст за да бидам овде и да го изучувам македонскиот јазик.

Како второ, посебно ми е драго што сум го добила медалот од раце на еден од нашите најистакнатите лингвисти-слависти, мој и мојот искрен пријател, професорот Соколовски.

Мене со Вроцлав ме врузуваат, морам да кажам, само симпатични спомени. Прв пат бев таму во далечната 46-та година од минатиот век по завршетокот на војната. Тогаш масовно се организираа екскурзии, мојата беше училишна екскурзија, за да ги видиме тие стари западни словенски земји што ни ги врати Германија во рамките на мировниот трактат. Потоа, веќе како бруцош бев во Вроцлав на една голема меѓународна изложба и видов дека градот, колку и да бил уништен од страна на Црвената армија, веќе живнал и претставува еден преубав голем европски град. Ми беше многу мило дека тој се нашол во границите на Полска.

Кога веќе почнав научно да работам, Вроцлав почна да ми асоцира на имињата на нашите истакнати лингвисти кои работеа и држаа предавања таму. Мислам пред сè, на познатиот теоретичар, професорот Леон Завадовски, мислам на истакнатиот славист и мојот драг пријател, професорот Антони Фурдал, да не ги наведувам сите. Потоа, седумдесет и третата година, како што овде веќе беше спомнато, двајцата со професорот Соколовски, иако уште не сме се знаеле се најдовме во прекрасна *Аула Леополдина* на свеченоста по повод доделувањето на академик Блаже Конески на титулата *почесен доктор на Вроцлавскиот универзитет*.

Потоа, во осумдесеттите години властите на Полскиот лингвистички комитет ми се обратија со прделог да го подготвам за печат јужнословенскиот том на трудови од нашиот голем лингвист Јан Бодуен де Куртене. Јас бев готова да се откажам од таа задача, бидејќи се чувствував неспособна пристojно да ги транскрибирам за овој том сите резјански текстови од Бодуен, односно една цела голема збирка на дијалектни текстови од Резија. И тогаш дознав дека постои во Вроцлав млад интересен лингвист, голем фан на Бодуен де Куртене кој би бил готов да се прифати за таа задача. И така дојде до првата средба. Го подготвивме томот, останавме во контакт, и пријателски и научен, и се ширеше кругот на интересите на професорот Соколовски за словенскиот југ. Потоа двајцата харизматични македонски лингвисти, Блаже Конески и Божидар Видоески, го инфицирале со љубов за Македонија и македонскиот јазик. Во ефектот на сето тоа тој е сега наш најсериозен лингвистички соработник во Полска, организатор на една „Македонистичка работилница“ на Вроцлавскиот универзитет, тој сега еве го презема оној наш проект „Полски-македонски. Граматичка конфронтација“, тој неодамна ги има организирано во Вроцлав „Деновите на македонска култура“, каде што учествуваше група наши студенти полонисти и како што ми вели професорката Миркуловска, тие се вратиле одушевени и уште поопределени да ги продолжат студиите во тој правец. Па се надевам, што се однесува до натамошната соработка, се наоѓаме во добри раце.

Би сакала да се заблагодарам, да ја пренесеш мојата голема благодарност на Ректорот на Вроцлавскиот универзитет, неговата магнифициенција професорот Марек Бојарски за ова високо признание. Би сакала да му се

заблагодарам на нашиот домаќин, претседателот на МАНУ, академикот Георги Старделов што ми овозможи да го добијам ова високо признание во ова високо друштво и во толку убав амбиент”.

Јан Соколовски², Милица Миркуловска³

² Uniwersytet Wrocławski, Wydział Filologiczny, jansokol@biskupin.wroc.pl

³ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, mmirk@yahoo.com

06.068:81

**ПРЕСТИЖНИОТ МЕДАЛ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ ШТО ГО ДОДЕЛУВА
МАНУ ВО 2010-ТА ГОДИНА ПРЕДАДЕН ВО РАЦЕТЕ
НА ПРОФ. Д-Р ХАБ. ЈАН СОКОЛОВСКИ¹**

На 27 август 2011 година во свечената сала на зградата на МАНУ „Уранија“ во Охрид беше извршена церемонијата на доделување на медалот „Блаже Конески“ на проф. д-р хаб. Јан Соколовски од Институтот за словенска филологија при Вроцлавскиот универзитет (Вроцлав, Полска). Медалот „Блаже Конески“ востановен 2007 година од МАНУ по повод 40-годишнината од нејзиното постоење се доделува еднаш во годината на заслужни македонисти од странство. Меѓу останатите досегашни добитници на ова високо признание се: Ханс Лотар Штепан првиот амбасадор на Германија во Р. Македонија, акад. Нуло Миниси, проф. д-р хаб. Кшиштоф Вроцлавски, како и добитниците за 2011 година проф. д-р Ендрју Росос, акад. Душан Хаџи, поетот Хорхе Хусто-Падрон.

Проф. д-р хаб. Јан Соколовски е славист, русист и македонист, ученик на проф. Антони Фурдал. Во средиштето на неговите научни истражувања се проблемите при описот на зборообразувачките системи на словенските јазици од компаративен аспект. Во последните години на својата научна кариера тој особено се занимава со македонскиот јазик. Тој е главен редактор на списанието на Комитетот за славистика при ПАН „Рочњик славистични“ („Rocznik Slawistyczny. Revue Slavistique”), член на редакцијата на списанијата „Folia Philologica MacedonoPolonica” и „Studia Linguistica Polono-Meridianoslavica”. Тој веќе долг низ години соработува со Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија каде гостувал со повеќе предавања, со Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и со Истражувачкиот центар за ареална лингвистика (ИЦАЛ) при МАНУ, раководен од акад. Зузана Тополињска. За своите заслуги од областа на македонистиката проф. Ј. Соколовски бил два пати наградуван од Ректорот на Универзитетот со Плакета на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во 2008 година, во рамките на јубилејот на Семинарот за македонски јазик, литература и култура и во 2009 година, по повод Педесетгодишнината на полонистиката во Македонија.

Свеченоста на доделувањето на Медалот „Блаже Конески“ на проф. д-р хаб. Јан Соколовски пред избраните гости, академици и професори и пријатели на Добитникот, ја отвори со својата беседа претседателот на МАНУ, акад. Георги Старделов. При што тој истакна дека добитникот на Медалот „Блаже Конески“, проф. д-р Јан Соколовски го добива ова високо признание за

¹ Илустрациона информација за оваа свеченост илустрирана со фотографии се наоѓа во списанието „Przegląd Uniwersytecki“ бр. 10/2011.

особениот придонес во афирмацијата на македонскиот јазик и истражувањата на збооробразувачкиот систем на македонскиот јазик. Акад. Старделов ги истакна и научните достигнувања од областа на славистиката на проф. Ј. Соколовски, а особено од областа на македонистиката. Потоа свое обраќање пред присутните имаше акад. Зузана Тополињска, која подетално ја претстави научната дејност на проф. Ј. Соколовски како еминентен славист, русист и македонист од Вроцлавскиот универзитетски центар, каде славистичкиот центар е еден од најактивните во Полска. Акад. Тополињска нагласи и дека во текот на 2010 година благодарение на напорите и креативните заложби на проф. Ј. Соколовски при Институтот за словенска филологија е отворена „Македонистичка работилница“ под негово раководство, која е прва од овој вид во Полска по долг период, односно по затворањето на сличната македонистичка работилница при Институтот за славистика во Полската академија на науките наречена „Работилница за синтаксата на македонскиот јазик“, чиј што раководител била таа. Потоа следувааше свеченото врачување на Медалот од страна на претседателот на МАНУ, акад. Георги Старделов на добитникот, проф. д-р хаб. Јан Соколовски, како и обраќањето на самиот добитник кон присутните. При тоа, тој се заблагодари на властите на МАНУ за оваа особена чест и истакна дека македонистичките проучувања на Институтот за словенска филологија при Вроцлавскиот универзитет имаат долгогодишна традиција. Имено, проф. Мариан Јакубец, познат теоретичар на македонската литература, одржувал блиски научни и литературни контакти со акад. Блаже Конески уште од крајот на четириесеттите години на минатиот век. Проф. Јакубец бил промотор на почесниот докторат што го има добиено акад. Блаже Конески од Вроцлавскиот универзитет во 1973 година. Потоа, од вроцлавскиот универзитетски центар потекнува и проф. Коле Симичиев, познат проучувач на македонскиот и на балканскиот фолклор, како и автор на повеќе прирачници за македонските деца во полската дијаспора. Проф. Соколовски се осврна и на личните контакти со акад. Б. Конески, кој бил негов ментор при еден од неговите научни престои во Скопје, како и за контактите и научната соработка со еминентните лингвисти, слависти и македонисти од Македонија и од светот: акад. Божидар Видоески и акад. Зузана Тополињска, потоа Збигњев Голомб, Херберт Галтон, Франчишек В. Мареш, Нуло Миниси, Лешек Мошињски, Стањислав Каролак и Влоѓимјеж Пјанка.

Наредно случување во рамките на оваа свеченост беше свеченото потпишување на документите за предавање на долгогодишниот проект со традиција од 1984 година „Полски-Македонски. Граматичка конфронтација/„Polski-Macedoński. Konfrontacja gramatyczna” од раководство на МАНУ на акад. Зузана Тополињска во раководство на проф. д-р хаб. Јан Соколовски на Македонистичката работилница при Институтот за словенска филологија при Вроцлавскиот универзитет. Во прилог ја даваме библиографијата – резултатите од овој проект, а тоа е Сериската публикација *POLSKI~MACEDONSKI Gramatyka Konfrontatywna ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација:*

- Topolińska, Zuzanna; Vidoeski, Božidar: *POLSKI~MACEDOŃSKI. Gramatyka Konfrontatywna. Zarys problematyki Zeszyt 1.* – Ossolineum, 1984. – 139с.
- Видоески, Божидар; Савицка, Ирена; Тополињска, Зузана: *Прозодија*. – Скопје: МАНУ, 1999. – 179с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 2.)
- Тополињска, Зузана: *Студии од морфосинтаксата*. – Скопје : МАНУ, 2000. – 182с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 3.)
- Солецка, Казимјера – Марија: *Македонско-полски синтаксички речник на глаголите и блискозначните перифрастички изрази (Воведна тетратка)*. – Скопје : МАНУ, 2001. – 156с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 4.)
- Topolińska, Zuzanna: *Zdanie w zdaniu. Реченица во реченица*. – Скопје : МАНУ, 2001. – 202с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 5.)
- Тополињска, Зузана: *Синтаксичка деривација*. – Скопје : МАНУ, 2003. – 189с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 6.)
- Topolińska, Zuzanna: *Wokół struktury semantycznej zdania*. – Kraków: PAU, 2007. – 171с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 7.)
- Тополињска, Зузана: *Развиток на граматичките категории*. – Скопје: МАНУ, 2008. – 219с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ граматичка конфронтација 8.)
- Тополињска, Зузана: *Негација*. – Скопје: МАНУ, 2009. – 159с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ граматичка конфронтација 9.)

Значи вкупно 9 тома од кои 7 во издание на МАНУ, 1 во издание на Полската академија на науките (ПАН) и 1 во издание на Полската академија на умешностите (ПАУ).

Свеченоста заврши со коктел за избраното друштво на терасата на домот на МАНУ „Уранија“ крај живописното Охридско Езеро.

Користејќи ја оваа прилика на споделување на информацијата за оваа невообичаено важна свеченост, би сакале од сè срце да му честитаме на проф. д-р хаб. Јан Соколовски и да му посакаме и понатамошна успешна и плодна работа и координација на овој проект, како и уште многу награди и признанија за неговите научни достигнувања.

Милица Миркуловска²

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, mmirk@yahoo.com

06.068:81

**ЛАУРЕАТ НА ПРЕСТИЖНАТА НАГРАДА „ПОЛОНИКУМ“ ЗА 2009
Е ПРОФ. ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА**

Наградата „Полоникум“ е востановена во 2006 година по иницијатива на тогашниот директор на Центарот за полски јазик и полска култура за странци „Полоникум“ при Варшавскиот универзитет, проф. д-р хаб. Ришард Кулеша и се доделува на научници во странство за особени достигнувања во ширењето на полскиот јазик, литература, култура и историја во светот. Целта на наградата „Полоникум“ е промоција на полскиот јазик, литература, култура, историја, уметност и сл. во странство и се доделува еднаш во годината. Лауреатот добива статуета изработена од бронза и диплома. Свеченото доделување се одвива во ноември за време на чествувањето на патрониот празник на Варшавскиот универзитет. Досега носители на наградата „Полоникум“ биле: во 2006 година проф. Чанг Бунг Квон од Ханкук универзитетот за полски студии во Сеул, преведувач на „Пан Тадеуш“ од А. Мицкјевич на корејски јазик и основач на првиот Отсек за полски студии во Јужна Кореја; во 2007 година проф. Оскар Сван од Универзитетот во Питсбург, за неговите достигнувања на научно, дидактичко и организаторско поле во ширењето на полскиот јазик, литература, култура и историја во САД; во 2008 година проф. Ји Лијун од Универзитетот за странски јазици во Пекинг, за своите импонирачки достигнувања од областа на преведувањето. Таа ја има преведено скоро целата полска класика на чело со „Пан Тадеуш“ и „Трилогијата“; во 2010 година проф. Лука Бернардини од Институтот за лингвистички, филолошки и литературни истражувања при Универзитетот во Милано, за своите достигнувања од областа на преведувањето, популаризацијата, литературната критика и како „амбасадор на полската култура“ на италијанска почва; во 2011 година Полонистичкиот центар во Москва, за своите залагања во ширењето на полонистиката во Русија.

За изборот на носителот на наградата „Полоникум“ одлучува Одборот на наградата „Полоникум“ во следниов состав: ректорот на Варшавскиот универзитет или негов претставник, претседателот на Сенатот на Варшавскиот универзитет или негов претставник, актуелниот министер за култура и заштита на културното наследство на Полска или негов претставник; актуелниот министер за високо образование или негов претставник, претседателот на здружението „Вспулнота Полска“ („Wspólnota Polska”) или негов претставник, директорот на националната библиотека или негов претставник, деканот на факултетот за полонистика при Варшавскиот универзитет, претседателот на Научниот совет на Центарот „Полоникум“ при Варшавскиот универзитет, директорот на Центарот „Полоникум“ при Варшавскиот универзитет. Наградата „Полоникум“ е под патронат на ректорот на Варшавскиот универзитет,

маршалот на Сенатот на Република Полска и министерот за култура и културно наследство на Република Полска.

Во текот на ноември 2009 година во Салата за балови на Палатата на Тишкјевич-Потоцки во Варшава, Полска во рамките на одбележувањето на патрониот празник на Варшавскиот универзитет беше извршено доделувањето на наградата „Полоникум“ на проф. д-р хаб. Зузана Тополињска од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија, за особени заслуги за ширењето на полската култура и на полскиот јазик во странство, а според предлогот на вработените полонисти и слависти при Катедрата за славистика на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија. На свеченоста по повод врачувањето на наградата „Полоникум“ присуствуваа многу еминентни гости: проф. д-р хаб. Катажина Халашињска-Мацуков, ректор на Варшавскиот универзитет, проф. д-р Стањислав Дубиш, декан на Факултетот за полонистика при Варшавскиот универзитет, г. Орце Дјалески, амбасадор на Република Македонија во Република Полска. За жал, лауреатката на наградата „Полоникум“ за 2009 година проф. д-р хаб. Зузана Тополињска не беше во можност да допатува и лично да ја прими наградата, па во нејзино име бронзената статуета и дипломата потпишана од Одборот за доделување на наградата „Полоникум“ ја прими проф. д-р хаб. Кшиштоф Вроцлавски од Институтот за западна и јужна славистика при Варшавскиот универзитет. Во оваа прилика тој го прочита предавањето подготвено од лауреатката на наградата „Полоникум“ проф. д-р хаб. Зузана Тополињска, насловено како *Мојот пат до наградата „Полоникум“* (*Moja droga do nagrody Polonicum*¹) во кое таа го претставува сопствениот научен развој и областите на научен интерес во текот на научната кариера; за нејзините научни почетоци како ученичка на проф. З. Штибер и проф. Т. Котарбињски; за нејзините врски со повеќето полски научни институции, како на пр.: Полската академија на уметностите (ПАН), Варшавското научно здружение, Институтот за полски јазик при ПАН.

Таа е авторка на бројни научни трудови посветени на полскиот прозодиски систем, на полската дијалектологија, описната граматика на полскиот и на македонскиот јазик, на контрастивната граматика на словенските јазици, а исто така и на дијалектолошки атласи и речници, како и една од авторите на полско-македонскиот речник. Проф. Тополињска е заслужна за подигнувањето на нивото на студираниот полонистика во Македонија при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, поточно на Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ од ниво на лекторат до ниво на потполна полонистичка специјализација и на еден цел полонистички научен центар, што по нејзиното пензионирање го преземаат и го доразвиваат

¹ Текстот на ова предавање е во целост објавен во списанието Кварталник Полоникум (*Kwartalnik Polonicum*) бр. 10 од 2010 година, стр. 4–8.

(<http://www.polonicum.uw.edu.pl>).

останатите вработени полонисти и лекторите што доаѓаат од Полска, а за што најголем доказ се секогаш подготвените дипломирани студенти. Со ова се подлабочуваат научните врски меѓу Полска и Македонија, а според кажувањата на организаторите, „Полоникум“ чувствува особена гордост дека оваа награда во 2009 година дошла токму во рацете на проф. д-р хаб. Зузана Тополињска.

Нашата научна средина од сè срце ѝ ја честита оваа награда на проф. Зузана Тополињска и ѝ посакува уште многу плодни периоди од нејзиниот научен живот и ѝ изразува почит кон истрајноста при вршењето на промоцијата и развојот на полонистиката во странство дека ја шири и промовира македонистиката низ целиот свет.

Милица Миркуловска²

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, mmirk@yahoo.com

929 Митревски Љ.

**ЉУПЧО МИТРЕВСКИ
(1959–2013)**

На 29. 4. 2013 год. прерано почина нашиот колега, д-р Љупчо Митревски, научен советник во одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, автор на повеќе изданија од областа на македонското ракописно наследство, преведувач и долгогодишен лектор по македонски јазик.

Митревски е роден во 1959 год. и по стекнувањето на основното и средното образование се запишува на Филолошкиот факултет во Скопје, на групата за македонски јазик, а потоа и на постдипломски студии на истиот факултет. Во 1993 год. ја одбрани својата магистерска теза под наслов „Дечански псалтир – лингвистичка анализа“, а во 2003 год. докторската дисертација посветена на „Македонскиот минеј (со посебен осврт на трескавечките минеи)“.

Во рамките на научното и стручното усовршување, неколкупати посетува специјалистички, стручни и јазични школи, на пр. Летната школа за словенски студии во Брно и Летната школа за руски јазик во Ленинград, односно Санкт Петербург, што му овозможува активно да се служи со англискиот, чешкиот и рускиот јазик.

Митревски од 1988 до 2009 год. работи во Институтот за старословенска култура во Прилеп и постојано е ангажиран на проектот „Писмени споменици за средновековната култура на Македонија“. Резултат на неговата научна дејност во овој период се критичките изданија на македонските средновековни ракописи во чија подготовка учествува коавторски, а и самостојно: „Карпинско евангелие“ (со В. Десподова, К. Бицевска и Д. Пандев), наградено со наградата „Гоце Делчев“ во 1996 год., „Дечански псалтир“, „Трескавечки еухологиум“ (со В. Десподова, Е. Јачева – Улчар, М. Чичева-Алексиќ и С. Новотни), „Пролог бр. 72“ (со В. Десподова, М. Чичева-Алексиќ и С. Новотни).

Во рамките на неговата научна соработка со други сродни институции во државава и во странство, учествува во повеќе проекти и изданија, како на пр. во подготовка на изданијата: „Кирил Пејчиновиќ – Утешение грешним“, „Чудесата на Пресвета Богородица“, „Григор Прличев – Смехориите на Ариосто“ итн.

Се занимава и со преведувачка дејност од потесната специјалност, но и пошироко, на пр. превод од чешки јазик Здењек Кланица, „Тајната на гробот на св. Методиј“ (Брно, 2008), на чешки јазик „Tajemství hrobu moravského arcibiskupa Metoděje“ (Брно, 2007), „Македонски зимски празници“ и др. Учествува во подготовката и уредувањето на телевизиската серија „За македонскиот јазик“, во македонска адаптација и на чешката документарна емисија „Sen o Ochridu“ (Сон за Охрид) итн.

Тој активно учествува и во работата на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на Р. Македонија, како секретар на Сојузот (1991–1995 год.), а за својот придонес во работата е добитник на плакета на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература.

Митревски е избран за лектор по македонски јазик на Универзитетот „Масарик“, Брно, Чешка Република и тоа за периодот 2004–2007 год., повторно во 2007–2009 год. по препорака од управата на Универзитетот за неговото залагање за афирмација на македонскиот јазик и литература во странство. Истовремено држи и предавања во рамки на дипломските и магистерските студии по македонски јазик и балканистика. Добитник е на награда од Филозофскиот факултет на Универзитетот „Масарик“ во Брно (2009).

Успешноста на неговата лекторска дејност се согледува и во зголемениот интерес кај студентите за проучување на македонскиот јазик на летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. За својата лекторска дејност е добитник и на повелба како признание за придонесот во работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Митревски е соработник на изданието „Лексикон на странски македонисти“ од И. Доровски и Е. Црвенковска (Скопје 2008) во кое се застапени голем број македонисти кои истражувале и твореле, на своевиден начин придонесувајќи за афирмацијата на македонскиот јазик, историја, култура, литература и сл.

Од 2009 год. Митревски својата работа ја продолжува како научен соработник на проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“ во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Се посветува на лексикографската обработка на материјалот за Речникот и се јавува како еден од авторите на најновата свеска. Изданието „Минеј бр. 936“ во кое комплексно е претставен овој ракопис од третата четвртина на XV век, го објавува во едицијата „Стари текстови“ (кн. IX) на Институтот.

На полето на македонистиката, ќе ги споменеме и неговите учества на научни собири, прилозите објавени во домашни и во странски списанија, како и во зборници од научни собири.

Во 2011/2012 год. во рамки на вториот циклус студии по „Македонистика со комуникологија“ во Институтот за македонски јазик активно е вклучен со предавања по предметот Комуникологија.

Митревски учествува и на меѓународниот проект „Ot glagolania do googlenia – Универзален словенски речник“, Торонто, Канада, како и во работата на „Словачко-македонски и македонско-словачки речник“. Исто така учествува во повеќе редакциски и на организациски одбори, на пр. на „IV Чешко-македонска конференција“, на „Недела на македонската култура“, како и во работата на неколку стручни комисии, меѓу кои и Комисијата за македонски јазик за државјанство на Република Македонија, во комисијата за македонското писмо и компјутерската поддршка.

Тој е прв лектор со положен лекторски испит, а со оглед на неговите заложби за почитување на употребата на македонскиот стандарден јазик и активното учество во разрешувањето на одделни јазични прашања и проблеми е избран за член на комисијата за полагање лекторски испит при Министерството за култура.

Како секретар на редакцијата на списанието „Македонски јазик“, Митревски активно се залага за неговата афирмација како реномирано лингвистичко списание, за пошироко меѓународно учество во уредувачкиот одбор итн.

Неговата надареност за компјутерска подготовка и трпеливоста при техничко оформување на изданијата беа причина голем број колеги, од Институтот и пошироко, да му ги доверат на подготовка своите монографски трудови. Останува впечатокот дека тој на сите им приоѓаше со посебна посветеност, споделувајќи совети за подобри идејни решенија. Со голема љубов креираше нови фонтови со специфичните старословенски букви, лигатури, несебично нудејќи ги на сите заинтересирани.

Со прераната смрт на Митревски останаа нереализирани повеќе негови идеи за проекти и изданија, меѓу кои и за издавањето на Григоровичевиот псалтир, имајќи го предвид нашиот заеднички интерес за псалтирниот текст.

Несомнено, нашиот колега ќе остане запаметен по трудољубивоста, колегијалноста, несебичноста, искреноста, по широко подадената рака за помош, поддршка, за дружење, за споделување на радоста во колективот.

Нека му е вечна слава и благодарност!

Лилјана Макаријоска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, makarijoska@yahoo.com

929 Митревски Љ.

СЛОВО ЗА ЉУПЧО МИТРЕВСКИ

Со Љупчо Митревски сите ние соработувавме во сите овие заеднички изминати години на полето на македонистиката, низ сите наши заеднички институции, почнувајќи од Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици на која Љупчо студираше, магистрираше и докторираше и активно беше присутен во сите нејзини активности, преку Институтот за словенска култура, Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура и Институтот за македонски јазик во кој по долгите македонистички патешествија продолжи неуморно да се вградува себеси во неистражените области на македонистиката.

Љупчо не само што беше присутен туку без него беа незамисливи сите организациски активности на полето на македонистиката, од Сојузот на друштвата за македонски јазик до Советот за македонски јазик.

Љупчо се најде себе си во македонистиката, онака како што македонистиката пронајде во него најпрво верен соработник, надежен стручњак, па бескомпромисен вљубеник во историјата на македонскиот јазик, област во која навлезе преку псалтирот и минејот, бездруго најчитаните средновековни книги, чии четива ги знаеше напамет, вклучувајќи го и делот за Верата, Надежта и Љубовта во структурата на македонскиот минеј, особено на Трескавечкиот ракопис на минејот, што беше дел од неговата докторска дисертација. Љупчо, всушност, како да изгоре и да се стопи во болеста што не го испушти од нејзините пламени јазли, онака како што вивна во пламен и манастирот, од кој како што обично сме се навикнале да си кажуваме, „неговиот“ минеј се најде во Средна Европа, каде и Љупчо престојуваше на мошне одговорната задача – лектор по македонски јазик, во истите духовни простори каде што некогаш се развивала словенската писменост, траги што Љупчо љубопитно ги истражуваше, соработувајќи со тамошните вљубеници во кирилометодиевистиката и ги приопштуваше нивните дела во македонската средина и простори во кои Љупчо оствари трајни контакти во областа на славистиката.

Таа словенска писменост Љупчо знаеше да ја освежи како никој друг во нашата средина, да ѝ даде нова форма на суштествување, да ја извади од заклучените трезори на библиотеките, расчитувајќи ги и обработувајќи ги старите црковнословенски ракописи знаеше да го препознае препишувачкиот код на средновековните писари, знаеше да им ги разоткрива потезите на раката при пишувањето на македонските букви, знаеше да ги преточи во новата компјутерска техника, да ги дигитализира, да создаде врз подлога на старите

писма нови фонтови, да создаде нивна современа поддршка, знаеше да го долови ракописот на врвните писателски пера на 19 век, на Кирил Пејчиновиќ, на Григор Прличев. Знаеше!

Љупчо на нему својствен начин ја поврзуваше историјата со современоста, во онаа смисла во која во историјата ја пронаоѓаше современоста, насочувајќи го секогаш интересот кон современото македонско писмо и кон неговото компјутерско вживување и вчитување. Неговото име го има на речиси сите значајни издавачки потфати во областа на македонистиката, впрочем она што го знаеше тој го знаеја и други, но никој не ѝ пристапуваше на книгата со таква верност, надеж и љубов како Љупчо, тој секогаш со несебична жар им пристапуваше на обврските, па дури и на нормите и на прописите, тој беше првиот што го прифати лекторскиот предизвик да биде лектор со уверение за положен лекторски испит број 1, и да владее со сите дребнавости на лекторската професија, не дозволувајќи ништо да му се испушти од пред очи и од пред рака. Можеби посветувајќи им преголемо внимание на ситниците, Љупчо го испушти животот.

Тоа е болката што сега не можеме да си ја објасниме, зашто сè уште го чувствуваме неговото присуство, присуството на неговиот дух во просториите на Институтот за македонски јазик, неговите последни исписи и записи за Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, зашто ги имаме неговите книги, книгите во кои се вложи себеси и беше дел од тимот на критичките изданија на старите македонски ракописи, зашто расчитувајќи ги и обработувајќи ги јазично пролошките житија кои со задоволство ги подготвуваше за следните генерации македонски читатели, се имаше соочено со страдањата и маките на сите христијански маченици, преку духовните простори на средновековната македонска писменост.

Нам, на неговите колеги и соработници, ни останува да го чуваме неговото дело, да му дадеме трајност што Љупчо им ја обезбеди на старите текстови во македонската културна ризница, да се сеќаваме на сите заеднички средби и успеси, зашто Љупчо беше успешен човек во науката, и неодминлив во македонистиката. Тој навистина постигна многу за толку кратка живејачка.

Димитар Пандев¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, d.pandev@flf.ukim.edu.mk

За издавачот:
д-р Гоце Цветановски, в.д. директор
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје

Лектура:
Светлана Давкова-Ѓоргиева
Олгица Додевска-Михајловска
Веселинка Лаброска
Катица Трајкова

Компјутерска обработка:
Христина Донева

Тираж
300 примероци

Печат
Винсент-графика, Скопје